Michel Dreyfus

EUROPA SOCIALIŞTILOR

SECOLUL XX

INSTITUTUL EUROPEAN

Michel Dreyfus, *L'Europe des socialistes*

ISBN 973-611-126-1 PRINTED IN ROMANIA

MICHEL DREYFUS

EUROPA SOCIALIŞTILOR

Ediţie îngrijită şi prefaţată de
Daniel Boboc şi Cezar-Mihail Preotescu
Traducere de Diana Sălceanu

INSTITUTUL EUROPEAN
2000

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
DREYFUS, MICHEL
Europa socialiştilor / Michel Dreyfus - Iaşi: Institutul European, 2000
376 p.; 19,5 cm - (Secolul XX)
Tit. orig. (fre): L'Europe des socialistes.
Bibliogr.
ISBN 973-611-126-1

329.14(4)

PREFAȚĂ

A vorbi despre socialism în aceste momente ale sfîrșitului de secol XX nu este deloc un lucru ușor. Socialismul a fost prins în vîltoarea confruntărilor de idei reprezentată de „secolul extremelor" (așa cum sugestiv a fost numit de Eric Hobsbawm) și nu de puține ori a contribuit la transformarea societății umane. Însă, cel mai dificil lucru în a privi mișcarea socialistă constă în faptul că, înainte de toate, ea a fost o simplă speranță a unor oameni care nu acceptau societatea în care trăiau și care credeau că aceasta poate fi schimbată în bine.

Produs al modernității, socialismul nu poate fi însă înțeles în afara unor idei premoderne. Ideile milenariste de construcție a unei altfel de societăți, după ce fosta societate a fost distrusă, iar oamenii au fost supuși unui ritual de purificare își vor găsi corespondentul politic într-o parte a primelor idei socialiste (socialiștii revoluționari). Acestea au avut un impact major ca urmare a întîlnirii cu ideea de revoluție, așa cum a apărut ea formulată în 1789. Revoluția a fost privită ca un act purificator prin care oamenii pot accede spre un alt tip de societate, furia maselor și justiția revoluționară jucînd rolul apocaliptic al unui Dumnezeu care împarte dreptatea pentru eternitate.

Prin intermediul lui Jean-Jacques Rousseau, socialismul va prelua ideile egalității creștine a oamenilor (ca fii ai aceluiași Tată) și a fraternității propuse de credincioșii întru Hristos. În viziunea sa, inegalitățile sînt de nejustificat; oamenii trebuie să se bucure de drepturi civile egale, iar excesele de bogăție sau de sărăcie nu pot fi tolerate, întrucît ele duc la încălcarea drepturilor și libertăților umane. Opinia publică ar fi trebuit să devină principalul garant al libertăților și drepturilor prin încurajarea principalelor virtuți ale societății: simplitatea, altruismul și fraternitatea. Dincolo de farmecul pe care scrierile sale îl degajă, Rousseau a lăsat o serie de probleme fără răspuns: el a alimentat indirect ideea conform căreia, atunci cînd cauza este dreaptă, binele și libertatea sînt unul și același lucru. Filosoful francez ar fi dorit ca oamenii să urmărească în primul rînd dezvoltarea propriei personalități, dar opinia publică, acea mînă divină care trebuia să garanteze buna conduită a oamenilor, putea fi o nouă formă de tiranie în care majoritatea să-și impună propriile opțiuni în detrimentul unei minorități condamnate la anihilarea identității.

Personajul supus criticii lui Rousseau era unul proaspăt intrat pe scena istoriei: burghezul. Structură socială care a apărut o dată cu secolul al XVI-lea, burghezia prezintă o dublă identitate – economică, definind un anumit mod de raportare la muncă și bani, și politico-civică, desemnînd locuitorii unui oraș[1]*. Burghezia este o structură socială distinctă de cele premergătoare ca urmare a contradicțiilor pe care își proclamă legitimitatea. Ea a luptat împotriva aristocrației sub stindardele libertății, egalității și fraternității. Numai că, odată ce a cîștigat bătălia, ordinea*

[1] Cf. Ralf Dahrendorf, *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 9

socială pe care ea a instaurat-o este diferită de principiile pentru care a luptat, iar dinamica internă este cea care o subminează[2]. Burghezul care activează în economie este în opoziţie cu burghezul cetăţean. Nu era greu, în aceste condiţii, să apară o critică la adresa societăţii moderne.

Primii socialişti sînt dominaţi în parte de ideile utopice, în parte de ideile Revoluţiei franceze. Saint-Simon a fost adeptul unei istorii care prezintă lungi perioade organice, în care tehnologia şi ordinea socială coexistă în mod armonios şi perioade de criză caracterizate prin dezechilibru între cele două. În aceste perioade de crize apar mişcări violente care au drept scop eliminarea piedicilor din calea progresului. Pentru epoca în care se afla, Saint-Simon recomanda ca savanţii să conducă treburile publice, ei urmînd a deţine şi controlul asupra unui sistem educaţional menit a îndoctrina masele, drept condiţie a trecerii de la societatea prezentă la cea viitoare[3].

Spre deosebire de Saint-Simon care dorea să pună de acord progresul tehnologic cu ordinea socială, Charles Fourier a fost mai curînd un antiindustrialist, el propunîndu-şi să evite efectele negative ale acestui fenomen prin constituirea unor asociaţii rurale cu caracter cooperatist (falansterele), idei care au alimentat opţiunile socialiştilor apropiaţi de ecologism.

Tot la nivelul microcomunităţii s-a raportat şi Robert Owen, care, spre deosebire de Fourier, pune accentul tocmai pe industrie ca motor al societăţii pe care o proiecta. Prin ceea ce a realizat la New Lanark este exemplar pentru

---

[2] Cf. François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 16-20

[3] Cf. Bernard Crick, *Socialismul*, Du Style, Bucureşti, 1998, pp. 59-60

modul în care primii socialişti priveau transformarea socială şi dificultăţile pe care le întîmpinau în realizarea unor asemenea proiecte.

Ceea ce distinge ideile primilor socialişti de ceea ce a reprezentat socialismul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea este legat de modul de raportare la schimbarea socială şi de lipsa unor preocupări sistemice globale. În acest sens, adevărata trecere spre gîndirea socialistă s-a realizat o dată cu apariţia operelor unor autori precum Blanqui, Proudhon şi, mai ales, Marx. Disputele intelectuale de orientare socialistă ale epocii care i-au avut ca protagonişti pe cei trei constituie esenţa (dar stau şi la baza ambiguităţilor) identităţii mişcării socialiste, în funcţie de aceşti autori articulîndu-se principalele direcţii ale sale. Imaginea care s-a detaşat în epocă (imagine ce mai persistă şi astăzi) este aceea că Marx a cîştigat acest duel intelectual. Cu toate acestea, contrafactual vorbind, este mai corect spus că Marx a reuşit să cîştige bătălia, dar nu şi războiul, stare de fapt ce poate fi constatată din evoluţia socialismului european în ultimul veac.

Louis-Auguste Blanqui era adeptul revoluţiei realizate de către un grup de „revoluţionari de profesie". O mînă de oameni fermi, care ştiu ce doresc încerca să obţină (chiar prin mijloace violente) puterea politică după care, prin intermediul terorii, ei au datoria să elimine orice opoziţie şi să construiască noua ordine social-politică. În viziunea sa, iacobinii nu au greşit atunci cînd au instituit teroarea, ci atunci cînd şi-au propus obiective economice şi sociale neadecvate. Marx, deşi era de acord cu o parte din problemele ridicate de Blanqui (viziunea comună asupra societăţii viitoare), a criticat modul în care acesta vedea preluarea puterii. Pentru Marx, istoria are o finalitate, iar aceasta nu putea fi decît socialismul la care se putea ajunge doar prin

trezirea conştiinţei de clasă în rîndul muncitorimii, menirea partidului era de a stimula trezirea conştiinţei de clasă în rîndul muncitorimii; şi nu de a forţa revoluţia. Marx a cîştigat în epocă duelul intelectual cu Blanqui, dar cel care s-a autodeclarat continuatorul fidel al ideilor lui Marx, Lenin, a preluat puterea în Rusia şi a guvernat în conformitate cu ideile lui Blanqui, Partidul Comunist înfăptuind Revoluţia fără a avea în rîndul muncitorilor ruşi (care oricum erau o minoritate în cadrul societăţii ruse) o conştiinţă de clasă.

Cel mai puternic opozant al lui Marx dinspre direcţia a ceea ce a devenit ulterior anarhism şi social-democraţie a fost Pierre-Joseph Proudhon. El s-a opus egalităţii uniformizatoare susţinînd o egalitate care să stimuleze diferenţierea, fiind atît cel ce a inspirat puternice tradiţii anarhiste, ca urmare a formei de guvernămînt prognozate, anarhia pozitivă, cît şi a problemelor libertăţii, ale autonomiei colectivităţilor şi devenirii umane. Orientarea mişcării socialiste din secolul al XX-lea către social-democraţie a fost o nouă răzbunare a unui adversar intelectual învins de Marx în epoca sa.

Dincolo de aceste aspecte intelectuale, impactul pe care Marx l-a avut asupra mişcării socialiste a fost enorm. El a trasat coordonatele mişcării socialiste, cel puţin pînă la declaraţia de la Frankfurt, şi aceasta în ciuda numeroaselor tentative de revizuire care au apărut în cadrul socialismului. Începînd cu Marx, mişcarea socialistă a fost statornic legată de schimbarea socială prin revoluţie, credinţa în viitorul socialist al omenirii şi în confirmarea pe care istoria urma să o pronunţe. Cauzele legate de impactul lui Marx asupra socialismului sînt numeroase şi constituie, probabil, unul din punctele de plecare pentru a înţelege istoria acestei mişcări. Marx este un reprezentant al

socialismului german; în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Germania va fi un model pentru foarte mulți intelectuali sau oameni politici, opinia generală a epocii fiind aceea că viitorul aparține unei forme de organizare statală mai degrabă similară celei din Germania decît celei din Anglia[4]. *Germania se remarca prin eficiența economică, iar statul se dovedea în acest caz un factor economic capabil de reușite, exemplu care constituia o puternică lovitură pentru gîndirea liberală.*

În altă ordine de idei, forța lui Marx a constat poate cel mai mult în scientismul autoproclamat. Marx avea pretenția că ceea ce realizase el nu era o critică morală a sistemului capitalist (așa cum reiese din teoria valorii-muncă pe care și-a întemeiat demonstrația cu privire la exploatarea celor săraci de către cei bogați), ci că este vorba despre rezultatul unui studiu științific[5]. *De fapt, aceasta a fost și ceea ce el a reproșat utopiilor: lipsa unui caracter științific. La toate cele spuse pînă acum se mai pot adăuga forța logicii lui Marx și atracția exercitată de legile universale enunțate de el. Marx a fost un continuator al lui Hegel, iar influența acestuia s-a resimțit în multe dintre ideile sale (gîndirea istoricistă, formarea dialecticii și sistemismul propus). Hegel era capabil să scoată „iepuri fizici pur reali din jobenuri pur metafizice"*[6], *aceasta arătînd înclinațiile intelectualității germane care prefera să refuze studiile tehnice în favoarea studiilor metafizice. În acest context, gîndirea lui Marx evoluează pe aceleași coordonate. Indig-*

---

4 Asupra acestei orientări vezi și Herbert Spencer, *Individul împotriva statului*, Ed. Timpul, Iași, 1996

5 Cf. B. Crick, *op. cit.*, pp. 85-89

6 K.R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Ed. Humanitas, București, 1993, vol. II, p. 35

nat de ceea ce reprezenta capitalismul în urma sa, preluînd o serie de informaţii eronate şi recurgînd la „raţiunea pură", Marx realizează o splendidă construcţie intelectualistă, utilă în a critica imperfecţiunile unui sistem, dar mortală în condiţiile asumării supoziţiei că această gîndire este perfectă.

Socialismul, mişcare cu adresabilitate universală, a trebuit să găsească şi o organizaţie de tip universal care să îl reprezinte. Apărută la Londra în 1864, Asociaţia Internaţională a Muncitorilor (Internaţionala I) îşi propunea drept obiect în coordonarea mişcării muncitoreşti internaţionale, în vederea luptei comune pentru obiectivele muncitorimii, instaurarea ordinii socialiste. În cadrul acestui organism, diferitele secţiuni naţionale se considerau mai degrabă filiale locale ale Internaţionalei, decît reprezentante ale societăţii din care proveneau. Constituită sub egida lui Marx, Internaţionala I a rămas în mare parte tributară acestuia. Centralismul excesiv al organizaţiei, rigiditatea de care a dat dovadă şi lipsa sprijinului societăţii timpului au fost cauzele care, sub imperiul înfrîngerii Comunei din Paris au dus la dispariţia Internaţionalei I.

Aceasta a constituit totuşi punctul de plecare pentru o nouă etapă în istoria mişcării socialiste. Atunci au apărut cristalizate în rîndurile mişcării muncitoreşti internaţionale două tendinţe principale: una apropiată de calea revoluţionară, care punea mai presus de orice legile evoluţiei istorice prognozate de Marx, alta orientată iniţial spre realizarea socialismului pe orice cale, inclusiv pe cea a reformelor, militînd doar ulterior pentru soluţia reformelor. Trebuie precizat că Marx, deşi fusese foarte dornic în a oferi prognosticuri istorice, nu a dat prea multe indicii cu privire la acţiunea politică. În anul 1848, cînd valul revoluţionar european părea să răstoarne toate regimurile poli-

tice, Marx s-a dovedit mai degrabă ezitant, îndemnînd pe muncitori la răbdare. Unii dintre urmaşii săi socialişti au continuat această linie de expectativă (atendiştii), la ei raportîndu-se diferite alte orientări. Semnificativ pentru ceea ce înseamnă Internaţionala a II-a este chiar faptul că la înfiinţare, în 1889, la Paris, s-au desfăşurat în paralel două congrese ale mişcării muncitoreşti care nu se recunoşteau reciproc. Reorganizarea Internaţionalei pare mai degrabă un compromis legat de universalismul şi credibilitatea mişcării socialiste, decît de stabilirea unor punţi de legătură doctrinare.

Alegerea noţiunii de partid a impus recunoaşterea faptului că mişcările socialiste evoluează pe o scenă politică naţională. Aceasta a permis în acelaşi timp studierea impactului social al acestei mişcări prin numărul de membri şi de voturi, dar şi stabilirea unei culturi naţionale în cadrul mişcării muncitoreşti şi socialiste[7]*, fapt subliniat şi de adoptarea unui sistem de organizare de tip federal cu partide naţionale autonome. Această situaţie a condus la cristalizarea conflictelor dintre diferite orientări, dar şi la o dinamică a ideilor, nemaiîntîlnită la nici o altă mişcare politică.*

Principalul teren de confruntări pentru disputele care au apărut în cadrul Internaţionalei a II-a a fost reprezentat de gîndirea lui Marx, de problemele pe care aceasta le ridică în timpul interpretărilor ca urmare a lacunelor şi contradicţiilor pe care le conţine. Principala operă a lui Marx (Capitalul) este incompletă, iar raportarea la publicistica sa a condus la numeroase contradicţii. Marx a polemizat foarte mult şi, nu de puţine ori, apar contradicţii

[7] Cf. Jacques Droz (coord.), *Histoire générale du socialisme*, Paris, 1979, vol. II, pp. 556-557

între opiniile sale. El a fost în acelaşi timp dificil de înţeles, iar unii dintre discipolii săi au fost surprinşi să constate că Marx nu avusese deloc intenţia să spună ceea ce ei înţeleseseră[8].

Gîndirea lui Marx este dialectică, universul ei ţinînd de sfera raţiunii intelectuale, dar prea puţin de cea a practicului cotidian. Cristalizarea socialismului în mişcare politică şi angajarea acestuia pe diferite scene politice a condus inevitabil la confruntarea dintre doctrină şi practică, test pe care marxismul nu va reuşi să îl treacă. Marx anunţase iminenta prăbuşire a sistemului capitalist; totul se rezuma la o problemă de cîţiva ani, mai puţin de un deceniu. Or, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, deşi trecuseră cîteva decenii bune, dispariţia capitalismului părea tot mai îndepărtată.

Un element suplimentar care a complicat lucrurile a fost raportarea urmaşilor săi la istoricism. Astfel, în timp ce Marx anunţa drept iminentă revoluţia, întrucît sistemul capitalist (prin exploatarea muncitorilor) era malefic, urmaşii săi, confruntaţi cu problema reformelor întreprinse de diferite guverne au condamnat capitalismul pentru că îmbunătăţeşte nivelul de trai al muncitorimii, răpindu-i potenţialul revoluţionar.

Segmentul ţintă al socialiştilor era reprezentat de muncitorime. În situaţia în care numărul acesteia era în continuă creştere la sfîrşitul secolului al XIX-lea, tentaţia apropierii de aceasta devenise din ce în ce mai puternică. În acest context însă, teza deterministă a pauperizării absolute nu putea fi în nici un caz un element de atracţie pentru muncitorime, mai ales că la sfîrşitul secolului trecut a apărut şi tendinţa ca statele (în principal cele vestice) să devină asistenţiale, ele preluînd sarcina de a corecta carenţele pe

---

[8] Cf. B. Crick, *op. cit.*, pp. 85-89

care socialiştii le atribuiau economiei de piaţă şi de a rezolva într-o măsură tot mai mare revendicările sociale.

La sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în primii ani ai secolului al XX-lea, a apărut o discrepanţă tot mai evidentă între discursul teoretic (marxist) şi practica politică (reformistă). Intrarea pentru prima dată în istorie a socialiştilor la guvernare şi tendinţa de a colabora tot mai mult cu mişcarea sindicală a condus la implantarea socialismului pe teren naţional, fapt ce explică episodul votării creditelor de război.

Intrarea pe scena politică naţională favorizează opţiunea reformistă în detrimentul celei revoluţionare, evoluţie ce a dus la apariţia primelor erezii. Deşi are pretenţia de a fi o ştiinţă, socialismul marxist, care domină Internaţionala Socialistă la începutul acestui secol este în fond o religie; aşa cum în cadrul unei religii reformatorul este ostracizat, întrucît nu există mărturie în afara Bisericii (Internaţionalei), în acelaşi mod l-au tratat socialiştii pe primul reformator important: Eduard Bernstein. Contestînd viziunea revoluţionară marxistă, el se opune în primul rînd exclusivismului revoluţionar. Socialismul, în viziunea sa, putea fi realizat pe calea reformelor. În condiţiile în care statul adoptă măsuri pentru îmbunătăţirea nivelului de trai al muncitorimii, creditul şi principalele trusturi industriale sînt naţionalizate, iar democraţia este lărgită asupra tuturor claselor care compun societatea, nu se putea vorbi oare despre un drum spre statul socialist? Lărgirea democraţiei ar fi transformat statul dintr-un instrument aflat în mîna claselor exploatatoare într-un instrument de realizare a intereselor celor care muncesc; etatizarea creditului şi a marilor finanţe ar fi oferit şi mijloacele practice pentru realizarea acestui deziderat. Acestei viziuni, Bernstein îi adaugă şi o dimensiune morală: în ce măsură, în conformi-

tate cu viziunea lui Marx, emanciparea clasei muncitoare ar atrage după sine emanciparea întregii umanităţi? Aşa cum vedea Marx lucrurile, această transformare nu ar fi condus, în viziunea lui Bernstein, decît la transferul puterii de la o clasă la alta. De aceea, el lega emanciparea muncitorimii de principiile umanismului, creştinismului şi democraţiei. În concepţia sa, nu principiile democraţiei burgheze sau ale creştinismului trebuiau criticate, ci insuficienta lor realizare ca urmare a trădării acestor idealuri de către burghezie şi Biserică[9].

Erezia lui Bernstein nu a rămas fără urmări; el a fost anatemizat pentru îndrăzneala de a se fi ridicat împotriva preceptelor oficiale ale „Bisericii". Însă, construcţia de tip autonomist a Internaţionalei a II-a l-a favorizat pe Bernstein care, deşi criticat pe terenul ideilor, nu a putut fi sancţionat practic. Mai mult decît atît, ideile sale s-au răspîndit; în Germania, nici Karl Kautsky, nici Rosa Luxemburg nu au putut evita fenomenul de alunecare a Partidului Social-Democrat spre reformism. Bernstein a fost cel care a oferit suportul ideologic al reformismului, indicînd faptul că se poate oferi socialismului o direcţie alternativă.

Fenomenul reformist şi-a arătat forţa în 1914, cînd socialiştii s-au aliat cu „patrioţii". Discrepanţa între nivelul practic şi cel teoretic, caracteristică pentru socialism a impus şi ideea regăsirii celor două pe un teren comun. În acest sens, apariţia Kominternului a fost expresia aducerii practicului pe terenul doctrinar, în timp ce social-democraţia a reprezentat oarecum modificarea doctrinei pentru a fi în concordanţă cu practica.

---

[9] Cf. François Chatelet, Evelyne Pisier, *Concepţii politice ale secolului XX*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, pp. 94-96

Adepţii revoluţionarismului s-au constituit începînd din primul deceniu al acestui secol ca o orientare aparte, iar după victoria lui Lenin în Rusia şi-au constituit propria organizaţie: Kominternul. În epoca în care s-a desfăşurat Revoluţia rusă, bolşevismul s-a afirmat ca o teorie a revoluţiei mondiale, şi aceasta în plină criză a sistemului capitalist. Bolşevismul, care în 1905 nu era decît o variantă radicală a Internaţionalei a II-a, s-a desprins complet de aceasta doisprezece ani mai tîrziu. Convinşi că luptele sociale pe termen lung opun un proletariat din ce în ce mai numeros unei minorităţi capitaliste tot mai reduse, liderii Internaţionalei a II-a au considerat că instaurarea socialismului era inevitabilă, dar au preferat să adopte o poziţie de aşteptare. În opoziţie cu aceştia, Lenin a negat posibilitatea ca regimul capitalist să se autodistrugă; dimpotrivă, el putea adopta forme de conservare printr-un ultraimperialism, pacifist şi echilibrat. În aceste condiţii, în viziunea sa, numai lupta de clasă putea pune capăt societăţii exploatării, iar războiul i se părea că oferă posibilităţi tot mai mari din punct de vedere revoluţionar. În legătură cu neîncrederea sa faţă de reformism, Lenin a condamnat apariţia unei aristocraţii muncitoreşti corupte de burghezie şi tot mai detaşată de interesele proletariatului în ţările cu regimuri capitaliste dezvoltate. În aceste condiţii, revoluţia putea (şi chiar trebuia) să se declanşeze în ţările capitaliste mai puţin dezvoltate[10]. *Aceste idei erau marxiste în viziunea lui Lenin, iar faptul că marxismul s-a pretat la interpretările cele mai diferite, a făcut pentru unii credibilă revendicarea filiaţiei marxiste a gîndirii sale. În altă ordine de idei, însă, nu cumva pot fi sesizate din cele susţinute de Lenin chiar legăturile comunismului cu fascismul şi nazismul? Ideea*

---

[10] Cf. J. Droz, *op. cit.*, pp. 643-644

„coruperii proletariatului" în vederea renunţării la luptă nu este similară celei a lui Nietzsche (preluată de Hitler) pentru care civilizaţia distruge ceea ce are mai bun în om, şi anume, sălbăticia originară? Ţările mai puţin dezvoltate din sistemul capitalist chemate a înfăptui revoluţia sînt similare societăţilor culturale (ale bunilor sălbatici) necontaminate de virusul civilizaţiei.

După război, situaţia mişcării socialiste a fost radical diferită. Ea nu a putut oferi o alternativă viabilă de ieşire din război, a fost compromisă ca urmare a colaborării cu diferite formaţiuni la guvernarea din timpul războiului şi a avut de făcut faţă ascensiunii mişcărilor totalitare.

Cel mai important lucru pentru mişcarea socialistă a fost apariţia regimului bolşevic. Revendicîndu-se din socialism, Marx şi Revoluţia de la 1789, comuniştii se considerau întemeietorii unui nou regim socialist. În aceste condiţii, socialiştii europeni s-au văzut puşi în situaţia de a căuta ceea ce îi diferenţiază de bolşevici[11]*, de a fi nevoiţi să ofere o serie de răspunsuri credibile legate de identitatea doctrinară.*

Situaţia a rămas însă controversată ca urmare a puternicului mesaj marxist oferit de discursul politic (mesaj care făcea ca asupra socialiştilor să planeze suspiciuni legate de simpatii comuniste) şi reformismul consacrat de practica politică. În ciuda schimbării de denumire (Internaţionala Socialistă a Muncii) şi a raporturilor de forţă din noul organism (ascensiunea Laburiştilor britanici), întrucît

[11] În cadrul ciclului de conferinţe organizate de Institutul Social Român între 1922-1923 şi publicate în volumul *Doctrinele partidelor politice*, I. Răducanu ţinea să precizeze că nu trebuie confundat socialismul cu bolşevismul „două noţiuni care se exclud". XXX, *Doctrinele partidelor politice*, E. Garamond, Bucureşti, pp. 229-241.

nu a existat o punte de legătură foarte clară între aceste două orientări, tentativele de revizuire doctrinară nu au întîrziat să apară, noul protagonist fiind în acea perioadă Henri de Man.

Socialist belgian, influențat de ideile lui Bernstein, dar mai ales de experiența din Primul Război mondial, de Man a condamnat virulent marxismul, pe care îl considera depășit. În viziunea sa, analiza economistă a lui Marx era contraproductivă, întrucît nu ținea cont de o serie de puncte esențiale ale socialismului, cum ar fi resorturile sale psihologice de receptare la nivelul societății. Negînd istoricismul și teoria conștiinței de clasă, de Man a afirmat că resorturile psihologice ale socialismului sînt generate mai curînd de anumite complexe de inferioritate ale celor care muncesc. În acest sens, socialismul trebuia să ofere o serie de soluții acestor complexe, punînd accentul tocmai pe componenta psihologiei individuale. Era aceasta o direcție a socialismului care revenea, indirect, la Rousseau, la concepțiile acestuia cu privire la imposibilitatea de manifestare a libertății ca urmare a opiniei societății (opinie care conduce conștiința individuală și care apare ca urmare a dorinței oamenilor de a se compara, iar principalul criteriu de comparație este averea)? Direcția deschisă de Henri de Man a fost continuată cu mult succes de socialiști precum Erich Fromm, un puternic contestatar al conformismului și a mecanismelor psihologice de evitare a libertății[12].

Ceea ce l-a propulsat cel mai puternic pe de Man a fost însă contribuția sa la punerea bazelor teoretice ale programelor intervenționiste de tip Welfare State. „Planul Muncii", adoptat în Belgia în perioada interbelică, era

---

[12] Vezi Erich Fromm, *Frica de libertate*, Ed. Teora, București, 1998

rodul construcţiei directe a lui de Man. Pentru social-democraţia contemporană ideile lui de Man şi cele ale lui John Maynard Keynes au fost fundamentale în ceea ce priveşte domeniul economic; intervenţionismul etatic în vederea ocupării forţei de muncă a reprezentat una dintre metodele folosite pentru realizarea creşterii economice postbelice pînă la începutul anilor '70.

Confruntat cu problema regimurilor totalitare, socialismul s-a raportat la fiecare dintre ele nuanţat. Fascismul a fost privit mai mult ca o expresie a unei părţi a burgheziei din ţări mai puţin dezvoltate care se temeau de creşterea revendicărilor sociale. Trebuie menţionat că socialismul a fost de multe ori acuzat de emergenţa mişcărilor de extremă dreaptă. Ca urmare a decepţiilor provocate de o serie dintre eşecurile sale – neputinţa de a găsi o cale pentru ieşirea din război, eşecurile tentativelor revoluţionare din perioada 1919-1921 etc. – o mare parte a muncitorimii s-a îndreptat către fascism, mişcare considerată mai aptă din punct de vedere revoluţionar[13]*. În ceea ce priveşte comunismul, acesta a fost condamnat din primul moment ca urmare a lipsei de libertate din Uniunea Sovietică, dar transpare permanent grija pentru a semnaliza diferenţele care separă socialismul de comunism. Cu toate acestea, mai stăruie o serie de suspiciuni şi de probleme: a fost sau nu socialismul, prin atitudinile sale, favorabil comunismului? (Ca o exemplificare, reacţia lui Léon Blum a fost în acest sens ambiguă, oscilînd între simpatie şi antipatie şi fiind mai clară abia după al Doilea Război mondial.) Ce poate fi considerat ca dominant în epocă – discursul marxist sau practica reformistă? Care dintre acestea îi determină*

[13] Vezi Ignazio Silone, *Şcoala dictatorilor*, Ed. Dacia, Cluj, 1992 şi K.R. Popper, *op. cit.*

comportamentul efectiv? Era chiar atît de puternică lupta cu dreapta, astfel încît orice recunoaştere a crimelor comise de comunism ar fi reprezentat un atu în mîna partidelor rivale sau reacţia socialiştilor era cauzată de dragostea faţă de „un frate rebel", dar totuşi frate? Într-o anumită măsură, socialiştii dominaţi de marxism au considerat Uniunea Sovietică ca fiind primul stat socialist din lume, un stat spre care ei aspirau. În aceste condiţii, pare destul de firesc ca aceştia să dorească o colaborare cu comunismul, măcar pînă în momentul în care acesta ar fi confirmat drumul pe care avea să-l urmeze.

După al Doilea Război mondial, socialismul a adus clarificarea doctrinară necesară în direcţia unificării diferitelor tendinţe manifestate pînă atunci. Declaraţia de la Frankfurt, care a recunoscut pluralismul de tendinţe în cadrul mişcării socialiste şi care a subliniat adeziunea socialismului la sistemul democraţiei parlamentare, dar mai ales atitudinile socialiştilor germani faţă de sovietici au fost principalele elemente care au contribuit la formarea imaginii unei doctrine credibile.

Frankfurt a fost în acelaşi timp momentul lărgirii bazei sociale a socialismului prin renunţarea la adresabilitatea exclusiv muncitorească[14]*. El a confirmat orientarea mişcării socialiste spre economia planificată: „Dezvoltarea economiei şi tehnicii a dat omenirii posibilitatea să se autodistrugă sau să-şi ridice continuu bunăstarea. De aceea, producţia nu poate fi lăsată pe seama jocului liber al forţelor economice. Ea trebuie planificată. Această planificare trebuie să asigure drepturile fundamentale ale perso-*

---

[14] Cf. Anton Carpinschi, *Doctrina social-democrată*, in Alina Mungiu-Pippidi (coord.), *Doctrine politice. Concepte universale şi realităţi româneşti*, Ed. Polirom, 1998, pp. 175-192

nalităţii umane. Socialismul năzuieşte spre legarea libertăţii cu planificarea la scară naţională şi internaţională"[15].

Ceea ce în continuare socialiştii au lăsat sub tăcere a fost modul în care planificarea, la orice scară ar fi ea, se împacă cu libertatea[16]. *Aceasta ar putea fi una dintre cauzele pentru care, în ciuda succeselor economice de amploare din perioada anilor '50-'60 (ai căror principali promotori au fost socialiştii şi politicile kynesiste), anul 1968 a fost într-un anumit sens antisocialist (mişcările studenţeşti referindu-se la modele politice de factură comunistă sau anarhistă). Criza economică ce a început în 1973 i-a adus în prim-plan pe principalii adversari ai socialiştilor: liberalii şcolii monetariste. Welfare State s-a dovedit în practică realizatorul unui sistem economic energofag, iar pe fondul crizei provocate de creşterea preţului petrolului, acesta s-a prăbuşit. Bineînţeles, aceasta este o manieră simplificată de a vedea lucrurile. Criza statului-providenţă este mai nuanţată şi are la bază cauze mai complexe, legate de o triplă criză: financiară, ideologică şi filosofică*[17]. *Creşterea cheltuielilor pe care statul se angajase să le facă a dus la un blocaj financiar generat de scăderea numărului contribuabililor şi la creşterea numărului beneficiarilor. Individualizarea unor categorii de riscuri sociale a ridicat problema legitimităţii solidarităţii la nivelul întregii societăţi. De asemenea, nu credem că ar trebui atît de uşor trecut peste*

---

[15] XXX, *Social-democraţia europeană în secolul XX*, Editura Institutului de Teorie Socială, Bucureşti, 1998, pp. 59-60

[16] O critică a socialismului în această direcţie este realizată de Friedrich A. Hayek, *Drumul către servitute*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997

[17] Cf. Pierre Rosanvallon, *Noua problemă socială*, Editura Institutul European, Iaşi, 1998

aspectul individualismului[18], *întrucît anii '80 au fost un exemplu elocvent al capacităților acestuia de a atrage și de a oferi o alternativă viabilă.*

Ultimii ani au adus o ascensiune a socialismului în forma sa democratică. Guvernele de dreapta care au patronat prăbușirea comunismului în 1989 au fost nevoite să lase locul socialiștilor, ceea ce demonstrează faptul că socialismul nu și-a epuizat resursele. Transformarea mișcării socialiste într-o mișcare cu valențe mondiale a avut un impact pozitiv asupra acesteia, mesajul oferit devenind tot mai atractiv. Regîndirea mesajului politic sub impulsul fenomenului globarizării și al corectării carențelor la capitolul individualism (fenomene care au putut fi sesizate în anii '80-'90) au contribuit la cristalizarea unui socialism pragmatic.

Drumul parcurs pînă acum a oferit o lecție de care această mișcare a știut să profite într-un final, element care se află în centrul atenției lucrării de față. Fără pretenția de a elabora o soluție completă și definitivă, dar cu dorința de a oferi o bază cît mai solidă pentru oricine dorește să se apropie de problemele ridicate de socialism, autorul realizează o analiză complexă a istoriei mișcării socialiste din ultimul secol.

Specialist în problemele istoriei mișcării muncitorești internaționale, Michel Dreyfus este cunoscut în domeniul științific printr-o serie de lucrări precum La lutte contre le stalinisme. Correspondance V. Serge – L. Trotsky *(1977)*, PCF, crises et dissidences *(1989) și pentru colaborarea cu diferite publicații precum „Le mouvement social", „Communisme" sau „Revue d'histoire moderne et contemporaine".*

---

[18] Așa cum procedează P. Rosanvallon (*n.ns.*)

Ca un fin observator al problemelor socialismului, autorul şi-a construit lucrarea avînd în centrul analizei raporturile care se structurează în cadrul Internaţionalei. Un asemenea demers, deşi ar putea fi considerat unilateral şi simplist, are totuşi avantajul de a restrînge aria discuţiilor şi de a pune în legătură oamenii cu ideile pe care le susţin. Analiza unei instituţii poate oferi o imagine suficient de elocventă cu privire la capacităţile funcţionale, la problemele pe care ideologia le ridică şi la modul în care anumite disfuncţionalităţi au urmări asupra ideilor pe care instituţia ar fi trebuit să le apere. În final, lucrarea de faţă propune o serie de răspunsuri ridicate de socialism şi ar putea fi chiar o cale de a înţelege amărăciunea unui liberal care considera că „secolul al XX-lea poate fi bine descris drept un secol par excellence *al socialismului"*[19].

Daniel Boboc
Cezar-Mihail Preotescu

*
*   *

Cele cîteva erori de informaţie au fost corectate tacit de îngrijitorii ediţiei.

---

[19] Hans-Hermann Hope, *The Future of Liberalism. A Plea For A New Radicalism*, in „POLIS" vol. 5, nr. 1/1998, p. 134

INTRODUCERE

1989: anul bicentenarului Revoluţiei franceze va cunoaşte un straniu paradox. Sărbătorind într-o manieră debordantă şi chiar excesivă începuturile deceniului revoluţionar al anilor 1789-1989, francezii au neglijat complet, fără să-şi dea seama, o altă manifestare pe care în alte împrejurări poate că ar fi sărbătorit-o aşa cum se cuvine, cea a înfiinţării Internaţionalei a II-a. Nici o manifestare-colocviu, dezbatere, spectacol, film, concert, piesă de teatru, defilare etc. – nu a lipsit de la comemorarea bicentenarului; timp de douăsprezece luni, acesta a fost în permanenţă cap de afiş. Scrierile de tot felul, care au celebrat evenimentul şi care au apărut cu această ocazie, sînt suficiente ca să umple rafturile unei biblioteci. Calitatea informaţiilor ştiinţifice variază foarte mult. Trebuie oare să ne felicităm pentru că avem o producţie atît de vastă? Importanţa pe care Revoluţia franceză o prezintă, atît pentru ţara sa de origine, cît şi pentru o lume întreagă nu mai trebuie dovedită, iar amintirea marilor sale idealuri, precum şi a realizărilor acesteia nu poate decît să ne bucure. Totuşi, un pic mai multă discreţie şi rezervă ar fi fost necesare; această dezlănţuire comemorativă nu a ştiut întotdeauna să evite prostul gust, îmbrăcînd adesea forme în

care vulgaritatea se alătura celor mai fățișe preocupări comerciale. Ansamblul acestor producții, al cărui bilanț ar fi foarte instructiv, a permis oare, atît în Franța, cît și în străinătate, o mai bună cunoaștere a acestei perioade decisive pentru istoric? Iată un subiect asupra căruia se poate reflecta îndelung. Dar nu există nici o îndoială că investigarea sa ar fi dintre cele mai utile, ducînd la o mai bună analiză a realității și a fantasmelor societății franceze din 1989!

Cu atît mai mult cu cît, în aceste condiții este regretabil că această supraabundență comemorativă a ascuns și a dat complet uitării aniversarea unui alt eveniment, care, în felul său, a contribuit și el la formarea societății contemporane franceze și europene: nașterea Internaționalei a II-a, organizația internațională a socialismului. Creată acum un secol și cu foarte multă bună știință de către protagoniștii săi, cu ocazia centenarului de la Paris al Revoluției franceze, în 1989, Internaționala a II-a pare să nu fi lăsat nici o amintire în memoria colectivă. Evenimentul a trecut aproape neobservat și este ușor să semnalăm rarele publicații care i-au fost consacrate: cu excepția a două reviste istorico-științifice specializate[1], care prin natura lor nu se adresează publicului larg, în rest nu a fost decît tăcere. Nici cea mai mică manifestare susceptibilă de a întîlni o mai largă audiență nu a binevoit să amintească contemporanilor noștri o dată-cheie din istoria socialismului european și internațional, această mișcare, care a jucat timp de un secol un rol de primă mînă în istoria Franței și a Europei, oricare ar fi fost aprecierile aduse bilanțului său. În comparație cu celelalte formațiuni politice, Partidul Socialist nu s-a ocupat nici el de o asemenea aniversare. Cu patru ani în urmă, celebrarea celor 50 de ani ai Frontului Popular s-a făcut deja cu maximă discreție.

Trebuie neapărat văzut în această neglijenţă faţă de istoria sa una din consecinţele noii „culturi de guvernare" ale Partidului Socialist, afirmată încă de la ascensiunea sa la putere?

Nu ne-ar mira un răspuns afirmativ şi este regretabil, căci această uitare surprinde şi chiar şochează. Ea este cu atît mai neplăcută cu cît, printr-o ironie, a cărei poveste ne este cunoscută, anul 1989, în ciuda apropierii sale cronologice poate încă de acum să fie reţinut ca un capitol al socialismului internaţional. Din perspectiva Istoriei, aceste douăsprezece luni vor rămîne decisive pentru domeniul relaţiilor internaţionale începînd cu cel de-al Doilea Război mondial: ele pun capăt definitiv Războiului Rece şi sistemului de Blocuri în care erau aşezate statele lumii începînd cu 1945, sistem, care va fi înlocuit cu ce? Este încă prematur să răspundem. Anul 1989 va lăsa o amprentă de neşters în istoria socialismului, avînd în vedere evenimentele istorice apărute în Europa de Est şi în Uniunea Sovietică: putem afirma încă de pe acum că ele aşază viitorul mişcării socialiste în termeni complet noi care, cu un an în urmă, nici măcar nu erau imaginaţi. Astăzi* este imposibil să evaluăm toate transformările care s-au produs timp de 40 de ani, în aşa-numita lume comunistă şi care nu au ajuns încă nici pe departe la sfîrşit. O dată cu implozia, pe cît de brutală, pe atît de neaşteptată, a regimurilor din Europa Orientală, care se revendică drept comuniste şi cu schimbările ce se petrec în permanenţă în Uniunea Sovietică, raporturile dintre comunism şi socialism vor suferi la începutul anului 1990 o profundă mutaţie. Şi aceasta în pofida oricăror aşteptări şi în beneficiul socialismului. La exact un secol de la crearea, la Paris, a Internaţio-

* Lucrarea a fost scrisă în 1990 şi publicată în 1991. (*n. tr.*)

nalei a II-a şi după 70 de ani de la constituirea Kominternului şi a secţiunilor sale naţionale, sîntem îndreptăţiţi să ne punem întrebarea dacă deschiderea din cadrul mişcării muncitoreşti, care a avut loc imediat după terminarea Primului Război mondial, nu este pe cale să dispară: se pare că rivalitatea dintre comunism şi socialism, care a durat neîntrerupt timp de 70 de ani, vine în avantajul acestuia din urnă. 1989 va fi un an negru pentru comunism, cum puţini i-a fost dat să cunoască. Aceasta nu înseamnă totuşi că Europa anului 1990 se întoarce la o simplă copie, mai mult sau mai puțin fidelă, a celei din 1945 şi chiar din 1919: decenii întregi de istorie nu se vor putea şterge atît de uşor. După 40 de ani de regim comunist, imaginea ţărilor din Europa de Est diferă foarte mult de cea pe care ar fi putut să o aibă la sfîrşitul celui de-al Doilea Război mondial. În linii mari, aceasta este problema. Întoarcerea acestor ţări, adesea dificilă, la forme de viaţă politică mai apropiate de democraţiile occidentale nu trebuie să ascundă sub nici o formă moştenirea grea, lăsată de vechile regimuri în toate domeniile: politic, economic şi social. Reintegrarea în sistemul economic capitalist – denumit astăzi în mod pudic economie de piaţă – va fi însoţită de o creştere a şomajului, de restructurări industriale masive şi de o întoarcere la productivitate, ceea ce nu este atît de uşor de realizat. Aceste noi elemente, precum şi multe altele, trebuie luate în considerare. Istoria nu se repetă, chiar dacă este adevărat că ea şovăie cîteodată, aşa cum o arată apariţia anumitor probleme depăşite la vremea lor de către mişcarea socialistă: chestiunea naţionalismului şi a naţionalităţilor care revine în anumite ţări din Europa de Est şi în Uniunea Sovietică reprezintă, fără îndoială, expresia cea mai puternică a acestei recurenţe. Aceste probleme sînt puse, bineînţeles, într-un anumit context internaţional, total diferit, în cadrul unei Europe

aflate în construcţie pentru care, anul 1992, la rîndul său, ar trebui să reprezinte, atît în plan politic, cît şi la nivel economic, un punct fără întoarcere.

O implozie a comunismului de Stat în 1989 după un scenariu neprevăzut, creînd o situaţie nouă şi posibil benefică socialismului; o construcţie politică a Europei în 1992: aceste două evenimente justifică, poate, sarcina dificilă pe care ne-am propus-o în această lucrare: descrierea principalelor linii de forţă ale mişcării socialiste europene la un secol de la apariţia sa. Nu este vorba despre a retrasa istoria ansamblului de partide socialiste din Europa în timpul acestei perioade, ci despre a prezenta marile etape ale dezvoltării sale, în calitate de mişcare internaţională, esenţialmente europeană, pînă la o dată recentă, precum şi principalele probleme la care aceasta a trebuit să facă faţă. Ne-am străduit deci să refacem momentele cele mai importante ale istoriei organizării socialismului european: Internaţionala a II-a, apoi începînd din 1923, Internaţionala Socialistă a Muncii şi, în sfîrşit, trăsăturile marcante ale Internaţionalei Socialiste încă de la constituirea sa, în 1951. Lăsînd la o parte datele faptice indispensabile, am pus accentul pe chestiunile fundamentale care, de-a lungul acestei istorii, pun în valoare mişcarea socialistă, contribuind la explicarea fizionomiei sale actuale.

În mod esenţial, ele sînt în număr de patru: lupta pentru democraţie şi trecerea la socialism prin mijloace democratice; combaterea naţionalismului şi a diverselor sale forme; dorinţa îmbunătăţirii condiţiilor de lucru ale clasei muncitoreşti: iată o problemă majoră – cea a protecţiei sociale. În sfîrşit, relaţiile conflictuale şi complexe pe care ea le-a întreţinut cu mişcarea comunistă reprezintă o constantă a acestei istorii, timp de 70 de ani. Dacă în 1989 chestiunea era încă în actualitate, sîntem convinşi că, începînd cu această dată, ea

va fi reconsiderată. Acestea au fost criteriile de abordare în prezentarea acestui secol de socialism european.

Dincolo de înmulţirea indivizilor, a faptelor şi a datelor, trecînd peste potrivire şi hazard, este necesar să scoatem la iveală profundele tendinţe care permit analiza originalităţii unui curent politic. Socialismul european există de un secol. El a reprezentat o forţă care a contribuit mult, într-o manieră diferenţiată, la modelarea imaginii majorităţii ţărilor europene. Acum, cînd misiuni noi îl aşteaptă într-o Europă aflată în reconstrucţie şi cînd rivalitatea sa cu comunismul, veche de 70 de ani, pare să fie definitiv încheiată, ce se mai poate reţine din marile linii de forţă ale istoriei sale?

CĂTRE UN PROGRES NEDEFINIT AL FIINȚEI UMANE (1889-1914)

2 august 1914 este o dată neagră în istoria umanităţii; ea reprezintă pentru acest secol începutul unei catastrofe absolute ale cărei consecinţe mai trebuie suportate şi astăzi. Creată cu un sfert de secol înainte, organizaţia politică a mişcării muncitoreşti care îşi promisese, încă cu doi ani în urmă, la Congresul de la Basel din 1912, să ducă lupta cea mai acerbă împotriva războiului, se dovedeşte incapabilă de a-i împiedica declanşarea. În mod imprevizibil, imensa majoritate a forţelor sale basculează în tabăra Uniunii sacre. Din toată Europa, numai partidele socialiste din Rusia şi din Serbia refuză să voteze creditele de război, precum şi susţinerea acestuia. La rîndul său, Partidul Socialist Italian este singura secţiune a Internaţionalei a II-a care, după ce a condamnat războiul imperialist, va adopta o poziţie de neutralitate faţă de conflict. În schimb, partidele principalelor ţări beligerante (Germania, Austro-Ungaria, Belgia, Franţa, Marea Britanie) găsesc motive bine întemeiate pentru a justifica masacrul şi pentru a-şi susţine guvernele. Această răsturnare incredibilă pune probleme. Distanţa dintre proclamaţiile enunţate anterior şi poziţiile luate brusc, începînd cu august 1914,

urmărind o logică aparent de neînţeles, este radicală. Cum s-a ajuns totuşi aici? Putem vorbi oare de „faliment" sau de „trădare" din partea Internaţionalei a II-a, aşa cum s-a afirmat de atunci de atîtea ori? Mai ales este necesar să înţelegem raţiunile unui asemenea fenomen, fără a-l justifica sau a-l pune sub acuzare şi pentru aceasta se impune o investigare a principalelor linii de forţă care marchează istoria Internaţionalei a II-a, a partidelor care o compun, precum şi a succeselor şi eşecurilor acestora.

Istoria organizaţiei este necesară, dar nu şi suficientă, pentru a pătrunde motivele seismului din august 1914: în egală măsură trebuie să ne punem întrebări referitoare la relaţia Internaţionalei şi a secţiunilor sale cu realităţile naţionale. Brusca schimbare de orientare politică petrecută în 1914 nu se poate explica decît prin slăbiciunile cîtorva conducători politici, slăbiciuni apărute într-un moment crucial: motivele sale mai profunde trebuie însă căutate atît în incapacitatea Internaţionalei de a găsi un răspuns la chestiunea naţionalismului şi a naţionalităţilor, cît şi într-un mod de funcţionare care se caracterizează, în principal, printr-o integrare din ce în ce mai susţinută în societatea pe care ea pretindea că o combate şi că o transformă radical. Construirea şi dezvoltarea secţiunilor naţionale merg paralel cu inserţia lor crescîndă în societate, dar conducătorii acestora nu au o conştiinţă clară a consecinţelor unui asemenea proces. Pentru majoritatea partidelor socialiste, realităţile naţionale trec înaintea idealurilor internaţionaliste. Mascată de un discurs revoluţionar, această evoluţie s-a continuat, insidios, pe toată durata istoriei Internaţionalei a II-a.

Constituirea Internaţionalei

Dispariţia formală a Internaţionalei I, în 1876, la puţin timp după prăbuşirea Comunei din Paris, nu a împiedicat totuşi dezvoltarea mişcării muncitoreşti[1]. Aceasta va fi puternic divizată în două tendinţe rivale care se dispută între ele. Pînă la începutul anului 1890, anarhiştii par în măsură să cîştige bătălia cu marxiştii, în special datorită influenţei şi prestigiului unor personalităţi ca: italianul Malatesta, olandezul Nieuwenhuis, ruşii Bakunin[2] şi Kropotkin. Continuînd redactarea *Capitalului*, K. Marx urmăreşte cu atenţie evoluţia primelor grupări şi partide socialiste care sînt în curs de a se forma încă de la sfîrşitul anului 1870. În această dublă sarcină, el este secondat de F. Engels, care, după moartea lui Marx, în 1883, îi va lua locul timp de 12 ani. Să fi deviat oare cel mai apropiat tovarăş al lui Marx teoria sa, prin faptul că a luat în considerare posibilitatea ca proletariatul să ajungă în mod paşnic la putere, datorită creşterii sale numerice şi a rolului său tot mai important pe care îl are în societate? Multe din scrierile sale autorizează o asemenea interpretare, iar chestiunea rămîne astăzi încă discutabilă. Orice s-ar spune, pînă la moartea sa, Engels rămîne garantul ortodoxiei marxiste răspîndită de Kautsky în Germania, Hyndman în Marea Britanie, Guesde şi Lafargue în Franţa, Iglesias în Spania şi Plehanov în Rusia. Influenţa acestora va cunoaşte stadii diferite: astfel, audienţa comentatorului, poate cel mai profund, al gîndirii lui Marx, italianul Labriola, nu depăşeşte încă sfera cîtorva cercuri intelectuale restrînse. Totuşi, lăsînd la o parte difuzarea încă limitată a marxismului, ceea ce surprinde mai ales în această cotitură a anului 1880 este varietatea intelectuală şi politică a mişcării muncitoreşti europene, împărţită în numeroase curente; ea este

departe de a accepta numai marxismul şi principalul său rival de moment, anarhismul. Militanţii „Fabian"* şi sindicaliştii englezi, „posibiliştii" şi conducătorii inspiraţi de modelul lui Blanqui** în Franţa, partizani ai unui „socialism integral", conceput ca un fel de umanism, influenţat de neokantism şi „socialiştii de la catedră" în Germania, iată numai trei exemple de ţări în care aceste curente abundă. Diferitele lor forme politice se explică în primul rînd prin istoria dezvoltării economice şi sociale specifice fiecărei naţiuni, dar acest ansamblu de motive nu poate justifica întreaga realitate: evoluţia intelectuală şi cea religioasă au de asemenea un loc bine stabilit.

Situaţia este diferită în Italia sau în Germania, care şi-au realizat unitatea politică de mai puţin de trei decenii, şi în Franţa, care a încheiat-o pe a sa cu mult înaintea Revoluţiei de la 1789. De altfel, la acest sfîrşit de secol XIX, avîntul economic pe care îl cunoaşte Germania are prea puţin de-a face cu grava criză traversată de Italia la cumpăna anului 1880. Stagnantă încă din 1873, economia franceză intră într-o perioadă depresivă începînd cu 1882. Situaţia se schimbă între 1895-1896 şi profiturile se înmulţesc pînă la declanşarea Primului Război mondial. Din această diversitate de parametri (economici, politici, sociali, intelectuali şi religioşi) rezultă realităţi naţionale distincte în care mişcarea socialistă, adesea ivită din raţiuni intelectuale, este încă minoritară, iar în cadrul său, marxiştii reprezintă doar o simplă tendinţă.

---

* *Fabian Society*, mişcare socială din Marea Britanie care, prin educarea maselor, eliberarea femeii etc., intenţiona să reformeze profund societatea modernă; printre membrii săi se număra G. B. Shaw şi H. G. Wells. (*n. tr.*)

** Louis Auguste Blanqui, om politic şi teoretician socialist francez. (*n. tr.*)

În interiorul Internaţionalei I – Asociaţia internaţională a muncitorilor (AIM)[3] – disputa dintre marxişti şi anarhişti fusese aprigă; ea va continua şi după dispariţia acesteia. Mai multe tentative de reconstituire a AIM sau a unei organizaţii internaţionale văd lumina zilei o dată cu închiderea conferinţelor de la Berna (1876), Coire (Chur) (1881) şi Paris (1883).

La Paris, se vor ţine, între 14-21 iulie 1889, două congrese muncitoreşti rivale, unul cu tendinţă reformistă, organizat de „posibilişti" cu o singură participare străină, cea a sindicaliştilor englezi, celălalt de orientare marxistă, la care participă delegaţi din 23 ţări şi naţiuni europene, cu excepţia Statelor Unite şi Argentinei. Această a doua reuniune reprezintă adevăratul act de naştere al Internaţionalei a II-a[4].

Abolirea folosirii armelor, studiul unei legislaţii internaţionale a muncii, campania pentru obţinerea unei zile de lucru de opt ore, alegerea datei de 1 Mai ca simbol al luptei muncitoreşti[5], acestea sînt bazele programatice ale noii Internaţionale a cărei apariţie coincide cu structura socialismului la scară europeană; dacă nu putem trasa aici istoria formării fiecărui partid social-democrat, cronologia evidenţiază totuşi această mişcare de ansamblu în cadrul căreia Internaţionala a II-a apare exact la mijloc, după cum se vede din tabelul următor:

Ani	Ţări	Partide
1874	Austria	SPÖ
1875	Germania	SPD
1876	Franţa	-
1878	Danemarca	Uniunea Democratică Socialistă
1880	Elveţia	Partidul Social-Democrat
1885	Belgia	POB
1887	Norvegia	DNA
1888	Spania	PSOE

Ani	Țări	Partide
1889	Suedia	PSS
1892	Italia	PSI
1893	Marea Britanie	ILP
1893	Țările-de-Jos	Liga socialistă
1893	România	-
1894	Bulgaria	PSD
1898	Rusia	PMSDR
1899	Finlanda	STP
1903	Serbia	SSDP

În timpul primului său an, Internaționala există în principal datorită congreselor sale. Cel puțin pînă în 1891, chiar și Engels rămîne la convingerea că social-democrația germană, lovită între 1878-1890 de legile imperiale de excepție „nu-și poate permite să se joace de-a înființarea organizațiilor internaționale... pe cît de imposibile, pe atît de nefolositoare"[6], ceea ce, retrospectiv privind, este paradoxal: socialiștii germani vor avea în curînd un rol de prim plan în organizația internațională a socialismului. În timpul acestei perioade de început, partidele aderente la Internațională rămîn fidele autonomiei lor. În ciuda regularității congreselor internaționale din anii care vor urma (al II-lea congres, Bruxelles, august 1891; al III-lea congres, Zürich, 1893) și a dorinței de „înlocuire a principiului federativ cu cel al centralizării excesive", trebuie într-adevăr să intrăm în secolul al XX-lea pentru a vedea Internaționala a II-a în măsură să-și coordoneze acțiunile într-un mod eficace. Această nouă etapă, situată după o clarificare ideologică și politică a pozițiilor sale față de anarhism și de sindicalism se caracterizează prin construirea de mijloace proprii de organizare. Chestiunea va fi rapid reglată cu anarhiștii, definitiv excluși, după aprige dispute care au avut loc după încheierea celui de-al IV-lea congres

(Londra, 26 iulie – 2 august 1896). Incluzînd şi intervenţia în cadrul instituţiilor parlamentare, socialismul defineşte lupta politică ca fiind una din modalităţile de acţiune revoluţionare[7]. În raport cu mişcarea sindicală, problema este mai complexă şi datorită concepţiilor doctrinale de fond, care diferă de la social-democraţii germani la cei francezi: în timp ce pentru germani sindicalismul reprezintă „şcoala primară a socialismului", francezii, dimpotrivă, pledează pentru o practică sindicală specifică. În cele din urmă, punctul lor de vedere, susţinut şi de socialiştii englezi se va impune, ceea ce explică crearea în 1901 a unui Secretariat internaţional autonom al organizaţiilor sindicale. Decizia este luată o dată cu hotărîrea întrunirilor regulate ale congreselor sindicale. Din această practică se va naşte, în 1919, Federaţia Sindicală Internaţională[8]. Într-o manieră mai generală, separarea Internaţionalei de anarhişti, de care s-au apropiat numeroşi sindicalişti, a favorizat incontestabil autonomia sindicalismului în mai multe ţări europene.

O dată cu congresul de la Londra se încheie, pentru a relua o formulă a socialistului francez Jean Longuet, perioada „constitutivă" a Internaţionalei; aceasta face loc perioadei „organice". Congresele au aşezat autoritatea organizaţiei şi chestiuni politice de fond tocmai fuseseră sau erau pe cale de a fi soluţionate. Acum devine posibilă construirea structurilor organizaţionale, necesare acţiunii. După congresul al V-lea (Paris, iulie 1900) se formează un Comitet internaţional permanent care începe să funcţioneze încă de la sfîrşitul anului, luînd numele de Birou Socialist Internaţional (BSI)[9]. Compus din doi delegaţi din fiecare ţară, acesta se întruneşte anual în şedinţă plenară. Începînd cu 1905, un tînăr socialist flamand, Camille Huysmans va fi numit secretar şi îl va transforma într-un adevărat organism de coordonare între

congrese[10]. BSI va deveni locul de întîlnire al tuturor marilor voci din socialismul european. Cu un an mai devreme, fusese creată o Comisie socialistă interparlamentară avînd drept scop de „a facilita o acţiune comună în ceea ce priveşte marile probleme politice şi economice internaţionale". Rolul său umbreşte într-un fel pe cel al BSI, iar delimitările dintre cele două foruri nu sînt întotdeauna foarte clare. Apar însă şi organizaţii specifice: Federaţia Internaţională a Tineretului Socialist, condusă de H. de Man, L. Frank, K. Liebknecht, ţine prima sa conferinţă la Stuttgart, în 1907[11], în acelaşi timp cu Congresul Internaţionalei. La iniţiativa Conferinţei anuale a femeilor social-democrate din Germania se constituie în acelaşi an un Birou Internaţional de Formare a Femeilor Socialiste, condus de Clara Zetkin. Astfel se construieşte un aparat propriu Internaţionalei a II-a care o ajută să-şi întărească puterea politică. Totuşi, dincolo de structurarea organizaţiei, marile orientări şi chiar funcţionarea acesteia rămîn tributare diferitelor partide care o alcătuiesc şi care contribuie la modelarea fizionomiei sale. Plecînd de la o descriere – care se vrea a fi foarte scurtă – a principalelor linii de forţă ale socialismului european[12], poate fi prezentată o imagine mai exactă a organizării sale internaţionale.

Geografia socialismului în Europa

Omul potrivit la locul potrivit, spune o vorbă, iar Partidul social-democrat german ocupă unul de frunte[13]. În cadrul Internaţionalei a II-a, el reprezintă modelul conducător al unor numeroase organizaţii, care, fascinate de succesul său incontestabil, încearcă, dacă nu să-i „copie" metodele, cel puţin să se inspire din practicile sale. De ce şi cum poate dispune acesta de un rol atît de privilegiat? Mai multe

raţiuni pot fi aici invocate, iar fiecare dintre ele contribuie, fără îndoială, la rezultatul final. Întîi de toate, „părinții fondatori" ai socialismului, Marx şi Engels erau germani, aşa cum sînt şi discipolii lor, acei garanţi ai ortodoxiei, între care Kautsky ocupă un loc recunoscut. Marxismul are o valoare universală, însă el este concepţia gînditorilor germani. La acest sfîrşit de secol, superioritatea Germaniei în Europa – şi în special asupra Franţei – reprezintă pentru unii o realitate intelectuală, ca şi rezultatul victoriei din Războiul de la 1870. Acest context general, triumfător îşi pune amprenta şi asupra Partidului Social-Democrat (SPD). Eficace, disciplinat, organizat pe baze metodice şi ştiinţifice, el prezintă calităţi asemănătoare cu cele ale Statului german. În afara acestei identificări, ideologic încărcată de consecințe, dar foarte reală, trebuie văzut în exemplul SPD-ului o consecință directă a dezvoltării considerabile a economiei germane, aflată pe primul loc în Europa la acest sfîrşit de secol XIX, devansînd-o chiar şi pe cea a Marii Britanii.

Avîntul capitalismului german modifică profund peisajul social şi politic al acestei ţări: astfel, mîna de lucru din industrie urcă de la 7.300.000 la 10.200.000 de muncitori între 1882 şi 1895, deci o creştere de 40% în numai treisprezece ani. Socialiştii germani ştiu să profite de o asemenea situaţie, inserînd organizaţia lor într-o uriaşă reţea de grupări, asociaţii, cooperative muncitoreşti şi case sindicale, adînc implantate în sînul clasei muncitoare, constituind o adevărată „contra-societate" în care lucrătorul german rămîne pe viaţă: în cadrul ansamblului secţiunilor SPD, proporția foarte ridicată a proletariatului poate fi estimată la 77% şi 94%. Creşterea numerică a organizaţiilor profesionale sub influenţa acestui partid este şi ea la rîndul ei remarcabilă: de la 50.000 de aderenţi în 1879, la 700.000 în 1900. În ciuda

eforturilor făcute de Bismarck care, îngrijorat de aceste succese, caută să limiteze progresia social-democrată, atît prin intermediul represiunii (promulgarea în perioada 1870-1890 a unor legi de excepţie), cît şi printr-o politică de „protecţie a muncitorilor" (legi din 1883, 1884 şi 1889 privind Asigurările sociale), tendinţa se continuă şi SPD se consolidează. Cu toate acestea, construcţia unui aparat atît de vast are pe termen lung numeroase consecinţe: ea generează o enormă birocraţie, eficace în gestiunea sa, dar care dirijează din ce în ce mai mult Partidul către o cale reformistă, în ciuda discursului revoluţionar pe care acesta continuă să-l ţină.

O prăpastie se adînceşte tot mai mult între ceea ce se spune şi ceea ce se face, între proclamarea unei politici marxiste revoluţionare şi practica cotidiană, care dispare treptat. Într-un asemenea sistem, competenţa gestionară devine tot mai necesară: ea favorizează la toate nivelurile stabilitatea conducătorilor în detrimentul mobilităţii lor. Acest lucru nu poate decît să întărească şi mai mult tendinţele de birocratizare. În aceste condiţii, organizaţia, consolidarea şi apoi protecţia acesteia în perioada de criză – războiul este prin excelenţă o astfel de perioadă – devin şi mai mult un scop în sine. Putem evalua efectele acestui proces din 1914 pentru socialismul german, ca şi pentru ansamblul Internaţionalei a II-a pe care acesta îl inspiră generos: birocratizarea şi integrarea – care diferă de la ţară la ţară – a mişcării socialiste, profund influenţată de modelul german, explică în mare parte „falimentul" din 1914. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît numeroase partide social-democrate din Europa, fascinate de fratele lor mai mare german, încearcă să-i „copie" metodele[14].

Din raţiuni geopolitice, lingvistice şi culturale, uşor de înţeles, este posibil ca în cadrul Imperiului Austro-Ungar, partidele socialiste să se fi inspirat direct din modelul german. Trebuie totuşi să ne ferim de o transpunere prea schematică şi să luăm în considerare datele specifice cu care se confruntă socialiştii austrieci[15]. Ele au şi un nume: lupta pentru votul universal – carc va fi obţinut în 1907 – şi mai ales intervenţia în cadrul unui Stat multinaţional în cadrul problemele naţionale sînt puse cu acuitate. Chiar în cadrul proletariatului austriac, solidaritatea internaţionalistă, acest ideal de mişcare socialistă, se loveşte de un sentiment de apartenenţă la un grup naţional bine determinat. Cine va cîştiga? Chestiunea naţionalităţilor este de o atît de mare complexitate în Austro-Ungaria, încît nu numai că este discutată în cadrul Partidului Socialist Austriac[16], supranumit adesea în mod semnificativ şi „mica Internaţională", dar ea priveşte întreaga mişcare socialistă. În interiorul monarhiei bicefale austro-ungare, problema raporturilor dintre socialism şi naţionalism solicită soluţii urgente, în timp ce în majoritatea Statelor europene aceasta a fost deja rezolvată de istorie. Socialiştii austrieci se văd constrînşi să intervină în această dispută şi să o clarifice în congresul de la Hainfeld (1894). În aceeaşi măsură, ei trebuie să-şi definească atitudinea faţă de reformism şi anarhism. Astfel, clarificarea obţinută le va permite o progresie rapidă şi în acelaşi timp, o vizibilă dezvoltare a mişcării sindicale, toate acestea însoţite de un cîştig de influenţă în rîndul intelectualilor, în special la Viena, capitala Imperiului. După ce au obţinut cu greu votul universal, conducătorii socialişti austrieci, reuniţi în jurul lui Victor Adler, consideră posibilă cucerirea puterii în mod legal. Cu toate acestea, pînă la izbucnirea Primului Război mondial, ei se dovedesc neputincioşi în găsirea unei

soluţii la problemele ridicate de naţionalism: exacerbarea capătă asemenea proporţii încît, înainte de 1914, provoacă un conflict deschis între socialiştii de limbă germană şi cei de origine cehă. În timpul congresului de la Brunn (1899) s-a căutat o tentativă de compromis şi de luptă împotriva acestor forţe centrifuge, dar ea a fost sortită eşecului. Perspectiva unei Federaţii de naţionalităţi care să se bucure de acelaşi statut, precum şi posibilitatea unei acţiuni reformatoare în cadrul Imperiului austro-ungar rămîn la nivelul intenţiilor, datorită refuzului acestuia de a coopera cu mişcarea socialistă. În sînul social-democraţiei austriece, tensiunile naţionaliste se agravează tot mai mult, încît aceasta este nevoită să apeleze la autoritatea Internaţionalei, în timpul Congresului de la Copenhaga, din 1910, pentru a calma spiritele, dar fără prea mare succes. În ajunul Primului Război mondial, eşecul social-democraţiei austriece privind problema naţionalităţilor nu mai poate fi negat.

Modelul german, caracterizat printr-o cooperare strînsă dintre partid şi sindicat, are mulţi rivali în partidele socialiste din Europa de Nord. Numeroşi sînt şi intelectualii care li se alătură: critica lor împotriva societăţii existente îi plasează alături de cei oprimaţi. În Suedia, unde introducerea tardivă a socialismului ştiinţific datează din anul 1860, prima întîlnire muncitorească, importantă a avut loc în 1879. La înfiinţarea sa (1889), Partidul Socialist Suedez cuprinde 69 de asociaţii muncitoreşti, iar nouă ani mai tîrziu, apare Confederaţia Generală a Muncii (LO) care reuneşte 60.000 de lucrători. Strînsa legătură dintre partid şi sindicat are la bază o orientare reformistă care combină acţiunea parlamentară cu lupta pentru sufragiul universal. Progresia aleşilor socialişti este regulată: 17 în 1905, 35 în 1908, 64 în 1911 şi 73 în 1914. Pînă la Primul Război mondial, socialiştii suedezi

se vor confrunta cu o singură criză majoră, greva generală din 1909, cînd 30.000 de muncitori revendică o creştere salarială pe care o motivează prin avîntul economic al ţării lor. Eşecul acesteia antrenează o scădere a efectivelor partidului (60.000 de militanţi faţă de 112.000) şi ale sindicatului (85.000 faţă de 162.000), dar această regresie nu este decît momentană. Tendinţa se inversează foarte repede şi socialiştii suedezi îşi reiau progresia. Ei trebuie să facă faţă adesea la critica de stînga a anumitor grupări de tineret, restrînse ca număr. Situaţia este complet diferită în Danemarca, ţară esenţialmente rurală şi dacă o uniune democratică socialistă se constituie aici încă din 1878, ea va trebui să aştepte douăzeci de ani pentru a putea fi consolidată de o organizaţie sindicală structurată pe naţionalităţi. Influenţa socialiştilor în viaţa politică rămîne totuşi limitată: ei se prezintă în special ca o forţă de sprijin al guvernului radical condus de Theodore Zahl (1901 apoi 1913), caracterizîndu-se printr-o politică dintre cele mai reformiste. În Norvegia, revendicările muncitoreşti au fost mai întîi susţinute de Partidul Liberal, iar dacă Partidul Muncitoresc Norvegian (DNA), creat în 1884, reclamă votul universal, o legislaţie a muncii şi recunoaşterea dreptului la grevă, aceasta se explică prin lupta susţinută mai mult pentru îmbunătăţirea condiţiilor muncitorilor decît în favoarea socialismului: ca şi în Danemarca, el acţionează la început ca o grupare de presiune asupra Partidului Liberal. În mod paradoxal, tocmai în cadrul Confederaţiei Generale a Muncii (LO), înfiinţată în 1889, ia naştere mai ales începînd cu 1905, o aripă de stînga condusă de Martin Tranmael: acest militant care a fost iniţial muncitor, a trăit la începutul secolului în Statele Unite, unde, luînd contact cu Industrials Workers of the World (IWW), a învăţat şi unele metode directe de acţiune. Greve, boicot, luptă antimilitaristă

își găsesc sub impulsul său un real ecou în rîndurile intelectualilor, precum și în anumite sectoare ale clasei muncitoare[17]. În sfîrșit, socialismul finlandez[18], care este destul de asemănător cu cel al vecinilor săi geografici, necesită totuși luarea în considerare a unei date suplimentare: chestiunea națională. Adevărata independență a Finlandei față de Rusia țaristă nu survine decît la 6 decembrie 1917, imediat după declanșarea Revoluției. Cu toate acestea, Finlanda posedă deja de mai mulți ani o Constituție nouă și o Cameră unică, aleasă de către reprezentanți de *ambele* sexe; acest rezultat se datorează unei alianțe dintre burghezie și proletariat care nu va mai exista după 1906. O dată cu succesul obținut, reapar și antagonismele care favorizează o nouă extindere a socialismului: în 1907, socialiștii introduc 80 de deputați în Dietă și, în ciuda unor mai multe dizolvări ulterioare ale acesteia, își mențin pozițiile. Ei dispun în acest moment de cel mai mare număr de aleși parlamentari din Europa. Finlanda rămîne totuși o țară puțin industrializată, dar social-democrații finlandezi au știut cum să dobîndească o puternică influență printre micii fermieri, întărindu-și de asemenea și succesul luptei împotriva alcoolismului, precum și numeroasele realizări municipale.

Lucrurile stau altfel în Țările-de-Jos unde anarhismul a fost acela care s-a impus mai întîi datorită puternicei personalități a lui Domela Nieuwenhuis. Acest fost pastor lutheran, care a militat încă din 1879, contribuie la crearea, doi ani mai tîrziu, a Ligii Socialiste, de inspirație profund anarhistă. Abia în 1893 se constituie Partidul Social-Democrat din Olanda, rapid divizat în două fracțiuni. Liderul său, Troelstra, va ține cont de influența pe care o are luteranismul asupra populației; el este pregătit să conducă acțiuni comune cu forțele politice burgheze pentru cîștigarea votului universal,

dar această orientare va fi contestată de o aripă de stînga din care fac parte Pannekoek, Görter şi H. Roland-Holst, partizani ai unor metode de luptă mai radicale. Pe aceştia îi vom regăsi, între 1907-1908, alături de Rosa Luxemburg, apoi la începutul anilor '20, adepţi ai „comunismului de stînga" şi membri mai mult sau mai puţin trecători ai Partidului Comunist din Olanda. Cu toate acestea, ei nu constituie decît o minoritate.

Fondat în 1885, Partidul Muncitoresc Belgian* se află la originea joncţiunii dintre modelul german şi cel francez; el se va îndrepta curînd, tot mai mult, spre omologul său german. Două elemente principale condiţionează existenţa socialismului belgian. Unitatea naţională recent înfăptuită (1830) nu a reuşit să elimine diversitatea structurală şi culturală a acestei ţări : chestiunea lingvistică este pusă cu acuitate şi socialiştii trebuie să ţină cont de acest lucru. Pe de altă parte, contrar mişcării muncitoreşti franceze, socialiştii belgieni au reuşit să treacă peste ruptura brutală a Comunei din Paris, însă, cu toate acestea, clasele posesoare sînt ostile oricărei reforme politice sau sociale: lupta pentru sufragiul universal, lungă şi aprigă, se va termina victorios abia în 1914. Doi factori, mai degrabă conjuncturali, stau la originea înfiinţării Partidului Muncitoresc Belgian: agitaţiei republicane şi anticlericale care ia naştere în Belgia ca urmare a victoriei electorale, în 1884, a Partidului Catolic, i se alătură mişcări greviste provocate de intensificarea crizei economice, în principal în Borinage, în iarna lui 1884-1885. De asemenea, în aprilie 1885, are loc o adunare formată din 59 de societăţi: 7 ligi, 5 cooperative, 5 societăţi de ajutor reciproc, 25 de sindicate, 10 grupări democratice şi 7 secţiuni socia-

* *Parti ouvrier belge* (POB)

liste constituie Partidul Muncitoresc Belgian. Muncitoresc şi nesocialist, încă de la apariţia sa, noua organizaţie manifestă o oarecare indiferenţă faţă de teorie şi de marxism, aşa cum o arată Carta de la Quaregnon, adoptată în 1894. Dacă aici „colectivismul" este definit ca fiind „incomparabil cu capitalismul", accentul va fi pus mai ales pe caracterul etic al socialismului. Compoziţia POB în care sindicatele, cooperativele şi societăţile de întrajutorare sînt omniprezente, explică reformismul din ce în ce mai susţinut pe drumul căruia se angajează partidul: 37% din membrii săi aparţin unei societăţi de ajutor reciproc sau unei cooperative. Mai favorabilă începînd cu 1895, conjunctura economică contribuie la compararea acestei evoluţii, antrenînd gestiunea mărită a unor numeroase lucrări sociale, însoţită şi de o creştere a birocraţiei. Urmînd exemplul social-democraţiei germane, POB tinde tot mai mult să devină o contra-societate aşa cum o arată Casele sale ale poporului, administrate sub forma unor cooperative, cele mai importante fiind cea de la Gand (1880) şi Bruxelles (1899). Aceste Case în care alcoolismul era interzis şi combătut sînt şi locuri de educaţie muncitorească, chestiune la care conducătorii POB-ului – cu Emile Vandervelde în frunte – sînt foarte sensibili; această preocupare este prezentă de altfel şi în interiorul Internaţionalei a II-a, în cadrul căruia socialismul belgian ocupă un loc important. La crearea sa în 1900, Biroul Socialist Internaţional este încredinţat tot unor belgieni: Edouard Anseele, Emile Vandervelde şi Victor Serwy; cinci ani mai tîrziu, acesta din urmă va lăsa Secretariatul unui alt compatriot, Camille Huysmans. În 1907, Biroul Federaţiei Internaţionale a Tineretului Socialist este condus de Henri de Man, despre care vom vorbi mai tîrziu. Cu excepţia unei tendinţe de stînga, constituită cu cîţiva ani înainte de izbucnirea Primului Război mondial, animată de

Joseph Jacquemotte şi destul de apropiată ca ideologie şi metode de curentul sindicalist revoluţionar francez, socialismul belgian se caracterizează, înainte de toate, prin reformism.

Avînd rădăcini istorice complet diferite, socialismul britanic[20] se defineşte printr-un pragmatism mult mai afirmat. El se zbate mai mult pentru demnitatea umană decît pentru socialism şi vrea să devină organizatorul luptei pentru unele reforme sociale pozitive şi urgente.

Ideea unei transformări a societăţii după un program definit în prealabil îi este complet străină: dacă Fabian Society, creată în 1880, se revendică socialistă, ea este, dimpotrivă, total opusă marxismului. Partizani ai temporizării, compromisului şi ai reformelor pe termen lung, adepţii săi nu consideră socialismul o mişcare revoluţionară, ci mai degrabă un proces gradual, o evoluţie lentă. Mai „politic" este Independent Labour Party, organizat începînd din 1893, care se deosebeşte atît de marxism, cît şi de ideologia sindicală, dar a cărui slăbiciune doctrinală nu se poate nega. Într-o primă fază, el nu reuşeşte decît să „atace" influenţa sindicatelor („trades unions") care cunosc o uriaşă progresie în perioada 1888-1892; aceasta le dublează numărul aderenţilor. În 1890 ei revendică ziua de lucru de opt ore, asigurarea şi pensiile de bătrîneţe; patru ani mai tîrziu, în timpul congresului lor naţional, aceştia se pronunţă în favoarea socializării tuturor mijloacelor de producţie. Vor trebui să vină primii ani ai secolului al XX-lea şi noi atacuri împotriva sindicatelor muncitoreşti (în uzine, tribunale şi presă) pentru ca un anumit număr de militanţi să se preocupe de o organizare mai „politică". Ca urmare a alegerilor din 1906, aproximativ 40 de deputaţi înfiinţează Partidul Laburist (Labour Party), mai degrabă socializant decît socialist, bineînţeles muncitoresc, dar relativ separat de masele populare şi urbane pînă la de-

clanşarea Primului Război mondial. Angajaţi în principal în acţiunea parlamentară, conducătorii acestuia nu sînt în măsură să răspundă aspiraţiilor numeroşilor lucrători, atraşi tot mai mult de formele de luptă ale sindicalismului revoluţionar.

Liderii Partidului Laburist estimează ca fiind posibilă şi de dorit o colaborare strînsă cu liberalii pentru a face să progreseze legislaţia socială, ceea ce s-a şi întîmplat între 1906-1914; totuşi, această orientare diferă foarte mult de cea urmată de sindicaliştii englezi, mult mai apropiaţi de problemele „bazei" muncitoreşti. Difuzia slabă a marxismului întîlneşte în Marea Britanie o separare foarte clară a mişcării politice şi sindicale, caz relativ unic în toată Europa.

Lucrurile sînt mult mai complicate în Franţa[21], datorită divizării profunde, cel puţin pînă în 1905, a mişcării muncitoreşti. Episodul tragic al Comunei, survenit la mai puţin de un sfert de secol de la sîngeroasa represiune anti-muncitorească din iunie 1848, dovedeşte refuzul claselor conducătoare de a duce o politică reformistă faţă de clasa muncitoare. Acesteia îi va trebui aproape un deceniu pentru a putea fi în măsură de a regăsi la sfîrşitul anului 1880 o exprimare politică, chiar dacă mai multe congrese muncitoreşti, de orientare diferită, reuşesc încă din 1876 să se unifice. La acea dată, mişcarea muncitorească este împărţită în multiple tendinţe: colectivişti, anarhişti, socialişti, reformatori convinşi (barberetişti) se alătură şi îşi dispută rîndurile. O dată cu întoarcerea comunarzilor, amnistiaţi începînd cu 1880, organizarea politică va putea trece la un stadiu superior, iar orientările strategice se vor putea preciza şi, în acelaşi timp, diversifica. Primul congres muncitoresc adevărat, care are loc la Marsilia în 1879, va însemna victoria unei coaliţii mai apropiată de opţiunile liberale decît de cele marxiste, contrar a ceea ce s-a afirmat adesea. El deschide o perioadă de înflorire şi de

redefinire a mişcării socialiste din Franţa. La iniţiativa lui Jules Guesde[22], în acelaşi an este creată o Federaţie a Partidului Muncitorilor Socialişti Francezi. Jules Guesde se află în legătură cu K. Marx ale cărui idei încearcă să le răspîndească în Franţa, dar – este adevărat – sub o formă schematică şi dogmatică. Federaţia va dispare foarte repede datorită plecării cooperatorilor, a pozitiviştilor şi a radicalilor, apoi, în 1884, şi a anarhiştilor. În anul următor, partizanii lui Paul Brousse, „posibiliştii", organizaţi într-o Federaţie a lucrătorilor sociali, încearcă să obţină „ceea ce este posibil" şi chiar mai mult împotriva Statului considerat autoritar şi centralizator; ei îşi concentrează acţiunea pe plan municipal, fără a exclude însă posibilitatea de a ajunge la putere pe căi legale. O parte dintre aceştia se desprind în 1890 pentru a constitui în jurul lui Jean Allemane Partidul Socialist Muncitoresc Revoluţionar*: în rîndurile sale, militanţi precum Lucien Herr acordă mai multă atenţie educaţiei maselor de muncitori decît propagandei.

Principalul agent de difuzare al marxismului în Franţa este Partidul Muncitoresc Francez**, fondat de guesdişti în 1881. De inspiraţie marxistă, structurată şi centralizată, această organizaţie favorizează dezvoltarea colectivismului în cadrul socialismului francez.

În 1889, patru deputaţi „guesdişti" sînt aleşi; alegerile municipale din 1892 permit consolidarea puterii în oraşe precum Commentry, Montluçon, Narbonne şi Roubaix, iar aceste progrese vor fi şi mai mult confirmate în anul următor cînd, după alegerile legislative, J. Guesde este ales în Roubaix. Cu toate acestea, guesdismul rămîne un partid cu efective

---

* Parti socialiste ouvrier révolutionnaire (PSOR)

** Parti ouvrier français (POF)

limitate, implantat în principal în Nord: Pas-de-Calais, Aube, Loire, Rhône, adică în regiuni industriale şi textile[23].

Cu totul diferită este orientarea blanquiştilor al cărei port-drapel, recunoscut şi respectat, este Edouard Vaillant[24]: la început, ei se definesc prin patriotismul revoluţionar marcat de amintirea Marii Revoluţii Franceze şi prin credinţa într-o democraţie directă. Pentru Vaillant, diferenţa dintre partid politic şi sindicat trebuie să fie radicală, lucru susţinut şi de camarazii săi, organizaţi din 1888 în cadrul Comitetului Central Revoluţionar, devenit în 1898 Partidul Revoluţionar Francez. Alături de aceste organizaţii, socialiştii independenţi – Millerand şi Viviani fiind cei mai cunoscuţi – vor provoca în cadrul socialismului francez o gravă criză revizionistă, asemănătoare cu cea prin care trece şi social-democraţia germană: o dată cu afacerea Dreyfus, ei devin susţinătorii unei colaborări deschise cu republicanii, mai întîi pentru a apăra Republica a III-a de reacţiune, apoi pentru a pune în aplicare anumite reforme în materie de legislaţie a muncii şi protecţie socială.

Această orientare dă naştere în congresul general al organizaţiilor socialiste din octombrie 1899, reunit în sala Japy din Paris, la numeroase dispute, încheiate nu fără dificultate, cu un compromis: dacă principiul fundamental al luptei de clasă, care interzice intrarea unui socialist într-un guvern burghez este reafirmat, această eventualitate poate să fie totuşi acceptată în „împrejurări excepţionale".

În acelaşi an, A. Millerand face pasul hotărîtor şi devine ministru al Comerţului. Evoluţia situaţiei, noile greve, reacţia guvernamentală şi redeschiderea „cazului Millerand" duce, doi ani mai tîrziu, la Congresul de la Lyon, la formarea a două partide distincte: Partidul Socialist Francez, în care se găsesc independenţi, broussişti şi allemanişti, şi Partidul

Socialist din Franţa, unde se întîlnesc partizanii lui Guesde şi ai lui Vaillant. Unificarea acestor două formaţiuni se va face în 1905, în mare parte datorită intervenţiei directe a Internaţionalei a II-a şi a deciziilor sale luate în congresul de la Amsterdam (august 1904), datorită şi rolului major al celui care va deveni tot mai mult purtătorul de cuvînt al socialismului francez pînă la Primul Război mondial. Licenţiat în filosofie, predînd la Universitatea din Toulouse, Jean Jaurès[25] s-a angajat într-o carieră politică pusă sub semnul republicanismului moderat, apoi s-a „convertit" la socialism în 1892, în special graţie influenţei lui Lucien Herr. Socialismul reprezintă pentru el extinderea şi triumful idealurilor republicane enunţate de Revoluţia franceză. Orator fără pereche, om politic excepţional, prestigiul său este demn de luat în considerare, nu numai în cadrul mişcării socialiste; el este singurul în măsură să facă sinteza diverselor curente care, începînd cu congresul de unificare din 1905, coabitează în sînul SFIO. Internaţionalist şi patriot, revendicîndu-se din marxism, dar nu din cel dogmatic, specific lui Jules Guesde, pe care treptat îl înlocuieşte, el devine, de la constituirea SFIO şi pînă la Primul Război mondial, simbolul personificat al socialismului francez. Acesta din urmă progresează: de la 52 în 1906, deputaţii socialişti sînt în număr de 103 în 1914, iar efectivele Partidului se triplează în acelaşi timp, de la 35.000 la 100.000 de militanţi.

Unitatea politică a socialismului francez realizată în cadrul SFIO nu trebuie să şteargă distanţa care există între acest partid şi sindicalism, organizat autonom – proclamat de Carta de la Amiens, în 1906. Sindicalismul revoluţionar doreşte să se delimiteze în mod clar de socialismul francez, îndepărtat în egală măsură de mişcarea mutualistă, care este şi ea, la rîndul său, în plin avînt, dominată de personaje

notabile încă de la începuturile celui de-al doilea Imperiu. Din aceste două motive – autonomia sindicalismului şi separarea de mutualism – socialismul francez nu dispune de aceeaşi aşezare a maselor şi nici de o putere asemănătoare cu cea a omologilor săi germani sau din Europa de Nord.

Această împărţire între partid politic şi sindicat este încă şi mai vizibilă în Italia şi Spania. Înainte de 1859, liberalii şi socialiştii italieni s-au confruntat mai întîi cu problema unităţii naţionale.

Fără să fi fost vreodată socialist, G. Mazzini a influenţat puternic mişcarea socialistă italiană prin faptul că a intuit prin Risorgimento* rolul esenţial jucat de clasa muncitoare în viitoarea Italie. Ca şi în Spania şi Elveţia, aici se înfruntă două concepţii ale luptei sociale, o tendinţă autoritară şi marxistă opusă idealurilor federaliste şi anarhiste. O primă încercare de structurare a socialismului italian se conturează abia după 1872, ca urmare a Congresului de la Rimini, o dată cu formarea Federaţiei Italiene a Asociaţiei Internaţionale a Muncitorilor, de inspiraţie bakuninistă şi anarhistă. În 1874, ea numără cca. 32.000 de afiliaţi. Activă pînă în 1876, ea predică acţiunea violentă şi directă, dar în curînd această orientare va fi pusă în discuţie printre membrii săi şi, în 1880, în momentul în care dificultăţile economice ale Italiei se înmulţesc, Federaţia „explodează". Anarhiştii şi socialiştii se separă unii de alţii, iar Partidul Socialist Italian, fondat în august 1892, devine un produs al acestei crize, găsindu-şi liderul în persoana lui Filippo Turati şi teoreticianul în cea a lui A. Labriola. În noua organizaţie fuzionează socialismul

* Risorgimento (în ital. *resurecţie*): mişcare naţionalistă, ideologică şi politică care duce la formarea unităţii naţionale italiene, 1859-1870. (*n. tr.*)

reformist lombard, care luptă pentru salarii mai mari, sprijinindu-se pe societăţile de ajutor reciproc şi socialismul romagnol, mai revoluţionar, confruntat cu chestiunea agrară – o problemă permanentă a naţiunii italiene. Poate mai mult decît în Franţa, demarcaţia dintre socialism şi sindicalism va fi clară, acesta din urmă fiind din ce în ce mai puternic influenţat de sindicalismul revoluţionar pe măsură ce se apropie anul 1914[26].

Socialismul spaniol oferă, cel puţin la începuturile sale, cîteva analogii cu omologii săi italian şi rus, poate că şi datorită anumitor asemănări cu situaţia din Rusia, aşa cum s-a afirmat adesea: dezvoltarea inegală a forţelor productive, eşecul repetat al revoluţiei burgheze, gravele înfrîngeri coloniale (în timp ce alte puteri europene obţin mari succese în acest domeniu) dependenţa crescîndă faţă de capitalul străin. În sfîrşit, structurile învechite, suprapopularea rurală, precum şi o prea slabă industrializare pun problema agrară de o manieră acută, argumentele în favoarea unei comparaţii între cele două ţări fiind numeroase. Din această analogie între factorii economici şi sociali nu trebuie totuşi să tragem concluzii pripite în legătură cu fizionomia mişcării muncitoreşti în Peninsula Iberică. Formal înfiinţat în 1879, Partidul Socialist Muncitoresc Spaniol (PSOE), al cărui principal conducător este Pablo Iglesias, există realmente începînd cu 1888, participînd la fondarea Internaţionalei a II-a. El se revendică drept marxist într-o ţară în care anarhismul şi anarho-sindicalismul sînt şi vor rămîne preponderente. În 1888 s-a creat Union general de trabajadores (UGT) care asistă pentru prima dată la un congres al Internaţionalei a II-a, în 1893; totuşi, divizarea dintre mişcarea politică şi cea sindicală va rămîne mult timp în Spania o realitate. În 1898, această ţară se confruntă cu două crize concomitente: înfrîngerea colo-

nială şi pierderea coloniilor, care zguduie Statul, readuc în discuţie o identitate naţională[27], deja deteriorată de nivelul economic ce diferenţiază societatea meridională – foarte slab dezvoltată – şi nucleele industriale mai moderne ca, de exemplu, cel din Barcelona.

Se pare că în Rusia, influenţa Internaţionalei I, mai ales datorită tendinţei sale bakuniniste, a fost foarte puternică. Rolul său apune la sfîrşitul anilor '70, în beneficiul unui curent populist care se adresează cu prioritate mediului ţărănesc, predominant în această ţară şi neeliberat încă complet după decretele ţariste din 1861, mediu care întăreşte comunitatea rurală. Pînă pe la 1890, marxiştii ruşi se deosebesc foarte puţin de populişti, în ciuda eforturilor depuse de G. Plehanov şi de camarazii săi, regrupaţi încă din 1883, în organizaţia „Emanciparea muncii". În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, dezvoltarea rapidă a capitalismului în Rusia, favorizează constituirea unui proletariat limitat din punct de vedere numeric şi puternic concentrat în cîteva oraşe industriale. Acest fenomen nu scapă atenţiei diverselor tendinţe ale socialismului rus, care trag de aici concluzii diferite. Foarte rapid, Lenin devine apărătorul marxismului revoluţionar în faţa celui „legal" al lui P. Strouvé şi M.I. Tugan-Baranovski, care se limitează doar la a studia dezvoltarea economică din Rusia şi a da explicaţii în faţa susţinătorilor curentului slavofil în legătură cu aceasta, golind-o în acelaşi timp de conţinutul său politic şi revoluţionar. Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (PMSDR), constituit în 1898 la Congresul de la Minsk, reprezintă într-o mare măsură o organizaţie de exilaţi care depune mari eforturi pentru a duce la bun sfîrşit implantarea socialismului în ţara lor. În timpul celui de-al doilea Congres, ţinut la Londra în 1903, ei se împart în bolşevici şi menşevici, aflîndu-se

iniţial în dezacord în problema, aparent minoră, a statutelor partidului revoluţionar. Bolşevicii vor să construiască un partid autoritar şi centralizat, în timp ce menşevicii apără concepţia unei organizaţii mai ample şi care să fie deschisă simpatizanţilor. După cum se ştie, divergenţele iau proporţii considerabile între bolşevici, partizani ai dictaturii proletariatului şi menşevicii ataşaţi de aspectul democratic al Revoluţiei. Această scindare va fi urmată şi de alte divizări, chiar dacă, evident, la acest început de secol, nimeni nu poate să-i prevadă urmările. Această dezbatere, precum şi importanţa pe care a luat-o, au făcut ca, privind retrospectiv, aprecierea asupra pătrunderii reale a marxismului revoluţionar în Rusia să fie dificilă. Ceea ce se ştie cu siguranţă este că dezvoltarea economică continuă, înmulţirea grevelor în centrele industriale şi mai ales evenimentele din 1905 vor permite o ancorare solidă a socialismului cel puţin în anumite centre urbane din Imperiul ţarist.

Situaţia este diferită în ţările balcanice. Aici, fărîmiţarea politică şi naţională încă mai predomină la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi lupta pentru socialism trebuie să ia în considerare această realitate, ce nu poate fi trecută cu vederea. Naţionalismul Statelor balcanice, real obstacol în calea internaţionalismului socialist, plasează pe militanţii revoluţionari în faţa unei situaţii fără ieşire. Pe de altă parte, caracterul esenţialmente agricol al acestor ţări în care prevalează mica proprietate, absenţa unei adevărate dezvoltări industriale pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea explică slăbiciunea persistentă a proletariatului. Să luăm numai un exemplu: se estimează că Serbia nu dispunea atunci decît de 200 întreprinderi industriale în care lucrau mai puţin de 15.000 de muncitori. Într-un asemenea context, socialismul va fi într-o primă fază afacerea unei *inteligheņţe* minoritare şi

izolate. Cu toate acestea, în ajunul Primului Război mondial, el a devenit în această regiune a Europei o forță politică și morală, deloc de neglijat. Acest rezultat se datorează acțiunii unor militanți remarcabili precum Radovan Dragovic (1878-1905) în Serbia, Dimiter Blagoev (1855-1924) în Bulgaria sau Cristian Rakovski (1873-1941) în România, care reușesc, cu succes, să răspîndească ideile socialiste în principalele centre urbane[28]. Datorită situației lor, aceștia sînt deschiși în special la două probleme de importanță inegală, de care se va lovi Internaționala a II-a: chestiunea agrară și mai ales problema naționalităților și a naționalismului. Acesta din urmă se află la originea Războiului din Balcani (1912-1913) care reprezintă, de fapt, preludiul Primului Război mondial.

Mișcarea socialistă pătrunde mai întîi în Europa, chiar dacă ea se dezvoltă și în Statele Unite – unde, la sfîrșitul secolului, apare un adevărat Partid Socialist –, în dominioanele Marii Britanii (Australia, Noua Zeelandă), în Japonia[29] și într-o manieră mai restrînsă în China și în anumite țări din America Latină. Pentru restul lumii, și în primul rînd în Africa, extinderea socialismului s-a făcut prin intermediul colonialismului, chestiune abordată de Internaționala a II-a la Congresul de la Stuttgart, din 1907. Pînă la declanșarea Primului Război mondial, ponderea politică și economică a Europei predomină: progresele rapide ale capitalismului, pe care acest continent le înregistrează, favorizează o creștere generalizată a clasei muncitorești. În această regiune a lumii se organizează partidele socialiste și se pun bazele Internaționalei.

Totuși, în ciuda acestei dezvoltări economice, țărănimea rămîne încă majoritară în multe țări europene, iar socialismul se vede constrîns să integreze acest element esențial în strategia sa[30]. Cum va pătrunde el în acest mediu? Aici, ca și în cazul organizării diferitelor clase muncitorești, se va

impune, în funcţie de ţară, diversitatea situaţiilor. De timpuriu, încă de la Congresul de la Zürich din 1893, o Comisie agrară încearcă să pună bazele unei coordonări a intervenţiei în direcţia ţărănimii. Se pare că socialiştii danezi au fost primii care s-au ocupat de această chestiune şi au considerat o prioritate intervenţia în mediul rural. De altfel, în numai un deceniu, numărul ţăranilor va creşte vertiginos în cadrul acestui partid: de la 3000 dintr-un efectiv total de 14.000 de militanţi în 1890, la 6000 din 17.000 de militanţi în 1900. Slaba industrializare a Danemarcei din aceşti ani contribuie la această stare de fapt. Situaţia se prezintă cu totul altfel în România. Doi factori externi forţează Partidul Social-Democrat, în care intelectualii au o pondere importantă, să intervină în cadrul ţărănimii: tulburările din mediul rural din nordul Moldovei, care au avut loc în perioada 1887-1890, se conjugă cu o agitaţie asemănătoare în Italia, al cărei răsunet se face simţit în această ţară danubiană. Cu toate acestea, Partidul Socialist este aproape inexistent printre rîndurile ţăranilor români. Într-un mod şi mai diferit încă, după ce s-au structurat mai întîi în oraşe, socialiştii germani şi maghiari avansează apoi la sate. În partidele francez, belgian, olandez, bulgar şi sîrb, situaţia este discutată şi decisă de o manieră aparte, în cadrul unui congres, spre deosebire de Italia, unde o organizaţie ţărănească regională şi autonomă, cea din Mantova, alege să adere la partid încă de la înfiinţarea acestuia.

În toate aceste cazuri, o voinţă comună prezidă alegerile făcute: răspîndirea socialismului, fie că este vorba sau nu despre ţări în care votul universal s-a introdus. Totuşi, cu excepţia socialiştilor danezi care-şi continuă în mod regulat intervenţia pînă în 1914, acest demers este adesea întrerupt, la scurt timp de la începutul său, datorită represiunii pe care o declanşează sau a lipsei generalizate de interes din partea

militanţilor. Scindări bruşte apar în 1898, în România, în 1906-1907 în Rusia şi în 1908 în Croaţia. Împrejurări externe intervin adesea, aşa cum este cazul în Bulgaria, o dată cu declanşarea Războiului Balcanic din 1912-1913. În partidele francez şi german, interesul dispare foarte repede, după numai cîţiva ani de entuziasm: în Germania, imediat după terminarea Congresului de la Breslau din 1895; în Franţa, după 1906, în ciuda eforturilor unei mici grupări de militanţi reuniţi în jurul lui Compère-Morel, dornici de a continua această iniţiativă. Ziare cu conţinut specific ţărănesc au apărut încă din 1888 în România şi Danemarca, în 1893 în Germania (mai exact în Bavaria), şi în 1894 în Belgia şi Franţa. Ele ilustrează foarte bine diversitatea orientărilor susţinute de socialişti: în timp ce danezii, olandezii şi francezii vor împărţirea pămînturilor, socialiştii români, italieni, croaţi şi ruşi speră să cîştige masele de ţărani de partea lor prin cooperativizare şi înmulţirea cooperativelor. Toţi doresc să unească ţărănimea împotriva agresiunii capitaliste, ceea ce, în majoritatea cazurilor, rămîne doar un gînd frumos, avînd în vedere varietatea păturilor sociale care constituie această clasă: dacă acest cuvînt de ordine găseşte un oarecare ecou în rîndurile micii ţărănimi, efectele sale sînt puse sub semnul întrebării în cazul clasei de mijloc a ţărănimii, ca să nu mai vorbim de marii proprietari. Un ultim obstacol major, de ordin naţional, care apasă mai mult asupra mentalităţii ţărăneşti decît asupra conştiinţei muncitoreşti sporeşte numărul dificultăţilor. Totuşi, contrar a ceea ce s-a crezut poate mult timp, Internaţionala a II-a şi mai ales partidele care o alcătuiesc nu şi-au limitat intervenţia numai în rîndul clasei muncitoare[31]; ele au avut în vedere şi realităţile din lumea satului, în care au încercat să se facă auzite.

Marile probleme: revizionismul, colonialismul, lupta pentru pace

Din punct de vedere cronologic, pînă în 1914, istoria Internaţionalei a II-a şi a socialismului european, gravitează în jurul a trei perioade distincte[32]. Pînă în jurul anului 1895, în marea lor majoritate, socialiştii europeni sînt convinşi de caracterul nemilos al viitoarei revoluţii: avînd în vedere „legile naturale ale societăţii", formulate de marxism, capitalismul se îndreaptă inevitabil către prăbuşire şi dispariţie. Această afirmaţie – sau această speranţă? – este de altfel împărtăşită şi de anarhişti, optimişti, şi în aceeaşi măsură convinşi că vor asista într-un viitor apropiat la o mişcare revoluţionară. Aceste concepţii vor fi trecute pe un plan secund începînd cu 1896, cînd, unei faze de stagnare economică, îi succede în Europa o perioadă de prosperitate şi dezvoltare: această răsturnare conjuncturală contribuie la grăbirea crizei revizioniste, care va genera, îndeosebi în Germania, Franţa, şi într-o mai mică măsură în Rusia, numeroase dispute în cadrul mişcării, fără însă a o zdruncina prea tare. În rîndurile socialiştilor germani, Eduard Bernstein, care a frecventat şi pe socialiştii reformişti („Fabian Society" la Londra, „socialiştii de la catedră" în Germania) publică după moartea lui Engels o serie de articole intitulate *Les problèmes du socialisme*. El îşi expune pe larg punctul de vedere la Congresul SPD de la Stuttgart, din 1898, şi îşi defineşte doctrina într-un mod coerent în lucrarea sa *Les Présupposés du socialisme*[33] în care prezintă socialismul ca pe o exigenţă morală şi etică, punînd în acelaşi timp în discuţie fundamentele economice ale marxismului şi teoria „catastrofistă" a lui Marx, care prezice prăbuşirea Capitalului în decursul unui proces inevitabil. În sfîrşit, acesta respinge ideea unei agravări a luptelor

de clasă: dezvoltarea capitalismului asigură un loc important acţiunii reformiste, atenuînd mizeria clasei muncitoare. Trebuie deci încurajate fracţiunile progresiste ale burgheziei şi chiar căutată o cooperare cu acestea în termeni precişi. Ar fi absurd ca Statul să fie considerat numai un instrument de coerciţie, pus în slujba claselor conducătoare: o dată cu progresele democraţiei, Statul se supune din ce în ce mai mult interesului general. Pe scurt, Bernstein îndeamnă social-democraţia să renunţe la frazeologia sa revoluţionară şi să accepte transformarea sa într-un „partid al reformelor socialiste şi democrate". Nu se va accede la socialism prin violenţă, ci printr-un ansamblu de reforme succesive. Pentru Bernstein, esenţialul nu îl reprezintă „scopul final, ci mişcarea", aşa cum el însuşi o afirmă într-o formulă surprinzătoare care a generat multe controverse.

Încă de la apariţia lor, aceste teze fac obiectul unei lungi dispute în cadrul SPD-ului, unde sînt violent combătute de o „stîngă" animată de Rosa Luxemburg. Condamnarea tezelor lui Bernstein de către Kautsky, acest „Papă al marxismului", principalul teoretician al SPD-ului şi fără îndoială al Internaţionalei, este mult mai nuanţată, avînd în vedere poziţia „centristă", mediană, a acestuia din urmă[34]. Formal obţinută la Congresul de la Hanovra, din 1899, ea nu aduce totuşi schimbări majore, iar tezele lui Bernstein vor cîştiga în mod discret audienţă în cadrul „adevăratului partid": numeroşi membri permanenţi ai organizaţiei, o fracţiune considerabilă a personalului municipal, pe scurt, majoritatea gestionarilor şi a birocraţilor din SPD – o adevărată cohortă – se regăsesc perfect în analiza lui Bernstein. Evoluţia este similară, poate încă şi mai marcată în rîndurile responsabililor sindicalişti, mult mai „realişti" decît „revoluţionari", iar această evoluţie lentă, dar sigură, va cîntări greu în 1914,

atît pentru socialiştii germani, cît şi pentru întreaga organizaţie a Internaţionalei.

Expresia franceză a acestei crize revizioniste internaţionale este în întregime contemporană. Primele sale manifestări publice apar în 1896, în vîltoarea alegerilor municipale care reprezintă pentru socialişti un mare succes. În jurul lui Alexandre Millerand, principalul purtător de cuvînt al acestui curent, s-a constituit, împreună cu militanţi ca Abel Hovelacque şi René Viviani, o Federaţie Republicană Socialistă de pe Sena, care doreşte să apropie socialismul de republicanii propagandişti. Problema se va pune şi mai acut, la nici doi ani de la afacerea Dreyfus şi, ca urmare a curajoasei intervenţii a lui Zola, din ianuarie 1898, socialiştii se divizează în ceea ce priveşte atitudinea adoptată. Trebuie lăsate diferitele fracţiuni ale burgheziei să se dispute pentru chestiuni ce nu privesc proletariatul – aceasta fiind părerea lui Jules Guesde – sau dimpotrivă, trebuie apărată Republica de reacţia militară în numele unor principii ale Justiţiei şi Dreptului, născute din idealurile de la 1789, aşa cum consideră Jean Jaurès? Căci, în definitiv, această ultimă concepţie se impune, nu fără o oarecare dificultate. Dar, la dreapta lui Jaurès, unii socialişti independenţi sînt gata să meargă şi mai departe, dornici de a devia acţiunea Statului republican către o politică de reforme sociale privind legislaţia muncii şi extinderea protecţiei sociale (în special prin înfiinţarea sistemului de pensii pentru muncitori) al cărei promotori sînt (Prima lege franceză, referitoare la accidentele de muncă, este destul de recentă – 1898 – dar vor mai rămîne încă multe de făcut. Organizaţia Pensionarilor Muncitori şi Ţărani*, pusă în discuţie încă din 1880, va avea o primă formă restrînsă în

* Organisation des Retraites ouvrières et paysannes (ROP)

1910.)[35] Intrarea lui Millerand, în iunie 1899, în cabinetul Waldeck-Rousseau, ca ministru al Comerţului şi Industriei, confirmă aceste opţiuni, provocînd aprige controverse în rîndul mişcării socialiste. Din acest punct de vedere, afacerea Dreyfus reprezintă o etapă importantă pentru socialismul francez: ea stabileşte condiţiile politice necesare care vor permite, ulterior, unora dintre membrii săi accesul direct la gestiunea afacerilor Statului republican. Calea revoluţionară nu mai este deci singura posibilă. Începînd cu anii 1901-1902, această politică acuzată adesea de „dreyfusism" va fi violent combătută de cîţiva socialişti sau de unii gînditori izolaţi, care se revendică drept marxişti: dezgustaţi de ceea ce ei consideră a fi o adevărată trădare a doctrinei, aceştia vor întreprinde treptat o revizuire a marxismului care-i va duce foarte departe de mişcarea muncitorească. Georges Sorel (1846-1922)[36] este cel mai important dintre ei, iar consecinţele acestor analize vor avea ulterior o influenţă asupra dezvoltării gîndirii fasciste, după cum au arătat unele studii recente, chiar dacă acestea i-au supraestimat, fără îndoială, importanţa.

În sfîrşit, în acelaşi timp, în Rusia, doi teoreticieni, Piotr Strouvé (1870-1944) şi M. I. Tugan-Baranovski (1865-1919) profesează un „marxism legal", alăturîndu-se dintr-un anumit punct de vedere gîndirii lui Marx – prin credinţa în procesul istoric al dezvoltării inevitabile a capitalismului – dar, în mod diferit, prin urmările politice prevăzute. Aceşti doi gînditori păstrează analiza economică a marxismului, înlăturîndu-i implicaţiile politice şi sociale: doctrina revoluţiei proletare şi noţiunea de dictatură a proletariatului sînt în întregime abandonate. Pentru „marxiştii legali", industrializarea Rusiei va provoca apariţia unei clase burgheze, chemată să conducă o revoluţie democratică, etapă necesară şi indis-

pensabilă care proiectează într-un viitor nedefinit orice perspectivă de revoluţie proletară. Astfel, golit de conţinutul său politic, marxismul este admis în întregime de autorităţi, adică de cenzura ţaristă care îl tolerează, de unde denumirea sa de „marxism legal”. El găseşte un relativ ecou în cadrul Partidului Social-Democrat Rus, unde un grup de militanţi reuniţi în jurul lui Prokopovic şi Martinov, publică în 1898 un *Manifest* în care sînt dezvoltate concepţii foarte apropiate de cele ale marxiştilor legali care pun accentul, înainte de toate, pe analiza economică a marxismului, de unde numele de „Economişti” cu care au intrat în posteritate. Gîndirea Economiştilor, care lasă în grija burgheziei liberale lupta împotriva autocraţiei, se poate rezuma în felul următor: „A participa înseamnă a contribui la lupta economică şi la activitatea opoziţiei liberale”. Pentru detractorii lor, între care Lenin ocupă un loc de frunte, o asemenea poziţie presupune negarea necesităţii unui partid politic revoluţionar şi a unei acţiuni socialiste specifice. Economiştii găsesc întemeiată lupta pentru îmbunătăţirea situaţiei economice a clasei muncitoare, dar neglijează eforturile acesteia în vederea obţinerii autonomiei politice, ceea ce reduce la zero toată acţiunea PMSDR.

Bernstein în Germania, Millerand în Franţa, Economiştii în Rusia, toţi reprezintă diversele faţete ale uneia şi aceleiaşi crize care atinge, evident în funcţie de modalităţile specifice, trei secţiuni ale Internaţionalei a II-a. Dincolo de inevitabilele diferenţe de situaţie, este vorba despre un ansamblu conceptual comun, rezultînd din conştientizarea decalajului crescînd care există între teorie şi practică: treptat, cele două vor corespunde. Revizionismul pune în discuţie marxismul ortodox, dogmatic, aflat pe cale de dispariţie al cărui reprezentant este Kautsky. Revizioniştii sînt aparent

învinşi politic, iar ortodoxia pare să cîştige teren. Totuşi, faptele demonstrează contrariul şi ei vor reuşi să se impună, aşa cum o va arăta în mod brutal fisura din 1914. „Revizioniştii", vom scrie noi, căci critica marxismului ortodox operează în două direcţii diferite. Bernstein, Millerand şi, într-o mai mică măsură, Economiştii, constată continua inadecvare dintre discursul socialist şi practica pe care această inadecvare este în măsură să o genereze: ei îşi propun să armonizeze vorbele cu faptele şi, din moment ce există o practică reformistă, să o afirme răspicat. Cîţiva ani mai tîrziu, după ce acest fenomen a devenit manifest şi după ce practica reformistă şi-a arătat limitele – în special în Franţa, ca urmare a violentei represiuni anti-muncitoreşti, condusă de Clemenceau în perioada 1907-1908 – o reconsiderare a marxismului oficial al Internaţionalei a II-a a fost necesară nu asupra „dreptei" ci asupra „stîngii" sale, plecînd mai ales de la reflecţiile lui Georges Sorel.

Mai întîi limitată la medii marginale şi restrînse, aceasta îşi promisese un viitor glorios, constituind o a doua branşă a revizionismului, complet diferită de prima[37].

Nu am putea-o însă evoca, fără a-i cerceta în primul rînd cauzele şi a face apel la criza raţionalismului, care, de o manieră mediatizată şi nu neapărat politică, se conturează la cumpăna dintre secole în numeroase sfere intelectuale ale societăţii. Pînă în 1870-1880, gîndirea raţionalistă, apărută din Filosofia Luminilor din secolul al XVIII-lea, care a avut o atît de mare influenţă asupra Revoluţiei franceze, a predominat în Europa. Aceasta a fost purtătoarea ideii unui infinit progres atît în ştiinţă şi tehnică, cît şi în domeniul organizării vieţii sociale; ea a constituit fundamentul umanismului, al liberalismului şi al democraţiei burgheze care, în ciuda unor reculuri temporare, a progresat în mod continuu în primele

decenii ale secolului al XIX-lea. O anumită interpretare a marxismului, nu lipsită însă de schematism şi larg răspîndită în mediile conducătoare ale Internaţionalei a II-a, a fost influenţată de aceste postulate filosofice. Într-o mare măsură, acest marxism ortodox – am fi tentaţi să-l numim chiar oficial – se alătură acestui curent pozitivist atît de important care se înscrie pe firul Revoluţiei franceze şi al idealurilor sale: astfel conceput, socialismul apare mai întîi drept continuatorul şi moştenitorul democraţiei burgheze ajunsă la un stadiu superior. Raţionalismul, scientismul, credinţa într-un progres nedefinit şi linear impregnează de o manieră mai mult sau mai puţin explicită, dar foarte puternic, socialismul Internaţionalei a II-a: toate aceste noţiuni constituie de mai mult de un secol componentele gîndirii progresiste.

Totuşi, în timpul ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, acest întreg ansamblu va începe să se năruie. Sub imboldul noilor cercetări din domeniul ştiinţelor sociale şi umane are loc o reconsiderare a raţionalismului, individualismului şi liberalismului. Darwinismul, filosofia bergsoniană care privilegiază intuiţia şi evoluţia în detrimentul raţiunii, şi studiile efectuate de Freud[38] asupra inconştientului: iată tot atîtea elemente noi care vin să submineze bazele raţionalismului şi care vor da o grea lovitură corolarelor acestuia: liberalismul, democraţia şi credinţa într-un progres infinit. Treptat, marxismul care domină în cadrul Internaţionalei a II-a, va trebui să răspundă acestei ofensive, chiar dacă, pînă în 1914, acest revizionism care se manifestă mai întîi sub forma unei critici „de stînga" se limitează la medii restrînse. Din punct de vedere politic, consecinţele acestuia rămîn fără efect într-o primă fază, dar el va inspira din ce în ce mai mult pe susţinătorii sindicalismului revoluţionar din Franţa şi mai ales din Italia, influenţînd aceste medii. Acest nou mod de gîndire

analizează importanţa pe care o are naţionalul, mult mai corect decît ar face-o Internaţionala a II-a, care, începînd cu Congresul de la Stuttgart, din 1907, va ţine cont totuşi de agravarea situaţiei Internaţionalei, de ascensiunea naţionalismului şi de pericolele unui război iminent.

Cu toate acestea, subestimînd sentimentul de apartenenţă naţională a diferitelor clase muncitoreşti din fiecare ţară, ea îşi afirmă neputinţa de a combate momentul survenit. Căutarea unei sinteze între naţional şi social, pe care încep să o elaboreze G. Sorel şi cîţiva dintre discipolii săi, aproape că nu va avea nici o incidenţă politică în Europa, înainte de august 1914, dar acest demers, continuat ulterior într-un context diferit şi susţinut de forţe sociale apărute imediat după Primul Război mondial, va contribui pe deplin la apariţia fascismului. Acest lucru nu înseamnă că el a fost în întregime conceput, din punct de vedere ideologic şi politic, încă din anii anteriori războiului. Apariţia fascismului se explică în primul rînd prin prezenţa unui context clar şi prin ivirea noilor forţe politice.

Începînd din 1905, se conturează o a treia fază a istoriei Internaţionalei a II-a, care are două explicaţii: dacă procesul de integrare a social-democraţiei în societatea analizată de revizionistul Bernstein se continuă tacit, marile dispute referitoare la această chestiune vor trece de acum înainte pe un plan secund. Problema nu este rezolvată – aşa cum o va arăta viitorul – căci ea nu mai face obiectul unor ample discuţii: socialismul internaţional îşi îndreaptă acum reflecţiile şi acţiunea către alte domenii. Apoi, evenimentele care au avut loc în Rusia, în 1905, în ciuda eşecului considerat doar provizoriu de către mişcarea socialistă, reînvie speranţa unei posibile revoluţii într-un viitor apropiat.

Socialismul consideră că astfel poate merge înainte. Unitatea sa organizaţională din cadrul Internaţionalei a II-a nu împiedică totuşi constituirea tendinţelor şi exprimarea divergenţelor politice: la stînga curentului centrist majoritar, reprezentat de Kautsky şi de austro-marxism, o tendinţă radicală cu adepţi în Germania, Rusia, Ţările-de-Jos şi Norvegia se divizează între leninişti şi luxemburghişti, fiind într-un total dezacord cu rolul partidului şi al maselor din cadrul procesului revoluţionar. La dreapta Internaţionalei, revizioniştii condamnaţi în mod formal de Congresul de la Amsterdam (1904), care a reafirmat prioritatea luptei de clasă, sînt mult mai direcţi, dar la fel de activi. Influenţa acestora depăşeşte majoritatea din SPD, chiar dacă în această organizaţie – fiind mai mult ca niciodată modelul socialismului internaţional – ea este cea mai puternică. În sfîrşit, detaşîndu-se din ce în ce mai mult de socialismul internaţional, unii dintre sindicaliştii revoluţionari, inspiraţi de tezele lui Sorel şi a rivalilor săi din Italia, sînt puternici mai ales în această ţară, în Franţa şi Spania. În ciuda aparenţelor şi a imaginii pe care le oferă Internaţionala, socialismul internaţional este încă departe de a fi unit.

Contextul politic general, caracterizat printr-un apetit colonial crescînd al principalelor puteri explică interesul sporit al Internaţionalei pentru problema colonială[39]. Să urmărim cronologia stabilită de M. Rebérioux şi G. Haupt care disting „trei mari perioade în abordarea, discutarea şi tranşarea chestiunii coloniale pînă în 1914”[40]. Prima, „preistorică”, corespunde celei în care organizaţia partidelor socialiste şi cea a Internaţionalei se găseau într-o fază embrionară. Ea asistă la apariţia tendinţelor şi la organizarea acestora, încheindu-se după congresul de la Amsterdam.

Încă din 1896, anumiţi socialişti ar fi vrut ca această problemă să fie discutată în cadrul Internaţionalei, dar a trebuit să vină Congresul de la Paris, din 1900, pentru ca o condamnare a politicii coloniale burgheze să fie făcută publică. În rîndurile socialiştilor se operează o diversificare, deoarece în congresul următor (Amsterdam, 1904), unii dintre aceştia (Bracke, de Brouckère, Hyndman) denunţă imperialismul, contrar opiniilor lui Bernstein şi ale olandezului Van Kol – partizanii unei „politici coloniale socialiste, pozitive". Dacă, teoretic, toţi socialiştii sînt de acord cu noţiunea de egalitate a raselor, faptele demonstrează contrariul. Agravarea tensiunii internaţionale – revoltele din Madagascar, Congo, sud-estul Africii (coloniile germane) precum şi din Tonkin – îi constrîng pe aceştia să dezbată mai profund chestiunea colonială din 1906-1908, punctul forte al discuţiilor aflîndu-se la Congresul de la Stuttgart din 1907.

Trei poziţii principale îşi vor face atunci apariţia, care nu vor coincide în totalitate cu marile tendinţe politice ale Internaţionalei. Pentru unii socialişti, ca, de exemplu, germanul David, ideea colonizării reprezenta una din componentele scopului universal al civilizaţiei şi progresului urmărit de socialism. La centru, Vandervelde, Mac Donald, Jaurès şi Bernstein admit posibilitatea unor aspecte pozitive în cadrul sistemului colonial pe care îl deosebesc cu multă grijă de „barbaria colonială"; în sfîrşit, la stînga, Kautsky respinge în întregime orice realitate a colonizării care, spune el, nu contribuie nici la dezvoltarea forţelor productive, nici la cea a mijloacelor de producţie din ţările înapoiate.

După cum se vede, poziţiile sînt în mod clar divergente, iar delimitarea existentă între delegaţii ţărilor colonizatoare şi cei din ţările fără colonii este evidentă. În definitiv, Congresul adoptă poziţia lui Kautsky, conform căreia partidele

socialiste trebuie să combată pe toate căile politica colonială, dar cu o slabă majoritate de 128 de voturi contra 107, fapt ce demonstrează lipsa oricărui acord de fond în rîndurile socialismului internaţional, referitor la această chestiune.

În sfîrşit, în cursul unei a treia perioade, care datează de la sfîrşitul anului 1908, interesul pentru chestiunea colonială se diminuează, chiar dacă în anumite ţări colonizate apar lupte revoluţionare, urmărite cu mare atenţie de unii membri ai Internaţionalei şi în special de Lenin. De acum înainte, mişcarea socialistă se va dedica luptei împotriva războiului, problema constînd în a şti dacă socialismul este capabil „să stabilească o legătură între formele devenite clasice ale imperialismului colonial şi manifestările acestuia, în calitate de fenomen economic şi social"[41].

Foarte diferită, dar în relaţie cu prima, chestiunea naţională este pusă cu aceeaşi ardoare de către socialism la cumpăna anului 1910. Persistenţa antagonismului franco-german şi riscurile crescînde ale unui război în Europa sînt vizibile pentru toţi socialiştii, aceste teme fiind dezbătute în Congresul de la Stuttgart, în lumina foarte recentei Revoluţii ruse. Greva generală poate constitui oare un mijloc de luptă împotriva războiului? Această dispută scoate la iveală reale divergenţe între francezi şi germani, primii fiind adepţii grevei generale insurecţionale în caz de război (Vaillant, Jaurès), în timp ce germanii susţin o orientare mai moderată, insistînd asupra necesităţii de a se opune oricărei politici de înarmare (Bebel), refuzînd însă orice formă de dezertare care, după cum spun ei, aduce cu sine represiunea guvernului împotriva Partidului şi incapacitatea acestuia de a interveni într-un moment crucial. O a treia moţiune, apărînd prin vocea lui Gustave Hervé un antimilitarism exacerbat se află încă în minoritate. Acordul se va încheia cu un text de compromis,

care respinge atît greva generală, cît şi dezertarea. Totuşi „în cazul în care războiul s-ar declanşa", datoria socialismului internaţional este „de a interveni prompt în stingerea acestuia şi de a se folosi cu toate forţele de „criza economică şi politică creată de război pentru a agita şi ridica masele populare, grăbind căderea dominaţiei capitaliste". Acest compromis este reafirmat la următorul congres al Internaţionalei de la Copenhaga (1910), cînd socialiştii germani refuză propunerea englezului Keir Hardie, de a organiza, în caz de conflict, o grevă generală în uzinele de armament, în mine şi transporturi. Chestiunea este amînată pentru congresul următor, prevăzut a se ţine la Viena în 1913 şi care nu va mai avea loc[42]. Cu toate acestea, agravarea tensiunii internaţionale, marcată şi de conflictul italo-turc, precum şi de izbucnirea Războaielor Balcanice constrînge Internaţionala a II-a să organizeze în 1912, la Basel, un congres extraordinar împotriva războiului. Deschis de un grandios miting pacifist în incinta catedralei, în cursul căruia J. Jaurès ţine un discurs care va rămîne celebru, acest congres se vrea a fi „o strălucită demonstraţie a unităţii mişcării socialiste împotriva războiului şi o armonioasă manifestare a forţei pe care o are Internaţionala". Aceasta îşi propune constituirea unei Federaţii balcanice, dar nu este capabilă să definească nici cea mai mică iniţiativă concretă şi coordonată împotriva războiului, care devine din ce în ce mai ameninţător.

Această neputinţă constituie expresia unei profunde stări de nelinişte care persistă în rîndurile socialismului european în legătură cu problema războiului şi a păcii. Apare totuşi o necunoscută: ce vor face socialiştii germani? Pentru fostul socialist Charles Andler, bun cunoscător al realităţilor din Germania, nu mai există nici o îndoială că, în caz de război, SPD va urma în marea sa majoritate Hohenzollernii,

poziţie care stîrneşte indignarea lui Jaurès şi o dezbatere publică în paginile ziarului „l'Humanité". Cu siguranţă că în lipsa unei clare conştiinţe, partidele socialiste sînt contaminate de naţionalism – fapt ce se explică în mare măsură prin integrarea lor – diferită în funcţie de ţări – în cadrul societăţii, SPD-ul reprezentînd cazul cel mai exemplar al acestui proces. Lucrurile stau altfel în Franţa, în special datorită disocierii existente aici între partid şi sindicat, disociere necunoscută de Germania. În Imperiul Austro-Ungar, unde chestiunea naţionalităţilor este primordială, socialiştii sînt incapabili să facă faţă ascensiunii lor. Revizionismul de stînga, inspirat de idealurile lui Sorel, reprezintă o manifestare în plus a acestui eşec înregistrat de socialism, faţă de problema naţională: dezgustat de practica reformistă a socialismului ortodox, el concepe tot mai mult socialismul ca pe o noţiune morală, un ideal exaltant pe care încearcă apoi, într-o a doua etapă, să-l concilieze cu idealul naţional, căutînd astfel să realizeze sinteza dintre socialism şi naţionalism. Ideile sale, a căror influenţă rămîne limitată în Franţa, găsesc o audienţă mult mai largă în Italia, îndeosebi în rîndurile sindicaliştilor revoluţionari, care, apropiaţi de A. Labriola, apără conceptul de „naţiune-proletară", susţinînd în 1911 războiul din Libia. Aparent, acest curent al socialismului european rămîne încă marginal; el indică o realitate de care Internaţionala a II-a se va lovi foarte dur, începînd cu 1914: relaţia cu socialul şi naţionalul. Dar puţini au fost atunci aceia care şi-au dat seama de importanţa sa.

Totuşi, în ajunul Primului Război mondial, Internaţionala a II-a şi organizaţiile care o alcătuiesc posedă toate caracteristicile unei mişcări în plin avînt: succesul la alegerile legislative din Germania şi Rusia (1912), precum şi la cele din Franţa (1914), întărirea numărului de aderenţi, dezvolta-

rea în ţări şi regiuni „neatinse" pînă atunci de socialism. Accentuarea luptelor de clasă în multe ţări, începînd cu 1910, pare să anunţe un nou val revoluţionar, şi mai puternic decît cel din 1905, care aduce socialismului viitoare succese. În mai puţin de o lună, declanşarea Primului Război mondial va ruina toate aceste speranţe, va spulbera multe iluzii, va distruge un sfert de secol de progres socialist şi, punînd capăt unei lumi, va deschide o nouă eră în istoria mişcării muncitoreşti.

RUPTURA PROVOCATĂ DE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1914-1923)

Uniune sacră sau pacifism?

August 1914 relevă într-un mod tragic neputinţa socialismului internaţional în faţa exploziei naţionalismului şi a urmărilor sale distrugătoare. El produce în rîndul mişcării muncitoreşti, la mai multe niveluri, o ruptură decisivă. Aceasta este de ordin ideologic, politic şi organizaţional. Ideologic, pentru că luptei proclamate împotriva războiului îi succede, în proporţie majoritară, sprijinul acordat acestuia; politic, în măsura în care Internaţionala se dovedeşte a fi complet inaptă de a propune o alternativă unei situaţii pe care mai mult o îndură decît o domină; în sfîrşit, organizaţional, căci în timpul celor patru ani de război, ea înregistrează o carenţă în funcţionarea, chiar într-un mod nesemnificativ, ca organism internaţional. Astfel, prima conflagraţie mondială deschide o criză fără precedent în cadrul socialismului european, din care acesta va ieşi profund transformat. Deja de cîţiva ani, în Europa se manifestă tensiuni internaţionale care vor duce, treptat, la apariţia unui conflict generalizat. Această tendinţă s-a agravat şi mai mult începînd cu Congresul Internaţionalei a II-a de la Copenhaga (1910).

În 1911, intrarea trupelor franceze în Fez a provocat o puternică reacţie germană şi drept urmare, trimiterea unui batalion de război la Agadir. O conferinţă internaţională a marilor puteri europene dă liber acces Franţei în Maroc, iar Germania primeşte în schimb 100.000 km^2 în Congo.

Tot în 1911, Italia ia Tripoli Turciei, iar Rusia invadează Mongolia, ameninţînd Persia. În noiembrie 1912, conflictul din Balcani[1], nou factor de tensiune în Europa, determină Internaţionala să reunească la Basel un congres extraordinar împotriva războiului. Faptul că aceste crize repetate au putut fi în final rezolvate, fără a genera un conflict major, a lăsat fără îndoială majorităţii socialiştilor europeni, ca de altfel şi numeroşilor altor conducători politici, iluzia că o soluţie negociată ar putea fi găsită noii situaţii provocate de asasinatul arhiducelui Franz Iosif, din 28 iunie 1914, de la Sarajevo. Socialiştii nu conştientizează gravitatea momentului decît la 23 iulie 1914, cînd un ultimatum austriac este dat Serbiei. De acum este prea tîrziu, mecanismul s-a declanşat şi nimic nu-l va mai putea opri. Cu toate acestea, mai există încă o slabă speranţă că nu se va merge chiar pînă „la capăt". Totul se va decide în „săptămîna tragică" (25-31 iulie), de o manieră foarte rapidă, contrar a ceea ce cred principalii conducători socialişti care au în vedere o criză de lungă durată şi consideră că mai este încă timp pentru a interveni. În 29 şi 30 iulie, BSI se întruneşte de urgenţă la Bruxelles: deja depăşit de evenimentele care se precipită şi pe care nimeni nu le mai poate controla, acesta nu este în măsură să propună nimic concret, exceptînd stabilirea la 9 august a Congresului Internaţional de la Viena[2], prevăzut pentru o dată mai tîrzie. V. Adler împărtăşeşte de pe acum dificultăţile tot mai mari de care se vor lovi socialiştii austrieci în încercarea lor de a se opune naţionalismului dezlănţuit.

Internaţionala mai speră încă în clasele muncitoare, franceză şi germană, că acestea vor şti să facă presiuni asupra guvernelor respective pentru ca Germania să tempereze Austria, iar Franţa, Rusia. A doua zi, J. Jaurès este asasinat de către un regalist, moartea sa simbolizînd sfîrşitul unei perioade din istoria socialismului european, grăbind totodată, cu ocazia funeraliilor sale, constituirea unei politici de Uniune sacră. Ar fi putut oare marele tribun să împiedice războiul? Întrebare la care este greu de dat un răspuns, dar este sigur că dispariţia sa înlătură unul din ultimele obstacole care ar fi putut să stăvilească declanşarea acestui conflict, demoralizînd şi descumpănind într-un moment crucial pe numeroşi militanţi[3].

Începînd de acum, ralierea socialiştilor la un război pe care au jurat în mod solemn, în urmă cu mai puţin de doi ani, că îl vor combate, se face în doi timpi: votul pentru creditele de război şi participarea sau sprijinul adus guvernelor. La 1 august, Germania declară război Rusiei şi doreşte să-i fie aduse la cunoştinţă intenţiile franceze. SFIO şi SPD sînt încă împărţite. Reuniţi la 2 august, în sala Wagram, socialiştii francezi hotărăsc votarea creditelor de război în cazul în care Franţa va fi atacată de Germania. A doua zi, aceasta declară război Franţei, iar parlamentarii din SPD decid cu 78 de voturi contra 14 acordarea creditelor pentru apărarea naţională. Partizanul unui vot negativ în eventualitatea în care războiul ar fi „ofensiv" şi nu „defensiv", Kautsky se află în minoritate. Socialiştii germani au acţionat în acest sens, convinşi de faptul că SFIO nu va pune nici o piedică politicii guvernului francez. Într-adevăr, proiectele de legi pentru organizarea apărării naţionale, prezentate în ziua următoare de către Viviani, sînt adoptate în unanimitate: după moartea lui Jaurès, SFIO şi CGT reprezentate de Léon Jouhaux s-au alăturat politicii guvernamentale. Ele nu sînt singurele:

curînd, în mai multe țări, socialiștii vor avea acces la responsabilitățile naționale, fiecare dintre ei avînd, bineînțeles, un scop bine precizat. Încă din 3 august, după ultimatum-ul german impus Belgiei, deputații Partidului Muncitoresc Belgian decid să susțină politica Uniunii sacre. A doua zi, cu acordul POB-ului, Vandervelde devine „ministru de Stat", chiar dacă, pînă în ianuarie 1916, el nu are decît un vot consultativ în guvernul regal. Trei săptămîni mai tîrziu, J. Guesde și Marcel Sembat intră în cabinetul Viviani pentru a apăra, în numele celei mai bune tradiții iacobine de la 1789, Republica agresată de imperialismul german. Participarea socialiștilor la guvernele burgheze care provocase atîtea polemici în cadrul Internaționalei a II-a cu un deceniu mai devreme, nu mai este acum nici măcar discutată, ci doar aprobată. Socialiștii francezi sînt cei care împing mai departe practica acestei colaborări de clasă, bineînțeles cu nuanțe diferite de la persoană la persoană, locul de frunte revenindu-i lui Albert Thomas, viitor ministru al Industriei și Înarmării. În Germania, ca și în Austria, guvernele refuză să acorde socialiștilor vreo responsabilitate. În Marea Britanie, va trebui să vină mai 1915 pentru ca Arthur Henderson să intre în guvernul liberal Asquith.

Rezistența la acest cataclism ideologic și politic este foarte slabă. Din toată Europa, numai partidele socialiste din Serbia și Rusia votează împotriva creditelor de război. Complet izolați în Franța, opozanții Uniunii sacre sînt recrutați în primele luni aproape numai din rîndurile sindicaliștilor și, în special, din „nucleul" care, începînd cu 1909, a publicat „La vie ouvrière", avînd militanți ca A. Rosmer, P. Monatte și M. Chambelland, precum și pe scriitorul M. Martinet[4]. Însă ei, practic, nu exercită nici o influență în cadrul Partidului Socialist. În Germania, gruparea „radicalilor" din Bremen, care din 1910 s-a organizat în jurul lui K. Liebknecht și a

R. Luxemburg, este în egală măsură opusă noilor concepţii majoritare ale socialismului. Trebuie totuşi aşteptat decembrie 1914 pentru ca Liebknecht să se scandalizeze, refuzînd să voteze creditele de război. Refuzul belicismului există şi la un anumit număr de intelectuali: dacă unii dintre ei, precum Renner, Cachin, Vandervelde[5] sau Plehanov renunţă la ideile susţinute, revenind apoi, alţii, ca F. Mehring, R. Luxemburg, F. Brockway, A. Snowden, F. Adler şi A. Bracke rămîn fideli poziţiilor lor anterioare. Să ne amintim, de altfel, că principala iniţiativă luată în aceste prime luni împotriva războiului şi care are un răsunet puternic este apelul lui Romain Rolland, *Au-dessus de la mêlée*, publicat în „Le Journal de Genève" din 22 septembrie 1914. Acest text curajos, de inspiraţie umanistă, rodul unei iniţiative individuale, sporeşte îndoielile şi întrebările unui anumit număr de socialişti, aflaţi în plină confuzie încă de la începutul ostilităţilor[6].

Dacă nici astăzi nu poate fi explicată o asemenea întorsătură, mai multe remarci permit totuşi o mai bună cunoaştere a cauzelor. Să lăsăm de o parte explicaţiile lui Lenin care, din motive politice şi polemice, lesne de înţeles, s-au găsit mult timp pe primul plan. Divizarea socialiştilor, anterioară anului 1914, în „oportunişti" şi „revoluţionari" va pregăti noua linie de partaj între „şovini" şi „internaţionalişti"[7]. Dacă este adevărat că în perioada 1914-1918 spiritul internaţionalist se situează în direcţia aripii stîngi revoluţionare, constituită cu mult înainte, împărţirea între belicoşi şi pacifişti nu corespunde neapărat nivelului celor care o apără. Militanţii de stînga susţin Uniunea sacră şi invers. Foşti „radicali" au trecut la naţionalism, în timp ce „oportuniştii" se regăsesc adesea în tabăra, mult mai restrînsă, a internaţionalismului. Pe de altă parte, Internaţionala a II-a nu este singurul curent al mişcării muncitoreşti, chiar dacă ea este

cel mai important, care trebuie avut în vedere printr-o repunere în discuţie a valorilor sale: sindicaliştii revoluţionari şi anarhiştii nu sînt menajaţi şi, în marea lor majoritate, susţin într-un mod cu totul surprinzător declanşarea războiului.

Este frapantă influenţa naţionalismului exercitată masiv asupra mişcării muncitoreşti, fapt care exclude orice explicaţie ideologică adusă acestui proces. Cauza esenţială pare să fie mai mult integrarea[8], deja profundă a organizaţiilor şi a mediului muncitoresc în ansamblu, în această societate pe care pretind că o combat. Acceptarea sa din partea majorităţii regulilor de funcţionare ale acestor colectivităţi a adus cu sine adeziunea la valorile sale fundamentale. Explozia naţionalistă din august 1914 vine să se adauge unor teme mai vechi – patriotism, apărare naţională – foarte tenace şi larg răspîndite printre mase. Cu siguranţă, conducătorii socialişti şi-au făcut multe iluzii privind capacitatea lor de a le combate şi forţa internaţionalismului lor, supraestimînd adevărata importanţă a acestuia din urmă. În acest sens, ca orice alt moment de criză, războiul relevă foarte bine situaţia: el scoate la iveală, într-un mod brutal, nu numai integrarea organizaţiilor muncitoreşti în societate, dar şi decalajul, uneori imens, care există între discurs şi practică; această integrare rezultînd dintr-o practică reformistă, la fel ca şi condiţiile reunite cu scopul de a o duce la bun sfîrşit, se dezvoltă insidios de ani de zile, putînd însă coabita cu un discurs revoluţionar. Existînd în fapte, diferenţa dintre ceea ce se spune şi ceea ce se face putea fi mascată; începînd cu august 1914, această poziţie nu mai este valabilă, iar discursul trebuie să se adapteze realităţii dure.

Toată această situaţie se explică prin politica şi practica duse anterior precum şi, mai general, prin inserţia fiecărei clase muncitoreşti în societatea ţării respective. Dacă acceptăm

o asemenea ipoteză, atunci devine iluzoriu să ne mai întrebăm dacă o altă politică a Internaţionalei ar fi fost posibilă: în 1914, cărţile erau deja făcute şi ceea ce la prima vedere pare de necrezut va deveni uşor de înţeles[9].

Conform cu cele afirmate de G. Haupt[10], putem stabili o distincţie între prăbuşirea Internaţionalei, incapabilă să împiedice războiul între popoare şi cea a internaţionalismului, caracterizat prin acceptarea conflictului şi prin sprijinul acordat acestuia de către majoritatea mişcării muncitoreşti. Strîns legate între ele, aceste două noţiuni trebuie totuşi privite într-un mod diferit. Falimentul organizaţional al Internaţionalei a II-a este rapid şi se produce în numai cîteva săptămîni, confirmîndu-se apoi prin incapacitatea acesteia de a coordona mişcări de anvergură pe perioada celor patru ani care urmează. Eşecul internaţionalismului este un fenomen mai lent şi foarte complex. Consideraţiile referitoare la acesta sînt tributare unei analize mai generale care i se poate face conflictului. Să fie oare vorba numai despre o simplă întrerupere după care mişcarea muncitorească îşi va relua mersul înainte sau clasa muncitoare va părăsi complet transformată acest tragic episod? Există aici o dezbatere de fond care nu poate fi, evident, rezolvată decît cu ajutorul protagoniştilor săi, în cadrul căreia mai este şi astăzi încă posibil să se intervină.

Întărind integrarea muncitorească în societate şi în Stat, Primul Război mondial distruge şi mai mult bazele, deja atacate, ale unui posibil internaţionalism. Examinarea rapidă a activităţii Comitetului de acţiune CGT/SFIO[11], creat încă din 3 septembrie 1914, trasează în favoarea celei de-a doua organizaţii următoarea ipoteză: o dată cu terminarea războiului, nu se închide o epocă, ci se deschide o nouă fază din istoria mişcării muncitoreşti. Aceasta se caracterizează

prin raporturi diferite față de societatea în care ea există, printr-o punere în discuție și mai aprinsă a internaționalismului, proclamat sus și tare înainte de 1914 și atît de ineficace la momentul potrivit. Înființat datorită urgenței situației, acest Comitet la care se raliază membrii Federației Naționale a Cooperativelor de Consum (FNCC), se vede repede pus în situația de a interveni în mai multe „domenii" care rezultă din deschiderea ostilităților: creșterea rapidă a prețurilor, șomajul, protecția socială insuficientă, într-un moment în care numărul răniților și cel al mutilaților crește înmiit. Existența sa, acțiunea care se continuă pe toată perioada războiului, succesul implantării sale în întreaga Franță reprezintă tot atîtea semne care ilustrează progresul reformismului sindical în acești patru ani. Această orientare sindicală este întărită de o realitate economică de bază: cerută de nevoile războiului în ceea ce privește înarmarea, mobilizarea industrială transformă pe conducătorii sindicali în „purtători de cuvînt ai unei grupări (care) a devenit vitală pentru reușita vieții națiunii". Plecînd de la această situație de forță majoră, este posibil ca aceștia să obțină avantaje substanțiale pentru o fracțiune, cel puțin din clasa muncitoare. Din acest punct de vedere, războiul creează condițiile obiective pentru un reformism sindical de tip nou și precipită integrarea mai extinsă în cadrul clasei muncitoare. Inițiată în Franța începînd din 1884, o dată cu recunoașterea sindicatelor (primită de altfel cu neîncredere de către unii conducători ai mișcării muncitorești), urmată apoi de introducerea unei legislații sociale (1898: legea referitoare la accidentele de muncă; 1910: constituirea Caselor de pensii pentru muncitori și țărani), integrarea clasei muncitoare în societate continuă și se consolidează. Ținînd cont de condițiile specifice, procesul este similar și în alte țări europene.

Cu toate acestea, odată trecută euforia primelor luni, entuziasmul belicos scade, cu atît mai mult cu cît acest război, pe care cele două tabere l-au crezut foarte scurt, se prelungeşte şi se extinde şi în alte ţări, arătîndu-şi cruzimea. În noiembrie 1914, Turcia intră în conflict de partea Puterilor Centrale, urmată de Bulgaria, în octombrie 1915. Încă din mai 1915, Italia a ales tabăra franco-britanică, iar România i se alătură şi ea în curînd. Războiul se împotmoleşte, pare fără sfîrşit şi începe să stîrnească o nemulţumire latentă. În timpul acestei perioade, acţiunea Internaţionalei poate fi rezumată într-un cuvînt: neant.

În noiembrie 1914, C. Huysmans a transferat serviciile şi arhivele Biroului Socialist Internaţional în Olanda, teritoriu neutru, în care aduce, tocmai din grijă pentru neutralitate, mai mulţi socialişti olandezi. Lucrurile se opresc aici: pentru Huysmans, ca şi pentru alţi conducători socialişti între care şi Kautsky, Internaţionala reprezintă un instrument util pe timp de pace, dar nu şi în timp de război. Devine deci o chestiune urgentă, aceea de a nu face nimic şi de a nu întreprinde nici o iniţiativă. Această expectativă este unanim criticată de partizanii unei neutralităţi active a Internaţionalei (elveţieni şi italieni), de socialiştii revoluţionari (Lenin), şi, în sfîrşit, de susţinătorii Uniunii sacre (germani, belgieni şi francezi). La iniţiativa lui Vanderverde, socialiştii ţărilor aliate sînt invitaţi la Londra, în 14 februarie 1915. După ce au declarat că o victorie a Germaniei ar însemna sfîrşitul libertăţii şi a democraţiei în Europa, reprezentanţii partidelor din Anglia, Belgia, Franţa şi Rusia îşi reafirmă voinţa de a combate guvernul german – dar nu şi poporul său. Triumful Aliaţilor va reprezenta „victoria libertăţii pentru toate popoarele, a unităţii, a independenţei şi a autonomiei naţiunilor într-o Federaţie pacifistă a Statelor Unite ale Europei şi ale

lumii". Perspectiva unor State Unite ale Europei, regrupate sub egida unui organism supranaţional se conturează deja la acea dată, constituind germenele viitoarei Societăţi a Naţiunilor. Dar pentru moment, aşa cum aminteşte J. Guesde, „datoria socialiştilor... este de a duce lupta pînă la capăt". Două luni mai tîrziu, se va ţine în 12 şi 13 aprilie 1915, la Viena, prima Conferinţă socialistă a Imperiilor Centrale[12]: aceste două manifestări instituţionalizează politica Uniunii sacre urmărită de către partidele socialiste a principalelor ţări beligerante.

Dincolo de naufragiul pe care îl reprezintă pentru socialismul internaţional vara anului 1914, un anumit număr de iniţiative luate în mai multe ţări, de către anumite partide demonstrează totuşi că noţiunea de internaţionalism nu a dispărut chiar complet. Încă din septembrie 1914, excluderea Partidului Socialist Italian al lui Mussolini[13], partizan al unei neutralităţi „active" şi în special „absolute", dovedeşte voinţa majoritară a acestei organizaţii de a nu se lăsa antrenată în conflict. La 27 septembrie 1914, socialiştii elveţieni şi italieni se întîlnesc în Elveţia, la Lugano, pentru a examina situaţia. Conflictul european este definit de către aceştia drept război capitalist dus pentru a cuceri noi pieţe şi care nu are nimic de-a face cu lupta pentru o viaţă mai bună sau pentru libertate. De asemenea, datoria socialiştilor din ţările neutre este de a interveni pe lîngă guvernele respective pentru ca acestea să acţioneze în favoarea unei întreruperi a conflictului[14]. Noi întruniri ale partidelor socialiste din ţările neutre sînt prevăzute. În 17 şi 18 ianuarie 1915, la apelul socialiştilor danezi este organizată la Copenhaga o altă reuniune a socialiştilor din ţările neutre, dar numai cei din Olanda şi Suedia se pot prezenta. Totuşi, această iniţiativă îşi găseşte un anumit ecou în cadrul partidelor din Germania,

Franţa şi Elveţia, precum şi în ILP-ul britanic. În mai 1915, Partidul Socialist Elveţian şi cel Italian încearcă să organizeze o conferinţă a socialiştilor din ţările neutre, în Elveţia, la Lugano, dar această iniţiativă va fi sortită eşecului. În iulie 1915, cu mari eforturi, C. Rakovski reuşeşte să întrunească o a doua conferinţă a partidelor socialiste balcanice, în care sînt reafirmate două principii: neutralitatea Balcanilor şi internaţionalismul. În aceste vremuri de război, apare deja un rezultat remarcabil. În sfîrşit, socialismul internaţional poate să-şi mai pună la activ încă alte două manifestări: din 26 pînă în 28 martie 1915 se ţine la Berna o Conferinţă a femeilor socialiste, urmată cîteva zile mai tîrziu, la 5 şi 6 aprilie, de o Conferinţă a tineretului socialist. Aceste două reuniuni unde, pentru prima dată din august 1914, s-au întîlnit reprezentanţi ai ţărilor beligerante, au putut avea loc datorită iniţiativei socialiştilor elveţieni. Ele nu strîng laolaltă decît forţe minoritare în faţa unei mişcări contaminate de social-patriotism: totuşi, în aceste prime luni ale anului 1915, îşi face apariţia o critică organizată, îndreptată către orientarea majoritară. Grupările de opoziţie faţă de problema războiului se consolidează în Germania (în jurul deputatului Haase), structurîndu-se în Franţa în jurul guesdistului P. Faure şi a Federaţiei din Haute-Vienne pe care o animă, precum şi a lui Jean Longuet, susţinătorul lui Jaurès.

Succesul acestor iniţiative, nemulţumirea crescîndă împotriva războiului care ia naştere treptat în mai multe ţări, în special în rîndurile femeilor şi ale tinerilor, încurajează Partidul Socialist Italian, precum şi pe doi militanţi: elveţianul Robert Grimm şi rusul Martov să facă un pas înainte.

La 15-16 mai 1915, conducerea Partidului Socialist Italian decide întrunirea unei reuniuni internaţionale. Organizată în Elveţia de Robert Grimm, cu acordul, dar nu şi cu

sprijinul Partidului Socialist Elveţian, această conferinţă are loc între 5-8 septembrie 1915, la Zimmerwald, la care participă 38 de delegaţi veniţi din 11 ţări. Partidele socialiste din Italia, Rusia, Bulgaria, România, Polonia şi Letonia sînt oficial reprezentate, precum şi tineretul socialist norvegian, şi „stînga" olandeză şi suedeză; socialiştii germani proveniţi din stînga muncitorească, dar foarte slab reprezentaţi, precum şi doi sindicalişti francezi, Merrheim şi Bourderon – în absenţa socialiştilor – completează această listă. După încheierea deliberărilor este publicat un Manifest care cheamă la „restabilirea păcii între popoare pe baza unei păci fără anexare"; războiul este definit ca un „produs al imperialismului, iar Uniunea sacră este condamnată. Este vorba despre un text de compromis care nu conţine nici un apel la război civil sau la revoluţie, aşa cum ar fi vrut cîţiva participanţi de „stînga" de la Zimmerwald: dintre aceştia, Lenin este cel mai cunoscut şi, la iniţiativa sa, va fi redactat un text care denunţă oportunismul, punînd sub semnul întrebării mijloacele de combatere a războiului. Începînd cu această dată, Lenin devine dornic de a rupe relaţiile cu „social-patrioţii", partizani ai războiului. O mică grupare minoritară în care se regăsesc în special Troţki, A. Balabanova, R. Grimm şi H. Roland-Holst apără o poziţie intermediară. În ciuda acestor divergenţe, la care se adaugă numeroase alte divizări, Zimmerwald rămîne un moment important pentru socialismul european, deoarece a putut să reunească şi să structureze un curent internaţional de opoziţie împotriva războiului. Socialiştii majoritari sînt de altfel perfect conştienţi de acest lucru, iar organizarea conferinţei la Zimmerwald reprezintă pentru ei şi în special pentru francezi şi belgieni un adevărat afront: Manifestul de la Zimmerwald, tipărit sub formă de broşură este considerat de SFIO drept o „lucrare de propagandă opusă intereselor

apărării naţionale şi alc organizaţiei naţionale şi internaţionale a socialismului".

Zimmerwald nu rămîne fără consecinţe. Aici a fost decisă constituirea unei Comisii Socialiste Internaţionale (CSI) formată din doi elveţieni şi doi italieni. Fără a întrerupe în mod formal legăturile cu BSI, care păstrează tăcerea încă de la începutul războiului, CSI hotărăşte să organizeze o a doua conferinţă internaţională. În ciuda eforturilor duse la bun sfîrşit de către socialiştii majoritari, cu scopul de a contracara această iniţiativă, reuniunea se va ţine într-un loc păstrat secret, la Kienthal în Elveţia, unde, la 24 aprilie 1916, sosesc 44 de militanţi. Tendinţa de stînga, manifestată încă de la Zimmerwald de către opozanţii războiului, se conturează şi mai clar. Nouăsprezece dintre ei (menşevici ruşi, italieni şi germani) vor avea poziţii mult mai apropiate de cele pacifiste şi, după cum o arată şi discursurile lor, criticile împotriva socialismului majoritar şi a BSI-ului sînt mult mai severe. Un nou apel în favoarea acţiunii pentru pace, precum şi noi revendicări „pentru triumful proletariatului" sînt acum proclamate; contrar conferinţei de la Zimmerwald, perspectiva unei rupturi dc Internaţionala a II-a devine iminentă. Consolidarea şi dcvierea opoziţiilor faţă de război caracterizează conferinţa dc la Kienthal, considerată drept actul de naştere al Internaţionalei a III-a. Cu toate acestea, datorită situaţiei create, tezele lui Lenin, partizan al transformării războiului imperialist în război civil rămîn încă minoritare.

Zimmerwald şi Kienthal[15] reprezintă o etapă importantă în regruparea opozanţilor în cadrul Uniunii sacre. Aceste conferinţe îşi găsesc ecou în Anglia, în special în cadrul Partidului Laburist (Independ Labour Party); în Franţa, unde s-a constituit Comitetul pentru Reluarea Relaţiilor Internaţionale

(CRRI)* în care se întîlnesc socialişti şi sindicalişti, precum şi Comitetul de Apărare Sindicală**, susţinut în principal de anarhişti, şi, în sfîrşit, în Germania, în rîndurile „Spartakiştilor" care, grupaţi în jurul lui K. Liebknecht, reafirmă necesitatea solidarităţii internaţionale a muncitorilor; aceştia vor organiza la 1 mai 1916 prima grevă îndreptată împotriva războiului.

În acelaşi timp, deputaţii socialişti germani care au refuzat să voteze creditele de război sînt expulzaţi din delegaţia socialistă de la Reichstag şi încep să se organizeze separat. În sfîrşit, în Austria, fiul conducătorului socialist Victor Adler, Fritz Adler, îl asasinează, în octombrie 1916 pe preşedintele Consiliului, Sturgkh, în speranţa că va provoca astfel un şoc în cadrul social-democraţiei austriece. Totuşi, progresia acestei opoziţii nu trebuie să dea uitării caracterul său dispersat, fragmentat şi neomogen din punct de vedere politic: cu nuanţe diferite de la individ la individ şi de la ţară la ţară, ea este mai mult de inspiraţie pacifistă decît revoluţionară.

1917-1918: marea cotitură

1917 reprezintă marea cotitură a anilor de război, avînd în vedere importanţa evenimentelor pe care le cunoaşte Rusia începînd din februarie, dar şi datorită epuizării generalizate pe care o resimt tot mai mult beligeranţii faţă de un conflict fără sfîrşit. Conjugîndu-se, aceste două elemente vor schimba pe deplin fizionomia socialismului internaţional. Foarte repede, încă din luna martie, Revoluţia rusă exprimă

---

* Comité pour la reprise des relations internationales

** Comité de défense syndicale

prin glasul Sovietului din Petrograd voinţa de pace a poporului rus de care guvernul provizoriu este obligat să ţină cont. Acest fapt capital, complet nou, va constrînge Biroul Socialist Internaţional să iasă din starea de letargie în care se află de trei ani. În primăvara şi vara anului 1917, grave evenimente se produc în Germania: greve cu caracter revoluţionar în aprilie, în special la Leipzig, şi mai ales constituirea Partidului Social-Democrat Independent (USPD) în cadrul căruia Kautsky, Haase, Ledebour şi Bernstein s-au arătat favorabili unor negocieri directe cu Rusia republicană. Apariţia acestei noi organizaţii contribuie într-un fel la devierea orientării SPD-ului care, după ce în urmă cu un an a susţinut cu înverşunare războiul submarin, începe să se distanţeze de o asemenea politică, reclamînd o mai mare democratizare a Reich-ului, mergînd chiar pînă la a cere o pace negociată. În Austria, majoritatea din Partidul Social-Democrat va adopta în timpul Congresului din octombrie 1917 o orientare pacifistă, destul de apropiată de cea a USPD-ului. În Franţa, ca urmare a eşecului ofensivei duse de Nivelle în aprilie 1917, moralul în armată este foarte scăzut, provocînd revolte înăbuşite în sînge, urmate de greve violente în aprilie şi mai, faţă de care guvernul preferă mai degrabă să cedeze asupra anumitor puncte decît să le reprime într-un mod dur. Starea de spirit este „proastă" şi în rîndurile muncitorilor britanici, care sînt din ce în ce mai ostili războiului. Zvonuri despre anumite negocieri de pace circulă în Europa încă de la sfîrşitul anului 1916: ele nu fac decît să evidenţieze absurditatea unui conflict distrugător a cărei soluţie pare să fie totuşi o pace negociată.

În acest context în plină evoluţie, socialiştii ţărilor neutre – Olanda şi Suedia – (Troelstra, Branting), după ce au constituit cu acordul lui C. Huysmans un Comitet, îşi pro-

pun să organizeze la Stockholm o conferinţă şi trimit în acest sens o invitaţie majorităţii partidelor socialiste europene. Această iniţiativă are un ecou favorabil în special printre rîndurile socialiştilor ruşi, care speră că o dată cu această reuniune vor putea înainta cauza unei păci de compromis, punînd astfel capăt războiului.

Într-o primă fază, aceasta este primită cu reţinere, atît de către socialiştii englezi şi francezi, cît şi de Plehanov, care văd în această propunere o cursă întinsă de Germania, menită să-i facă pe socialiştii europeni să accepte ţelurile războinice ale Puterilor Centrale. Dar adversarii acestui proiect, între care Cachin şi Moutet, plecaţi în Rusia pentru a lua contact cu socialiştii de acolo, îşi schimbă foarte repede opinia, văzînd în conferinţa prevăzută la Stockholm un mijloc de a convinge pe socialiştii ruşi să rămînă în război de partea puterilor aliate. La 28 mai, Congresul Naţional al SFIO se pronunţă cu unanimitate, exceptînd cîţiva socialişti de dreapta, grupaţi în jurul lui Compère-Morel, în favoarea participării la Conferinţa de la Stockholm. Într-un cadru confuz şi plin de speranţe, această iniţiativă reprezintă pentru socialiştii din multe ţări europene o speranţă de pace, precum şi posibilitatea ca socialismul internaţional să facă propuneri în acest sens. Dar, în ultimul moment, guvernele aliate refuză delegaţilor paşapoartele de plecare; ei împiedică astfel lucrările conferinţei, exprimîndu-şi voinţa de a continua războiul pînă la victorie[16]. De acum înainte, participarea Internaţionalei a II-a la orice formă eficace de activitate diplomatică devine iluzorie. La fel ca şi în 1914, ea nu emite nici un protest, evitînd astfel un nou eşec, aproape la fel de grav ca cel suferit în urmă cu trei ani: mai mult ca niciodată, socialismul internaţional este condamnat să asiste neputincios la măcel. Totuşi, acest ultim episod zdruncină într-o oarecare măsură

cauza Uniunii sacre: începînd din septembrie 1917, socialiştii francezi refuză să participe la guvernare, poziţie împărtăşită din aceleaşi motive şi de către Henderson în Anglia, chiar dacă unii deputaţi, membri ai Partidului Muncii, continuă să ocupe locuri în Cabinetul de Război al lui Lloyd George.

Ca urmare a eşecului acestei tentative, sfîrşitul anului 1917 este marcat de un eveniment de o importanţă majoră: este vorba, bineînţeles, despre Revoluţia rusă, ale cărei urmări vor contribui la o recompunere de ansamblu a mişcării muncitoreşti. Atît în Franţa, cît şi în Marea Britanie, primele sale efecte sînt percepute într-un mod mai degrabă negativ în interiorul mişcării socialiste. Venirea la putere a bolşevicilor permite în sfîrşit Rusiei să iasă din conflict, lăsînd Franţa, Marea Britanie şi Italia singure, faţă în faţă cu Puterile Centrale. S-ar putea crede că această evoluţie favorizează curentele cele mai „de dreapta" ale socialismului francez, dar ea este contrabalansată de efectele dictatului lui Clemenceau, partizan înverşunat al războiului, care nu ezită să închidă numeroşi militanţi pacifişti şi antimilitarişti. Aceste două cauze, care acţionează în sens opus, menţin socialismul francez pe o linie mediană, distinctă atît de social-patriotismul, cît şi de defetismul revoluţionar propovăduit de Lenin. În ciuda unei foarte clare progresii a minorităţilor, care devin de altfel majoritare în cadrul partidului, după Congresul său de la Paris din octombrie 1918, socialismul francez rămîne în defensivă. În Marea Britanie, dacă o minoritate foarte redusă a delegaţilor din ateliere (shop-stewards) susţin revoluţia bolşevică, majoritatea socialismului englez este ostilă regimului Sovietelor pe care îl denunţă ca fiind o dictatură teroristă: menşevicii şi Kerenski sînt, dimpotrivă, mult mai populari. De fapt, Revoluţia din Octombrie este primită cu cel mai mare entuziasm în Italia, fapt care se explică prin

tradiţiile neutraliste şi internaţionaliste păstrate de Partidul Socialist Italian încă de la începutul războiului, cuvîntul său de ordine fiind: „nici colaborare şi nici sabotaj". După excluderea aripii „internaţionaliste", reunite în jurul lui Mussolini, anumiţi reformişti ca, de exemplu, Turati se alătură cauzei Uniunii sacre, după bătălia de la Caporetto. Însă majoritatea organizaţiei care se revendică mai degrabă „maximalistă" are în vedere posibilitatea unei revoluţii socialiste, precum şi preluarea puterii de către proletariat. Grupată în jurul lui Serrati, aceasta preconizează o Republică socialistă, susţinînd totodată cu mult entuziasm Revoluţia rusă.

Mişcările care vor contribui profund la reînnoirea socialismului apar tocmai în interiorul Puterilor Centrale. După grevele din aprilie 1917, care au avut loc în Germania, şi crearea USPD-ului, datorită istovirii generale provocate de caracterul interminabil al războiului, agitaţia se concentrează mai ales în rîndurile marinarilor, apoi, începînd cu ianuarie 1918, în medii muncitoreşti mai largi. USPD susţine aceste mişcări. În ianuarie 1918, izbucnesc greve, mai întîi la Berlin, apoi în toată Germania; în ciuda participării numeroase (mai mult de un milion de persoane), ele se soldează rapid cu un eşec, datorită represiunii guvernamentale la care contribuie şi socialiştii majoritari. Totuşi, direcţia în care aceştia evoluează este foarte limitată: dornici de a face dovada patriotismului lor, ei ţin să se demarce de o politică prea naţionalistă şi pangermanistă, de unde ezitările lor în legătură cu poziţia care trebuie luată faţă de tratatul de la Brest-Litovsk, semnat la 3 martie 1918 cu bolşevicii: acesta va permite Rusiei ieşirea din război, dar nu fără un preţ ridicat – pierderea Ucrainei – greu de explicat chiar şi pentru socialiştii majoritari. Dimpotrivă, acest tratat este foarte pro-

fitabil din punct de vedere militar şi economic Germaniei, care poate să-şi dirijeze trupele către frontul de vest.

De acum înainte, socialiştii germani vor susţine efortul de război depus de ţara lor pînă la formarea, în octombrie 1918, a unui guvern însărcinat cu negocierea armistiţiului. Socialistul Scheidemann intră în această formaţie, iar cînd se pune problema abdicării lui Wilhelm al II-lea, SPD nici nu se gîndeşte la răsturnarea monarhiei, ci cum să evite orice formă de revoluţie socială, asemănătoare celei sovietice de care are oroare. Divizarea sau slăbiciunea celorlalte forţe care se reclamă a fi socialiste vine în avantajul său: USPD numără printre membrii săi partizani, dar şi adversari ai Revoluţiei societice, precum Kautsky; Spartakiştii, pradă unei represiuni dure, sînt insuficient organizaţi pentru a mobiliza victorios împotriva regimului miile de muncitori. Revoluţia germană din noiembrie 1918 începe cu revolta marinarilor din Kiel, care antrenează pe muncitorii din acest oraş, apoi şi pe cei din ţară. La München, socialistul K. Eisner, fost moderat, apropiat lui Bernstein, devenit membru USPD, se află în fruntea unui consiliu de muncitori şi de soldaţi care va prelua puterea în Bavaria. Aceste două evenimente, precum şi dezagregarea puterii centrale accelerată şi de înfrîngerea militară declanşează un proces revoluţionar la Berlin: sub ameninţarea grevei generale, guvernul abdică şi este proclamată Republica. La conducere vine un guvern compus din socialişti majoritari şi independenţi. Chiar dacă această schimbare politică este foarte importantă, ea nu implică o transformare radicală a societăţii, realizîndu-se mai întîi în beneficiul majoritarilor din SPD care estimează ca fiind posibilă înlocuirea Imperiului german cu o Republică democrată, chiar şi socială, dar sub nici o formă socialistă. Astfel, dacă Germania cunoaşte o situaţie revoluţionară, mişcarea socia-

listă nu se află la originea acesteia, chiar dacă ea ştie să preia conducerea pentru a o domina şi a o îndruma mai bine[17]. Acelaşi lucru se întîmplă şi în Imperiul Austro-Ungar, care tot datorită înfrîngerii armate, se dezmembrează[18]. În octombrie 1918, Bela Kun fondează o efemeră Republică ungară a muncitorilor, care va dispărea în iulie 1919. Sfîrşitul Imperiului Austro-Ungar şi revolta naţionalităţilor permit înfiinţarea de noi State: Ungaria, Cehoslovacia şi Iugoslavia. În împrejurările date, mişcarea socialistă nu joacă decît un rol secundar: mult mai puternic decît dorinţa unei revoluţii sociale, sentimentul naţional constrînge partidele socialiste să se adapteze la o situaţie pe care nu au vrut să o creeze şi pe care nici nu au putut să o domine.

Divizarea şi reunificarea mişcării socialiste (1919-1923)

Pentru Internaţionala a II-a, Primul Război mondial se termină exact aşa cum a început: printr-o carenţă manifestată în a interveni ca organism internaţional şi în coordonarea acţiunii diferitelor sale partide. Ca urmare a tentativei eşuate a conferinţei de la Stockholm, partidele socialiste europene sînt mai divizate ca niciodată, incapabile de o acţiune comună. Ele se găsesc în situaţii extrem de variate: la putere în Belgia şi pe cale de a stăpîni o mişcare revoluţionară în Germania şi Ungaria; în Rusia, ele se confruntă cu războiul civil şi curînd, unii dintre membrii acestora vor lua drumul exilului. În Marea Britanie şi în Franţa, alegerile legislative din decembrie 1918 şi noiembrie 1919 vor marca un anumit regres al mişcării socialiste. În Marea Britanie, principalii conducători ai Partidului Laburist (MacDonald, Henderson,

Snowden, Lansbury) sînt învinşi, dar roata se va întoarce repede în favoarea laburiştilor. În Franţa, Blocul Naţional al lui Clemenceau obţine 70 de locuri socialiste în Adunarea Naţională. Totuşi, aceste regrese electorale ale socialiştilor sînt însoţite de o uriaşă progresie a sindicatelor din cele două ţări. În 1914, Trades unions numărau 4 milioane de aderenţi: această cifră urcă de la 6,5 milioane în 1918, la 8,3 în 1920. În Franţa, numărul sindicaliştilor, care este de 800.000 în 1918, se ridică la 2,5 milioane în 1920. În ciuda acestei creşteri încurajatoare, socialiştii englezi şi francezi nu sînt în măsură să intervină în viaţa politică din ţările lor, iar opinia lor referitoare la reconstrucţia Europei, care se face auzită în acest început al anului 1919, nu este deloc luată în seamă.

În februarie 1919, la iniţiativa partidelor socialiste din ţările învingătoare care cred că socialismul are totuşi un cuvînt de spus în reorganizarea bătrînului continent, C. Huysmans propune o conferinţă internaţională. Socialiştii puterilor aliate nu vor să lase iniţiativa numai în sarcina guvernelor: noua ordine europeană trebuie să aibă la bază noţiuni de justiţie şi drept pe care doar socialismul poate să le apere. De comun acord cu Henderson, Vandervelde şi Thomas, Huysmans organizează în februarie 1919, la Berna, o conferinţă la care participă 102 delegaţi veniţi din 26 de ţări[19]. De fapt, numeroase partide se remarcă prin absenţă, iar „regăsirea" socialiştilor este dificilă: ca şi socialiştii ruşi, POB refuză să participe la o reuniune comună cu germanii, în ciuda eforturilor lui Vandervelde şi ale lui d'Anseele.

Considerînd inutil să se alăture celor mai fermi partizani ai Uniunii sacre, italienii, românii, serbii, elveţienii şi bolşevicii rămîn fideli spiritului de la Zimmerwald. Socialiştii americani gîndesc că trimiterea delegaţilor la conferinţă nu are nici un rost, din moment ce tratatul de pace nu a fost

semnat: toate aceste defecţiuni semnificative limitează ecoul iniţiativei. Totuşi, este vorba despre cea mai importantă manifestare socialistă internaţională din 1914. Lucrările conferinţei se organizează în jurul a două chestiuni politice de bază: responsabilitatea partidelor socialiste faţă de război şi atitudinea care trebuie adoptată faţă de bolşevism. Problemele teritoriale, stabilirea unei Carte a Muncii, poziţia faţă de Societatea Naţiunilor care este pe cale de a se înfiinţa, se regăsesc în egală măsură pe ordinea de zi. Această reuniune, în cadrul căreia numeroşi delegaţi sînt împărţiţi între foşti majoritari şi minoritari, se soldează cu un eşec explicabil, dat fiind divizările apărute recent în sînul socialismului european. Majoritatea social-democraţilor germani resping admiterea unei responsabilităţi superioare în ţara lor, avînd în vedere cauzele declanşării războiului, fapt contestat în mod formal şi de socialiştii francezi în frunte cu Albert Thomas, generînd polemici violente; un text de compromis referitor la această chestiune a putut totuşi să fie votat. Această atmosferă tensionată împiedică orice discuţie în legătură cu al doilea punct de pe ordinea de zi, dictatura proletariatului, adică politica pe care trebuie să o adopte mişcarea socialistă faţă de Rusia bolşevică.

În marea sa majoritate, conferinţa se arată ostilă guvernului sovietic, fie că este vorba de suedezul Branting, care denunţă absenţa democraţiei (libertatea exprimării scrise şi orale, dreptul la întruniri, votul universal, responsabilitatea parlamentară) sau de germanul Kautsky, pentru care „înfiinţarea unui nou militarism este «singurul rezultat pozitiv al activităţii bolşevice»". O rezoluţie înaintată de Branting, care pune accentul pe incompatibilitatea existentă între socialism şi dictatură va fi în cele din urmă votată: ea „condamnă orice încălcare de către guverne – imperialiste sau bolşevice – a

drepturilor şi libertăţilor popoarelor şi indivizilor". Conferinţa adoptă şi decizia de a trimite în Rusia sovietică o delegaţie de anchetă. Doar o minoritate grupată în jurul francezului Jean Longuet şi a austriacului F. Adler se mai pronunţă în favorea Revoluţiei ruse, atrăgînd totodată atenţia participanţilor asupra pericolelor unei critici care poate fi preluată de burghezie. Ea reclamă ridicarea blocadei impusă Rusiei. După ce au salutat revoluţiile democratice înfăptuite în Rusia, Austro-Ungaria şi Germania, socialiştii cer muncitorilor din aceste ţări „să dezvolte instituţiile democratice şi republicane favorabile ascensiunii socialiste". Aceasta înseamnă reafirmarea legăturii indisolubile existente între democraţie şi socialism, enunţată de nenumărate ori înainte de 1914, însă acest postulat fundamental al mişcării muncitoreşti capătă acum o semnificaţie diferită, avînd în vedere existenţa revoluţiei bolşevice – această formă de dictatură care, potrivit afirmaţiilor suedezului H. Branting, în prezidiul dezbaterilor de la Berna, „înjoseşte numele de socialism". De fapt, prima conferinţă socialistă internaţională organizată de BSI la sfîrşitul celor patru ani de război, scoate la iveală divizările ideologice şi strategice din rîndul mişcării, mult mai profunde decît cele apărute cu şapte ani înainte, în timpul congresului extraordinar de la Basel[20]. Consecinţele politice şi organizaţionale ale acestei stări de fapt se vor face curînd simţite în cadrul socialismului european.

Această neputinţă devine şi mai vizibilă ca urmare a altor două întruniri ţinute, una la Lucerna, în august 1918, şi cealaltă la Geneva, în august 1920[21]. La acea dată, Internaţionala a II-a rămîne încă o forţă aparent capabilă să reunească organizaţiile muncitoreşti din 47 de ţări, chiar şi pe acelea în care social-democraţia este foarte puternică: Germania, Marea Britanie, Franţa, Belgia, Ţările Scandinave. Se pare că la

Geneva au fost depăşite unele dificultăţi: un acord privind chestiunea responsabilităţilor de război poate fi deja încheiat. Socialiştii germani adoptă o poziţie considerată satisfăcătoare de către cei din cadrul Antantei; drept „schimb" este emisă o condamnare generală a tratatelor de pace, fiind cerută revizuirea acestora. Dar acest lucru nu are o prea mare importanţă. Reînnoindu-şi politica de condamnare a metodelor guvernamentale bolşevice (cu excepţia votului unui delegat din ILP), Internaţionala a II-a îşi arată lipsa de înţelegere privind tendinţa generală a momentului şi incapacitatea, dacă nu de a se insera, cel puţin de a nu se mai ocupa de procesul revoluţionar. Formal, înfiinţarea Internaţionalei a III-a are loc în martie 1919. Noua organizaţie devine o forţă reală în cursul celui de-al doilea Congres al său, ţinut în vara anului 1920, imediat după conferinţa de la Geneva[22]. Formarea Kominternului aduce cu sine un proces general de sciziune în rîndul mişcării muncitoreşti şi numeroase secţiuni naţionale ale Internaţionalei comuniste apar de o manieră diferenţiată în majoritatea ţărilor. Privind atît concepţia partidului, cît şi metodele de luptă pentru a accede la socialism, distanţa dintre socialismul tradiţional şi cei care se revendică drept bolşevici este mare. Kominternul angajează o luptă deschisă împotriva Statului capitalist prin metode de acţiune proletare, combinînd greve şi acţiuni de masă, acţiune ilegală şi clandestină, demoralizarea armatei etc. În acelaşi timp, el denunţă cu virulenţă reformismul din sînul mişcării muncitoreşti. Internaţionala socialistă se va dovedi incapabilă de a se opune acestei tendinţe. Aflîndu-se într-o poziţie defensivă, ea îşi transferă în mod semnificativ sediul de la Bruxelles la Londra[23], pentru a-şi stabili reşedinţa la unul din partidele sale cele mai „de dreapta", evitînd astfel mişcările revoluţionare care iau amploare în Europa şi în special în Europa

Centrală, iar Congresul său, prevăzut pentru anul 1922, nu se va mai întruni deloc. Într-adevăr, puţin mai tîrziu, va apare o nouă sciziune internaţională a socialismului, la sfîrşitul căreia mişcarea muncitorească se va găsi divizată pentru o perioadă de aproape trei ani în trei tendinţe distincte – şi nu două, cum se afirmă de obicei. În cadrul Internaţionalei a II-a, mai multe partide şi organizaţii, şi nu dintre cele mai nesemnificate, resping atît politica Uniunii sacre şi consecinţele acesteia, a căror responsabilitate nu vor să şi-o asume, cît şi defetismul revoluţionar şi metodele bolşevice de guvernare. Împotriva tendinţei de dreapta a Internaţionalei, aceşti „centrişti" devin apărătorii socialismului revoluţionar, păstrîndu-şi totodată autonomia faţă de mişcarea comunistă de care se deosebesc prin obiective, metode de luptă şi forme de organizare. Contrar dreptei socialismului internaţional, rămasă în cadrul Internaţionalei a II-a, aceşti socialişti de stînga susţin fără rezerve Revoluţia rusă.

După o perioadă preliminară de contacte informaţionale între conducătorii ILP-ului englez, socialiştii independenţi germani, austro-marxiştii din Austria, o fracţiune notabilă a SFIO, grupată în jurul lui Jean Longuet, Partidul Socialist Elveţian, Partidul Socialist Cehoslovac şi diverse alte partide cu forţe mai reduse, o primă reuniune pregătitoare are loc la Berna, în decembrie 1920 – preludiul unei conferinţe internaţionale reunită la Viena în perioada 22-27 februarie 1921. După încheierea acestei manifestări este înfiinţată Uniunea Partidelor Socialiste pentru Acţiune Internaţională (UPSAI)[24] al cărei secretar este numit F. Adler. Noua organizaţie refuză atît reformismul Internaţionalei a II-a, cît şi revoluţionismul celei de-a III-a, considerată drept simplu „instrument al politicii străine a Uniunii Sovietice". Pentru fondatorii UPSAI, Internaţionala a II-a încetează să mai existe: reformistă şi

naţionalistă, ea se cufundă în ministerialism şi reprezintă, cel puţin după afirmaţiile lui F. Adler, „centralizarea partidelor reformiste"; la rîndul său, Internaţionala a III-a face greşeala de a nu ţine cont de condiţiile de luptă specifice fiecărei ţări şi vrea să implanteze peste tot, într-un mod automat, formele de luptă care au reuşit în Rusia. Influenţa predominantă a Uniunii Sovietice asupra Internaţionalei a III-a riscă să o deturneze pe aceasta din urmă, în beneficiul guvernării bolşevice. UPSAI respinge, de asemenea, nu numai metodele parlamentare, ci şi formele de acţiune utilizate de bolşevici. După ce au denunţat capitalismul şi imperialismul, vinovate de izbucnirea războiului, socialiştii de stînga caută acum mijloace să le combată: ei deplîng divizarea proletariatului la scară internaţională şi vor să lucreze la reconstruirea unităţii mişcării muncitoreşti pe bazele socialismului revoluţionar: cu acest scop, ei lansează un apel socialiştilor din toate ţările „pentru a sprijini eforturile de creare a unui front proletar revoluţionar împotriva capitalismului şi imperialismului, atît în propria lor ţară, cît şi în cadrul unei organizaţii internaţionale proletare".

Situîndu-se între socialismul reformist şi comunism, sfidînd atît „nerăbdarea naivă" a Moscovei, cît şi „sceptica lipsă de încredere" a Genevei, socialiştii de stînga devin apărătorii unei politici revoluţionare, vizînd „realizarea socialismului prin cucerirea puterii politice şi economice cu ajutorul luptei revoluţionare de clasă". Organizaţia lor va primi în curînd numele de „Internaţionala a II-a şi jumătate", nume dat de adversari, fie ei de dreapta sau de stînga. Existenţa sa va fi scurtă, în ciuda numeroaselor partide care o formează şi care reprezintă aproximativ jumătate din forţele socialismului internaţional. Fuzionînd cu Internaţionala a II-a în 1923, UPSAI va dispărea pentru a face loc Internaţionalei

Socialiste a Muncii. Totuşi, acest curent socialist de stînga se pierde în numeroase forme şi apelative diverse pînă la cel de-al Doilea Război mondial; forţele sale vor fi extrem de variabile, dar deloc de neglijat, iar omogenitatea sa politică şi chiar organizaţională va fi la sfîrşitul anilor '30 superioară celei din ISM, aparent mult mai puternică. Persistenţa acestui curent este una din expresiile crizei socialismului internaţional în perioada interbelică, criză aflată în faza incipientă la sfîrşitul anilor '20, dar agravată în perioada anilor '30.

Conferinţa de la Berna, cu ocazia căreia are loc structurarea socialismului de stînga la scară europeană reprezintă un eveniment capital în istoria mişcării muncitoreşti de după Primul Război mondial; ea va influenţa Europa în deceniul care va veni. Aceasta marchează o nouă ruptură pentru socialism la sfîrşitul celor patru ani de război în care, după ce a avut de înfruntat mari dificultăţi, încearcă cu greu să-şi refacă unitatea. Organizarea tardivă a acestei reuniuni – contactele au avut loc aproape cu un an în urmă – se explică prin dorinţa socialiştilor de stînga de a nu se izola de masele muncitoreşti, mult atrase de comunism. Ne putem atunci întreba – banală ipoteză – cum s-ar fi derulat sciziunile şi crearea mai multor partide comuniste, în cazul în care socialismul de stînga s-ar fi structurat la nivel european şase sau opt luni mai devreme. Nu şi-ar fi constituit el oare un pol de regrupare alternativ cu Kominternul, aflat pe atunci în plină dezvoltare, care ar fi fost susceptibil de a-i limita dezvoltarea? În Germania şi Franţa, rezultatele congreselor de la Halle (octombrie 1920) şi Tours (decembrie 1920)[26] ar fi fost, fără îndoială, complet diferite, iar organizarea iniţială a partidelor comuniste germane şi franceze s-ar fi realizat cu siguranţă pe o bază mult mai restrînsă.

Imediat după conferinţa de la Viena, Uniunea Partidelor Socialiste pentru Acţiune Internaţională pune pe primul plan, cu stoicism şi îndîrjire, încercarea de a reconstrui unitatea muncitorească. UPSAI nu vrea să fie încă o Internaţională şi consideră că rolul său se va încheia în momentul în care scopul său principal va fi atins. Într-o primă fază, ea pare să progreseze în direcţia fixată; împrejurările îi sînt favorabile deoarece, încă de la cel de-al III-lea Congres al său (vară, 1921), care se bazează pe o stabilizare a valului revoluţionar în Europa, Internaţionala comunistă decide să se îndrepte „către mase" şi să pună în aplicare o politică comună cu celelalte grupări ale mişcării muncitoreşti. Această strategie este confirmată şi aprofundată în decembrie 1921. Pe această bază, o apropiere de UPSAI devine posibilă. De asemenea, la iniţiativa acesteia din urmă are loc la Berlin, în aprilie 1922[27], o conferinţă numită şi „a celor trei Internaţionale", prima de acest fel de la crearea Kominternului – şi ultima! – în care este reprezentată marea majoritate a grupărilor politice din rîndul mişcării muncitoreşti. Conferinţa afirmă necesitatea „deliberărilor comune, în vederea acţiunilor comune ale tuturor tendinţelor reprezentate, pentru a putea urmări un scop concret...". Este încheiat un acord care se referă la două puncte precise: organizarea luptei comune pentru ziua de lucru de opt ore şi promisiunea unui proces public al menşevicilor şi socialiştilor revoluţionari din Rusia. Se are în vedere continuarea discuţiilor, iar un Comitet de organizare, compus din nouă membri (cîte trei de fiecare Internaţională) este constituit în acest scop.

Însă acest prim succes rămîne fără nici un ecou: intervenind în numele Internaţionalei a II-a, reprezentînd dreapta, Vandervelde a cerut de la majoritatea comuniştilor „garanţii", înainte de a se angaja în vreo formă de acţiune comună,

următoarele: comuniştii trebuie să pună capăt oricărui „sabotaj" în rîndurile socialiştilor, să acorde libertate popoarelor din Uniunea Sovietică (Vandervelde este sensibil în special la independenţa Georgiei) şi să garanteze protejarea libertăţilor publice, precum şi eliberarea prizonierilor politici din Rusia. Toate aceste condiţii sînt greu de admis de către guvernul sovietic şi Internaţionala a III-a, condiţii ce vor fi mai tîrziu dezbătute. Compromisurile făcute la Berlin de către delegaţii comunişti li se par prea mari, iar după prima reuniune a Comitetului de organizare, în mai 1922, se va produce ruptura. Speranţele puse de UPSAI în posibilitatea unei reunificări muncitoreşti la nivel internaţional s-au dovedit zadarnice: divizarea pare să fie o dură realitate.

În plan apropiat, acest eşec are drept rezultat favorizarea unui proces de apropiere între cele două compozante ale socialismului internaţional. Ultimul an de existenţă a UPSAI reprezintă povestea „regăsirii" şi apoi a reunificării sale cu Internaţionala a II-a. Încă din iulie 1922, se întîlnesc la Amsterdam reprezentanţi ai celor două organizaţii. Începînd din decembrie, un Comitet Executiv se întruneşte regulat, lucrînd în perspectiva unei fuziuni dintre cele două organizaţii, Comitet care ajunge în mai 1923 la crearea unei noi organizaţii – Internaţionala Socialistă a Muncii (ISM) – cu ocazia congresului de la Hamburg[28], la care sînt de faţă 620 de delegaţi, reprezentînd 6 milioane de aderenţi, precum şi 35 de partide (În 1914, Internaţionala a II-a număra 3,5 milioane de aderenţi.)

Federaţie a partidelor autonome, ISM, urmăreşte „să unifice acţiunea partidelor aderente şi să le grupeze în vederea unui scop comun". Articolele 3 şi 4 din statut precizează că ea nu va fi „o realitate vie" decît în măsura în care „deciziile sale privitoare la toate chestiunile internaţionale vor fi

obligatorii pentru toate elementele care o compun". Astfel, orice hotărîre a ISM reprezintă „o îngrădire voit acceptată a autonomiei (partidelor) fiecărei țări". Greşelile din anii 1914-1918 nu sînt nici ele uitate, deoarece se precizează clar că „ISM nu este numai un mijloc de realizare a misiunilor de pace, ci şi un instrument indispensabil pe toată perioada războiului" şi drept urmare, aceasta reprezintă „instanța supremă". Congresul său trianual este principalul loc de elaborare a politicii proprii, în care partidele reprezentate în funcție de importanța lor aleg un Comitet Executiv; acesta alege dintre membrii săi un Secretariat şi un Birou. Revendicîndu-se prin discursul său ca făcînd parte din marxismul cel mai ortodox, noua Internațională este vizibil ostilă bolşevismului şi Revoluției ruse, în special datorită influenței unor menşevici precum Abramovici; eforturile sale de „stînga" reuşesc totuşi să facă admisă la Hamburg necesitatea adoptării unei rezerve față de intervenția puterilor străine în Uniunea Sovietică, cerînd mişcării muncitoreşti de a opune „o rezistență oricărei forme de intervenție a guvernelor împotriva Rusiei".

Pe un alt plan, condamnarea războiului imperialist şi urmarea acestuia, reorganizarea Europei, consfințită prin tratatul de la Versailles, sînt unanime: asupra acestui punct, Franța, Anglia, Belgia şi Germania sînt în deplin acord. Inițial critică față de Societatea Națiunilor, ISM își va schimba în curînd atitudinea, devenind susținătorul luptei pentru dezarmare, arbitraj şi securitate colectivă, susținute de organizația de la Geneva. În sfîrşit, se stabilesc imediat contacte şi cu Internaționala sindicală, fondată la Amsterdam în iulie 1919[29]; începînd cu această dată, un comitet permanent va stabili regulat o legătură între cele două organizații.

După mai bine de patru ani de la terminarea Primului Război mondial, organizaţia creată la Hamburg adună sub egida sa majoritatea forţelor socialismului internaţional într-un moment în care mişcarea comunistă, încă tînără, este supusă unor numeroase accese de creştere. Anul 1923 reprezintă pentru Internaţionala comunistă un an nefast, iar acţiunile sale din Franţa, Germania, Norvegia şi Iugoslavia, înregistrează importante sciziuni, urmate de fenomene asemănătoare în Suedia şi Cehoslovacia, în perioada 1924-1925: iată tot atîtea episoade favorabile mişcării socialiste, ea însăşi profund zguduită de marile divizări care au avut loc începînd din 1914. În 1923, socialismul internaţional pare să fi depăşit dificultăţile ivite din Primul Război mondial şi din consecinţele acestuia. Valului revoluţionar pe care l-a cunoscut Europa la începutul anilor '20 pare să-i succeadă o perioadă de acalmie, proprie socialismului reformist.

După ce a trecut cu bine peste divizările interne, acesta pare a fi acum în măsură să-şi reconstituie unitatea ideologică, politică şi organizaţională: rare sînt grupările socialiste care, refuzînd la Hamburg să reintre în rîndul social-democraţici, îşi continuă în mod independent existenţa. Şi de fapt, sfîrşitul acestui deceniu va reprezenta o perioadă relativ fastă pentru Internaţionala Socialistă a Muncii, chiar dacă o opoziţie socialistă de stînga mai există încă printre rîndurile sale, de o manieră autonomă. Lucrurile se vor schimba complet în deceniul următor şi vor scoate la iveală incapacitatea ISM de a interveni într-o perioadă mai tragică: acest colos care grupează militanţii aderenţi nu are decît picioare de lut, arătîndu-şi astfel neputinţa.

UN COLOS CU PICIOARE DE LUT
(1923-1940)

Frumoşii ani ai unităţii regăsite

Începînd cu 1923, divizarea mişcării muncitoreşti în două blocuri ostile şi rivale devine o realitate incontestabilă a cărei durată nimeni nu o poate prevede şi nici depăşi, în măsura în care nici una dintre cele două forţe prezente nu doreşte cu adevărat să treacă peste acest moment. Eforturile persistente depuse de socialismul de stînga pentru a face faţă acestei crize a anilor 1920-1921 şi pentru a regăsi calea unităţii rămîn infructuoase. De fapt, exceptînd anumite nuanţe, conflictul deschis va dura mai mult de un deceniu şi va trebui ca Hitler să preia puterea, antrenînd distrugerea comunismului şi a socialismului în Germania, ca să putem asista la o schimbare a acestei situaţii: conştientizarea gravităţii fascismului şi necesitatea de a-l combate determină o modificare radicală în orientarea Internaţionalei comuniste, permiţînd o apropiere şi apoi o cooperare relativă în anumite ţări a secţiunilor naţionale a celor două principale componzante politice a mişcării muncitoreşti. Cinci ani mai tîrziu, pactul germano-sovietic repune brusc în discuţie această strategie şi grăbeşte declanşarea unui nou conflict mondial.

Pînă în 1914, echilibrul politic al Internaţionalei a II-a se organizează în principal în jurul forţelor socialismului german şi francez: asupra chestiunii fundamentale a războiului şi a păcii, confruntările – incipiente, dar foarte reale – îşi aveau rădăcinile în poziţiile diferite ale acestor două partide. Am risca de altfel să nu recunoaştem un aspect fundamental al istoriei socialismului european din această perioadă, dacă am face abstracţie de asemenea raporturi de forţă. Istoria ISM ar fi în egală măsură de neînţeles, dacă nu am pune în joc nişte parametri asemănători: în calitatea sa de Internaţională, luările sale de poziţie reprezintă în majoritate, rezultanta forţelor aparţinînd celor mai puternice secţiuni ale sale. Două evenimente importante trebuie luate aici în considerare. Pînă în 1924, organizaţiile afiliate la ISM se împart între partide din ţările învinse şi partide din ţările învingătoare: a fost nevoie de semnarea pactului de la Locarno, în 1925, pentru a se estompa şi apoi a dispărea această scindare. Pe de altă parte, avînd în vedere înfrîngerea Germaniei şi slăbirea SPD-ului, influenţa socialiştilor germani în cadrul Internaţionalei s-a diminuat mult, începînd cu 1914[1]. SPD nu a putut să împiedice sciziunea socialiştilor independenţi şi apoi crearea Partidului Comunist German, cel mai puternic din Europa. Reechilibrarea se face în profitul socialiştilor din Europa de Nord (Marea Britanie, Belgia, Ţările Scandinave), majoritatea aparţinînd taberei învingătorilor sau ţărilor rămase neutre. Situîndu-se la dreapta Internaţionalei, decizia lor politică este importantă. Influenţa acestora va fi contrabalansată de o „stîngă" socialistă al cărei reprezentant de marcă este Otto Bauer. Cercetările teoretice întreprinse în cadrul austro-marxismului de mai mulţi ani de zile, chiar înainte de Primul Război mondial îi permit să joace acest rol. Funcţia ideologică predominantă a socialiştilor austrieci

în recent creata UPSAI, acum dispărută, contribuie în egală măsură la existenţa acestei tendinţe „de stînga". Toată istoria politică a ISM se situează în jurul unui compromis între aceste două mari tendinţe, nu fără o anumită divizare a muncii existentă între ele: chestiunile doctrinale ţin mai mult de discursul stîngii, în timp ce marile decizii politice, legate atît de problemele păcii, cît şi de unitatea muncitorească şi de democraţie constituie mai ales apanajul dreptei. Aceste două date esenţiale permit o mai bună percepere a noilor raporturi de forţă care condiţionează echilibrul european al socialismului internaţional de la mijlocul anilor '20. Dar, evident, acesta din urmă este tributar evoluţiei fiecăruia din partidele sale[2].

În Marea Britanie, Partidul Laburist iese din război complet transformat, devenind un partid coerent, disciplinat, centralizat, dispunînd de o aşezare a maselor, aşa cum o arată rezultatele sale din alegeri. Înainte de 1914, acesta nu depăşise 7,6% din sufragii. În 1918, ţinînd cont de introducerea votului universal masculin şi de cel al femeilor, el obţine 2,4 milioane de voturi reprezentînd 22% din total. Cu toate acestea, principalii săi lideri sînt învinşi. Acesta îşi continuă însă ascensiunea: 29,5% din sufragii în 1922, 30,5% în anul următor, iar în 1924, în ciuda înfrîngerii guvernului muncitoresc, 5,5 milioane de voturi reprezentînd 33% din sufragii. Partidul Laburist beneficiază de implantarea doctrinei sale, iniţiată încă înainte de Primul Război mondial, de dimensiunea pacifistă a programului său de politică externă, precum şi de dificultăţile Partidului Liberal. În iunie 1918, în timpul Congresului său, el adoptă ca program un document redactat de S. Webb, care se referă la „noua ordine a societăţii". Pe plan doctrinal, el a introdus în mod oficial socialismul în programul său, aşa cum o spune articolul 4 din statut

care garantează „producătorilor manuali sau intelectuali produsul complet al muncii lor, precum şi distribuirea în modul cel mai echitabil, pe baza proprietăţii colective a mijloacelor de producţie şi a celui mai bun sistem de administraţie şi control de către oamenii muncii din fiecare industrie sau serviciu". Cîştigînd astfel din influenţă şi abandonînd pragmatismul în profitul unui socialism mai susţinut, Partidul Laburist va fi pus să joace în cadrul mişcării socialiste internaţionale un rol care nu are nici o legătură cu cel avut înainte de 1914.

Progresele partidelor socialiste sînt la fel de remarcabile şi în Europa de Nord: ele sînt pe cale de a deveni în ţările lor prima forţă politică. Acest proces amorsat în Finlanda încă din 1907 se continuă în Suedia în 1918, apoi în Danemarca în 1924 şi, în sfîrşit, în Norvegia, în 1927. Socialismul triumfă în special în Suedia, deoarece începînd cu 1921, socialiştii ajung la putere. Hjalmar Branting este în măsură să constituie un guvern de orientare socialistă care se va lovi totuşi de multe dificultăţi în dorinţa de a impune un program economic coerent şi mai mult încă, o politică de reforme sociale. În Danemarca, victoria socialiştilor la alegerile din 1924 permite conducătorului acestora, Stauning, să formeze cu sprijinul radicalilor un guvern. Contrar Suediei, unde un puternic Partid Comunist există la începutul anilor '20, în Danemarca, comunismul rămîne complet marginal. Datorită existenţei deja învechite a curentului anarho-sindicalist animat de Martin Tranmael încă din 1905-1905, precum şi a violentelor lupte de clasă pe care le va cunoaşte Norvegia, acesta va avea aici o soartă mai bună. Majoritatea din Partidul Muncitoresc Norvegian (DNA) se pronunţă în favoarea ralierii la Internaţionala a III-a, în timp ce Partidul Social-Democrat al Muncitorilor, rămas în tabăra socialistă, se află încă

în minoritate. Dar, încă din 1923, majoritatea din DNA, aflată în dezacord cu Kominternul asupra modalităţilor de aplicare a celor 21 de condiţii, întrerupe legăturile cu acesta, fără a reintra totuşi în rîndurile ISM. Partidul Muncitoresc Norvegian se va alătura în curînd micii grupări socialiste care, situîndu-se în comunitatea Uniunii de la Viena, se organizează în cadrul Biroului Internaţional al Partidelor Socialiste Revoluţionare, mai cunoscut sub numele de Biroul de la Paris. O minoritate a comuniştilor norvegieni rămîne afiliată la Internaţionala a III-a. Pînă în 1927, există deci în Norvegia trei partide muncitoreşti, dar la acea dată, DNA şi Partidul Social-Democrat fuzionează, părăsind Biroul de la Paris şi, respectiv, ISM; abia în 1930, noul Partid Muncitoresc Norvegian va adera din nou, pentru puţin timp de altfel, la ISM.

În Belgia, POB a participat la guvernare în perioada celor patru ani de război, prin intermediul lui E. Vandervelde. Alegerile legislative din noiembrie 1919 reprezintă un real succes pentru acest partid al cărui număr de aleşi creşte de la 40 la 70. POB poate, de asemenea, să intre în guvern şi să rămînă pînă în noiembrie 1921, dar criza economică pe care o traversează Belgia îl va obliga să-şi revizuiască această politică. Alegerile din 1925 marchează o nouă progresie (78 de aleşi), permiţînd formarea, împreună cu centrul-stînga, a unui cabinet de coaliţie, care va suferi o înfrîngere. Socialiştii belgieni vor participa atunci la un guvern de uniune naţională pe care îl abandonează la sfîrşitul anului 1926. În cadrul mişcării muncitoreşti belgiene, ei rămîn totuşi majoritari, în timp ce Partidul Comunist nu dispune decît de o audienţă restrînsă. POB este foarte rezervat faţă de mişcarea comunistă, ca de altfel şi socialiştii olandezi, care în timpul acestei perioade nu vor ajunge la putere. Urmînd exemplul Partidului Laburist, socialismul din Europa de Nord va

influenţa decisiv destinele politice ale ISM, în timp ce socialiştii italieni şi spanioli, aflaţi în dispută cu dictaturile lui Mussolini şi a lui Primo de Rivera au o influenţă politică mult mai limitată, cel puţin în perioada acestui deceniu: lucrurile se vor schimba după 1933, avînd în vedere uriaşa ameninţare a fascismului, devenită de acum înainte manifestă.

În Germania, SPD reprezentase partidul „model" în cadrul Internaţionalei a II-a. După terminarea Primului Război mondial, el şi-a pierdut mult din prestigiu şi aceasta nu numai datorită înfrîngerii armate a ţării sale. Venit la putere cu ajutorul unei revoluţii pentru care a făcut totul, în scopul de a o canaliza şi de a o stăvili – din dorinţa de a scuti Germania de tulburările revoluţionare pe care le-a cunoscut Rusia – acesta rămîne încă o forţă, aflată însă la apus. El nu a ezitat să se alăture elementelor celor mai conservatoare precum şi armatei, pentru a pune capăt mişcării revoluţionare apărute în perioada 1918-1919. Prin urmare, el se dovedeşte incapabil să pună bazele unei adevărate democraţii economice şi să modifice în profunzime societatea germană. El şi-a atras ura mişcării comuniste datorită politicii sale represive de a menţine ordinea, precum şi datorită responsabilităţii directe în asasinarea lui K. Liebknecht şi a R. Luxemburg. Uciderea acestor doi militanţi, precum şi a altora mai puţin cunoscuţi, nu a fost îndeajuns pentru a putea împiedica dezvoltarea unui puternic partid comunist în Germania. În sfîrşit, faţă de poporul german, SPD s-a arătat a fi prea pacifist într-un moment în care, avînd în vedere înfrîngerea ţării, exacerbarea sentimentelor naţionaliste, acreditează credinţa în teza „loviturii pe la spate": din punct de vedere militar, Germania era în măsură să se impună şi dacă ea a fost în final învinsă, acest fapt se datorează „trădării" politicienilor. Socialiştii germani nu sînt nici ei scutiţi de responsabilităţi,

referitor la această chestiune. Toate aceste cauze se conjugă în defavoarea sa în timpul alegerilor din iunie 1920, cînd acesta va pierde jumătate din voturi (5,6 milioane contra 11,5), în momentul în care socialiştii independenţi îşi dublează scorul. A fost nevoie de stabilizarea regimului de la Weimar şi de succesele obţinute în politica externă de către Gustave Stresemann, acest Stresemann pe care SPD îl susţine fără întrerupere, pentru ca situaţia să se inverseze. Totuşi, acest recul este resimţit puternic de către ISM.

În Austria, social-democraţii domnesc în Viena Roşie pînă în 1927 şi, avînd în vedere predominanţa ex-capitalei imperiale, ei controlează majoritatea ţării. Principalul lor teoretician, Otto Bauer, care ocupă şi un loc de frunte în cadrul ISM, priveşte desfăşurarea revoluţiei pe baza unei socializări graduale a mijloacelor de producţie şi a unei transformări progresive a proprietăţii private în proprietate de stat; într-un asemenea plan, violenţa trebuie să fie utilizată numai în scopuri defensive pentru a riposta burgheziei, în cazul în care aceasta ar dori să atace clasa muncitoare. Prin numărul aderenţilor săi, Partidul Socialist Austriac este al treilea în Europa. Din 1918 pînă în 1920, el pune în aplicare o legislaţie socială îndrăzneaţă (alocarea ajutorului de şomaj, ziua de lucru de 8 ore, protecţia muncii în cazul femeilor şi al copiilor, dreptul la concedii plătite, legea asigurărilor de sănătate). Majoritari în Viena, social-democraţii întreprind realizări vaste, făcînd ca acest oraş să fie, cu siguranţă, cel mai progresist din Europa interbelică: programe de urbanism, educaţie etc. Aceste rezultate, precum şi prestigiul teoreticienilor austro-marxişti care, încă din ajunul Primului Război mondial au luat locul socialiştilor germani în cadrul Internaţionalei, asigură socialismului austriac un loc privilegiat în ISM. UPSAI a existat în mare parte datorită acestuia. Influenţa

sa este încă vizibilă în primul său deceniu de existenţă: în diverse ţări, calea reformistă adoptată de partidele socialiste pare să fie justificată de fapte, dar în acest mijloc al anilor '20, Austria pare să fie ţara cu cele mai răsunătoare succese ale socialismului. Două elemente, în întregime noi, vor caracteriza mişcarea socialistă: unele dintre partidele sale sînt, au fost recent sau vor fi într-un viitor apropiat, fără îndoială, la putere. O parte din ele au ajuns acolo datorită circumstanţelor excepţionale provocate de război, dar odată cu revenirea păcii, acestea nu au considerat de bun augur repunerea în discuţie a participării lor. Dezbaterea asupra „ministerialismului" şi revizionismului care a stîrnit polemici cu cincisprezece ani în urmă este uitată şi se pare că această politică nouă nu mai face acum obiectul unei discuţii în rîndul mişcării: acest triumf ulterior tezelor lui Bernstein nu antrenează nici o dispută. Pe de altă parte, ca urmare a victoriei Revoluţiei ruse şi a creării Kominternului, precum şi a partidelor comuniste, mişcarea muncitorească se confruntă cu o schismă majoră. Unitatea muncitorească realizată sub egida Internaţionalei a II-a înainte de 1914 a supravieţuit; această chestiune esenţială continuă să ocupe în mod constant pe conducătorii ISM pînă la al Doilea Război mondial, dar în contexte diferite. Ea constituie unul din aspectele fundamentale ale întregii istorii a acestei organizaţii.

În perioada 1923-1927, liderii Internaţionalei reconstituite propun conducătorilor Kominternului un pact de neadeerare privind orice iniţiativă comună, aflîndu-se cu un pas înainte în această direcţie, înainte de a fi, la rîndul lor, combătuţi cu violenţă de Internaţionala comunistă începînd din 1928. Ar fi exagerat să spunem că mişcarea comunistă a devenit în anii 1924-1927 apărătoarea unităţii muncitoreşti, dar nu există nici o îndoială că numeroase deschideri din

partea sa în acest sens au fost respinse fără menajamente de ISM. Conducătorii comunişti nu sînt singurii preocupaţi de această unitate: în interiorul ISM şi în afara acesteia, mai multe partide şi grupări socialiste continuă să militeze pentru o reunificare a mişcării muncitoreşti. Este evident că nimic nu se poate face fără noua Internaţională, avînd în vedere influenţa sa. În primii săi ani, ISM, care regrupează cele mai importante forţe ale mişcării socialiste din Europa, precum şi de pe alte continente, apare ca o forţă impunătoare. Secretariatul său, situat întîi la Londra, se mută la Zürich, din 1926 pînă în 1935, apoi la Bruxelles, pînă în mai 1940. El este condus pe toată această perioadă de F. Adler[3] (cu excepţia cîtorva luni din 1924); dintr-o grijă manifestă de echilibru politic, preşedinţia ISM este în mod constant încredinţată unor reprezentanţi ai „dreptei" sale: A. Henderson (1923-1924); T. Cramp (1924-1925); A. Henderson (1925-1929); E. Vandervelde (1929-1936); L. de Brouckère (1936-1939); J.W. Albarda (1939); C. Huysmans (1940).

În primii săi ani, ISM îşi ţine regulat congresele, al doilea la Marsilia (august 1925), al treilea la Bruxelles (august 1928) şi al patrulea la Viena (iulie-august 1931)[4]. Cele 36 de partide din care este formată în 1928 (Partidul Socialist Elveţian s-a alăturat rîndurilor sale cu doi ani în urmă), regrupează 6.630.000 de aderenţi, cifră care scade într-o oarecare măsură trei ani mai tîrziu, cînd efectivele sale numără 6.200.000 de membri[5]. Cu o zdrobitoare majoritate, aceste partide sînt europene, cu excepţia Partidului Socialist al Statelor Unite care, în 1925, nu are decît 15.000 de aderenţi. În acelaşi an, în Argentina, socialiştii sînt în număr de 12.000, iar partidele socialiste din Turcia, Palestina sau Guyana engleză nu pot schimba aceste proporţii: ele par nesemnificative pe lîngă cei 3.100.000 de membri ai Partidu-

lui Laburist Britanic şi 860.000 de socialişti germani. Cu cca. 100.000 de aderenţi, socialiştii francezi se situează mult în urma acestor organizaţii impunătoare, dar şi în urma belgienilor (620.000), ungurilor (190.000) – să ne amintim că aceste două partide s-au constituit pe baza unei afiliaţii colective a sindicatelor – austriecilor (570.000), cehilor (200.000) şi danezilor (143.000)[6]. Este adevărat că ei au fost încercaţi mai ales de sciziunea apărută la Tours şi că a doua jumătate a anilor '20 le va fi mai favorabilă. În alte ţări, situaţia a fost mai puţin dezastruoasă pentru socialişti.

Rezultatele obţinute de partidele din ISM la alegerile din toţi aceşti ani fac să apară o anumită stabilitate generală a socialismului: variaţiile oscilează slab între 25.500.000 şi 26.000.000 de voturi[7]. Cu titlu informativ, semnalăm că în 1925 Internaţionala comunistă revendică 1.700.000 de aderenţi din care 1.200.000 numai în Uniunea Sovietică[8]. Cu siguranţă că în anii ce urmează, prăpastia se adînceşte în detrimentul Kominternului: secţiunile sale naţionale se confruntă cu multiple sciziuni, precum şi cu plecarea multor conducători, care se numără adesea printre fondatorii săi; această mişcare, începută încă din 1923, se continuă pînă în 1930 în mai multe etape atît în Germania, Franţa sau Cehoslovacia, cît şi în majoritatea ţărilor europene. Începînd cu 1928, orientarea numită şi „clasă contra clasă", adoptată de Internaţionala comunistă în timpul celui de-al VI-lea Congres al său şi marcată de o virulenţă crescută faţă de social-democraţia calificată drept „social-fascistă", provoacă prin caracterul său exagerat şi prin dificultăţile de aplicare noi crize în lumea comunistă[9]; în marea lor majoritate, ele servesc ISM şi secţiunilor sale. La cumpăna anilor '30, mai puţin ca niciodată, unitatea de acţiune, oricît de minimă ar fi ea, dintre cele două Internaţionale muncitoreşti, nu pare a se în-

trevede. Referitor la această chestiune, aproape că s-a operat o substituire între cele două organizaţii, fiecare răspunzînd la rîndul său, de divizarea din cadrul mişcării muncitoreşti. Din 1925, asistăm la o evoluţie politică a Kominternului care pare să-şi regîndească strategia, avînd în vedere, poate, perspectiva unei apropieri de aripa reformistă a mişcării muncitoreşti: deoarece capitalismul internaţional pe care a sperat să-l distrugă o dată cu Revoluţia rusă, s-a arătat mai puternic decît se prevăzuse iniţial, trebuia modificată orientarea generală şi, în consecinţă, făcută dovada unei atitudini mai suple faţă de reformism. Acest curs, mai moderat, al Internaţionalei comuniste se manifestă în 1926, în timpul grevei minerilor din Marea Britanie, precum şi în China şi, într-un mod mai discret, în Franţa şi Polonia. Liga împotriva imperialismului, creată la Congresul de la Bruxelles, în februarie 1927, fără îndoială o emanaţie a Internaţionalei comuniste, constituie în egală măsură o manifestare a acestei noi strategii. Afirmîndu-şi dorinţa de cooperare cu mişcările naţionaliste din ţările coloniale şi semi-coloniale, ea încearcă la început să-şi deschidă larg porţile partidelor socialiste, aşa cum o arată rezumatul congresului său de formare, redactat de Willy Münzenberg în „Corespondance internationale":

„Atitudinea şefilor Internaţionalei a II-a faţă de Congresul de la Bruxelles nu aduce nici un prejudiciu acestuia din urmă, considerat drept un produs comunist, ceea ce nu a împiedicat absolut cu nimic participarea celui de-al doilea preşedinte al Partidului Laburist şi secretar ILP, Brockway... „Le Peuple", organul central al social-democraţiei belgiene subliniază importanţa istorică, mondială, a Congresului".

Această voinţă a unuia dintre principalii responsabili ai Kominternului de a se apropia de socialişti contrastează pe deplin cu atitudinea de rezervă şi de neîncredere adoptată

de ISM în împrejurarea dată. Speranţele lui Münzenberg nu se vor concretiza în nici un caz, iar în septembrie 1927, executivul ISM, după ce a amintit de „simpatia sa cea mai vie pentru popoarele care duc lupta împotriva opresiunii imperialiste şi coloniale", precizează clar că „sarcina sa principală constă în a grupa elementele proletare ale acestor popoare sub drapelul socialismului internaţional şi nu în a creea o nouă organizaţie internaţională", subordonată mişcărilor naţionaliste şi „intereselor politice ale unei puteri străine" (Este vizată evident Uniunea Sovietică.) De asemenea, ea interzice partidelor sale afiliate să adere la organizaţia numită „Liga împotriva imperialismului". Pentru a pune punctul pe i, F. Adler publică în octombrie 1927, în „Informations internationales", buletinul de informare al ISM, un lung articol care relatează circumstanţele precise ale creării Ligii împotriva imperialismului în care insistă asupra rolului esenţial pe care l-a jucat aici mişcarea comunistă şi în special W. Münzenberg, nefăcînd însă nici o propunere acestei mişcări, solicitîndu-i-se în acest fel un pact de neaderare[10]. Mai tîrziu, tentativele de apropiere a Uniunii Sovietice şi a Internaţionalei Comuniste de aripa reformistă a mişcării muncitoreşti sînt abandonate şi nu vor fi reluate decît în 1934, dar nu există nici o urmă de îndoială că între 1926-1927 refuzul a venit mai întîi din partea ISM. Principalul lider al UPSAI din 1921, F. Adler, se află în topul politic al ISM, rămînînd acolo pînă în 1939, cu excepţia unei scurte absenţe.

Să fi păstrat el oare cîteva reminiscenţe ale voinţei sale unitare din anii 1921-1923? Nu se poate şti, dar este sigur că el a fost, din punct de vedere politic, dependent de aripa dreaptă a Internaţionalei (Vandervelde, englezii socialişti din Europa de Nord), opusă cu îndîrjire oricărei perspective

de apropiere a comuniştilor. F. Adler se găseşte astfel separat de forţele mult mai limitate ale socialismului de stînga care, ivite din defuncta UPSAI, au refuzat să adere la ISM sau au rămas în afara acesteia: socialiştii revoluţionari ruşi de stînga, micul nucleu acum format din socialiştii independenţi germani, Partidul Muncitoresc Norvegian, socialiştii italieni maximalişti, Partidul Socialist Independent din Polonia, precum şi cîteva grupări efemere din Suedia, Cehoslovacia şi Iugoslavia, care s-au desprins de comunism. În Franţa, Uniunea Socialist-Comunistă formată din foşti comunişti care au părăsit Partidul în 1922-1923 se alătură şi ea acestui curent. Organizat începînd din 1924 în cadrul Biroului Internaţional al Partidelor Socialiste Revoluţionare, Biroul de la Paris, al cărei reprezentant de seamă este prim-secretara Kominternului, Angelica Balabanova, acest curent a rămas fidel voinţei de unire a fostei UPSAI, lucrînd acum în acelaşi scop, dar cu forţe mult mai reduse.

În aprilie 1926, el propune un pact de neaderare lui F. Adler, refuzînd în numele ISM participarea la o conferinţă comună a tuturor organizaţiilor muncitoreşti propusă de ILP. O propunere asemănătoare făcută de către acelaşi partid în 1927 va avea aceeaşi soartă[11]. Mai mult ca niciodată, unitatea muncitorească, atît de importantă pentru mişcarea socialistă înainte de Primul Război mondial, este acum amînată. În interiorul ISM, partidele cele mai apropiate din punct de vedere politic de această stîngă socialistă independentă – Partidul Socialist Elveţian, Independent Labour Party, precum şi Partidul Socialist Independent din Polonia – nu dispun de forţele necesare pentru a îndrepta ISM către o cale mai unitară. Această perspectivă pare acum mai mult ca niciodată supusă condamnării, iar la sfîrşitul anilor '20, ostilitatea ISM faţă de Uniunea Sovietică şi de Komintern este în con-

tinuă creştere: aceasta îi reproşează atît prelungirea inutilă a unui sistem guvernamental care se sprijină pe o dictatură, ce nu ar trebui, după calculele sale, să fie decît provizorie, cît şi teoria „ineluctabilităţii războaielor capitaliste". Evident că orientarea „clasă contra clasă" adoptată de IC începînd cu cel de-al VI-lea Congres al său, ajungînd pînă la o denunţare virulentă a social-democraţiei calificată binevoitor drept „social-fascistă" nu este de natură să amelioreze relaţiile, de altfel, ca şi inexistente, după cum s-a constatat la Congresul de la Viena din 1931: încă de la precedentul congres, cu trei ani în urmă, ISM nu a mai avut „nici o relaţie cu IC şi cu instituţiile sale auxiliare". ISM se bucură vizibil de o asemenea situaţie care a făcut ca „tentativele unei manevre de front comun... să fie mai puţin numeroase decît înainte. Ele au devenit mai dificile într-o perioadă în care IC duce o luptă împotriva socialiştilor, pe care îi numeşte în mod ruşinos social-fascişti"[12].

Unitate, unitate, cîte crime nu s-au comis în numele tău!

În primii săi ani, istoria ISM se caracterizează şi prin coabitarea în cadrul său a unei practici reformiste a secţiunilor sale naţionale, antrenînd o relativă politică de aşteptare cu un adevărat discurs marxist. Doctrina este aparent coerentă, de fapt ea este, înainte de toate, convingătoare şi poate fi acceptată de toţi. Congresul de la Hamburg s-a terminat cu un compromis doctrinal în avantajul stîngii şi, fără îndoială, că unitatea nu s-a putut realiza decît cu acest preţ. Dar, aşa cum o arată toate luările de poziţie asupra chestiunii unităţii muncitoreşti, în realitate, „dreapta" din ISM a fost cea care s-a impus şi a decis marile orientări strategice: regăsim aici o caracteristică a Internaţionalei a II-a, care, înainte de Primul Război mondial se mulţumea doar cu un discurs marxist riguros şi cu o practică reformistă, favorizînd integrarea

secţiunilor sale naţionale în societăţile în care acestea încercau să se facă cunoscute. Această contradicţie între afirmarea unui socialism internaţionalist revoluţionar şi o practică strict naţională şi reformistă a diferitelor sale partide afiliate reprezintă, fără îndoială, cheia eşecului final al ISM, eşec care aminteşte de cel al predecesoarei sale. Regăsim aici aceeaşi distanţare, aceeaşi discordanţă între teorie şi practică. Cu toate acestea, nu este vorba numai de o simplă repetiţie, căci contextul s-a schimbat o dată cu Primul Război mondial. Partidele Socialiste nu mai sînt cantonate în opoziţie: perioada interbelică înseamnă pentru multe dintre ele venirea la putere şi o colaborare mai strînsă, pentru a nu spune o integrare, cu Statul, prin intermediul responsabilităţilor sindicale mai largi şi adesea prin organizaţii asociative, mutualiste, reprezentative pentru mediul muncitoresc. Susţinerea anumitor reforme – de exemplu, Asigurările Sociale din Franţa (1930)[13] – vine să întărească acest proces. Pe un alt plan, în idealul ambiţios al unei lupte comune pentru pace şi socialism, principalul său obiectiv, dincolo de sentimentele măreţe, bilanţul general al ISM rămîne unul dintre cele mai limitate. Pînă la începutul anilor '30, efectele acestei contradicţii nu se vor face simţite: contextul general al destinderii internaţionale permite cele mai îndrăzneţe speranţe.

Dar efectele crizei economice mondiale din 1929 şi avîntul fascismului îşi vor face apariţia: neputinţa ISM de a acţiona asupra mersului lucrurilor se relevă într-un mod tragic.

Cum concepe ea lupta pentru pace şi care sînt principiile sale referitoare la aceasta? În timpul conferinţei de la Geneva din august 1920, accentul fusese pus pe complementaritate, caracterul indisociabil dintre socialism şi democraţie existînd în termenii următori: „Socialismul nu caută

să suprime democrația; misiunea sa istorică este, dimpotrivă, aceea de a desăvîrşi democrația" prin stabilirea unei legislații adecvate, aceasta însemnînd situarea sa în lumina tezelor socialismului internațional anterior lui 1914, dar într-un context total diferit. Consecințele politice ale unui asemenea postulat ajung la o condamnare fără drept de apel a regimului sovietic, acea „formă de dictatură a unei părți a proletariatului". Nu e de mirare că printre susținătorii acestei analize, dezvoltată şi de Kautsky, se află menşevici precum F. Dan sau R. Abramovici. Ea este reluată şi afirmată de către ISM, care denunță ofensiva puterilor capitaliste în Uniunea Sovietică, chemînd muncitorii din lumea întreagă să combată această intervenţie care, de altfel, „nu ar elimina erorile actualei faze a Revoluției ruse, ci chiar a revoluției însăşi". În cadrul ISM, pozițiile se concentrează tot mai mult într-o stîngă şi într-o dreaptă pentru care bolşevismul reprezintă o deviere completă a socialismului. Ostilă unei dictaturi care se prelungeşte, stînga mai păstrează încă speranța că regimul sovietic va evolua spre forme mai apropiate democrației. Începînd din 1928, ea reclamă admiterea Uniunii Sovietice în Societatea Națiunilor, în speranța că, integrîndu-se în concertul națiunilor, aceasta se va îndrepta spre un sistem guvernamental mai puțin dictatorial. În afară de F. Adler, se mai alătură acestui curent O. Bauer, J. Longuet, G.D. Cole, Brailsford şi P. Nenni.

În legătură cu chestiunea fundamentală a căilor de acces la socialism, ISM dezvoltă poziții mult mai circumstanțiale. Recunoaşterea importanței faptului democratic nu o împiedică totuşi să-i scoată în evidență caracterul relativ, variabil, după caz, şi chiar să se gîndească la posibilitatea preluării puterii cu ajutorul unor metode violente. Dezbătută în cadrul Congresului de la Marsilia din 1925, această chestiune

scoate la iveală divergenţe de fond între diversele partide. Pentru ISM se dovedeşte a fi dificil să tranşeze şi să adopte o poziţie comună, ceea ce îl determină pe prim-preşedintele său, Henderson, să intervină în dispută într-un mod cu totul semnificativ: după cum afirmă acesta, continuarea discuției ar duce la „interminabile controverse sterile asupra unei probleme care, din punct de vedere practic se rezolvă de la sine ca şi o chestiune obişnuită a fiecărei ţări"[14]. Aceasta înseamnă că fiecărui partid socialist îi va fi lăsată libertatea de mişcare în legătură cu o problemă fundamentală; ea îşi afirmă astfel incapacitatea de a defini o politică de ansamblu. Acest lucru contravine spiritului articolelor 3 şi 4 din statut, conform cărora orice decizie a ISM reprezintă „o limitare voit acceptată a autonomiei partidelor din fiecare ţară"[15]: aici, doctrina cedează locul celui mai vulgar pragmatism. Într-o asemenea situaţie, reafirmarea marxismului ortodox devine o necesitate: deoarece nici o politică coerentă nu poate fi concepută, trebuie acoperit vidul existent, pentru a nu zdruncina vechile certitudini. Discursul marxist are cu siguranţă această funcţie, precum şi avantajul suplimentar de a creea o unanimitate în rîndurile militanţilor. Dar orice monedă are şi un revers şi această atitudine temătoare duce la eludarea chestiunilor cele mai arzătoare pe care le impune actualitatea. ISM îşi exprimă voinţa de a interveni în trei direcţii principale: lupta împotriva reacţiunii, pentru ameliorarea condiţiilor de existență ale clasei muncitoare şi, în sfîrşit, lupta pentru pace. Această ultimă chestiune – cea mai importantă pentru majoritatea socialiştilor – este cea a acordului între membri, ceea ce explică deosebita atenţie pe care i-o acordă ISM, cel puţin în primii săi ani de existenţă.

Marcaţi de Primul Război mondial, dornici de a da uitării politica practicată, în vederea susţinerii Uniunii sacre,

socialiştii din ISM se definesc pe baza unui pacifism intransigent, plecînd de la o analiză stabilită în Congresul de la Hamburg. Nici o pace durabilă nu este posibilă fără să fie mai întîi realizată o dezarmare generală a învingătorilor, precum şi a învinşilor, pe care clasa muncitoare din fiecare ţară trebuie să o ceară de la guvernele respective. ISM condamnă Tratatul de la Versailles ale cărei nedreptăţi, ineficacitate şi consecinţe nefaste le denunţă. Hamburg nu a urmat decît la cîteva luni după invazia franceză din Ruhr, condamnată de ISM. Acesta din urmă apără principiul normalizării relaţiilor cu Germania şi al internaţionalizării plăţii reparaţiilor, însemnînd de fapt acceptarea ideii Societăţii Naţiunilor, faţă de care ISM, la începuturile sale, se arată destul de critică, mulţumindu-se doar cu imaginea „unei organizaţii a Statelor capitaliste burgheze"; dar nu pentru mult timp[16]. Încă din 1924, datorită venirii la putere a mai multor partide socialiste şi a speranţei de democratizare a vieţii politice, nu numai în aceste ţări, dar şi la nivel internaţional, ISM îşi modifică punctul de vedere şi consideră că poate lucra mai eficace cu ajutorul Societăţii Naţiunilor, la stabilirea unei noi ordini internaţionale. Ea urmăreşte îndeaproape discuţiile Protocolului de la Geneva care, în acelaşi an, formulează o definiţie a agresiunii, desemnînd drept agresor pe orice Stat care refuză să se supună arbitrajului Societăţii Naţiunilor; ca şi organizaţia de la Geneva, ea face apel la o Conferinţă internaţională a dezarmării. Din 1924, ISM se alătură Societăţii Naţiunilor, împărţindu-şi succesele şi în curînd eşecurile: aceasta consideră că poate lucra la cauza păcii într-un cadru în principal diplomatic, graţie intervenţiei sporite a socialiştilor în instanţele internaţionale. Poate că ea speră astfel să depăşească contradicţiile existente încă în rîndurile sale: voinţa reglementării paşnice şi negociate a marilor probleme internaţio-

nale vine în întîmpinarea intereselor naţionale din anumite ţări şi pune adesea partidele socialiste în faţa unei alegeri dificile. Totuşi, dacă priorităţile naţionale continuă să fie un puternic factor de divizare, începînd cu 1914 situaţia se modifică. ISM caută să coopereze cu un nou organism internaţional a cărei acţiune se străduieşte să o îndrepte în direcţia idealurilor sale. Această schimbare poate să apară într-o anumită măsură drept un progres: prin intermediul socialiştilor aflaţi la putere, există posibilitatea ca mişcarea socialistă să intervină direct în tratativele parlamentare. Această focalizare asupra Societăţii Naţiunilor are totuşi şi inconveniente: ea riscă să plaseze ISM în fruntea unei instituţii pe care nu o controlează, asupra căreia nu are influenţă şi în legătură cu care îşi face multe iluzii. Existenţa Societăţii Naţiunilor contribuie şi mai mult la mascarea adevăratelor divergenţe dintre socialişti, favorizînd poziţii de compromis care, mulţumind pe toată lumea, nu mai au nici un mesaj politic real. Căutarea unei strategii coerente, voinţa de mobilizare a maselor muncitoreşti, afirmată de nenumărate ori de către Internaţională, sînt din ce în ce mai mult trecute pe un plan secund, cedînd locul acţiunii diplomatice, în timp ce un acord de fond asupra chestiunilor cele mai importante nici măcar nu există.

Începînd din 1926, ISM se angajează şi mai mult într-un program de luptă împotriva războiului, îndreptat mai degrabă spre viitor decît spre prezent: în aprilie 1926, ea înfiinţează o comisie de lucru asupra chestiunii dezarmării, care elaborează un plan cu destinaţia Societatea Naţiunilor pentru Conferinţa dezarmării. Acest document, *Militarismul şi dezarmarea*, este discutat şi adoptat în Congresul de la Bruxelles din 1928. După ce a amintit că dezarmarea generală nu este posibilă decît în cadrul unui sistem socialist, el propune un

anumit număr de măsuri imediate: reducerea serviciului militar, diminuarea cheltuielilor de înarmare, controlul internaţional. Dar nici o propunere precisă care să permită atingerea acestor prime rezultate nu este avansată. Poate mai interesante sînt tentativele de elaborare a unei ordini economice internaţionale, întreprinse la puţin timp de către ISM în legătură cu Federaţia sindicală internaţională: acest sistem ar putea depăşi antagonismele naţionale şi, în primul rînd, cadrul restrîns al protecţionismului. Patru condiţii sînt necesare la realizarea unui asemenea proiect: reducerea obstacolelor din calea comerţului mondial, egalizarea condiţiilor de muncă, controlul monopolurilor, crearea, după modelul Biroului Internaţional al Muncii (BIM), a unui Birou Economic Internaţional[17]. Dar toate aceste sugestii vor rămîne doar în faza de proiect şi nu vor duce la nimic concret. ISM nu este capabilă să impulsioneze o politică susceptibilă de a atinge obiective atît de ambiţioase, chiar dacă, cu siguranţă, aceste propuneri au găsit, şi nu numai în cadrul Societăţii Naţiunilor, un real ecou. Ele sînt expresia unui anumit „aer al epocii", convergent, cel puţin în parte, cu obiectivele explicite ale organizaţiei de la Geneva şi ale unor anumiţi oameni de stat, precum Aristide Briand sau Gustave Stresemann, partizani ai soluţiilor negociate în cazul marilor probleme europene şi mondiale. La acest sfîrşit al anilor '20, în momentul în care „diplomaţia de la Geneva" pare a fi în măsură să organizeze în mod paşnic Europa, la ora cînd anumite tratative întreţin speranţa că o soluţie ar putea fi găsită în problema reparaţiilor, în timp ce, pe Bătrînul Continent, tensiunile sînt diminuate, propunerile ISM, oricît de utopice şi de generoase ar fi, nu par prea îndepărtate de forţele politice cărora li se adresează. Contrar Uniunii Sovietice şi Kominternului, obsedate începînd din vara lui 1928 de „ameninţarea" unei invazii străine din

patria socialismului, care nu are nici un fundament real, căutările unei organizaţii negociate, pacifiste şi raţionale a Europei, întreprinse de ISM, se înscriu într-un context general care autorizează asemenea speranţe.

În octombrie 1925, Germania a semnat Pactul de la Locarno, recunoscînd astfel inviolabilitatea frontierelor Franței şi Belgiei, angajîndu-se să nu modifice graniţele estice. Cu cîteva zile mai devreme, aceasta încheiase la Moscova un acord comercial, inaugurînd între cele două ţări relaţii economice. Contrar tratatului de la Versailles care a fost impus Germaniei – denunţat de ISM – pactul de la Locarno a fost liber consimţit. El schimbă situaţia Germaniei, marchează reintegrarea sa în concertul marilor naţiuni victorioase, favorizează un climat detensionat în Europa şi pare să înlăture orice risc de revanşă, orice ameninţare de război. În anul următor, Germania intră în Societatea Naţiunilor, ceea ce va modifica într-un fel caracterul acestei organizaţii: încă de la înfiinţarea sa, în 1919, ea părea în principal dominată de Statele învingătoare în război. Anul 1926 aduce o cotitură în istoria sa; începînd cu această dată şi pînă la începutul anilor '30, ea poate să joace realmente rolul internaţional care i-a fost menit. Aceasta îşi exercită efectiv arbitrajul între naţiuni, dispunînd de un drept moral. Intrăm acum în era conferinţelor internaţionale, cea mai importantă dintre ele fiind, fără îndoială, Pactul Briand-Kellog, semnat între Franţa şi Statele Unite, la care aderă apoi 60 de ţări care declară solemn renunţarea la violenţă în timpul conflictelor internaţionale, afirmîndu-şi voinţa de a găsi numai soluţii negociate. În 1928, Franţa, Marea Britanie şi Belgia evacuează Renania. În acelaşi timp, problema reparaţiilor datorate de Germania pare a fi pe cale de reglementare, începînd cu planul Dawes, înlocuit cîţiva ani mai tîrziu cu

planul Young. ISM participă la Conferința de dezarmare din 1932, propunînd un nou Plan[18]. Destinderea internațională se explică și prin reducerea tensiunilor din mai multe țări: în Franța, unde reconstrucția este în toi, în Germania, unde Republica de la Weimar pare să se fi instalat solid începînd cu 1925, în Marea Britanie unde, după un intermediu muncitoresc, greva minerilor se soldează cu un eșec, resimțit dur de comunismul englez; reveniți la putere în 1925, conservatorii par a stăpîni situația. Destindere internațională, dificultăți ale Uniunii Sovietice în care lupta politică face ravagii în interiorul Partidului Comunist, repercutîndu-se asupra Internaționalei și secțiunilor sale: mai mult ca niciodată, în acest sfîrșit al anilor '20, mișcarea socialistă are vîntul la pupa, cum spun unii dintre conducătorii săi. Pentru Henderson, care deschide Congresul de la Bruxelles din 1928, ISM se află în pragul victoriei, avînd în vedere forța opiniei publice pe care ea o poate mobiliza pe lîngă guverne. Unii dintre conducătorii săi rămîn totuși mai rezervați sau mai lucizi în legătură cu capacitățile Societății Națiunilor, precum și cu potențialul perioadei: astfel, în 1929, F. Adler scrie într-o broșură cu titlu semnificativ, *Au cas où la guerre éclaterait néanmois*[19] următoarea frază:

„Clasa muncitoare nu va avea decît de apărat propriul său viitor și de cucerit ordinea socialistă".

Aceasta înseamnă revenirea la problematica anterioară Primului Război mondial și acordarea încrederii numai clasei muncitoare; totuși, această viziune a lucrurilor este departe de a fi împărtășită de întreaga Internațională.

Încă din anul următor, aceasta se va găsi în mod direct confruntată cu consecințele politice ale crizei din 1929 și cu venirea la putere a lui Hitler. Înainte de a aborda această

nouă fază din istoria ISM, trebuie să amintim reflecțiile sale în legătură cu o problemă care nu priveşte numai Europa şi care se va pune cu adevărat abia după cel de-al Doilea Război mondial: chestiunea colonială.

Aprofundarea analizei asupra realităţilor coloniale se situează în egală măsură la sfîrşitul anilor '20. Acestea făcuseră deja obiectul discuţiilor din cadrul Internaţionalei a II-a, iar ISM nu pare să se fi preocupat de aceasta direct. Abia în 1925, în timpul celui de-al II-lea Congres al său, va decide să pună chestiunea colonială „pe ordinea de zi a următorului congres". O Comisie colonială, constituită în aprilie 1926, este însărcinată cu pregătirea unui raport în legătură cu această scadenţă. Pentru a obţine maximul de informaţii, această instanţă trimite un chestionar cerînd amănunte, atît despre „situaţia actuală raportată la politica guvernelor în colonii", cît şi „despre tactica Partidului (Socialist) din acest domeniu".

Plecînd de la răspunsurile trimise de partidele din Marea Britanie, Olanda, Italia, Statele Unite, Franţa şi Danemarca, este realizată o sinteză. Prezentată la Bruxelles, ea este adoptată de Congres[20], reprezentînd punctul de vedere oficial al socialismului privitor la această chestiune, pentru mai mult de un sfert de secol: va trebui să vină perioada decolonizării de la sfîrşitul anilor '50, pentru a vedea mişcarea socialistă ocupîndu-se din nou de problemele coloniale, evident, într-un context total diferit. În cazul de faţă, ceea ce frapează este decalajul dintre discurs şi realitate: analiza făcută de ISM nu va avea nici un efect.

Politica colonială este definită drept „unul din mijloacele prin care capitalismul s-a extins pe întregul pămînt", datorită puternicii dezvoltări a forţelor productive. Acest proces care a „ajutat la dezvoltarea diviziunii internaţionale

a muncii" are un aspect contradictoriu. El este negativ în măsura în care „acest progres a fost cumpărat cu preţul multor rele": el a însemnat pentru băştinaşi deposedare, jaf neruşinat, exploatare în beneficiul metropolelor, „împiedicînd astfel chiar dezvoltarea forţelor naturale şi organizarea producţiei în ţară". Însă nu trebuie condamnat chiar totul: acest proces a constituit „punctul de plecare al unei evoluţii moderne a stării sociale şi culturale a popoarelor colonizate, făcîndu-le astfel sensibile la ideile moderne democratice, naţionale şi sociale". Această evoluţie continuîndu-se în mod inegal, rezultă că popoarele colonizate au atins „stadii diferite de dezvoltare". Urmîndu-şi analiza, Comisia colonială a ISM stabileşte o distincţie între doi poli diferiţi. În cazul popoarelor cu civilizaţii străvechi, colonialismul a putut să joace un rol progresiv, deoarece a permis o dezvoltare „din punct de vedere tehnic şi social" din care au apărut:

„importante mişcări naţionale care au tins către eliberarea de sub jugul străin. Asemenea ţări au putut fi astfel eliberate de sub dominaţia străină, fără vreo cădere din faza capitalistă într-o fază mai veche şi primitivă, fără să le fie distruse metodele moderne de producţie şi transport şi fără să fi ieşit din cercul schimbului internaţional de mărfuri".

La polul opus se află popoarele colonizate „care se găseau înainte de dominaţia străină într-un stadiu de evoluţie primitiv", pe care nu l-au putut depăşi. În acest caz, dominaţia străină mai poate încă juca un rol progresiv, iar dispariţia sa ar însemna:

„nu progresul către o cultură naţională, ci întoarcerea la o barbarie primitivă, nu dezvoltarea către o democraţie naţională, ci înrobirea maselor populare sub o dominaţie, fie a unei minorităţi de coloni albi, fie de despoţi şi seniori feudali indigeni".

Între aceste două extreme poate fi inventariată o întreagă gamă de nuanţe. Cu toate acestea, poziţiile adoptate de ISM variază. „Respingînd însuşi principiul dominaţiei străine instalată peste popoarele colonizate", socialismul trebuie să distingă între două tipuri de revendicări. Pentru popoarele coloniale care au atins „condiţia unei civilizaţii moderne", trebuie subliniat cuvîntul de ordine al eliberării complete de sub „jugul străin" şi sprijinită revendicarea independenţei acestora.

Pentru celelalte popoare coloniale care nu au atins încă acest stadiu, ISM cere:

„o protecţie eficace împotriva opresiunii şi exploatării, o educaţie sistematică îndreptată spre pregătirea obţinerii independenţei acestor popoare şi în acelaşi timp, extinderea autonomiei lor administrative, împinsă în mod progresiv spre completa autonomie definitivă".

Plecînd de la aceste principii generale, ISM distinge trei cazuri posibile. Ea îşi aduce fără rezervă sprijinul pentru luptele de independenţă a popoarelor oprimate şi revendică independenţa şi egalitatea drepturilor pentru China, autonomia poporului hindus pentru India, independenţa completă a Egiptului, Siriei şi Irakului, cerînd ca aceste ultime două ţări să intre în Societatea Naţiunilor. Pentru coloniile „cu civilizaţie dezvoltată" (coloniile Coroanei britanice, cele franceze, italiană şi spaniolă, Java, Madagascar), aceasta revendică:

„un grad autonom de administraţie... libertatea băştinaşilor de a se organiza în vederea cuceririi şi exercitării acestei autonomii (reprezentarea poporului ales de toată naţiunea, administraţia locală şi regională încredinţată oamenilor locului cu dreptul asupra minorităţilor non indigene, dreptul băştinaşilor de a accede în cele mai înalte posturi)".

În sfîrşit, în cazul coloniilor „cu civilizaţie dezvoltată" (în special Africa tropicală şi subtropicală, precum şi Pacific), ISM reclamă concesionarea terenului:

„încă neatribuit băştinaşilor, suprimarea oricărui impozit special (exceptînd pe cel al administraţiei publice), abolirea oricărei forme de muncă silnică şi o mai bună reglementare a zilei de lucru, în sfîrşit, un control asupra recrutării mîinii de lucru şi a condiţiilor de muncă, astfel încît să fie împiedicate sclavagismul industrial şi distrugerea vieţii economice a comunităţilor săteşti sau a triburilor indigene"[21].

Pe plan politic, atît timp cît populaţiile băştinaşe din aceste regiuni nu vor fi capabile să-şi administreze ţara prin intermediul instituţiilor democratice, este necesar „să se vegheze pentru ca albii să nu aibă, în calitate de clasă exploatatoare, o putere absolută asupra administraţiei lor". O jurisdicţie specială trebuie să posede mijloacele de a pune în practică un asemenea sistem.

Se pare că efortul analizei, întreprins cu ocazia Congresului al III-lea al ISM nu a fost continuat. Chestiunea colonială nu este discutată în următorul Congres din 1931, chiar dacă în documentele publicate la încheierea acestei reuniuni figurează importante informaţii referitoare la dominioanele britanice. Problemele coloniale vor fi de acum înainte trecute pe planul doi, cu toate că ele sînt din nou amintite în 1935, cu ocazia războiului din Etiopia, apoi, în anul următor, o dată cu venirea la putere a Fronturilor Populare în Spania şi Franţa. În tot acest interval, alte chestiuni mai urgente au mobilizat ISM.

Neînţelegerea fascismului, a doua criză revizionistă şi socialismul de stînga

Începînd cu 1930, odată cu fulgerătoarea ascensiune a lui Hitler, remarcată în timpul alegerilor legislative din august, cînd Partidul Naţional-Socialist evoluează de la 12 la 107 aleşi, totalizînd 6,4 milioane de voturi, transformîndu-se într-un partid de masă, nazismul îşi arată brusc în Europa agresivitatea, noutatea şi forţa. Încă de pe acum, necesitatea de a-l combate devine o urgenţă pentru mişcarea muncitorească. Sub multiple forme, această problemă nu va înceta să se pună pînă în 1940; ea nu va fi niciodată rezolvată de către ISM care, în acest domeniu, se dovedeşte a fi incapabilă de a se opune ofensivei naziste, divizîndu-se asupra strategiei pe care o impun evenimentele, din această cauză va sfîrşi prin a dispărea. Ascensiunea fascismului în Europa datează deja de mai mulţi ani: această tendinţă generală s-a conturat încă de la terminarea Primului Război mondial[22], dar ea nu va căpăta cu adevărat importanţă decît la cumpăna anilor '30. Privind retrospectiv, putem înţelege de ce ISM nu a luat cunoştinţă de gravitatea acestui fapt decît începînd cu această dată: cronologic, ea urmăreşte evenimentul îndeaproape, dar insuficienţa analizelor sale anterioare explică, cel puţin în parte, întîrzierea cu care a reacţionat la acest nou fenomen politic.

Cu siguranţă, ISM nu a aşteptat începutul anilor '30 pentru a condamna aspru fascismul italian: în 1924, asasinatul deputatului socialist Matteotti a stîrnit o vie emoţie în Europa; încă din anii '20, socialismul internaţional a oferit sprijin refugiaţilor politici şi mai întîi antifasciştilor italieni. În 1930 s-a creat, sub egida ISM, un Comitet Matteotti care are drept sarcină de a atrage atenţia asupra situaţiei dificile în care se află văduva deputatului socialist. Această organizaţie,

animată de o militantă din cadrul SFIO, Adrienne Marchand, este susţinută de organizaţii feministe, pentru secţiunile franceză şi italiană a Ligii Internaţionale a Femeilor pentru Pace şi Libertate (LIFPL), gruparea fostei comuniste din Marea Britanie, Sylvia Pankhurst, ca şi de alte organizaţii pacifiste (ca de exemplu, Pacea prin drept) etc.[23]. Ea rămîne activă pînă în 1934, data dizolvării sale. În acelaşi timp, trebuie menţionată şi activitatea lui Jean Longuet în cadrul Comisiei care se ocupă de situaţia prizonierilor politici, înfiinţată în 1928 de către ISM, avînd drept scop urmărirea şi apărarea prizonierilor politici, nu numai în Italia lui Mussolini, cît şi în România şi Iugoslavia. În cadrul acestei Comisii, Jean Longuet se află în relaţie cu fostul deputat socialist italian G.E. Modigliani, fratele pictorului. Acţiunea reală a ISM în favoarea primelor victime ale fascismului nu trebuie totuşi să mascheze grava subestimare tăcută a acestei mişcări.

De altfel, această neînţelegere nu îi este deloc specifică, iar în timpul aceleiaşi perioade, analizele Internaţionalei comuniste greşesc şi ele prin insuficienţa lor. Este limpede că şase decenii mai tîrziu, retrospectiv, istoricul poate să pătrundă mai uşor mersul evenimentelor, importanţa şi impactul acestora...

Punctul slab al analizei întreprinse de ISM constă poate mai întîi în nerecunoaşterea speficicităţii fascismului[25], asemănat la Congresul de la Hamburg cu un simplu fenomen de reacţie, rezultat din Primul Război mondial. Otto Bauer, care rămîne totuşi unul din teoreticienii cei mai originali ai ISM, evocă în 1923 „tendinţele dictatoriale" ale unor ţări europene – în primul rînd Italia şi Ungaria. Cinci ani mai tîrziu, Vandervelde, reprezentînd o sensibilitate politică diferită, situată mai la dreapta în cadrul Internaţionalei, reafirmă acest punct de vedere, fără a-l aprofunda, refuzînd fascismului pînă şi cel mai mic caracter de noutate. Compa-

rîndu-l cu „un boulangism* reuşit sau cu un bonapartism care a găsit mijlocul de a se situa, din punct de vedere moral, sub influenţa bonapartismului", el prezice un viitor limitat acestei forme de guvernămînt valabilă numai în zonele teritoriale ale unei Europe „înapoiate din punct de vedere economic şi politic"[26].

Din această perspectivă, fascismul este conceput ca o formă tranzitorie de guvernămînt, explicabilă, avînd în vedere reacţiile de teamă venite din partea clasei conducătoare a cîtorva ţări europene din zona a doua. Fenomen dezagreabil, fără îndoială, acesta îşi află originile în întîrzierea acestor ţări, trebuind analizat ca o formă specifică de reacţie autoritară, condamnată la timp. Din această viziune de ansamblu îşi face apariţia o subestimare a fenomenului – la rîndul său novator – precum şi a mizelor strategice pe care acesta le va oferi în curînd mişcării muncitoreşti internaţionale. Pentru socialişti, ameninţările trebuie căutate în altă parte: tot în Congresul de la Bruxelles, Vandervelde evocă pericolele „neocapitalismului american", iminente pentru viitorul mişcării muncitoreşti internaţionale.

Progresele rapide realizate de fascism, pericolul din ce în ce mai mare pe care acesta îl reprezintă, se află din nou pe ordinea de zi a discuţiilor Congresului de la Viena, din 1931[27]. În această perioadă, explodează criza economică mondială ale cărei efecte încep să se facă simţite şi în Europa, în special în Germania şi Marea Britanie; abia în 1932 va veni şi rîndul Franţei. Creşterea în proporţii dramatice a numărului de şomeri şi demoralizarea maselor de muncitori sînt tot atîtea realităţi neaşteptate şi nesperate pentru

* Doctrină – partid a generalului Boulanger (1837-1891), militar naţionalist francez, acuzat de complot în 1889. (*n. tr.*)

fascism, de unde dezbaterile aprinse din cadrul mişcării socialiste. Pentru Léon Blum, lider incontestabil al SFIO, fascismul mai reprezintă încă şi, în mod unic, o formă specială de dictatură, din care fac parte şi regimul lui Mussolini, Polonia lui Pilsudski, Ungaria lui Bethlen, guvernul bulgar sau Turcia lui Kemal. Întîrzierea economică, precum şi frustrările naţionaliste pe care le-au cunoscut aceste ţări servesc drept materie primă acestor mişcări care, după afirmaţiile socialistului francez, nu pot cuprinde decît Statele moderne, ca de exemplu Germania şi Franţa[28], aceasta însemnînd aproape reluarea aceloraşi termeni ai analizei lui Vandervelde, făcută la Bruxelles.

Totuşi, alţi conducători socialişti nu se mai mulţumesc cu această explicaţie. Prin glasul lui Otto Bauer, o fracţiune a ISM va devia analiza către nişte termeni destul de apropiaţi de cei folosiţi în acelaşi timp de Internaţionala Comunistă, care descrie fascismul ca pe „o creaţie a industriei grele germane" şi ca pe o ultimă manifestare „a unui asalt al capitalismului muribund, acesta din urmă, precum şi marea proprietate funciară exploatînd „disperarea maselor pauperizate a micii burghezii şi a clasei ţărăneşti, pentru a zdrobi clasa muncitoare şi poporul german sub un despotism terorist"[29]. Există incontestabil o reînnoire în această reflecţie, dar analiza sa are totuşi o slăbiciune esenţială. Ea nu are în vedere ceea ce constituie marea noutate a fascismului şi interzice asemănarea acestuia cu un simplu regim reacţionar de tip bonapartist, constînd în caracterul său de masă care va obliga ISM, precum şi Kominternul să combată în această direcţie. Propuneri concrete, caracteristice modului de gîndire al ISM vor fi de altfel avansate la Viena: Internaţionala îşi propune să facă presiuni asupra ţărilor capitaliste pentru ca acestea să ajute financiar economia germană. O dată cu

revenirea la prosperitate, urmările dificultăţilor economice vor dispărea, iar bazele fascismului vor fi astfel minate, înlăturîndu-se orice motiv de existenţă a acestuia. Totuşi, Congresul se divizează în legătură cu implicaţiile politice imediate ale unei asemenea strategii: în aceste condiţii, vor sprijini oare socialiştii germani pe cancelarul Brüning împotriva lui Hitler sau vor trebui să se angajeze într-o luptă deschisă cu fascismul, păstrîndu-şi întreaga autonomie faţă de primul? Trebuie privilegiată acţiunea de masă, mergînd pînă la a avea în vedere o apropiere de Internaţionala Comunistă? Problema unităţii muncitoreşti apare astfel în termeni noi. Dimpotrivă, trebuie oare, accentuată apărarea democraţiei şi realizarea de compromisuri cu forţele politice moderate împotriva extremei drepte? Prin aceste întrebări – şi prin incapacitatea ISM de a răspunde – este dezbătută problema orientării sale strategice. Cum să lupţi, într-adevăr, împotriva fascismului în cadrul instituţiilor democratice de care se ataşează conducătorii ISM, fără sprijinul unei mobilizări muncitoreşti, în momentul în care relaţiile cu Internaţionala Comunistă sînt marcate de un violent conflict între cele două curente? Cu o majoritate de voturi, Congresul se pronunţă pentru o cale democratică[30].

Cu toate acestea, o opoziţie de stînga, propunînd o politică mai combativă împotriva fascismului, nerefuzînd o apropiere de Internaţionala Comunistă şi susţinînd acţiunea de masă, se afirmă în timpul Congresului, în jurul Partidului Laburist Independent, al Partidului Muncitoresc Norvegian şi a Ligii poloneze (care a intrat în ISM încă de la Congresul al V-lea, din iulie 1930). Din punct de vedere politic, ea este învinsă uşor la Viena, tezele sale fiind respinse cu 300 de voturi contra 5. Partidul Socialist Elveţian, care şi-a exprimat simpatia faţă de aceasta, în special în legătură cu chestiunea

dezarmării, refuză în ultimul moment să voteze, abţinîndu-se. În ciuda acestei înfrîngeri zdrobitoare, Congresul de la Viena marchează începuturile structurării în cadrul ISM a unei opoziţii socialiste de stînga: la mai puţin de un an, ea va genera un nou curent internaţional al mişcării socialiste. Alături de Biroul de la Paris, care-şi continuă cu greu existenţa, se constituie treptat o a doua grefă a socialismului revoluţionar, menită să se dezvolte pe toată perioada acestui deceniu. Aceste două ramuri vor fuziona în 1935 pentru a forma Biroul Internaţional al Unităţii Socialiste Revoluţionare (BIUSR) mai cunoscut sub numele de Biroul de la Londra. Apariţia acestei stîngi socialiste în mai multe ţări europene, la acest început al anilor '30 reprezintă unul din semnele crizei politice crescînde a ISM şi a incapacităţii sale de a defini o strategie comună împotriva fascismului pentru toate partidele sale[31].

Exigenţele unei lupte antifasciste mai ferme, dorinţa de a scoate socialismul din reformismul în care acesta s-a împotmolit generează în mai puţin de un an un val de sciziuni în interiorul secţiunilor ISM: în Germania, o dată cu crearea, în 1932, a Partidului Socialist Muncitoresc (SAP); în Marea Britanie, o dată cu distanţarea vizibilă a Partidului Laburist Independent al Muncii şi a ISM (curînd, ILP va rupe în mod formal legăturile cu ISM); în Olanda, o dată cu înfiinţarea, în aprilie 1932, a Partidului Socialist Muncitoresc Independent (OSP), animat de J. De Kadt, care se va detaşa, la rîndul său, de organizaţia internaţională. În Norvegia, desprinderea Partidului Muncitoresc Norvegian de Internaţională s-a realizat încă din 1930. Legături mai există încă între acest curent internaţional şi tendinţa de stînga a lui P.-H. Spaak din cadrul Partidului Muncitoresc Belgian. Toate aceste grupări, aflate în contact, mai mult sau mai puţin informale

după 1930, au adoptat ca program de bază textul ILP-ului, *Socialism in our Time*, care proclamă o politică socialistă mai ofensivă şi revendică salarii permiţînd un trai decent, favorizînd o relansare a activităţii economice, precum şi stabilirea unui sistem naţional de credit. Într-o primă fază, ele acţionează cu o relativă discreţie pentru a nu atrage nemulţumirea ISM, care interzice secţiunilor sale afilierea la două organisme internaţionale. Ele iau o decizie irevocabilă, reunindu-se la 5 şi 6 mai 1932, la Berlin, pentru a pune bazele unei noi organizaţii, „Internationale Arbeitsgemeinschaft" (IAG) a cărui orientare refuză atît „gradualismul colaborării claselor social-democrate, cît şi rigiditatea şi psihologia comuniştilor". „Revoluţionarii – socialişti" aşa cum se numesc ei înşişi, estimează că oricare ar fi limitarea IC, orice politică antifascistă consecventă trece prin unitatea de acţiune cu aceasta, ceea ce pînă acum ISM a refuzat, bucuroasă fiind că poate condamna sectarismul real al IC, pentru a nu întreprinde nici un demers unitar; ea continuă astfel politica reformistă de colaborare a claselor, întreprinsă de mai multe din partidele sale. Partidul Muncitoresc Norvegian, care a aparţinut Biroului de la Paris, părăsindu-l apoi în 1927, este membru al noii organizaţii, pe atunci diferită de socialismul de stînga.

În lunile care vor veni, mersul evenimentelor apelează dur la socialismul internaţional şi la mişcarea muncitorească în ansamblul său. 30 ianuarie 1933 marchează o cotitură istorică în măsura în care aceasta asistă neputincioasă la venirea la putere a lui Hitler. La nici două luni după aceea, Partidele Comunist şi Socialist din Germania vor fi dizolvate, fără să fi opus nici unul, nici altul cea mai mică rezistenţă. Această distrugere a mişcării muncitoreşti germane – una dintre cele mai puternice din lume, chiar dacă influenţa sa

internațională este mai puțin vizibilă decît înainte de 1914 – are consecințe nemăsurate pentru Europa și pentru întreaga lume. Ea reprezintă o importantă înfrîngere a principalei secțiuni a Internaționalei Comuniste. Totuși, avînd în vedere stabilizarea deja foarte avansată a acestei organizații, pierderea fără luptă a celui mai frumos trofeu al său nu provoacă decît o slabă agitație. Influența SPD-ului în ISM se face mai puțin simțită în comparație cu cea a muncitorilor englezi sau a socialiștilor din Europa de Nord a căror importanță politică prevalează asupra celor din Austria și Franța. Acest lucru nu contează, căci pînă în 1933 socialiștii germani ocupă încă un loc important în cadrul ISM, iar dezastrul prin care aceasta trece modifică sensibil raportul de forțe în favoarea unor tendințe mai reformiste. În general, 1933 reprezintă o etapă decisivă pentru mișcarea muncitorească internațională, care asistă de acum înainte la evoluția fascismului, chestiune care este imposibil de ocolit. Ascensiunea regimurilor fasciste sau autoritare a început în Europa încă din anii '20, dar este evident că victoria lui Hitler conferă acestei tendințe un formidabil impuls pe care îl vor întări, un an mai tîrziu, zilele de la Viena, ducînd la zdrobirea socialiștilor austrieci.

Importanța victoriei nazismului a fost percepută și de ISM: conducătorii acesteia hotărăsc organizarea unei Conferințe internaționale la Paris, în august 1933, în vederea dezbaterii metodelor celor mai potrivite pentru a combate fascismul și pentru a face față noii situații.

Dar dacă această reuniune dovedește conștientizarea pericolului, ea relevă în egală măsură și eterogenitatea politică a ISM, în care forțele și curentele contradictorii existente în rîndul său se vor opune realmente și mai mult. De altfel, încă din 19 februarie 1933, Biroul ISM cheamă Internaționala Comunistă la „suspendarea luptei fratricide"[32] din rîndul

mişcării muncitoreşti, dar va fi nevoie de încă un an şi jumătate pentru ca unitatea de acţiune cu secţiunile Kominternului să se realizeze în cîteva ţări europene. Această chestiune larg dezbătută la Paris, şase luni mai tîrziu, suscită strategii diametral opuse.

Singurul punct de pe ordinea de zi a conferinţei de la Paris[33] este unul dintre cele mai explicite, deoarece acesta discută „tactica şi strategia mişcării muncitoreşti în timpul perioadei de ofensivă fascistă". El generează apariţia a trei curente. Stînga se grupează în jurul moţiunii prezentate de unul din conducătorii Ligii poloneze, V. Alter. În anii '20, Liga poloneză a întreţinut legături internaţionale foarte strînse cu maximaliştii italieni: Pietro Nenni, sensibil la lupta împotriva fascismului, destul de apropiat de IAG prin poziţiile sale şi care, pînă în 1930 a aparţinut Partidului Socialist Italian Maximalist, membru al Biroului de la Paris[34], elveţianul Robert Grimm, francezul J. Zyromski, care din 1927 animă o tendinţă de stînga în SFIO, „Bătălia socialistă" – favorabilă unităţii de acţiune cu comuniştii, o vor susţine. Printre apărătorii săi, îi regăsim şi pe belgianul Paul-Henri Spaak, care din 1926 publică în sînul POB împreună cu Xavier Relecom şi Albert Marteaux un ziar numit tot „La Bataille socialiste", dornici de a scoate această organizaţie „din politica de rutină, din concesiile şi abdicările" pe care le practică „de mai multe luni, şi poate chiar de ani" şi care presează pe E. Vandervelde să recunoască Uniunea Sovietică. Această stîngă se pronunţă pentru o tactică „revoluţionară" în termeni asemănători cu cei ai comuniştilor. Lupta pentru cucerirea puterii prin acţiuni de masă, precum şi instalarea dictaturii proletariatului se află pe ordinea de zi, iar clasa muncitoare unită trebuie să o ia înaintea fasciştilor, fără a se speria de reacţia în bloc. Acest curent apără un anume tip de

socialism ofensiv, care se bazează mai mult pe acţiunea de masă decît pe calea legală, parlamentară. Nenni propune organizarea unei conferinţe analoge celei de la Berlin din 1922, nu pentru a face „procesul trecutului", ci pentru a stabili, avînd în vedere circumstanţele – ascensiunea fascismului, criza democraţiei şi păcii – posibilităţile de „realizare a unităţii de acţiune a proletariatului".

La polul opus, dreapta din cadrul conferinţei se sprijină pe partidele socialiste din Europa de Nord, Belgia şi Olanda, organizate sub egida Partidului Laburist. Socialiştii cehi şi polonezi se alătură acestei grupări, total opusă oricărei eventuale apropieri de tezele comuniste şi ostilă oricărei forme de acţiune împreună cu aceştia, oricît de nesemnificativă ar fi ea. Declarîndu-se partizanii unui socialism deschis, democratic, adaptat la noile condiţii economice, capabil de a atrage clasele de mijloc, căutînd un larg fundament democratic, aceşti socialişti vor să rupă definitiv relaţiile cu comunismul, pentru a evita aruncarea claselor mijlocii în braţele reacţiunii şi a fascismului. Catastrofa germană a fost posibilă datorită fricii de comunism a claselor mijlocii, dar şi a faptului că socialiştii nu au ştiut să facă faţă acestei situaţii. Orice luptă împotriva fascismului, susceptibilă de a fi victorioasă înseamnă obligatoriu recîştigarea claselor de mijloc şi afirmarea deschisă a socialiştilor privind voinţa lor de apărare a democraţiei; presupune o mare distanţare faţă de comunism, această formă de dictatură. Analiza va fi reluată şi aprofundată un an mai tîrziu, ca urmare a zilelor de la Viena, din februarie 1934, care reprezintă înfrîngerea socialismului austriac şi venirea la putere a lui Dollfuss. Pentru aripa de extremă dreaptă a ISM, acest episod va sfîrşi prin a confirma ceea ce tragedia germană a scos deja la iveală: neputinţa socialismului revoluţionar de a ţine piept fascismu-

lui, necesitatea unei schimbări complete a strategiei mergînd pînă la o ruptură definitivă de Komintern. Orice formă a unităţii de acţiune cu comuniştii nu face decît să alimenteze temerile claselor de mijloc şi să le arunce în braţele fascismului. Această analiză este susţinută şi de partidele socialiste aflate la putere din Danemarca, Elveţia, Cehoslovacia, de partidele care aspiră la aceasta (din Marea Britanie şi Olanda), precum şi de unii membri din coducerea SPD, exilaţi la Praga. Aceste două orientări sînt, după cum se vede, antagoniste. În sfîrşit, la centru, F. Adler, L. Blum, O. Bauer formulează un discurs marxist ortodox: socialismul trebuie să-şi păstreze propria înfăţişare autonomă, revoluţionară, dar bineînţeles, diferită de cea a bolşevismului: anumite forme de acţiune comune cu acesta din urmă, oricît de limitate ar fi ele, nu sînt excluse, dar avînd condiţia formală ca Internaţionala a III-a şi secţiunile sale să abandoneze orice referire şi orice atac la adresa „social-fascismului". Totuşi, cu cîteva luni înainte, SFIO a interzis militanţilor săi să adere la Mişcarea Amsterdam-Pleyel, cu ocazia celui de-al II-lea Congres al acestei organizaţii, ţinut la Paris, în februarie 1933. Legăturile vizibile ale acestei organizaţii cu Kominternul explică această decizie, pusă de altfel în discuţie de către un anumit număr de socialişti de stînga... Cei doi conducători amintesc de asemenea şi necesitatea de a apăra specificitatea şi autonomia socialismului: nici nu se pune problema de a o subordona claselor de mijloc. Această poziţie oferă avantajul salvgardării unui discurs marxist ortodox, dar ea nu permite cu nimic definirea unei linii politice precise în vederea acţiunii. Ea nu este capabilă nici să realizeze o sinteză între aceste două concepţii, prea opuse.

În cele din urmă, Conferinţa de la Paris se separă, fără să fi definit însă o strategie de ansamblu: ea a putut totuşi

constata divergenţele profunde existente între minoritatea de stînga din ISM, îndreptată către unitatea de acţiune cu Kominternul, aripa dreaptă care se opune cu toate forţele sale acestei strategii şi centrul, neputincios în a opera o sinteză. Poziţia centristă permite conservarea unui discurs aparent coerent şi acceptabil de către toţi, dar nereuşind să realizeze acordul între aceste analize prea divergente, ea se vede incapabilă de a defini o strategie pentru acţiune. Ultima reuniune internaţională a ISM, pînă la dispariţia sa definitivă în 1940, Conferinţa de la Paris se divizează, fără a ajunge la vreun rezultat concret. Pînă la izbucnirea celui de-al Doilea Război mondial, prăpastia se va adînci şi mai mult în ISM, între cele două concepţii contrare ale luptei socialiste, ele însele rezultînd din postulate diferite. Obiectivele comune, o orientare acceptată de toţi vor deveni imposibile socialiştilor, aflaţi în dispută cu fasciştii – şi adesea constrînşi la exil – şi celor care, avînd deja acces la putere, resping orice formă de luptă revoluţionară. Între aceste două tendinţe, cazurile Spaniei şi Franţei reprezintă două strălucite excepţii, decisive pe plan european, datorită represiunilor internaţionale, dar de scurtă durată şi nereprezentative pentru socialismul în ansamblul său[35]. Anul 1933 reprezintă de asemenea o nouă etapă în procesul de structurare a socialismului de stînga, autonom faţă de ISM şi în afara acesteia. În timpul acestor luni decisive se conturează o apropiere ce va conduce la fuziunea *de facto* între cele două tendinţe ale socialismului revoluţionar, existent în Europa. La iniţiativa IAG are loc la Paris, încă din 6 februarie 1933, o reuniune la care asistă pe lîngă cele cinci partide fondatoare ale acestui nou organism socialiştii italieni maximalişti şi Partidul Unităţii Proletare din Franţa, ambele fiind membre în Biroul de la Paris. Sub impactul emoţiei provocate de venirea la putere a lui Hitler,

este avută în vedere, într-un timp scurt, o conferinţă mondială a tuturor organizaţiilor muncitoreşti, pentru a stabili direcţiile de luptă internaţională împotriva fascismului. O telegramă propunînd această perspectivă este trimisă celor două Internaţionale, care nici măcar nu-şi dau osteneala să răspundă. Totuşi, această iniţiativă contribuie la o lărgire a socialismului revoluţionar în Europa, determinînd ralierea mai multor grupări care, anterior, rupseseră legăturile cu comunismul: două dintre acestea, Federaţia Comunistă Iberică şi Partidul Comunist Independent din Suedia – majoritatea din Partidului Comunist Suedez care s-a separat de Komintern cu patru ani în urmă – răspund afirmativ acestei invitaţii şi hotărăsc să participe la conferinţă. Troţkiştii, în egală măsură interesaţi de evoluţia considerată promiţătoare a socialismului de stînga, îşi anunţă, la rîndul lor, prezenţa. În cele din urmă, 14 organizaţii, în majoritate socialişti de stînga, se află în 27-28 august, la Paris. Această manifestare este un excepţional loc de întîlnire a diferitelor opoziţii: socialişti de stînga, comunişti „de stînga" şi „de dreapta" care s-au desprins de Komintern. Diversitatea acestor grupări este mare: Partidul Muncitoresc Norvegian poate revendica cca. 100.000 de aderenţi, în timp ce socialiştii-revoluţionari ruşi de stînga, aflaţi de mai bine de un deceniu în exil, sînt vizibil reduşi la doar cîteva unităţi! Eterogenitatea politică a acestei reuniuni este o regulă care se aplică şi în cea a ISM, organizată cu cîteva zile mai devreme. Partizani ai reunificării mişcării muncitoreşti cu ajutorul social-democraţiei, norvegienii şi francezii din PUP estimează că orice acţiune comună cu IC este imposibilă, contrar ILP-ului britanic pentru care unitatea de acţiune este dorită şi necesară. În sfîrşit, alte organizaţii condamnă aspru „falimentul" celor două mari Internaţionale Muncitoreşti, dar numai troţkiştii, SAP-ul

german şi cele două partide olandeze, Partidul Socialist Revoluţionar (RSP) şi Partidul Socialist Independent (OSP) vor merge pînă la capăt, semnînd un text numit *Declaraţia celor Patru* în favoarea unei noi Internaţionale, a II-a. De fapt, rezultatele concrete ale acestei conferinţe au fost limitate. O acţiune de boicot a organizaţiilor muncitoreşti împotriva Germaniei este votată în unanimitate. Cu zece voci contra patru, conferinţa se pronunţă pentru un „congres mondial reprezentativ al tuturor organizaţiilor muncitoreşti care acceptă lupta ca bază necesară pentru realizarea socialismului". Dar, la fel ca şi conferinţa de la Paris, ţinută cîteva zile mai devreme de către ISM, iniţiativa întreprinsă de IAG nu favorizează o coeziune sporită a mişcării muncitoreşti în lupta împotriva fascismului[36].

În sfîrşit, 1933 reprezintă o dată capitală pentru istoria socialismului european, în măsura în care neliniştea sa faţă de fascism vine să se adauge unei crize mai vechi cu care se confruntă deja de mai mulţi ani. În istoria socialismului internaţional, ea constituie o a doua fază a revizionismului care trimite la cea apărută în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, ai cărui artizani sînt Bernstein şi Millerand. Aceasta priveşte în principal socialismele din Belgia şi Franţa, organizîndu-se în jurul acestor două personalităţi care sînt H. de Man şi respectiv, Marcel Déat. Însă influenţa acestora depăşeşte cadrul organizaţiilor naţionale din ţările lor. Cum tot aşa se întîmplase în urmă cu un sfert de secol, criza apare într-o primă fază din cauza conştientizării distanţei, a decalajului crescînd dintre discursul şi practica socialistă şi a voinţei de a remedia aceste lucruri: o dată în plus, există tentativa de a face să coincidă teoria cu practica. Examinînd-o mai atent, această criză posedă ea însăşi istoria sa, descompunîndu-se în mai multe perioade cronologice distincte care nu trebuie

confundate. Iniţiată încă din 1926, ea cunoaşte începînd din 1929-1930, şi avînd în vedere criza economică mondială, o nouă ascensiune: socialismul trebuie să găsească răspunsuri potrivite acestei situaţii. Începînd din 1933, ceea ce nu era decît abia conturat şi nu reprezenta decît o posibilă ameninţare, devine o realitate mult mai presantă, iar socialismul ia tot mai mult act de sfidarea pe care i-o lansează fascismul. De o manieră mult mai profundă decît cea a lui Marcel Déat, revizionismul socialist al lui Henri de Man va căuta mijloacele de combatere a fascismului, dar numai după cîţiva ani, fiind asimilat de acesta printr-un proces care putea fi evitat.

În 1926, Henri de Man publică o carte avînd un titlu provocator: *Au delà du marxisme*[37]. Fostul conducător al Federaţiei Internaţionale a Tineretului Socialist beneficiază de o cunoaştere aprofundată a mişcării socialiste alături de experienţa Marelui Război care l-a marcat pentru totdeauna. El dispune de o solidă cultură marxistă şi de multiple informaţii în ceea ce priveşte realităţile internaţionale, pe care le-a dobîndit predînd în Statele Unite şi în Germania, la începutul anilor '20. El va pune în discuţie socialismul tradiţional şi aproape neschimbat, apărat de POB, după Carta de la Quaregnon. Punctul esenţial al acestui program, principiul colectivismului care va fi realizat prin exproprierea fără despăgubiri a mijloacelor de producţie constituie scopul final, foarte clar definit. Dar, între această perspectivă revoluţionară şi practica cotidiană a Partidului, căile cuceririi puterii rămîn aproape în întregime de definit. Nici un „punct doctrinal" nu există între ele. Această dihotomie nu deranjează prea mult în perioada de prosperitate, în măsura în care orientarea reformistă a POB-ului găseşte un teren pe care să se instaleze. Chestiunea puterii nu se pune, iar distanţarea între mişcare şi ţinta finală, oricît de reală ar fi ea, nu este

percepută de către militanţi. Suprimînd orice posibilitate de „mişcare" şi de reformă, criza face ca această contradicţie să fie mai aprigă şi chiar de nesuportat. În 1927, ideea principală expusă de către de Man nu este aceea de a distruge, ci mai degrabă de a „depăşi" marxismul ortodox dominant din rîndul POB şi ISM. El îl defineşte ca pe un determinism economic, criticînd credința sa în ineluctabilitatea Revoluției, ceea ce pentru teoreticianul belgian nu reprezintă decît o viziune prea optimistă a lucrurilor. După cum se vede, punctul de plecare este identic cu cel al lui Bernstein de acum trei decenii; este vorba despre o punere în discuţie analogă discursului marxist, raţionalist şi pozitivist, încă larg răspîndit în Internaţională şi care serveşte drept limbaj de bază în analiza unei lumi aflate în plină evoluţie.

Totuşi, revizionismul lui de Man îşi are originea într-o altă sursă: el integrează, într-adevăr, experienţa de neuitat, dar imprevizibilă, a Primului Război mondial, reţinînd în special o coordonată care i se pare a fi esenţială, adeziunea masivă a diferitelor clase muncitoare la război. Acest incredibil entuziasm pune într-o lumină nouă chestiunea care va sta în centrul cercetărilor teoretice, şi într-o primă fază cel puţin, a opţiunilor politice exprimate de Henri de Man: care sînt raţiunile profunde ale socialismului? Care sînt factorii subiectivi care antrenează adeziunea maselor la socialism? De la Marele Război încoace, situația s-a schimbat mult în Europa, iar dacă, după spusele lui de Man, clasa muncitoare se află în plină îmburghezire în Germania, Belgia, în alte ţări europene precum şi în Statele Unite, devine cu atît mai necesar de a scoate în evidenţă mecanismele psihologice subiective care o fac să adere la socialism: acest demers nu are nimic inevitabil, nu se bazează pe nici o certitudine, pe nici un determinism economic sau de altă natură, contrar a

ceea ce pretinde, după părerea lui de Man, marxismul tradiţional. Teoreticianul belgian îi reproşează acestuia economismul, schematismul generator al unui optimism mesianic care nu corespunde absolut deloc cu realitatea; asemenea fundamente lasă complet suspendată problema factorilor de mobilizare a maselor la socialism. Consecinţele Primului Război mondial, forţa naţionalismului pe care acesta a relevat-o, ascensiunea clasei mijlocii: iată tot atîtea cauze care necesită răspunsuri urgente. Punînd pe primul plan al analizei sale elementul subiectiv, de Man nu ezită să scrie:

„În ultimă instanţă, inferioritatea socială a claselor muncitoare nu se bazează nici pe o nedreptate politică şi nici pe un prejudiciu economic, ci pe o stare psihică... Sensul cel mai profund al socialismului este acela de a ajuta milioanele de oameni să învingă un complex de inferioritate socială".

În afara importanţei primordiale acordate factorului subiectiv, este vorba aici despre punerea în discuţie a noţiunii de plus-valoare şi despre o analiză marxistă a clasei muncitoare: observăm amploarea unui asemenea demers şi caracterul profanator al acestui revizionism faţă de care atacurile lui Bernstein par să fie mult limitate.

Această revizuire a dogmei, această dezlănţuire împotriva marxismului este violent criticată de Vandervelde care, încă de la apariţia lucrării, aminteşte cîteva principii de bază[38]: exploatarea capitalistă, în înţelesul economic al termenului încă nu a dispărut, fiind uşor de demonstrat. Însă liderul POB eludează chestiunile pertinente puse de către de Man care are meritul de a aduce în discuţie transformările suferite de decenii întregi de către proletariat, emergenţa claselor mijlocii sau ascensiunea capitalului financiar monopolistic. Revizionismul său este însoţit de un interes indiscutabil

pentru experienţa fascistă italiană aşa cum o arată corespondenţa sa cu Mussolini, din 1930[39]. Într-un mod poate contradictoriu, de Man face apel în acelaşi timp la unitatea politică a proletariatului, care „departe de a fi un obstacol pentru alianţă cu elementele sale anticapitaliste ale clasei mijlocii, intelectualilor şi ale claselor de mijloc proletarizate reprezintă, dimpotrivă, condiţia prealabilă a desăvîrşirii sale, precum şi a succesului său".

Propovăduind astfel unitatea „reformiştilor şi comuniştilor", de Man nu ezită să caracterizeze Revoluţia rusă ca fiind „apărătoarea luptei mondiale pentru socialism", în prefaţa redactată în ianuarie 1933 a unei noi lucrări *L'Idée socialiste*[40] care va apărea în limba franceză în 1935. După cum se vede, gîndirea lui de Man, foarte complexă, evoluează în timp, neputînd fi redusă doar la simple categorisiri. Demersul său teoretic este însoţit pînă în 1933 de opţiuni politice care îl situează mai degrabă la stînga ISM, în timp ce Vandervelde, puternicul conducător al POB se află la dreapta acesteia. Revizionismul de dreapta şi critica de stînga se mai pot încă întîlni la această dată, însă ne-am face iluzii dacă l-am judeca pe de Man după evoluţia sa ulterioară, şi dacă am face-o pentru a relua o inspirată formulă: „prizonier al viitorului său"[41]. Această confuzie ar dovedi mai degrabă o complexitate reprezentată de criza revizionistă cu care s-a confruntat ISM la cumpăna anilor '30.

Curînd, ea va avea consecinţe în cadrul SFIO. Reconstrucţia acestui partid care, după întrunirea de la Tours, evoluează de la 30.000 de militanţi la peste 100.000 în mai puţin de un deceniu este o reuşită de netăgăduit care, pînă în 1930 se realizează în mare parte datorită Partidului Comunist. Acesta din urmă însă nu poate împiedica plecarea numeroşilor pionieri şi întoarcerea unora dintre ei – dar nu a tuturor – la

„Vechiul Cămin". Acest succes nu trebuie să facă uitată lupta tendinţelor politice rivale, avînd ca ţintă în primul rînd participarea ministerială: începînd cu 1924, socialiştii vor fi profund divizaţi în legătură cu acest subiect. În 1929, divergenţele se adîncesc între majoritatea grupului parlamentar – care apără politica participaţionistă – şi majoritatea Comisiei administrative permanente. Un an mai tîrziu, Marcel Déat[42], una din promisiunile SFIO, vizibil influenţat de lucrarea lui Henri de Man, apărută cu patru ani în urmă, publică la rîndul său *Perspectives socialistes*[43]. Refuzînd să-şi lase partidul să se mulţumească doar cu „o acceptare nesatisfăcătoare a neputinţei", la fel ca şi H. de Man, el pleacă de la decalajul existent între discursul şi practica socialistă. El este impulsionat, fără îndoială, de reale ambiţii personale, dar cheia problemei nu se află aici şi nu am putea să reducem cauzele crizei neo-socialiste în cadrul SFIO doar la această coordonată. După Marcel Déat, pentru a ajunge la putere, socialismul trebuie să organizeze o majoritate nouă, reunind clasa muncitoare şi pe cea de mijloc pe baza unui program anticapitalist, propunîndu-şi să elibereze societatea de „părţile rele" ale capitalismului. Un Stat cu puteri întărite, nişte organizaţii sindicale şi cooperative destinate să controleze acest proces vor fi instrumentele necesare în vederea realizării acestui program. Problema nu este aceea de a răsturna capitalismul, ci „de a face presiune asupra lui pentru a-l devia, cu toate forţele unite şi cu toate ocaziile folosite". Plasîndu-se în mod deliberat într-o perspectivă reformistă, Déat insistă asupra posibilităţilor de acţiune sporite, oferite de Stat după Primul Război mondial, precum şi pe emergenţa claselor de mijloc, ceea ce *de facto* se rezumă la minimalizarea rolului clasei muncitoare. Revizionismul său, care nu poate să nu se lovească de discursul

socialist tradiţional, este primit cu mare interes de unii responsabili ai SFIO, aflaţi la extrema dreaptă, printre care şi Albert Thomas; însă el este în mod intenţionat ignorat de Léon Blum care refuză să se exprime public în legătură cu acest subiect, provocîndu-i lui M. Déat o mare dezamăgire. Ulterior, în *Mémoires politiques*[44], el semnalează ca urmare a acestui fapt „ruptura intelectuală şi morală" de principalul conducător al SFIO: el putea solicita pînă atunci funcţiile cele mai importante în cadrul organizaţiei şi fără îndoială că a şi avut în vedere acest lucru. Scriind această carte, publicată la editura Valois, intenţiona să deranjeze şi să provoace, sperînd să determine majoritatea din SFIO să-i împărtăşească părerile.

Orice s-ar spune, acest element personal creşte tensiunile şi cu siguranţă divergenţele dintre Blum şi Déat, ceea ce îl face pe acesta din urmă să se angajeze şi mai mult. În 1932, după ce a fost ales deputat în arondismentul XX ca urmare a unei puternice campanii anticomuniste, Déat se decide să ducă o luptă publică în Partid în legătură cu poziţiile sale. Victoria stîngii la alegerile legislative trimit încă o dată la chestiunea participării: divergenţele dintre CAP şi Grupul parlamentar persistă.

Nu s-a rezolvat nimic la reuniunea de la Avignon a SFIO din martie 1933, în timp ce două date suplimentare, de o reală importanţă vin să se adauge acestei dispute: de acum înainte, criza mondială va atinge şi Franţa, iar consecinţele sale economice şi sociale se vor face simţite. Pe de altă parte, Hitler se află la putere de cîteva săptămîni, iar dacă socialiştii, cu Léon Blum în frunte, ezită să pună un diagnostic regimului nazist, ei iau totuşi act de importanţa şi de gravitatea acestui eveniment. Mai mult ca niciodată, Déat şi prietenii săi politici estimează că între fascism şi socialism

s-a angajat „o cursă de viteză". Dar, contrar stîngii din SFIO şi din ISM, aceştia cred că datorită acestui nou contex, solidaritatea internaţională tradiţională tinde din ce în ce mai mult să fie depăşită; în interiorul cadrului naţional trebuie căutate acum marile orientări strategice ale socialismului. Gruparea anticapitalistă a claselor mijlocii, susţinută de către Déat şi apropiaţii săi, se situează în acest cadru. Într-un mod poate mai puţin tranşant, aceste concepţii sînt apărate în timpul celui de-al XXX-lea Congres al SFIO (iulie 1933, Paris) de către M. Déat, B. Montagnon şi mai ales de A. Marquet, primarul oraşului Bordeaux care într-un discurs celebru, avînd la bază cele trei noţiuni „de ordine, autoritate şi naţiune"[45], provoacă, după cum se ştie, „spaima" lui Léon Blum. Sciziunea care poate pînă atunci nu era dorită de către Déat, devine inevitabilă: două luni mai tîrziu, la 5 noiembrie 1933, Déat, Marquet, 28 de deputaţi, 6 senatori şi 6 federaţii se organizează într-un partid Socialist al Uniunii Franceze Jean Jaurès*, avînd cca. 20 de milioane de aderenţi.

La sfîrşitul anului 1933, situaţia lui Déat este cu totul alta faţă de cea a lui de Man, corespunzînd într-o anumită măsură orientărilor şi raporturilor de forţă foarte diferite, existente în cadrul SFIO şi respectiv al POB-ului. Acesta din urmă, care din punct de vedere politic se situează, fără îndoială, mai la dreapta, a întreprins un demers novator, atît din punct de vedere teoretic, cît şi strategic. Chemat cu cîteva luni înainte (începutul lui 1933) de către E. Vandervelde pentru a pregăti „un plan de acţiune economic, o platformă de revendicări imediate şi un program de acţiune pentru guvern", de Man preia conducerea unui „Birou de studii sociale" însărcinat cu conceperea şi cu finalizarea acestui program. În

* Parti socialiste de France-Union Jean Jaurès

numele acestui organism, în septembrie 1933, el scrie o serie de articole apărute în „Le People", chiar în momentul în care Déat este angajat într-un proces de scindare: nu putem să nu remarcăm aici coincidenţa datelor. Programul este adoptat cu entuziasm de Congresul POB, în decembrie 1933, sub termenul generic de Plan al Muncii[46] sub care este cunoscut în istorie. Vizînd „o transformare economică şi politică a ţării", el îşi propune să instaureze „un regim de economie mixtă", care să se bazeze în acelaşi timp pe două sectoare: unul privat, altul naţionalizat (credit, industrii importante); astfel reorganizată, economia se va vedea supusă unor directive de interes general, avînd ca obiectiv în primul rînd resorbţia şomajului. Acest proces va fi însoţit de o consolidare a puterii Statului care îl va face apt „să creeze fundamentele unei adevărate democraţii economice şi sociale". Planul vizează gruparea tuturor forţelor sociale active împotriva capitalismului financiar şi monopolist. Originalitatea sa rezidă în voinţa de a organiza lupta împotriva fascismului, nu adoptînd o poziţie antifascistă, ci atacînd cauzele fascismului. Faţă de acesta din urmă, nu mai trebuie adoptată o atitudine defensivă, ci ofensivă. Spre deosebire de stînga socialistă belgiană şi mai ales internaţională, de Man nu se mulţumeşte numai să propună un pact politic între diferitele partide (ceea ce, într-o anumită măsură se va realiza în timpul Frontului Popular), ci va face o inovaţie, punînd bazele unei posibile alianţe sociale. Susceptibilă de a creea o dinamică nouă în jurul clasei muncitoare, dar nu numai împreună cu aceasta, ea se va realiza în beneficiul acesteia din urmă, instituind condiţiile propice răsturnării tendinţei generale existente în favoarea fascismului din Europa. Scopul esenţial al Planului este acela de a organiza această dinamică şi în acest fel, ideile enunţate de către de Man în 1933 intersectează anali-

zele sale din 1927: chestiunea fundamentală – mult neglijată de mişcarea socialistă – rămîne cea a mobilurilor, a raţiunilor subiective. Planul vrea să creeze o mistică.

Adoptat cu căldură de Congresul POB, Planul este susţinut mai mult de liderii sindicali decît de oamenii politici ai POB: seduşi de fundamentele sale economice, ei văd în acesta un mijloc concret de luptă împotriva şomajului. Entuziasmul este la fel de mare şi printre organizaţiile de tineret, mai ales în Tînăra Gardă Socialistă, precum şi în stînga partidului care, grupată tot în jurul lui Paul-Henri Spaak, publică din 1932 „L'Action socialiste" (Ea a succedat „La Bataille socialiste" fondată, să ne amintim, în 1927.) Acest sprijin care, retrospectiv, poate fi surprinzător şi chiar paradoxal, îi permite lui de Man să influenţeze o fracţiune neglijabilă din opozanţii ei mai activi din Partid. Această conjuncţie şi aceste convergenţe arată ambiguitatea care agită socialismul belgian şi dincolo de acest fapt, socialismul internaţional în căutarea unor soluţii noi. Liderii POB, cu Vandervelde în frunte, nu au cum să ofere perspective strategice originale şi de aceea ei apelează la de Man, în ciuda faptului că acesta a pus în discuţie de o manieră explicită dogmele partidului. De partea sa, stînga antifascistă susţine acţiunea celui pentru care antifascismul este inutil şi chiar periculos, căci el riscă să scape ţinta principală. În spatele programului Planului se întîlnesc deci analize şi strategii politice diverse, ca să nu le numim opuse: fiecare îl poate interpreta după bunul său plac! Această perioadă de ambiguitate durează pînă în martie 1935, data intrării lui de Man şi a lui Spaak în guvernul Van Zeeland. În tot acest timp, contextul politic s-a schimbat după 1933, deoarece în numai cîteva luni Europa a cunoscut importante evenimente: săptămîna sîngeroasă de la Viena (ianuarie 1934), manifestările munci-

toreşti din februarie 1934 de la Paris, ca reacţie la tentativa loviturii de forţă a extremei drepte, apoi în lunile ce au urmat, modificarea orientării Internaţionalei comuniste care va fi definitiv admisă la încheierea celui de-al VII-lea şi ultim Congres al său, din iulie 1935. Cu cîteva luni mai devreme, de Man devenise ministrul Lucrărilor Publice şi al Protecţiei Sociale, apoi după alegerile din 1936, ministru al Finanţelor. Începînd din martie 1936, o dată cu dezvoltarea extremei drepte sub forma rexismului în Belgia şi apoi datorită războiului din Spania, pacifismul lui de Man influenţează din în ce mai mult evoluţia evenimentelor: el alătură şi dreapta din ISM, în cadrul căreia partidele socialiste din nordul Europei apără neutralitatea în perspectiva unui nou conflict mondial pe care toată lumea îl grăbeşte. La moartea lui Vandervelde, în 1938, de Man devine preşedinte al POB.

Discipolul său francez, Marcel Déat, urmează un drum complet diferit; abia mult mai tîrziu pacifismul îi va apropia pe cei doi. Organizaţia creată de revizionistul francez, Partidul Socialist din Franţa, nu reuşeşte să se impună şi cunoaşte încă din 1934 sciziuni, în special în legătură cu plecarea lui A. Marquet, iar cererea sa de afiliere la ISM este respinsă de către aceasta din urmă. După mai puţin de un an de existenţă, neo-socialismul se află într-o permanentă criză. Unirea sa cu alte două mici formaţiuni, Partidul Socialist Francez şi Partidul Socialist Republican dă naştere, în noiembrie 1935, la Uniunea Socialistă Republicană, dar această iniţiativă nu este nici ea încununată de succes. Continuînd să se inspire din ideile lui de Man – el animă în 1935 un Comitet al Planului, unde se regăsesc sindicalişti precum Robert Lacoste şi cadre ale patronatului – Déat apare mai ales ca un parlamentar reformist preocupat de cariera sa personală. Eforturile sale dau, în sfîrşit, rezultate, în ianuarie 1936, cînd Ministe-

rul Transporturilor Aeriene îi este încredinţat în guvernul Sarraut. Se pare că acest lucru nu l-a marcat profund, chiar dacă el se bucura vizibil de o asemenea responsabilitate. Însă alegerile Frontului Popular înregistrează înfrîngerea sa, în beneficiul comunistului A. Langumier. De acum înainte, traiectoria politică a lui M. Déat se va orienta spre un pacifism din ce în ce mai afirmat. Pînă la cel de-al Doilea Război mondial, el îşi continuă în mod asiduu activitatea de ziarist, însă aceasta nu mai are nimic de-a face cu mişcarea socialistă.

În Franţa, ideile planiste îşi găsesc partizani îndeosebi în CGT. Începînd din 1932, CGT va susţine ideea unui sistem economic mixt, intermediar între capitalism şi socialism. Planul CGT nu se înscrie în perspectiva unei transformări socialiste a societăţii, ci reprezintă „un tot indivizibil, care stabileşte bazele unei economii noi, prin care se va rezolva criza şi se va absorbi şomajul". Pentru CGT, naţionalizările nu capătă sens decît într-un context mai larg al Planului. Aceste teme care au un real ecou în centrala sindicală în cursul anilor 1933-1935 vor fi ocultate şi chiar uitate în timpul guvernării Frontului Popular: fie că sînt în CGT, reunificată începînd din 1936, fie că se exprimă independent în cadrul partidului lor, comuniştii se opun noţiunii de Plan pe care îl consideră reformist; ei nu vor accepta ideea de naţionalizare decît din februarie 1937[47]. În cadrul SFIO, micul grup al *Revoluţiei constructive* constituit în jurul lui Georges şi Émilie Lefranc şi a unor militanţi precum Maurice Deixonne, Jean Itard, Claude Lévi-Strauss, Robert Marjolin[48] a publicat în 1932 o lucrare cu acelaşi titlu. În toamna lui 1933, acest grup primeşte cu entuziasm Programul Planului Muncii, iar pînă în februarie 1934, el pare a fi în măsură să cîştige o reală audienţă în cadrul SFIO. Dar orientarea sa anticomu-

nistă îl pune într-o situaţie adversă faţă de evenimente începînd cu această dată cînd, ca urmare a zilelor din februarie, dinamica unitară ia amploare. De acum înainte, vremea Revoluţiei constructive va trece pentru SFIO, ceea ce nu-l împiedică pe G. Lefranc să continue la scară internaţională apărarea planismului, participînd la o a doua şi la o a treia Conferinţă a Planurilor (Geneva, 1936 şi Pontigny, 1938). Dar, ca o ironie a istoriei: în momentul în care unitatea de acţiune dintre comuniştii şi socialiştii din anumite ţări devine posibilă, planismul se distanţează complet de această dinamică atît în Belgia, cît şi în Franţa.

Împotriva fascismului şi războiului: unitate de acţiune sau nu cu comuniştii (1933-1940)

Învăţînd, fără îndoială, din evenimentele din Germania şi apoi din Austria, împinsă de dorinţa unităţii maselor muncitoreşti, Internaţionala Comunistă va înregistra o cotitură strategică de-a lungul întregului an 1934. Politica „clasă contra clasă", numită şi a treia perioadă, este abandonată progresiv, atacurile împotriva socialiştilor încetează, iar unitatea de acţiune dintre forţele muncitoreşti din anumite ţări devine o realitate. După cum se ştie, această politică şi-a arătat roadele, mai întîi în Franţa, chiar dacă ea a fost de asemenea aplicată în Spania şi în Belgia. Se cuvine aici să analizăm situaţia retrospectiv, pentru a vedea cum a fost tratată această chestiune la scară internaţională în cadrul ISM. Profund lovită, fără îndoială, de venirea lui Hitler la putere, ISM a propus încă din 19 februarie 1933 Internaţionalei Comuniste „să suspende lupta fratricidă" şi să caute mijloacele de unificare a forţelor muncitoreşti pentru a duce

o luptă comună împotriva fascismului. Această reacţie „la cald" reprezintă cea mai mare deschidere făcută de ISM în materie de unitate de acţiune. Însă ea este de scurtă durată: foarte repede, tendinţa se inversează şi lucrurile vor regresa. O lună mai tîrziu, Executivul ISM, reunit în 17-18 martie, ordonă partidelor sale afiliate să nu întreprindă nici o negociere cu secţiunile IC înainte de a fi definită o strategie de ansamblu. Această chestiune se va găsi apoi în centrul dezbaterilor Conferinţei de la Paris, care se încheie cu un compromis care nu rezolvă nimic: se decide să nu se precupeţească nici un efort pentru a reuni forţele dispersate ale clasei muncitoare".

Pînă în 1933, Blum, Adler, Bauer şi chiar, se pare, Vandervelde au fost favorabili perspectivei unităţii de acţiune, dar începînd din vara lui 1933 se înregistrează, incontestabil, un recul în orientarea majorităţii din ISM, în legătură cu acest subiect. De fapt, nici evenimentele de la Viena, nici zilele pariziene din februarie 1934, nici revolta asturienilor din Spania, din octombrie 1934 sau Congresul al VII-lea al Internaţionalei Comuniste nu vor face să progresczc din nou cauza unităţii de acţiune din ISM. Însă lucrurile vor lua o altă turnură. Contrar a ceea ce ar sugera, poate, o lectură rapidă, înfrîngerea socialiştilor austrieci favorizează o deviere către dreapta ISM şi antrenează un recul al influenţei tezelor socialismului revoluţionar. Pentru curentele reformiste ale socialismului european, dezastrul socialismului austriac reprezintă un „Waterloo" al socialismului revoluţionar şi a teoriilor insurecţionale care, în împrejurarea de faţă, şi-au arătat întreaga neputinţă. Dacă acestea sînt de acord cu stînga în legătură cu necesitatea combaterii fascismului, ele se deosebesc însă radical de aceasta din urmă în ceea ce priveşte metodele folosite, fiind convinse că fascismul se

hrăneşte îndeosebi cu temerile revoluţiei, manifestate de clasele de mijloc. Este bine să nu se acorde atenţie unor asemenea temeri şi să se rămînă pe terenul strict al democraţiei, ceea ce înseamnă o ruptură completă de comunism. Aceste teze nu sînt însă noi, fiind deja enunţate atît de Congresul al IV-lea al ISM, cît şi în timpul Conferinţei Internaţionale de la Paris, din august 1933. Ele cîştigă influenţă datorită evoluţiei evenimentelor. În cadrul ISM, acestea contribuie la consolidarea a două tendinţe vizibil opuse, în total dezacord asupra acestei chestiuni pe cît de fundamentală, pe atît de urgentă, ceea ce va împiedica Internaţionala să definească o poziţie comună şi să blocheze orice iniţiativă proprie. Plecînd de la această constatare, putem considera anii 1933-1934 începuturile ultimei crize a ISM. Să vedem mai departe cum se va derula ea.

Chestiunea unităţii de acţiune şi aplicarea acestei politici *de facto* s-au realizat mai întîi în Franţa, ca urmare a zilelor din februarie 1934; ea va fi de asemenea pusă în practică cîteva luni mai tîrziu în Spania. Reunit în mai 1934, Executivul ISM, după ce a dezbătut această problemă a cărei actualitate creşte, pe zi ce trece, decide să suspende orice decizie. Cu toate acestea, foarte repede se vor deschide noi perspective, iar unitatea de acţiune dintre secţiunile franceze ale ISM şi IC va începe să devină o realitate, chiar înainte de a fi recunoscută de către un pact semnat de cele două formaţiuni, în iulie 1934. Se pare că acest acord a fost încheiat împotriva voinţei majorităţii ISM în momentul în care importanţa situaţiei din Franţa depăşea cadrul naţional şi tindea să devină modelul luptei împotriva fascismului la scară europeană. Pentru a-şi justifica politica, reprezentanţii francezi din Executivul ISM cer Biroului ca o discuţie internaţională să aibă loc în legătură cu această chestiune, însă

nu obţin nici un cîştig de cauză. Socialiştii cehi, scandinavi, olandezi şi britanici sînt ferm opuşi acestei orientări. Foarte repede, problema se va pune pentru Internaţionala Socialistă a Muncii în următorii termeni: Franţa reprezintă oare un caz particular sau constituie punctul de plecare pentru o nouă orientare generală a Kominternului?

Cîteva săptămîni mai tîrziu, revolta asturienilor din Spania vine să pună cu mai mare acuitate chestiunea unităţii de acţiune; acest climat politic, în plină evoluţie, face posibilă, la 15 octombrie 1934, o întrevedere oficială la Bruxelles între Cachin şi Thorez din partea IC, Adler şi Vandervelde din partea ISM. Se pare că o primă întîlnire neoficială destinată să pregătească această reluare a contactelor a avut loc încă din septembrie 1934 între Adler şi un delegat rus, a cărui identitate este necunoscută, dar acest fapt rămîne încă sub semnul întrebării. Rezultatele reuniunii de la Bruxelles sînt destul de modeste. Marcat, fără îndoială, de reminiscenţele Conferinţei de la Berlin, din 1922, F. Adler caută să definească condiţiile unei acţiuni comune cu IC. Recunoaşterea din partea acesteia a instituţiilor democratice, suspendarea atacurilor sale împotriva ISM constituie după opinia lui Adler nişte date prealabile, necesare unui viitor demers unitar. O chestiune de fond continuă totuşi să mai alimenteze uimirea conducătorilor ISM: orientarea urmată în Franţa de către IC este valabilă sau nu pe un plan geografic mai general?

Reunit în perioada 13-16 noiembrie 1934 la Paris, Executivul ISM are misiunea de a „trage concluzii" după această întîlnire oficială cu IC. După doisprezece ani de întrerupere, legăturile sînt acum reînnodate. Discuţia este organizată pe baza a două raporturi, primul aparţinînd lui Vandervelde, relatînd întrevederea de la Bruxelles, care a avut loc cu o lună în urmă, celălalt lui Léon Blum, prezen-

tînd un prim bilanţ al experienţei franceze. Această reuniune agravează şi mai mult diferenţele dintre punctele de vedere ale dreptei din ISM, pentru care unitatea de acţiune ar reprezenta pur şi simplu o „catastrofă", precum şi o trambulină pentru fascism, ca de exemplu, în Ţările-de-Jos şi pentru stînga constituită din şapte organizaţii: SFIO, PSI, PSOE, Liga Poloneză, Partidul Socialist Elveţian, social-democraţia rusă şi socialiştii austrieci care sînt favorabili apelului din februarie 1933. Exprimînd sentimente comune, organizaţiile care o compun refuză totuşi să se constituie într-o grupare pentru a evita riscul producerii unei sciziuni care, după părerea lor, nu ar putea aduce decît prejudicii socialismului internaţional. În faţa acestora, socialiştii din Ţările Scandinave, Cehoslovacia, Olanda, Belgia, menşevicii ruşi, majoritatea conducerii SPD, aflată în exil la Praga şi, în sfîrşit, Partidul Laburist – de o manieră mai nuanţată – se mulţumesc să lase pe SFIO să-şi continue drumul, cu condiţia expresă de a nu angaja organizaţia internaţională. În cursul unor violente dezbateri, Albarda, preşedintele Partidului Olandez, merge, în legătură cu acest subiect, pînă la a ameninţa cu rediscutarea unităţii Internaţionalei. Într-un climat foarte tensionat, o majoritate de aproximativ 20 de voturi dintr-un total de 250 respinge orice formă de unitate de acţiune. În situaţia dată, Executivul revine asupra unei decizii statutare, capitală, luată în 1923 şi decide să redea libertatea secţiunilor naţionale. Aceasta înseamnă admiterea unei stări de fapt şi resemnarea în faţa existenţei forţelor centrifuge din cadrul ISM. Începînd de acum, secţiunile sale vor acţiona din ce în ce mai mult, în funcţie de interesele lor naţionale, luînd poziţie faţă de orice angajament internaţional. Pentru ISM, Executivul din noiembrie 1934 pune punct capitolului

unităţii de acţiune chiar în momentul în care în mai multe ţări europene se creează condiţiile necesare realizării sale[49].

Nici Congresul al VII-lea al IC (vară, 1935) şi nici războiul din Etiopia nu vor inversa această tendinţă, dimpotrivă, ele nu vor face decît să o consolideze. Însă incapacitatea ISM de a duce la bun sfîrşit o acţiune internaţională coordonată apare într-un mod şi mai tragic încă în timpul războiului din Spania, începînd din vara anului 1936[50]. Importanţa acestui război civil în istoria relaţiilor internaţionale şi în declanşarea unui nou război mondial nu mai trebuie astăzi demonstrată. În timpul acestor luni decisive, politica ISM se caracterizează printr-un cuvînt: neintervenţie, în timp ce ajutorul adus de regimurile fasciste: Germania hitleristă, Italia lui Mussolini va cîntări greu şi va permite în cele din urmă victoria franchiştilor spanioli. Pe toată durata acestui război, datorită profundelor sale divizări interne, ISM se dovedeşte a fi inaptă de a interveni ca organism, chiar şi în situaţia în care socialiştii spanioli şi francezi se află la putere.

Din 28 iulie 1936, birourile ISM şi cele ale Federaţiei Sindicale Internaţionale se reunesc la Bruxelles „pentru a examina posibilităţile de ajutor acordat clasei muncitoare spaniole în lupta împotriva agresiunii fasciste". Caracterizînd cauza Spaniei, ca fiind cea a „democraţiei universale", ISM şi FSI se alătură în întregime „muncitorilor şi ţăranilor spanioli în lupta lor temerară pentru democraţie şi Republică". Ele denunţă responsabilitatea Statelor fasciste care susţin pe rebelii spanioli şi cheamă clasa muncitoare internaţională de a acorda tot „sprijinul material şi moral" de care au nevoie ţăranii şi muncitorii spanioli. Totuşi, această solidaritate este subordonată unei abordări diplomatice a problemei, aşa cum o arată următoarea declaraţie:

„A cere tuturor statelor democratice ca, urmînd regulile constante de drept internaţional, guvernul stabil şi legal al Spaniei să poată obţine mijloacele necesare apărării sale"[51].

Însă nu este deloc precizată natura acestor mijloace şi modul în care pot fi ele obţinute. Această orientare, definită încă de la începutul războiului civil, nu se va schimba absolut deloc în cursul evenimentelor. În primele luni ale lui august 1936, Louis de Brouckère, preşedintele ISM, pleacă în Spania pentru o călătorie de informare şi de solidaritate despre care va vorbi după întoarcerea sa, în „Le Populaire" şi în „Le Peuple". Amintind de necesitatea solidarităţii internaţionale a clasei muncitoare cu republicanii spanioli, el conchide reluînd conţinutul textului din 28 iulie.

Bineînţeles, evenimentele din Spania sînt urmărite încă din primele zile cu o extremă atenţie de către guvernul Frontului Popular condus de Léon Blum. În primul rînd, el caută să ajute republicanii spanioli, făcînd să le parvină acestora în secret, arme. Însă foarte repede această iniţiativă este cunoscută, făcută publică, iar începînd din 23 iulie, presa de dreapta se dezlănţuie, realizînd o campanie violentă împotriva acestui sprijin. Această agitaţie îşi găseşte un anumit ecou, însă alte presiuni, şi mai eficace, îl vor constrînge pe Léon Blum şi guvernul său să-şi modifice poziţia. O întîlnire între guvernele francez şi britanic (Anthony Eden, Winston Churchill) nu lasă nici un dubiu asupra lui Léon Blum în legătură cu voinţa britanică de a duce o politică de neintervenţie în Spania. Aceasta este şi poziţia adoptată de miniştrii radicali care intervin cu acelaşi scop în cadrul guvernului francez.

Aceste presiuni conjugate explică faptul că Léon Blum se hotărăşte să propună puterilor străine un acord de neamestec în chestiunea spaniolă. Încă din 9 august, el se exprimă în

acest sens, cu ocazia unei adunări pentru pace ţinută la Saint-Cloud, insistînd asupra riscurilor unei conflagraţii generalizate la care este expusă Europa, pornind de la orice conflict localizat. Trebuie deci făcut totul pentru a ocoli pericolul – „pacea ori este generală, ori nu este deloc" – astfel încît, războiul din Spania să rămînă strict afacerea spaniolilor. Plecînd de la asemenea premize, doar o singură politică este posibilă, cea a neintervenţiei.

În timpul lunii august, principalele puteri europene se raliază, cel puţin formal, la această orientare. Din 8 august, Marea Britanie îşi face cunoscută public poziţia urmată, iar în acelaşi sens, două luni mai tîrziu, Uniunea Sovietică. La 17 august este rîndul Germaniei, apoi la 21 august cel al Italiei – aceasta din urmă proclamînd o adeziune de principiu încă din 11 august. Portugaliei îi va trebui mai mult timp să se pronunţe, din moment ce nu o face decît la 21 septembrie. În toată această perioadă Spania şi-a schimbat guvernul: la 4 septembrie, socialistul Largo Caballero succede republicanului Giral. În noul cabinet se află pentru prima dată alături de socialişti şi miniştri comunişti. Două zile mai tîrziu, în timpul unui miting ţinut la Luna Park, Léon Blum justifică din nou politica de neintervenţie, amintind că ea este susţinută şi de Uniunea Sovietică, precum şi faptul că aceasta nu a trezit „nici o obiecţie din partea celorlalte puteri".

Această opţiune propusă şi asumată de guvernul francez, coincide perfect cu orientarea Internaţionalei Socialiste a Muncii. La 22 august, o nouă reuniune a secretarilor ISM şi FSI are loc la Paris, la care asistă de Brouckère, Adler, Citrine, Schevenels, Jouhaux, Mertens, Gillies, Bracke, Zyromski şi Delvigne. Orientarea definită în 28 iulie precedent este reafirmată şi confirmată. La 30 august este organizată la Geneva o întîlnire socialistă internaţională la care iau

parte deputaţi din Partidul Laburist. Cu această ocazie, Salomon Grumbach, unul din specialiştii în probleme de politică străină ai SFIO, face o expunere consacrată relaţiilor franco-germane pe care o defineşte ca bazîndu-se întîi de toate pe „o politică de pace". În cursul acestei întruniri, el afirmă:

„Chiar şi cu Germania hitleristă, Franţa Frontului Popular nu respinge o politică de pace, cu condiţia ca democraţia, prieteniile sale tradiţionale şi, mai presus de toate, principiile securităţii colective incluse în pact să nu sufere nici o atingere"[52].

În acelaşi timp, ajutorul militar acordat lui Franco de către Hitler şi Mussolini devine o realitate cotidiană şi tangibilă, care modifică în mare măsură datele războiului civil din Spania.

O nouă reuniune a instanţelor conducătoare a ISM şi FSI are loc la Paris, la sfîrşitul lunii septembrie. Politica de neintervenţie continuă să fie susţinută, cu toate că la acea dată ea este în mod vizibil criticată de Germania şi Italia. Acest nou element nu schimbă cu nimic orientarea ISM şi FSI care amintesc că, „luînd în considerare declaraţia comună din 28 iulie şi... regulile Dreptului Internaţional, guvernul (spaniol), înfiinţat în mod legal, trebuie să obţină mijloacele necesare apărării sale". Bineînţeles că ISM ia act de declaraţiile făcute de ministrul Afacerilor Străine din Spania, în cadrul Societăţii Naţiunilor, „conform cărora generalii rebeli care s-au ridicat împotriva guvernului legal, apărut în urma alegerilor din 16 februarie, au fost aprovizionaţi cu arme, avioane şi tancuri de către Germania şi Italia, direct sau prin intermediul Portugaliei". Ea cheamă de asemenea guvernul să ia act de gravitatea acestor fapte: acordul de neintervenţie nu poate fi păstrat decît „atîta timp cît este în mod loial supravegheat de toţi". Violarea acestei convenţii „trebuie să

conducă pe celelalte state la o nouă examinare a situaţiei". Dar, după ce au reafirmat sprijinul total acordat clasei muncitoare spaniole, aceste două organizaţii (ISM şi FSI) se văd acum incapabile să pronunţe vreun cuvînt de ordine, concret, pentru a face faţă situaţiei. În ciuda caracterului său din ce în ce mai iluzoriu, politica de neintervenţie nu a fost nici o clipă pusă în discuţie, chiar dacă, în fapt, ea reprezintă un obstacol în faţa solidarităţii faţă de republicanii spanioli: ea îi privează de sprijinul armat care le-ar fi fost indispensabil în momentul în care Germania şi Italia contribuie în mod decisiv, pe acest plan, la victoria franchismului.

Există de altfel o contradicţie în afirmarea indisolubilă a politicii de neintervenţie şi a „non-neutralităţii mişcării muncitoreşti internaţionale faţă de republicanii spanioli". Politica de neintervenţie a fost mai întîi dorită de Marea Britanie care, cu sprijinul radicalilor francezi, a impus-o guvernului lui Léon Blum. Este semnificativ faptul că ISM susţine această orientare, ca o dovadă în plus, chiar dacă este nevoie de raporturile de forţă existente pe atunci în cadrul acestei organizaţii, în care laburiştii englezi, susţinuţi de belgieni şi de socialiştii din Europa de Nord, acordă prioritate *statu quo*-ului impus antifascismului. A nu întreprinde nimic din ceea ce-ar putea deranja puterile fasciste, a refuza orice alianţă cu comuniştii, pentru a nu speria clasele de mijloc şi a le arunca în braţele fascismului: această analiză este veche deja de mai mulţi ani, dar, începînd cu vara lui 1936, consecinţele sale internaţionale vor fi rapide şi vor cîntări greu în viitor. „Neintervenţia" ISM în Spania ilustrează într-un mod foarte clar raporturile de forţă care există în rîndurile sale, iar această manifestare „de internaţionalism eşuat" reprezintă o etapă suplimentară – şi de marcă – din procesul dispariţiei sale de pe scena politică.

Această alegere contribuie la o amplificare a iluziilor în legătură cu posibilităţile unui sistem de securitate colectivă internaţională la care ar adera, de asemenea, Germania şi Italia; şi aceasta chiar în momentul în care aprobarea principiului neintervenţiei este însoţită în realitate de o violare a acestuia, precum şi de o practică ce contravine declaraţiilor făcute. Am amintit deja această aliniere a ISM la politica Societăţii Naţiunilor, în a doua jumătate a anilor '20. Nu s-a schimbat nimic nici după zece ani, cu excepţia faptului că într-un cu totul alt context, neputinţa tragică a acestor două organizaţii va ieşi de acum înainte la iveală. Aceasta nu înseamnă că partidele aderente la ISM nu s-au mobilizat pentru a organiza sprijinul oferit Spaniei republicane: ajutorul material a existat, dar poziţia politică a Internaţionalei a contribuit la izolarea republicanilor spanioli şi deci la înfrîngerea acestora. În plus, sprijinul activ acordat Spaniei republicane ar fi reprezentat o apropiere *de facto* faţă de mişcarea comunistă care continua să refuze dreapta din ISM. Marile „procese de la Moscova" (iulie 1936, apoi martie 1937) vin să agraveze şi mai mult o neîncredere deja veche, constituind un obstacol în plus în faţa oricărei posibilităţi de cooperare: ele furnizează încă un argument acestei „drepte" care, încă de la sfîrşitul lui 1934, a ameninţat cu ruptura, în cazul în care s-ar contura o astfel de apropiere. Paradoxal, acest tragic episod este minimalizat şi chiar ţinut ascuns de partidele socialiste din Franţa şi Spania, angajate în politica Frontului Popular: nu trebuie făcut nimic din ceea ce ar putea pune în discuţie unitatea atît de greu obţinută[53]. Această grijă explică discreţia SFIO şi PSOE din timpul acestui act. Numai F. Adler, rămas secretar al ISM, dar şi membru în exil al Partidului Socialist Austriac, şi deci fără prea mari responsabilităţi la acest nivel, mai îndrăzneşte să denunţe

aceste „noi procese falsificate”[54]. Însă el nu este ascultat şi, la fel ca şi în cazul războiului din Spania, ISM nu este în măsură să definească o poziţie publică şi comună în cazul proceselor de la Moscova.

Altfel se prezintă socialismul de stînga care continuă să se consolideze şi să se structureze în cadrul unui curent internaţional din perioada anilor 1935-1937. Să ne întoarcem acum pentru o clipă înapoi, la momentul Conferinţei de la Paris, din august 1933 a Biroului de la Paris şi a IAG care a favorizat o apropiere între aceste două organisme. Fuziunea lor formală va avea loc un an şi jumătate mai tîrziu, în februarie 1935, în timpul unei noi conferinţe internaţionale, întrunită la Paris, apoi în ultima zi la Saint-Denis, pe domeniul lui J. Doriot, pe atunci interesat pentru o scurtă perioadă de timp de acest curent politic ale cărui teze despre unitatea muncitorească se apropie de ale sale. El nu este de altfel singurul, căci reprezentanţi ai stîngii din ISM – de exemplu, Jean Zyromski, precum şi membri ai Ligii poloneze urmăresc în egală măsură aceste dezbateri. Totuşi, în curînd, această problemă principală va fi pusă în termeni complet noi. Reorientarea strategică a IC, politica frontistă urmată în Spania şi Franţa reprezintă un pericol pentru Biroul de la Londra, golind de conţinut lupta pentru care acesta militează de ani de zile: alte forţe politice, mai puternice, preiau problema unităţii. El se erijează tot mai mult în apărător al socialismului revoluţionar, faţă de „reformismul” celor două Internaţionale. Din fuziunea IAG-ului cu Biroul de la Paris apare în februarie 1935 o nouă organizaţie, Biroul Internaţional al Unităţii Socialiste Revoluţionare (BIUSR), mai cunoscut şi sub numele de Biroul de la Londra.

În septembrie 1935, BIUSR beneficiază de două contribuţii meritorii: într-adevăr, în cursul acestor luni se consti-

tuie Stînga Revoluţionară (GR)* , făcînd parte din SFIO şi Partidul Muncitoresc Spaniol de Unificare Marxistă (POUM). Cu toate că nu este afiliată la Biroul de la Londra, GR îşi apără politica. Cît despre POUM, acesta decide să adere la Birou încă de la fondarea sa. Aflată la apogeu, GR influenţează aproximativ 50.000 de militanţi ai SFIO, în timp ce, în septembrie 1936, POUM regrupează circa 60.000 de aderenţi. Aceste cifre indică foarte bine situaţia, deloc de neglijat, a acestor două organizaţii, precum şi forţa lor. Încă de la formarea lor, ele s-au confruntat cu problemele ridicate de ascensiunea Fronturilor Populare, iar în lunile următoare, au trebuit să se definească faţă de acest proces revoluţionar care se va încheia o dată cu zilele de la Barcelona, din mai 1937.

Începînd de acum, în Spania, ca şi în Franţa, ofensiva care caracterizează de mai multe luni intervenţia clasei muncitoare pe scena politică, se termină, tendinţa se inversează, iar proletariatul se găseşte din ce în ce mai constrîns la defensivă pînă la izbucnirea celui de-al Doilea Război mondial. În a doua jumătate a anului 1936, POUM exercită o mare influenţă asupra Biroului de la Londra, a cărui aripă stîngă o reprezintă (Biroul de la Londra nu este omogen din punct de vedere politic; ca şi în ISM, mai multe linii contradictorii se învecinează). Viaţa sa politică se organizează plecînd, în principal, de la situaţia cu care se confruntă acesta şi într-o mai mică măsură GR. Trebuie ca el să se situeze la extrema stîngă a Fronturilor Populare şi de acolo să facă totul pentru a le devia orientarea, plecînd de la mobilizarea muncitorilor sau dimpotrivă, să condamne „colaborarea de clasă” la care acestea se dedau? Această întrebare nu are nimic teoretic: la 15 ianuarie 1936, POUM s-a hotărît să semneze pactul unui

* La Gauche révolutionnaire

Front Popular cu republicanii, socialiştii şi comuniştii, precizînd că nu este vorba decît despre un pact de moment, valabil numai pentru alegeri. Cîteva luni mai tîrziu, stînga revoluţionară se găseşte confruntată cu o problemă relativ analogă ca urmare a venirii la putere a Frontului Popular în Franţa. Léon Blum propune principalului său conducător, Marcel Pivert, un post de responsabil cu controlul politic al mass-mediei, ceea ce echivalează, de fapt, cu o funcţie de secretar de Stat însărcinat cu informarea opiniei publice. M. Pivert acceptă aceste responsabilităţi în primele zile ale lui iunie 1936, demisionînd la 28 februarie 1937. Această decizie, precum şi cea luată de către POUM la 25 septembrie 1936, constînd în a-l delega pe Andrès Nin, liderul acestei formaţiuni, la Ministerul de Justiţie din Catalonia, reflectă foarte bine politica Biroului de la Londra din timpul acestor luni decisive: încercarea de a influenţa „din interior" evoluţia Fronturilor Populare, de a le aduce un sprijin critic, contrar mişcării troţkiste care, chiar şi cu forţe reduse, denunţă strategia frontistă ca fiind contra-revoluţionară[55].

În timpul acestei perioade, Biroul de la Londra încearcă să regrupeze extrema stîngă europeană, revendicîndu-se dintr-un socialism revoluţionar la fel de diferit de o practică reformistă ca şi de comunismul stalinist. Cum se poate interveni în luptele de clasă care iau amploare în Franţa şi în Spania? Aceste chestiuni sînt dezbătute pe larg în timpul unui congres internaţional[56], organizat în perioada 31 octombrie-2 noiembrie 1936, la Bruxelles, de Biroul de la Londra la care asistă cvasitotalitatea stîngii socialiste revoluţionare din Europa, cu excepţia troţkiştilor care îl dispreţuiesc şi a anarhiştilor care îl ignoră. Într-un raport introductiv, Fenner Brockway, secretar al ILP, pune accentul pe caracterul internaţional al luptei de clasă pe care o cunoaşte acum Spania, „prima bătă-

lie a războiului de clasă care va deveni european". A lăsa pe fasciști să cîștige ar însemna să li se acorde un avantaj considerabil „care ar putea fi decisiv într-un conflict ulterior". Brockway critică cele două Internaționale muncitorești pentru faptul că nu au înțeles acest adevăr esențial. Trei luni au fost astfel pierdute în încercarea de a veni în ajutorul republicanilor spanioli. Guvernul și socialiștii francezi au preferat mai degrabă alianța cu radicalii și cu Marea Britanie decît mobilizarea în masă. Politica lor de neintervenție a fost aprobată de Uniunea Sovietică, care, în cadrul pactului Laval-Stalin, are nevoie de alianța cu Franța. Cu toate acestea, Brockway relevă semnele unui început de schimbare în ceea ce privește Uniunea Sovietică care mai mult decît altădată vine în ajutorul republicanilor spanioli. Dar cum să recîștigi timpul pierdut?

Tot conform spuselor lui Brockway, aspectele internaționale ale războiului din Spania sînt în funcție de dinamica sa internă. Contrar a ceea ce pretind ISM și Kominternul, ce se petrece în Spania nu este un conflict între fascism și democrație, ci o luptă revoluționară a cărei miză o constituie socialismul sau fascismul. Această dispută privește proletariatul mondial în ansamblul său. Continuarea războiului și victoria sa finală depind în cele din urmă de aprofundarea procesului revoluționar: războiul și revoluția trebuie să meargă în paralel. Această analiză diferă radical de aceea dezvoltată de comuniști și socialiști pentru care cuceririle democratice ale proletariatului spaniol depind, înainte de toate, de victoria militară, fiind complet eronat să se vorbească despre o revoluție în Spania. Congresul se separă, după ce a adoptat o rezoluție cu următoarele puncte:

• solidaritatea indispensabilă faţă de clasa muncitoare spaniolă a cărei miză de luptă este internaţională şi priveşte proletariatul în ansamblul său;

• condamnarea politicii de „neutralitate”, urmată de guvernele francez, britanic, precum şi de Uniunea Sovietică „care a crezut necesar să se asocieze acestui fals acord de neintervenţie”;

• necesitatea unei acţiuni de clasă a proletariatului internaţional pentru a ajuta clasa muncitoare spaniolă cu toate mijloacele posibile (politice, materiale);

• reafirmarea principiului conform căruia „antagonismul nu se află între democraţia capitalistă şi fascism, ci între socialism şi fascism”. Ceea ce implică pentru Revoluţia spaniolă desfăşurarea „unor organe de masă, muncitoreşti şi ţărăneşti”, precum şi a luptei „pentru cucerirea definitivă a puterii şi a edificării unei societăţi socialiste”[57].

Numeroşi militanţi din organizaţiile aderente Biroului de la Londra pleacă pe frontul din Spania, formînd astfel o solidaritate combătută cu violenţă de către mişcarea comunistă internaţională, dornică în ultimele luni ale anului 1936, apoi între 1937-1938, să suprime – bineînţeles şi fizic – orice opoziţie sau virtualitate opoziţională, revoluţionară faţă de stînga sa. Asasinarea lui Andrès Nin, a austriacului Kurt Landau care aderase la POUM, a anarhistului italian C. Berneri, a troţkistului german Rudolf Klement, precum şi a multor altora, reprezintă una din compozantele, mult timp ascunsă, a politicii frontiste: aceasta este însoţită de suprimarea oricărei opoziţii, existente „la stînga”[58].

Divergenţele de analiză în legătură cu războiul din Spania dintre ISM şi Biroul de la Londra sînt profunde şi se conturează mai întîi în chestiunea neintervenţiei. Pînă la începutul anului 1937, anumite partide din Biroul de la Londra –

şi în special POUM – au în vedere crearea unei noi Internaţionale, socialiste şi revoluţionare. În cele din urmă, acest proiect eşuează, atît datorită divergenţelor pe care le stîrneşte în cadrul Biroului (SAP-ul german care, în ianuarie 1937, se raliază Frontului Popular, se opune cu violenţă), cît şi schimbării contextului politic european şi în primul rînd, eşecului Revoluţiei spaniole. Zilele din mai 1937, caracterizate prin înăbuşirea insurecţiei muncitoreşti, instigată de către anarhiştii din Barcelona marchează o cotitură în războiul civil din Spania şi mai ales în ceea ce priveşte proletariatul european. De acum înainte, procesul revoluţionar care a început în Franţa o dată cu zilele din februarie 1934 se va încheia; proletariatul va resimţi tot mai mult evenimentele asupra cărora pierde teren. Nici ISM, aflată de acum înainte într-o vizibilă situaţie de criză, nici Biroul de la Londra, mai omogen din punct de vedere politic, dar cu forţe mult prea limitate, nu mai sînt în măsură de a opri această evoluţie. Punîndu-se de o manieră din ce în ce mai acută, chestiunea războiului şi a păcii va provoca noi divizări sau va adînci rupturi mai vechi.

În acest context, importanţa pacifismului sporeşte continuu, iar strategiile politice care decurg de aici vor fi condiţionate de aceasta. Sentimentele pacifiste cîştigă teren în numeroase partide în care socialiştii, traumatizaţi de amintirile Primului Război mondial, au adesea tendinţa de a analiza situaţia internaţională de la sfîrşitul anilor '30 prin prisma conceptelor anterioare anului 1914. Privind retrospectiv, este uşor de arătat modul în care această viziune a lucrurilor a generat efecte politice dintre cele mai surprinzătoare şi a împiedicat pregătirea luptei împotriva fascismului. În plus, chestiunea războiului divizează numeroase partide naţionale – şi nu numai socialiste – tot mai împărţite între „belicoşi",

partizani ai unei politici de fermitate faţă de fascism şi „pacifişti”, aflaţi în căutarea unor soluţii de împăcare cu acesta din urmă. În ajunul celui de-al Doilea Război mondial, în timpul Congresului său de la Nantes, din mai 1939[59], SFIO se află pe marginea prăpastiei dintre aceste două curente. Avînd în vedere împrejurările, marile linii anterioare de separare reapar şi se înmulţesc. Începînd din 1938, partidele socialiste din Europa de Nord beneficiază de întărirea Partidului Muncitoresc Belgian, aliniat la rîndul său, la politica de neutralitate: după moartea lui Vandervelde, în acelaşi an, H. de Man devine preşedintele acestei organizaţii. La 13 septembrie 1938, aceste partide, regrupate în „Pactul de la Oslo”, anunţă Societăţii Naţiunilor voinţa lor de a rămîne neutre în caz de război. Ele continuă să manifeste o ostilitate totală faţă de comunism: orice formă de acţiune cu acesta nu ar putea decît să „provoace” puterile fasciste, precipitîndu-le intervenţia. Cîteva săptămîni mai tîrziu, Executivul ISM, reunit la Bruxelles, se vede incapabil de a defini o orientare comună, cu scopul redactării unui text care să condamne acordurile de la München, trebuind să se mulţumească numai cu o luare de poziţie minimală, cerînd „garanţii democratice”, omise în tratate, pentru populaţiile anexate de Reich. Altfel spus, divergenţele din rîndul ISM dintre „susţinătorii” şi „opozanţii” acordurilor de la München sînt ireductibile: SFIO le aprobă, Laburiştii le condamnă, în timp ce scandinavii, belgienii, olandezii şi elveţienii optează pentru neutralitate. O ultimă iniţiativă a SFIO în vederea unei acţiuni coordonate între partidele francez, englez, olandez, belgian şi elveţian va fi respinsă de secretarul ISM care se declară incapabil de a organiza vreo reuniune: nici în cadrul Internaţionalei nu mai aşteaptă nimeni vreun gest internaţionalist[60]. Aici, diferenţa este mare în comparaţie cu august 1914: ilu-

ziile profunde şi larg răspîndite în majoritatea partidelor au dispărut complet, pentru a face loc unui sentiment în care se contopesc resemnarea, neputinţa şi dezamăgirea. În mod semnificativ, Adler şi de Brouckère, respectiv, secretarul şi preşedintele ISM, demisionează din funcţiile lor, în mai 1939. După un scurt interim, exercitat de Albarda, îi vine rîndul lui C. Huysmans să acceadă la preşedinţia organizaţiei muribunde: numele său, care aminteşte de eşecurile din Primul Război mondial, asociază acestui faliment iniţial o a doua catastrofă pe care toată lumea o simte ca iminentă. El simbolizează în mod tragic acest nou naufragiu al internaţionalismului. Ultima reuniune a Biroului ISM se va ţine la Bruxelles, în 3 aprilie 1940, unde va fi redactat un program de „Reconstrucţie a Europei", precum şi un apel pentru ziua de 1 Mai, care se încheie cu urarea „unei păci durabile, bazate pe cooperarea internaţională şi pe înţelegerea democratică între popoare". Dar nici numele lui Stalin şi nici cel al lui Hitler nu figurează aici: acest text, conceput cu trei săptămîni înainte de adevăratul debut al celui de-al Doilea Război mondial şi de invadarea Belgiei şi a Franţei, rămîne însă fără nici un ecou. Cîteva săptămîni mai tîrziu, C. Huysmans părăseşte Belgia pentru a lua calea exilului la Londra unde, în 1945, va încerca să menţină un organism internaţional, fără reuşită însă, căci Internaţionala a dispărut încă din 1940, chiar dacă actul său de deces datează din noiembrie 1946, de la Conferinţa de la Bornemouth.

Dispariţia sa progresivă, apoi agonia acesteia au început însă cu mult înainte, aceste evenimente putînd fi datate cu exactitate: Internaţionala încetează cu adevărat să mai existe în calitate de organism de coordonare a socialismului internaţional începînd din 1933. Un indiciu şi o mărturie dintre cele mai autorizate în acest sens provine chiar de la princi-

palul său responsabil, F. Adler. Ultimul Congres Internaţional al ISM va avea loc la Viena, în 1931; în august 1933, o conferinţă – însă nu un congres – s-a reunit la Paris. Aceasta va fi ultima manifestare internaţională a ISM pînă la cel de-al Doilea Război mondial. Evident că nu am putea să reţinem organizarea acestui congres sau a conferinţelor internaţionale drept singurul criteriu de internaţionalism sau de existenţă a unei organizaţii internaţionale. *A contrario*, trebuie să estimăm că incapacitatea de a duce la bun sfîrşit o existenţă organizaţională internaţională normală şi regulată constituie expresia unei crize profunde cu care se confruntă principala compozantă politică, din punct de vedere numeric, a mişcării muncitoreşti: însă nu subiectele de discuţie au lipsit în aceşti şapte ani! În acelaşi timp, succesorii Biroului de la Paris, această organizaţie „mizerabilă"[61] cum o numea cu dispreţ acelaşi Adler, în 1927, sînt în măsură să organizeze patru reuniuni internaţionale (în 1935, la Saint-Denis; în 1936, la Bruxelles; în 1938 şi 1939, la Paris)[62]. Există aici o răsturnare de situaţie care constituie indicele unor probleme de o cu totul altă gravitate.

Mărturia lui F. Adler este încă şi mai copleşitoare. Redactînd, în 1939 şi 1940 două memorandum-uri despre activitatea ISM, el caracterizează această organizaţie, îndreptăţit să o numească o forţă „epuizată din punct de vedere politic". În acest sens, el precizează:

> „În timpul perioadei celei mai agitate din existenţa sa (începînd din 1931), ISM s-a abţinut să stabilească în cursul unor deliberări politice, discuţii libere şi aprofundate ce ar fi trebuit să constituie linia partidelor afiliate, în calitate de directivă a Internaţionalei. Convocarea unui congres a fost de fiecare dată respinsă atunci cînd un partid sau un funcţionar al ISM o sugera"[63].

Care sînt cauzele unei asemenea „dispariţii"? Aceasta se explică, afirmă Adler, „prin lipsurile mişcării muncito-

rești internaționale și trebuie recunoscut că ISM nu a știut cum să reacționeze la aceste neajunsuri. Mai precis, Adler invocă „naționalizarea mișcării muncitorești", adică tendința partidelor afiliate la ISM de a privilegia din ce în ce mai mult realitatea națională cu care s-au confruntat, în detrimentul obligațiilor lor internaționale. Dacă este adevărat că în mai multe țări – și în special în Europa de Nord, Belgia, Marea Britanie, inclusiv Olanda – partidele socialiste au fost puternice, cu cît acestea au fost mai mult predispuse la o existență proprie, cu atît au ales, fără să fi avut, practic, o conștiință foarte clară, să se plieze în mod autonom în cadrul unei politici naționale. Inserția în viața publică a țărilor lor s-a făcut în prejudiciul solidarității internaționale. Angajat încă de la începutul secolului al XX-lea, accentuat considerabil în timpul Primului Război mondial, acest proces nu s-a întrerupt o dată cu aceasta, ci dimpotrivă, a mers mai departe. În perioada interbelică, trei elemente au contribuit și mai mult la minarea bazelor internaționalismului; dincolo de erorile umane și de eșecurile personale, ele justifică această prăbușire finală a ISM. Întîi de toate, ascensiunea unor partide socialiste la putere – chiar și pentru o perioadă limitată – a accelerat puternic acest proces de integrare în viața națională și a întărit forțele centrifuge ale ISM: nu este deloc o simplă coincidență faptul că, în timpul acestor două decenii, partidele aflate la putere sau în măsură de a accede la aceasta, se situează de regulă în aripa dreaptă a ISM (Putem lăsa la o parte cazul partidelor francez și spaniol care au de asemenea acces la responsabilitățile guvernamentale, dar într-un context mult diferit pentru fiecare dintre ele, acesta caracterizîndu-se printr-o radicalizare muncitorească, inexistentă în cazul partidelor socialiste nordice.)

În mod paradoxal, un al doilea factor a putut contribui la această „reducere" a internaționalismului: apariția unei

puternice mişcări comuniste, care, sprijinindu-sc în anumite perioade şi cel puţin în mai multe ţări pe primul Stat socialist şi dispunînd de o organizaţie dc luptă, extrem de structurală – Internaţionala a III-a – a putut *a contrario*, să slăbească internaţionalismul socialist. Existenţa Kominternului a trezit un patriotism de organizaţie, consolidarea misticii socialistc internaţionale pe care a putut, dc asemenea, să o şi macine: ca reacţie la internaţionalismul proletar susţinut cu tărie de comunişti, un mare număr de socialişti au avut tendinţa de a se replia şi de a pătrunde, înainte dc toate, în societăţile lor naţionale. Pe de altă parte, divergenţele apărute în interiorul ISM în legătură cu oportunitatea unităţii de acţiunc cu comuniştii au slăbit comunitatea socialiştilor din punct de vedere ideologic şi politic şi s-au manifestat, o dată în plus, în defavoarea internaţionalismului socialist.

În sfîrşit, un al treilea element a intervenit în modificarea echilibrului de forţe din cadrul ISM: ascensiunea generalizată a fascismului a constrîns numeroasc partide la ilegalitate. Diferenţele de situaţie dintre un partid care trăieşte în clandestinitate sau în exil (acesta a fost cazul germanilor şi apoi, începînd din 1933 a austriecilor) antrenează divergenţe în analiză. ISM se împarte tot mai mult în organizaţii reduse la clandestinitate sau la exil şi în partide care duc o viaţă democratică normală. În prima grupare intră socialiştii din Europa Centrală (cu excepţia Cehoslovaciei, pînă în 1939) şi din Sud (Italia, Iugoslavia, Grecia, Spania). În a doua, figurează cei din Europa de Nord, Belgia, inclusiv Marea Britanie. Mult mai puţin sensibili decît precedenţii în ceea ce priveşte lupta împotriva fascismului, care nu reprezintă o ameninţare pentru ţările lor, aceştia din urmă sînt, dimpotrivă, foarte critici şi chiar profund ostili comunismului, avînd adesea înclinaţii mai pacifiste. Dincolo de discursul socialist, aparent

comun ansamblului de organizaţii a ISM, aceste diferenţe de situaţie, explicabile prin nişte realităţi poate mai tranşante decît cele care caracterizează Europa de dinainte de 1914, au cîntărit destul de greu. Ele determină căderea finală a acestui colos cu picioare de argilă care a devenit ISM.

Să adăugăm, în sfîrşit, că incapacitatea de a reînnoi teoria şi strategia a constituit un factor suplimentar de inerţie şi apoi de paralizie pentru ansamblul organizaţiei. Ea a condamnat socialismul revizionist să fie în cele din urmă înghiţit prin intermediul pacifismului, de către acest fascism pe care dorea să-l combată şi de originalitatea căruia a luat act la începutul anilor '30 poate mai mult decît alţii: acestea au fost traiectoriile lui Déat şi Henri de Man, însă ele nu s-au conturat pe deplin decît în ajunul celui de-al Doilea Război mondial şi nu înainte. Acest imobilism generalizat marginalizează tentativele de reînnoire întreprinse de socialismul revoluţionar, condamnîndu-le; forţele sale, deloc neglijabile, sînt totuşi prea şubrede pentru a putea revigora fracţiunile Internaţionalei Socialiste a Muncii: Stînga revoluţionară a SFIO, precum şi POUM nu au nici un discipol în Marea Britanie şi nici în ţările scandinave. Sensibilitatea, cu siguranţă mai internaţionalistă a socialiştilor de stînga din Biroul de la Londra, explică de ce aceştia au fost în măsură să ducă o activitate internaţională mai susţinută decît cea a ISM care dispunea totuşi de mijloace mult mai considerabile. De fapt, începînd cu 1933, mai mult socialismul de stînga va juca rolul unei Internaţionale, dar forţele sale sînt prea slabe, iar atacurile cărora trebuie să le facă faţă prea brutale pentru a-i permite să îndeplinească perfect acest rol: aceste două motive justifică rezultatele slabe obţinute. Nu este de ajuns să reuneşti congrese internaţionale pentru a fi o adevărată Internaţională, chiar dacă această condiţie este, fără îndoială,

necesară, trebuie să dispui şi de o implantare în numeroase ţări pentru a putea „modifica mersul evenimentelor". În realitatea europeană interbelică nu mai există spaţiu politic pentru o a treia cale a socialismului. Locul este ocupat de cele două Internaţionale muncitoreşti care condamnă socialismul de stînga la un rol marginal.

În ajunul celui de-al Doilea Război mondial, F. Adler este conştient de falimentul teoretic şi politic al ISM. El subliniază faptul că distrugerea mai multor partide social-democrate – şi în primul rînd a SPD – nu a fost absolut deloc urmată de o reflecţie asupra cauzelor înfrîngerii lor. Pentru principalul secretar al ISM, „majoritatea conducătorilor acestor partide nu au înţeles nimic din aceste eşecuri", rămînînd în continuare la conducere. Nu este vorba aici despre faptul că un mare număr de partide aparţinînd de ISM au fost constrînse la ilegalitate, ceea ce explică criza Internaţionalei, ci tocmai despre faptul că unele cadre din aceste partide au fost incapabile să „reflecteze asupra noilor condiţii la care le-au dus dezastrul lor"[64]; puse în faţa unor situaţii noi, ilegale şi clandestine, datorită fascismului ele nu au ştiut să propună clasei muncitoare un program care să corespundă necesităţilor timpului. În plus, unii dintre ei au crezut că printr-o politică de concesii pot menţine în viaţă organizaţia, sub un regim sever chiar şi într-un cadru fascist: în martie 1933, Otto Wells a demisionat din Birou şi din Executivul ISM pentru a evita să dea regimului nazist vreun pretext pentru represiuni. Această politică de conciliere s-a soldat însă cu un eşec total.

Problema s-a pus, cu toate că de o manieră diferită, şi în ţările democratice. Mai multe partide socialiste au dorit să lupte împotriva fascismului, privilegiind alianţele cu anumite fracţiuni ale burgheziei naţionale. Astfel, ISM s-a găsit

împărţită între o grupare de organizaţii constrînse la ilegalitate, avînd adesea mari dificultăţi de adaptare şi invers, un grup de partide mult mai aproape de forţele politice burgheze existente în ţările lor. Din ce în ce mai mult hărţuită de aceste două compozante, ISM a întîlnit dificultăţi sporite pe care nu le-a putut depăşi, pentru a acţiona ca un adevărat organism.

Aceasta este, fără îndoială, cauza principală a eşecului său final: o prea mare distanţă între discursul internaţionalist şi practica naţională a secţiunilor sale. Ponderea acesteia din urmă a fost hotărîtoare. Neputinţa ISM se apropie de cea a Societăţii Naţiunilor. Viziunea acestora asupra lumii care se întemeiază pe exaltarea democraţiei şi a priorităţii acordate negocierii în cadrul relaţiilor diplomatice dintre state, este foarte asemănătoare, dar întreţine multe speranţe. Eşecul ISM se produce o dată cu falimentul sistemului de securitate colectivă pe care nici o forţă politică şi nici un stat nu au avut mijloacele să-l aplice. Faţă de Europa, Statele Unite au dus o politică mult prea izolaţionistă; admisă tîrziu în concertul naţiunilor democratice europene, Uniunea Sovietică a fost în mod constant suspectată de către acestea şi apoi dată la o parte ca urmare a acordurilor de la München. Nici Franţa şi nici Anglia nu au ştiut să construiască un zid de apărare politic, diplomatic şi mai apoi militar împotriva fascismului în ascensiune. Oricît de real ar fi, eşecul ISM trebuie analizat cu ajutorul contextului în care s-a desfăşurat şi care permite o mai bună înţelegere a cauzelor profunde ale acestuia. Într-o lume radical schimbată în urma celui de-al Doilea Război mondial, într-o Europă care începe să fie imaginată ca o entitate încă din 1950 – dar nu şi de către socialişti – organizarea socialismului internaţional care renaşte din propria cenuşă va fi oare în măsură să joace un rol la înălţimea aspiraţiilor sale?

RECONSTRUCŢIA INTERNAŢIONALEI (1940-1951)

Problemele cu care se confruntă socialiştii europeni imediat după cel de-al Doilea Război mondial sînt diferite din multe puncte de vedere de cele care au solicitat Internaţionala Socialistă a Muncii: în şase ani, raporturile de forţă s-au schimbat mult în Europa şi în lume. Cu excepţia franchismului în Spania, toate regiunile fasciste sau inspirate de acesta au fost înlăturate în beneficiul forţelor democratice. La Congresul de la Bruxelles al ISM din 1928, Vandervelde regretase absenţa unei dezvoltări sincrone a democraţiei în Europa, văzînd în acest lucru unul din principalele motive ale întîrzierii socialismului. Se pare că rugile sale vor fi ascultate în 1945. Triumful asupra forţelor Axei antrenează căderea dictaturilor, discreditîndu-le; victoria aliată este însoţită de o reală progresie a democraţiei în Europa şi reînvie o formidabilă speranţă pentru construirea unei lumi noi. Foarte repede însă mersul lucrurilor va spulbera multe iluzii şi va pune în discuţie această viziune prea optimistă, dar în acest an, 1945, nimic nu este încă pierdut. În acest context, mulţi cred că un sistem de securitate colectivă, garantat de marile puteri victorioase asupra nazismului – în

primul rînd Statele Unite și Uniunea Sovietică – va aduce pacea în lume. Participarea miniștrilor la numeroase guverne din Europa nu face decît să întărească asemenea speranțe: este cazul Danemarcei (pînă în octombrie 1945), Norvegiei (din mai pînă în septembrie 1945), Finlandei, Austriei, Belgiei, Franței și Italiei reprezentînd Europa Occidentală. În Europa de Est, colaborarea guvernamentală are loc în cadrul unei alianțe de tip Front Popular în Bulgaria, Ungaria, Polonia, România și Cehoslovacia. Totuși, această orientare este refuzată încă din această perioadă de către socialiștii britanici și olandezi, dar poziția lor rămîne minoritară.

În acest context promițător, socialismul internațional va putea oare să joace un rol care să fie la înălțimea speranțelor sale, va fi oare în măsură să se reorganizeze la scară europeană și să reia „lunga tradiție de cooperare directă și de compromis" care îl caracterizează?[1] Împrejurările par să-i fie favorabile. Totuși, foarte repede, umbre din ce în ce mai amenințătoare vor întuneca acest tablou, aparent seducător, dar care nu ține seama de realitate. Mai multe coordonate trebuie luate aici în considerare. Întîi de toate, importanța trecutului și manifestările „internaționalismului eșuat" care au caracterizat ultimii ani ai ISM, vor cîntări greu în reorganizarea mișcării socialiste după terminarea celui de-al Doilea Război mondial: aceasta va avea nevoie de șase ani pentru a se reconstitui formal, ca internațională, după o perioadă inițială, dificilă, de depășire a formelor destul de surprinzătoare, retrospectiv vorbind, ale naționalismului din propriile sale rînduri. Sfîrșitul acestei prime etape coincide și se explică prin modificarea raportului de forțe la nivel internațional care pune în noi termeni o problemă mai veche pe care ISM nu a știut să o rezolve în mod satisfăcător: perioada 1947-1948, precum și apariția Războiului Rece diferă evi-

dent, în multe privinţe de anii 1933-1939; în aceste două cazuri chestiunea comunistă reprezintă o discriminantă de neocolit care va stîrni multe dispute, contribuind la modelarea înfăţişării socialismului european pentru mai mult de un deceniu. Va trebui să vină sfîrşitul anilor '60 pentru a vedea lucrurile schimbate în profunzime. În această perioadă postbelică, socialismul rămîne în marea sa majoritate o mişcare europeană, chiar dacă procesul de decolonizare din Commonwealth şi apoi din coloniile franceze îi va conferi destul de repede un aspect mai internaţional.

Anii grei ai războiului

Mai mult decît în perioada Primului Război mondial, se cuvine să stabilim aici o distincţie între realităţile naţionale cu care se confruntă fiecare partid şi organizaţia sa internaţională – sau mai degrabă ceea ce a mai rămas din ea. Ruptura dintre aceste două entităţi este aproape totală, în orice caz mai mare decît cea înregistrată de-a lungul istoriei sale. În nici un moment, Internaţionala nu a fost cu adevărat în măsură de a da directive precise secţiunilor sale naţionale şi încă mai puţin de a le influenţa acţiunea. Ce se întîmplă deci cu principalele linii de forţe ale socialismului din Europa în timpul celui de-al Doilea Război mondial?

Atît pentru Internaţională, cît şi pentru partidele sale, această perioadă este, fără îndoială, cea mai sumbră din istorie[2]. Încă de la începutul anilor '30, Europa a cunoscut o progresie generalizată a regimurilor totalitare şi dictatoriale pe care socialiştii – la fel ca şi celelalte compozante ale mişcării muncitoreşti – nu au fost în măsură să le oprească. Cu excepţia Spaniei şi Franţei în 1936-1937, acest proces a

părut irezistibil de-a lungul unei succesiuni neîntrerupte a înfrîngerilor muncitoreşti. Al Doilea Război mondial continuă această tendinţă, aprofundînd-o, scoţînd totodată la suprafaţă fracturi decisive ale căror breşe apăruseră încă din cursul deceniului trecut. Începînd din 1940, contradicţiile apar. Cvasitotalitatea partidelor socialiste europene va fi de acum înainte desfiinţată, iar militanţii sînt constrînşi la cea mai severă clandestinitate pentru a continua lupta împotriva fascismului, atunci cînd nu întreţin relaţii într-un mod sau altul cu ocupantul în scopul de a încerca să salveze ceea ce mai poate fi salvat[3].

În general, organizaţiile socialiste se divizează între susţinătorii luptei antifasciste care participă diferenţiat, în funcţie de conjunctura naţională, la Rezistenţă şi partizanii unei politici de înţelegere cu învingătorii, care va duce pe unii dintre aceştia foarte departe de idealurile lor iniţiale. Să ne amintim că la începutul războiului, confuzia şi generalizarea ating apogeul în rîndul mişcării muncitoreşti, pactul germano-sovietic venind să agraveze şi mai mult o situaţie deja foarte complicată. Va fi nevoie de aproape doi ani pentru ca acest episod să fie umbrit de evenimente. Totuşi, în ciuda angajamentului lor comun în lupta împotriva ocupantului, comuniştii şi socialiştii rămîn divizaţi şi chiar opozanţi în special în Europa Centrală şi Orientală unde căderea nazismului şi a sateliţilor săi se efectuează sub conducerea Armatei Roşii. Aceste opoziţii prefigurează într-un fel evenimentele pe care le vor cunoaşte aceste ţări în anii 1945-1948.

În 1939, ţările din Europa Centrală şi Mediteraneană se află sub cizma regimurilor totalitare, în timp ce în Europa de Vest şi de Nord, partidele socialiste se află încă la putere în Damarca şi Norvegia (din 1935), sau în măsură de a exercita o activitate legală. În Ţările-de-Jos, social-democraţii au doi

reprezentanţi în guvern, începînd din august 1939; în restul Ţărilor Scandinave, în Belgia, Marea Britanie şi Franţa, mai există încă forme variate de democraţie, oricare ar fi natura regimului. Însă acolo unde se pot exprima liber, partidele socialiste sînt profund divizate, în special în Franţa, Belgia şi Norvegia. În Franţa, SFIO se află în prag de fragmentare, în timpul Congresului său de la Nantes (mai 1939), între pacifişti – reprezentaţi în principal de secretarul administrativ, Paul Faure, precum şi de numeroase cadre şi parlamentari ai Partidului – şi partizanii unei politici de fermitate, simbolizată de Léon Blum şi de o manieră mai clară, dar aflaţi în minoritate, de Jean Zyromski. Această divizare se regăseşte şi în Belgia, între preşedintele POB-ului, H. de Man – pacifist sub masca neutralităţii – şi alţi conducători, ca de exemplu Louis de Brouckère, A. Delattre şi H. Rollin, precum şi în rîndurile socialiştilor norvegieni.

August 1939: pactul germano-sovietic exacerbează aceste contradicţii întărind şi mai mult anticomunismul înverşunat al socialiştilor pacifişti, introducînd altele noi, în special în rîndul emigraţiei socialiste italiene pentru care acest element neaşteptat vine să complice într-un mod aparte misiunea. Unanim antifascistă, această emigraţie nu este împărţită nici ea în legătură cu atitudinea ce trebuie adoptată faţă de comunişti; unii dintre membrii săi, precum Nenni, sînt totuşi de părere să nu se distrugă complet relaţiile cu aceştia, în timp ce alţii (Saragat, Tasca) iau o atitudine diametral opusă. În toate cazurile, nici o apropiere – chiar şi de moment – nu se poate realiza între socialiştii pacifişti şi comuniştii care, urmînd directivele Kominternului, adesea nu fără dificultăţi, abandonează linia antifascistă anterioară, pentru a sprijini o politică pacifistă: conjuncţia între aceste două forme diferite de pacifism este imposibilă, anticomunismul fiind mai puternic.

O dată cu adevăratul început al celui de-al Doilea Război mondial şi cu victoriile fulgerătoare ale lui Hitler în Polonia şi apoi în Franţa, contextul se găseşte, evident, radical modificat, iar Europa trece în întregime sub cizma totalitară. Excepţie face Marea Britanie, care începînd din iunie 1940 rămîne singura ţară liberă de pe Bătrînul Continent unde se pot refugia numeroşi conducători socialişti provenind mai ales din ţările Europei Centrale şi Orientale (Polonia, Cehoslovacia), precum şi, într-o mai mică măsură, din Italia. O parte din socialiştii italieni îşi găsesc, de asemenea, refugiu în Elveţia, organizîndu-se într-o Federaţie Socialistă Italiană, puternic anticomunistă, aflată sub conducerea lui Ignazio Silone. În timpul anilor precedenţi, socialiştii germani şi austrieci au putut să se refugieze în Franţa şi în Marea Britanie, dar, evident, numai aceasta din urmă le-a putut asigura primirea începînd din 1940.

Alegerile sînt mult mai importante pentru socialişti în ţările lor de origine. Într-un singur caz, în Danemarca, social-democraţii rămîn la putere pînă în 1942, ducînd o politică de negociere, încercînd să protejeze populaţia împotriva ocupantului. Însă această orientare trebuie abandonată începînd din noiembrie 1942. Constrîns la ilegalitate, Partidul Muncitoresc Norvegian optează în curînd pentru Rezistenţă, alăturîndu-se burgheziei patriote. La fel se întîmplă şi în Ţările-de-Jos, unde o minoritate încearcă totuşi pe o scurtă perioadă să ducă o existenţă legală pe lîngă ziarul „Het Volk"; experienţa demonstrează rapid zădărnicia unei asemenea politici şi imposibilitatea unei existenţe organizate fără garanţia puterii în funcţiune, ceea ce majoritatea socialiştilor olandezi refuză.

La începutul războiului, iluzii analoge sînt de asemenea răspîndite în Belgia prin puternica personalitate a lui H. de

Man care, la 28 iunie 1940 îndeamnă pe militanţii din POB să „intre în cadrul unei mişcări de resurecţie naţională...", să se adune „... într-un partid unic al poporului belgian unit prin fidelitatea faţă de regele său şi prin voinţa de a realiza suveranitatea Muncii". Ca şi alţi intelectuali proveniţi din socialism – îl putem cita aici şi pe francezul F. Delaisi – H. de Man vede în căderea democraţiilor occidentale naşterea unei Europe unificate prin arme în care frontierele economice vor fi nivelate şi a unui regim „în care autoritatea Statului va fi destul de puternică pentru a submina privilegiile claselor avute şi a înlocui şomajul prin muncă". Totuşi, în ciuda personalităţii semnatarului său, acest Manifest nu suscită decît un număr limitat de ralieri, recunoscînd erorile comise de POB în anii precedenţi; majoritatea socialiştilor belgieni precum şi Tinerele Gărzi socialiste se angajează în lupta împotriva nazismului. Trebuie schimbată tactica şi înlocuit fostul POB, desconsiderat de apelul preşedintelui său, din iunie 1940: la sfîrşitul aceluiaşi an se constituie, de asemenea, Mişcarea Socialistă Belgiană, transformată în 1942 în Partidul Socialist Belgian* care, angajat în Rezistenţă, deja îşi face planuri de viitor.

În Franţa[4], tentativele de raliere la noua ordine, întreprinse de socialişti, vor merge cel mai departe. Cu multe nuanţe, numeroşi socialişti vor colabora o perioadă cu regimul de la Vichy şi vor gusta din plăcerile otrăvite ale Colaborării. Să-i amintim aici pe Adrien Marquet şi Marcel Déat – care, este adevărat, au rupt relaţiile cu SFIO în 1933. Primul va fi ministru de Interne al regimului de la Vichy din 23 iulie pînă în 6 septembrie 1940, al doilea va merge mult mai departe deoarece, fiind principalul responsabil al Adu-

---

* Parti socialiste belge

nării Naţionale Populare*, va căuta o colaborare deschisă cu nazismul şi va ajunge, nu fără greutate, la scopul propus, adică la putere, aceasta întîmplîndu-se abia în martie 1944, cînd va deveni ministru al Muncii şi Solidarităţii Naţionale. Paul Faure, Charles Spinasse, Jean-Baptiste Séverac, Ludovic Zoretti, Paul Rives, Compère-Morel, majoritatea grupului parlamentar: tot atîţia socialişti cunoscuţi pe care pacifismul antebelic îi conduce la diverse tentative de înţelegere cu regimul de la Vichy, începînd cu 1940. Unii dintre ei au fost influenţaţi de H. de Man, printre aceştia şi Marcel Déat, fără îndoială cel mai cunoscut: ei nu reprezintă totuşi majoritatea acestui curent. Pentru numeroşi aleşi, în special edilii municipali, rămînerea la post sub regimul de la Vichy, mai poate încă servi la apărarea unei populaţii într-un moment deosebit de dificil, ceea ce nu ezită să facă André Morizet sau Henri Sellier. În asemenea cazuri este dificil să facem distincţie între „alesul fidel opiniilor sale şi cel care a prezentat Revoluţia naţională, raliindu-se unei politici colaboraţioniste".

Pe un alt plan, numeroşi foşti responsabili ai CGT, mai mult sau mai puţin influenţaţi de SFIO înainte de război, acţionează în mod analog şi speră, cel puţin într-o primă fază, să găsească posibilităţi de acţiune în cadrul Cartei Muncii. Însă ei vor fi repede decepţionaţi, iar această tentativă va lua sfîrşit.

În ciuda convergenţelor indiscutabile dintre aceşti militanţi, ar fi totuşi greşit să-i situăm pe toţi pe acelaşi plan: ca urmare a imtermediului său ministerial, Marquet se repliază pe municipalitatea din Bordeaux, în timp ce Spinasse se erijează în apărătorul anumitor valori ale Frontului Popular (este vorba, în special, despre concediile plătite)... pînă în 1942, în „Le Rouge et le bleu", ceea ce diferă destul de mult

* Rassemblement national populaire (RNP)

de tentativele – eşuate – de înfiinţare a unui partid unic, vizibil influenţate de modelul nazist, întreprinse de Marcel Déat. Poate mai mult decît altcineva, în mijlocul acestor contradicţii se află un militant: fostul comunist italian Angelo Tasca, devenit la sfîrşitul anilor '30 redactorul-şef al paginii politice străine a ziarului „Le Populaire", trăieşte pe toată perioada războiului la Vichy, unde ocupă responsabilităţi oficiale, ceea ce se pare că nu-l împiedică să ofere, de asemenea, ajutor Rezistenţei. Au existat şi alte cazuri similare, la fel de complexe, dar mai puţin vizibile, iar pentru o bună parte din acestea, istoria încă se mai scrie. Este sigur însă că, într-o mare măsură, numeroşi socialişti au dus o politică de expectativă, dacă nu de colaborare şi de complezenţă faţă de Statul francez şi chiar de ocupantul nazist.

Toţi vor plăti scump, o dată cu Eliberarea. Dacă ar fi, într-adevăr, inutil să minimalizăm criza trăită în aceşti tragici ani de socialismul francez, ar fi, de asemenea, greşit dacă am vedea în această tendinţă colaboraţionistă sau numai de expectativă doar singura sa compozantă: mulţi militanţi şi în primul rînd, principalul responsabil al SFIO, refuză această orientare. Întemniţat de guvernul de la Vichy, Léon Blum se dedă la o critică severă a atitudinii de „constrîngere şi de echivoc" a partidului său, considerînd că nu a fost la înălţimea evenimentelor. SFIO nu a fost dizolvată de guvernul de la Vichy, contrar a ceea ce s-a întîmplat cu sindicatele. Totuşi, conducătorii acesteia o consideră, şi pe bună dreptate, complet desconsiderată şi asimilată Republicii a III-a, discreditată şi defunctă, refuzînd să o mai păstreze, considerînd mult mai important să se alăture mişcărilor de Rezistenţă şi să le dezvolte. Începînd din martie 1941 este totuşi înfiinţat un Comitet de Acţiune Socialistă* a cărui

* Comité d'action socialiste (CAS)

responsabilitate pentru cele două zone va cădea curînd în sarcina unui fost redactor al ziarului „Le Populaire”, Daniel Mayer. Cîteva luni mai tîrziu, în decembrie, CAS tipăreşte o foaie clandestină, „Socialisme et liberté”. Alţi militanţi, adesea rămaşi în umbră înainte de cel de-al Doilea Război mondial, acţionează în acelaşi sens, fie că este vorba despre Jean Texcier care publică clandestin *Conseils à l'occupé* sau despre fostul ministru al Muncii, Jean Lebas, care organizează o reţea în Nord, face să apară în octombrie 1940 „L'Homme libre” şi leagă contacte cu cei din Rezistenţa belgiană. În acelaşi timp, Christian Pineau începe să pună pe picioare mişcarea Libération-Nord cu ajutorul lui Robert Lacoste şi a numeroşi militanţi socialişti şi sindicalişti. Grupări se formează, de asemenea, la Lyon şi la Toulouse, îndeosebi plecînd de la foştii militanţi, provenind dintr-o dizidenţă a SFIO – Partidul Socialist Muncitoresc şi Ţărănesc* – care a avut o existenţă efemeră din 1938 pînă în 1940. Dacă relaţiile cu comuniştii se modifică radical începînd din iunie 1941, o dată cu intrarea lor masivă în Rezistenţă – aceasta a luat fiinţă cu mult înainte pentru un mare număr dintre ei – lucrurile nu sînt încă rezolvate: pentru a nu lăsa Partidului Comunist monopolul acţiunii în acest domeniu, Partidul Socialist se reconstituie oficial în 1943, iar în decembrie, îşi precizează programul de acţiune, rămînînd în mod firesc în clandestinitate. Acest program nu este bine primit de comunişti, care îi reproşează caracterul prea vag şi imprecis. Începînd din mai 1943, se propune crearea unui Comitet de Înţelegere, însărcinat cu studiul problemelor unităţii muncitoreşti cu Partidul Comunist, însă discuţiile continuate cu acesta din urmă, timp de un an, nu vor conduce la nici un rezultat precis. Lupta împotriva nazismului şi

* Parti socialiste ouvrier et paysan (PSOP)

victoria care pare să se contureze încă din 1943 fac pe responsabilii săi să nu uite necesitatea unei profunde reînnoiri, aşa cum o afirmă atît D. Mayer, în Franţa, cît şi Vincent Auriol, la Alger, fapt care, o dată în plus, pune problema raportului cu comuniştii. Dar pe acest plan, în ciuda luptei comune împotriva nazismului, divergenţele rămîn ireductibile: în cadrul Consiliului Naţional al Rezistenţei*, ciocnirile dintre reprezentanţii celor două partide devin reale.

În Italia, o regrupare a forţelor antifasciste este mai întîi posibilă în Nord, la Milano şi Geneva. Compozantele socialismului italian sînt multiple, cea mai importantă dintre ele fiind, fără îndoială, Partidul de Acţiune, format în iulie 1942 din mai multe grupări antifasciste democratice şi liberale. Unele provin din mişcări ale exilaţilor mai vechi, precum „Giuztizia e Liberta", altele au pătruns mai întîi în rîndul intelectualilor. Începînd din ianuarie 1943, Partidul de Acţiune scoate un ziar clandestin, „Italia libera", care reclamă instaurarea Republicii, restabilirea libertăţilor publice, separarea Bisericii de Stat, precum şi socializarea unui anumit număr de activităţi economice. Însă această organizaţie care joacă un rol capital în Rezistenţă va cunoaşte în curînd divergenţe între o aripă socializantă (E. Lussu) şi o alta, înainte de toate, liberală şi democratică (La Malfa).

Pe de altă parte, începînd din 1943, majoritatea forţelor socialiste provenind din emigraţie şi din Rezistenţă s-au organizat în cadrul Partidului Socialist de Unitate Proletară (PSIUP), condus de P. Nenni care publică „L'Avanti" în 20.000 de exemplare. Totuşi, această regrupare, încununată de succes, a socialismului italian reuşeşte cu greu să ţină piept Partidului Comunist Italian, mult mai bine instalat. Divergenţele există între cele două organizaţii, în special în

---

* Conseil national de la Résistance (CNR)

legătură cu viitoarea formă de guvernare, socialiştii pronunţîndu-se hotărît pentru Republică, în timp ce pentru comunişti această chestiune se află pe un plan secund.

Alta este situaţia socialiştilor proveniţi din ţările Europei Centrale şi Orientale: majoritatea refugiaţilor germani care şi-au părăsit ţara în 1933 au venit mai întîi în Franţa, dar situaţia acesteia din 1940 îi va constrînge să plece în Anglia, unde se vor structura în mai multe grupări. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu socialiştii austrieci, de asemenea refugiaţi la Londra, şi în Statele Unite. Totuşi, grupări clandestine cu forţe limitate, expuse unei severe represiuni, există în aceste două ţări, iar în cadrul luptei clandestine împotriva nazismului au loc un anumit număr de contacte şi chiar de acţiuni comune cu comuniştii: în octombrie 1943, reprezentanţi ai tuturor forţelor Rezistenţei din Austria constituie un Front în care socialiştii sînt foarte activi. Situaţia este la fel de dramatică şi în Polonia, parţial ocupată de sovietici, care suprimă toate organizaţiile socialiste, arestînd pe militanţii acestora: astfel, cei doi conducători ai Ligii Poloneze, H. Ehrlich şi V. Alter, refugiaţi în Europa Orientală în 1939, care au acceptat, la cererea guvernului sovietic, să formeze un Comitet Polonez de Luptă Antifascistă, sînt reţinuţi şi apoi trimişi în U.R.S.S., unde sînt condamnaţi la moarte şi executaţi în 1943. În ceea ce priveşte partea Poloniei ocupată de nazişti, situaţia sa este mult mai gravă, în special, după cum se ştie, pentru evrei. Militanţii muncitori sau aparţinînd pur şi simplu unor organizaţii democratice sînt în mod nemilos prigoniţi. În ciuda acestei duble represiuni, socialiştii, avînd circa 20.000 de membri, continuă lupta clandestină pe baza unui Program pentru populaţia poloneză, elaborat încă din 1941. Dimpotrivă, social-democraţia cehoslovacă se află în plină criză după evenimentele de la München, între condu-

cătorii săi mai vechi, adesea tentaţi de pactizarea cu naziştii şi tineretul, puternic atras de extrema stîngă şi de Rezistenţă. Unii dintre aceştia, în special în Boemia-Moravia, se vor integra într-un Front Naţional, alături de membrii Partidului Comunist Ceh. Ca şi în alte ţări, posibilităţile unei unificări a organizaţiilor muncitoreşti fac obiectul unor discuţii. Problema este pusă în termeni diferiţi în cazul Ungariei şi României, cel puţin la începutul războiului, în măsura în care forţele comuniste au fost pînă atunci nesemnificative, contrar Bulgariei, unde Partidul Comunist a cunoscut o oarecare popularitate. În sfîrşit, în Iugoslavia, dacă socialiştii au putut să influenţeze sindicatele, rolul politic al social-democraţiei a fost întotdeauna slab.

În general, forţele socialismului sînt relativ limitate în Europa Centrală şi Orientală; în Europa de Vest, cu toate dificultăţile pe care le cunosc unele din partidele sale, secţiunile unei ISM care nu mai există decît pe hîrtie, se reconstituie rapid prin participarea la luptele Rezistenţei, apoi printr-un număr mare de epurări, în scopul de a se debarasa de elementele conciliatoare sau de expectativă faţă de ocupant. Asemenea operaţii nu se realizează atît de uşor, îndeosebi în Franţa, unde reorganizarea SFIO se face cu o rigoare exemplară care nu are echivalent în nici un alt partid francez. În toată această parte a Europei, chiar înainte de Eliberare, partidele socialiste devin repede capabile să joace un rol important în ţara lor. Însă contrar comuniştilor, ei nu dispun de o organizaţie şi nici de o structură internaţională aptă să le unifice intervenţia, iar în faţa marilor lor rivali din rîndul mişcării muncitoreşti, ei apar mai degrabă în postura de inspirator decît de conducător, în ciuda acţiunii de prim plan din cadrul forţelor Rezistenţei. Nu fără greutate, aceştia au ştiut să se separe de cei care, aflaţi în rîndurile lor, au optat

pentru colaborarc prin pacifism şi anticomunism. Acţiunea lor împotriva nazismului a fost de o importanţă primordială în ţările din Europa de Vest, în Franţa, Belgia, Olanda, Danemarca şi Norvegia, precum şi în Italia. Aceasta le-a constrîns la o revizuire fundamentală a unui anumit număr de dogme, angajîndu-le totodată pe calea unui socialism mai uman. Partidele socialiste trebuie totuşi să facă faţă concurenţei înverşunate a Partidului Comunist, în principal în Belgia, Franţa şi Italia, neştiind cum să răspundă acestei situaţii: ele ezită între acţiunea unitară, putînd eventual să meargă pînă la o organizaţie unică cu aceştia din urmă, şi un program de reforme sociale şi democratice, susţinut, de asemenea, de către comunişti, precum şi de aripa stîngă a creştin-democraţiei.

Problema este cu totul diferită în Europa Orientală, unde partidele socialiste, în majoritate slave, nu vor fi în măsură să reziste progresiei partidelor comuniste. Acestea fiind în egală măsură reduse ca număr la începutul celui de-al Doilea Război mondial, structura lor mult mai solidă, angajarea în Rezistenţă şi, în sfîrşit, ajutorul Armatei Roşii începînd cu 1943-1944 explică ascensiunea lor rapidă în această zonă geopolitică a Europei, apărînd îndeosebi în Iugoslavia şi Albania ca eliberatoare. În ţările vecine, ei au cucerit poziţii de forţă mult diferite de acelea din 1933 cînd, doar în Cehoslovacia exista un partid comunist puternic. Tot acest proces ale cărui consecințe se vor vedea în anii 1945-1948 se desfăşoară în detrimentul socialiştilor. Aceştia nu prezintă oare un handicap prin absenţa unei organizaţii internaţionale? Trebuie să recunoaştem totuşi că în timpul acestor patru ani, rolul ISM este mai redus – dacă acest lucru este posibil – decît în perioada Primului Război mondial.

În iunie 1940, C. Huysmans, preşedinte al Internaţionalei Socialiste a Muncii, după demisia lui Adler şi a lui de

Brouckère, în mai 1939, soseşte la Londra animat de dorinţa de a continua menţinerea unui minimum de legături socialiste internaţionale prin intermediul unui secretariat, într-un mod poate analog cu cel pe care a încercat să-l realizeze în urmă cu un sfert de secol. El îşi dă seama însă foarte repede de lipsa de realism a unei asemenea dorinţe. Întîi de toate, îi trebuie mijloacele cele mai elementare pentru a lucra: Partidul Laburist refuză să-i atribuie un secretar administrativ. Dincolo de caracterul său anecdotic, acest episod este semnificativ pentru puţina atenţie pe care o acordă britanicii responsabilului ISM. Foarte repede însă Huysmans se loveşte de neîncrederea Partidului Laburist care, aflîndu-se din mai 1940 într-un guvern angajat într-o înverşunată politică de război, nu vrea să facă nimic din ceea ce ar putea deranja această orientare şi înţelege să-şi impună ferm controlul asupra întregii activităţi socialiste străine. Conform cu cele spuse de Huysmans, orice discuţie relativă la conduita de război întreprinsă de socialiştii străini a fost considerată drept o „gravă atingere adusă poziţiei de lider a Partidului Laburist". Singura concesie la care se ajunge, nu fără greutate, este crearea unui Comitet Consultativ Internaţional pe care el îl prezidează. În schimb, Huysmans se află în situaţia de a impune secretariatului acestui organism prezenţa secretarului Laburiştilor, însărcinat cu probleme internaţionale, William Gillies. În cadrul acestui comitet, cei doi oameni politici apără orientări divergente: în timp ce Huysmans doreşte să menţină cu orice preţ activitatea ISM, Gillies îşi concepe misiunea cu totul altfel. Este vorba despre a canaliza activităţile socialiştilor din exil în beneficiul politic al Partidului Laburist şi de a face în aşa fel încît aceştia din urmă să nu poată întreprinde nimic susceptibil de a îngrădi efortul de război britanic. Cei doi se înţeleg totuşi asupra unui punct

esenţial: îndepărtarea de la convorbiri a „socialiştilor din ţările duşmane", adică a germanilor şi austriecilor, aflaţi în număr mare la Londra. Această discriminare percepută ca o insultă de către cei interesaţi se va resimţi începînd cu mijlocul anului 1943, cînd orice relaţie oficială este întreruptă între Partidul Laburist şi conducătorii din exil ai SPD şi SPÖ. Acest simplu fapt indică limitele extreme ale internaţionalismului socialist, dacă nu chiar dispariţia sa *de facto*: în contextul războiului, sentimentele naţionaliste sînt pe deplin dominante. Această stare de spirit i-a fost reproşată în 1945 de către anumiţi socialişti germani lui Camille Huysmans pentru care acest ostracism „aproape de înţeles" din partea unui cetăţean belgian era „inacceptabil" venind de la preşedintele ISM[5].

Această voinţă de control a întregii activităţi socialiste internaţionale exprimată de Laburişti, această imposibilitate de menţinere a unui internaţionalism minimal apare la fel de clar cu ocazia unui alt episod. La iniţiativa austriacului Braunthal este publicat în momentul invaziei naziste în U.R.S.S. de la sfîrşitul lui iunie 1941 un buletin de informaţii internaţionale: „International socialist forum". Micul grup reunit în jurul lui Braunthal este incontestabil animat de un spirit mai internaţionalist decît cel al lui Gillies sau chiar al lui Huysmans. Regăsim aici francezi (Louis Levy), austrieci (Oskar Pollak), polonezi, germani şi membri ai stîngii laburiste precum Harold Laski. Însă această iniţiativă necontrolată nu este pe placul Laburiştilor care decid să publice propriul lor buletin de informaţii internaţionale, destinat numai socialiştilor din ţările aliate.

În aceste condiţii, activitatea ziarului „International socialist forum" se încheie brusc, fiind complet marginalizat, rămînînd fără nici un rezultat. În sfîrşit, acest scurt

tablou al vieţii socialiste internaţionale din timpul celui de-al Doilea Război mondial ar fi incomplet dacă nu ar fi menţionată şi existenţa Grupului de la Stockholm. Compus din socialişti germani, suedezi şi norvegieni, acesta vrea să „contribuie la reactivarea unei cooperări socialiste internaţionale". El pledează pentru susţinerea mişcării socialiste internaţionale din ţările învinse, în favoarea unei Internaţionale cu adevărat europene, depăşind chiar acest cadru geografic: viitoarea organizaţie trebuie să se deschidă „atît albilor, cît şi oamenilor de culoare". Însă activitatea acestui grup rămîne redusă şi cu rezultate dintre cele mai modeste. Slăbiciunea acestor iniţiative nu face decît să scoată mai bine la iveală ruptura definitivă, politică şi organizaţională, a mişcării socialiste din anii 1940-1944. Falimentul acesteia a fost şi mai mult simţit în timpul Primului Război mondial, fapt ce se explică prin iremediabila agonie a ISM de-a lungul anilor '30 şi prin caracterul poate tot mai înverşunat al conflictului.

Am amintit deja în ce fel istoria ISM a fost într-o mare măsură influenţată de progresia Partidului Laburist din rîndurile sale. Această tendinţă are loc în detrimentul socialismelor din Germania şi Austria. Al Doilea Război mondial întăreşte şi mai mult această orientare, iar în 1945 reorganizarea mişcării socialiste în Europa depinde mult de această coordonată suplimentară: reconstituirea Internaţionalei este în primul rînd tributară voinţei Laburiştilor de a reuşi înfăptuirea acesteia. Numai aceştia au autoritatea politică necesară şi mijloacele pentru a o face. Chiar înainte de sfîrşitul războiului, ei încep să acţioneze. Între 3-5 mai 1945 are loc la Londra, la iniţiativa acestora, o conferinţă în care sînt reprezentate partidele din Belgia, Franţa, Italia, Islanda, Marea Britanie, Norvegia, Suedia, Palestina, Spania, Polonia, Cehoslovacia, precum şi Liga poloneză. Socialiştii germani

şi austrieci nu sînt însă invitaţi, fiind daţi la o parte. Laburiştii au o mare greutate politică asupra acestei reuniuni în cursul căreia importante dezacorduri apar în legătură cu SFIO, în ceea ce priveşte finalitatea scopurilor propuse: în timp ce pentru francezi este vorba despre „definirea unei doctrine prealabile şi a unor mijloace concrete de acţiune, britanicii sînt mult mai rezervaţi şi nu vor să vadă în această primă iniţiativă decît o „conferinţă pregătitoare" care nu angajează organizaţiile prezente. Francezii propun înfiinţarea unor partide socialiste autonome, independente, susceptibile de a face presiuni asupra guvernelor respective în cadrul unei strategii de ansamblu, în timp ce pentru britanici, mişcarea socialistă trebuie să schimbe informaţii şi să coopereze cu guvernele social-democrate într-un mod mult mai empiric, necoordonat, lăsat la voia întîmplărilor şi a posibilităţilor.

Într-o anumită măsură, această profundă divergenţă aminteşte de concepţiile apărate anterior de către Laburişti în cadrul ISM şi de pragmatismul lor solid. Asupra anumitor puncte, un acord este totuşi posibil: un text comun, semnat de toţi participanţii reafirmă valoarea democraţiei „sub triplele sale aspecte, politică, economică şi socială". În materie internaţională, Conferinţa proclamă de asemenea sprijinul acordat trilogiei arbitrajului, securităţii şi dezarmării. Ea se bucură de acordul realizat de toate naţiunile angajate în lupta pentru libertate – îndeosebi Statele Unite şi Uniunea Sovietică – şi de „căutarea securităţii colective". Dincolo de enunţarea acestor mari principii care se situează în cea mai pură tradiţie a ISM, căpătînd o semnificaţie diferită şi mult mai actuală la sfîrşit de război şi cu care toată lumea nu poate fi decît de acord, mai există încă divergenţe asupra problemelor imediate: în timp ce Laburiştii, sprijiniţi şi de alte partide, în special de socialiştii polonezi, insistă asupra culpabilităţilor

colective a poporului german, declarîndu-se partizani ai dezmembrării Germaniei şi ai rectificării frontierelor sale, delegaţii SFIO sînt în mod vizibil mult mai moderaţi în condamnarea lor, pronunţîndu-se în favoarea creerii unei zone de securitate în Ruhr, Renania şi Saar. Diferenţele de apreciere sînt reale, iar pentru socialiştii francezi, care au luat poziţiile cele mai „înalte" în favoarea unei organizări a Internaţionalei, bilanţul se prezintă defavorabil la încheierea convorbirilor. Înfiinţarea organizaţiei nu a fost amintită şi nu a fost luată nici o decizie în legătură cu ISM, care mai există încă formal – ea nu va fi dizolvată decît în 1946 – în acelaşi an, în mod simbolic, cu Societatea Naţiunilor. Pentru Vincent Auriol, unul din reprezentanţii SFIO la Londra, această conferinţă marchează „un recul sensibil şi progresiv al ideii internaţionale". Marea prudenţă a Laburiştilor a impus separarea delegaţilor, fără ca aceştia să fi definit vreun proiect de ansamblu sau să fi adoptat vreo rezoluţie; spre marea dezamăgire a „internaţionaliştilor" nici cel mai mic program pregătitor al conferinţelor viitoare nu a fost schiţat[6]. Cîteva luni mai tîrziu, în iulie 1945, succesul istoric al Laburiştilor care devansează pe conservatori cu 393 de fotolii contra 163, în timpul alegerilor legislative, le sporeşte şi mai mult influenţa în ceea ce priveşte socialismul european. Deţinînd singuri puterea, fiind investiţi cu o importantă responsabilitate de reconstruire a Marii Britanii, Laburiştii vor privilegia şi mai mult acţiunea concretă în detrimentul teoriei, distanţîndu-se de mentalitatea „de opoziţionism" care, conform opiniilor lor, caracterizează încă prea multe partide socialiste europene. Interesul scăzut pentru ideologia internaţională va continua, aşa cum o vor arăta prin întreaga lor atitudine în cei şase ani care urmează. În general, modifi-

carea contextului internaţional va influenţa destul de repede restructurarea mişcării socialiste.

De la sfîrşitul celui de-al Doilea Război mondial la Războiul Rece

Climatul euforic în care se termină al Doilea Război mondial începe să se deterioreze. Capitularea celui de-al treilea Reich la Berlin (8 mai 1945) este urmată cîteva săptămîni mai tărziu de semnarea Cartei Naţiunilor Unite, la 25 iunie 1945. Aceste două evenimente vor deschide oare o perioadă de progres pentru democraţie? Reprezintă ele începutul unui sistem de securitate colectivă, capabil să asigure lumii o pace generalizată, necunoscută pînă atunci? Să nu uităm că războiul nu s-a încheiat: distrugerea Japoniei, în august 1945, relevă imensele posibilităţi ale armei nucleare, recent fabricată în S.U.A. Această dată îngrijorătoare va schimba complet situaţia. Fragmentările, la început discrete şi apoi tot mai evidente, se înmulţesc în mai puţin de un an: în timpul conferinţei internaţionale de la Potsdam (iulie-august 1945), exigenţele privitoare la garanţiile democratizării ţărilor din Europa de Est, aflate de puţină vreme sub influenţa Uniunii Sovietice, rămîn fără nici un ecou pe lîngă Stalin. În septembrie 1945, cererile de reparaţii adresate Uniunii Sovietice de către Bulgaria, Ungaria şi România se lovesc de un refuz. În acelaşi timp, pretenţiile sovietice asupra Mediteranei neliniştesc guvernul britanic, condus de cîteva luni de Laburişti. În aprilie 1946, dezacordurile dintre Bevin şi Molotov apar în legătură cu posesiunea Italiei în Africa de Nord; tot acum, comuniştii şi socialiştii fuzionează în zona de ocupaţie sovietică din Germania. În sfîrşit, în Grecia, războiul civil nu este terminat şi se va relua în septembrie.

În acest climat, vizibil îngreunat, are loc, tot în Marea Britanie, o a doua conferinţă socialistă internaţională la Clayton-on-Sea, în perioada 17-20 mai 1946[7]. Războiul este încheiat de un an, iar partidele socialiste au putut să-şi reia legal activitatea în Europa, activitate cu mult diferită de cea din 1939. Trei criterii principale permit o mai bună definire a acestor organizaţii. Întîi de toate, este vorba despre ideologia lor. Unele dintre ele se revendică din marxismul cel mai ortodox. Este cazul SFIO, PSI şi a majorităţii partidelor socialiste din ţările estice, adepte ale unei politici dirijiste şi voluntariste, de ruptură cu capitalismul. Nu e de mirare dacă această orientare este susţinută de SFIO: o dată cu Eliberarea, după ce va fi epurată de toate elementele colaboraţioniste sau suspecte de simpatie faţă de regimul de la Vichy, ea îşi va relua discursul socialist tradiţional, impregnat şi mai puternic încă de guesdismul care îi era caracteristic înainte de 1939. Încă de la Congresul Naţional Extraordinar al cadrelor Federaţiilor Socialiste reorganizate în Rezistenţă, organizat între 9-12 noiembrie 1944, aceasta s-a pronunţat pentru „reluarea relaţiilor în cadrul Internaţionalei a cărei activitate este indispensabilă în vederea organizării păcii prin unirea muncitorilor din toate ţările". În lunile următoare, SFIO împreună cu Partidul Socialist Belgian, se află printre apărătorii cei mai înfocaţi ai reconstituirii Internaţionalei. Angajat în lupta împotriva fascismului încă din 1922, Partidul Socialist Italian şi-a păstrat cu ajutorul acestei experienţe şi mai apoi datorită Rezistenţei o relativă puritate doctrinală pe care o putere trecătoare nu a reuşit să o altereze. Dar, la fel ca şi omologul său francez, acesta trebuie să ţină cont de existenţa unui Partid Comunist atotputernic care are o influenţă asupra opţiunilor sale strategice. În sfîrşit, partidele socialiste din ţările Europei de Est, după ce s-au deba-

rasat şi ele de elementele compromiţătoare din perioada războiului, s-au angajat într-un proces de colaborare directă cu partidele comuniste în cadrul cărora vor să lucreze la o „democraţie de tip nou”, rupîndu-se de capitalism. Această orientare stîrneşte totuşi divergenţe în rîndurile socialiştilor polonezi.

Un al doilea ansamblu de partide manifestă o şi mai mare dezinvoltură faţă de teoric, crezînd că, printr-o politică de reforme economice şi sociale, acestea pot să ducă la bun sfîrşit o adaptare a sistemului capitalist. În afara Partidului Laburist şi a partidelor scandinave, la acest grup se mai alătură Partidul Socialist Belgian, noul nume luat de către socialiştii din această ţară în timpul Rezistenţei, ca urmare a disoluţiei în iunie 1940 a POB, realizată de H. de Man în scopul colaborării cu nazismul şi cu socialiştii austrieci. Regăsim aici una din liniile de forţă ale ISM în care aceste partide figurau la dreapta organizaţiei. Vizibila continuitate integrează totuşi aici un element nou: prezenţa socialiştilor austrieci care aparţineau înainte stîngii din ISM. Această întîlnire se explică atît prin reminiscenţele austro-marxismului (posibilitatea unei „revoluţii lente”, a unei transformări graduale a societăţii), cît şi prin accesul la putere al acestui partid o dată cu Eliberarea, după 11 ani de dictatură, începînd din 1934. Pentru socialiştii austrieci, reunificaţi după eliberarea Vienei prin fuziunea dintre socialiştii-revoluţionari şi social-democraţi, condiţiile politice s-au schimbat complet. Conflictelor violente existente înainte de 1939 cu creştin-socialiştii li s-a succedat o nouă apropiere, foarte echilibrată faţă de „partenerii sociali” care colaborează într-o primă fază sub forma unei guvernări tripartite (populişti, socialişti, comunişti) apoi într-un mod total diferit, în cadrul unei „democraţii negociate”. Acest sistem va funcţiona fără difi-

cultăţi pînă în 1966. În Marea Britanie, Laburiştii dispun de o largă majoritate care le permite să întreprindă vaste reforme: naţionalizarea Băncii Angliei, a cărbunelui, gazului, electricităţii etc. Aceste realizări au loc în paralel cu demararea unui ambiţios sistem de protecţie socială inspirat de planul Beveridge: instalarea în 1946 a National Anssurance Act care acoperă pînă şi cele mai mici riscuri, însoţit de National Assistance Act, organizînd asigurarea împotriva accidentelor de muncă, precum şi a National Health Service, care furnizează gratuitatea îngrijirilor medicale şi dentare, punînd medicii sub controlul Statului[8]. Un amplu program de reconstrucţie şi o reorganizare mai democratică a fiscalităţii vine să completeze acest ansamblu care reprezintă într-un fel „modelul" reformismului pus în aplicare de socialismul democratic în Europa de Vest. Prosperitate şi egalitate prin redistribuirea veniturilor, precum şi un sistem calitativ de protecţie socială caracterizează, de asemenea, acţiunea socialiştilor suedezi.

Un al treilea criteriu, cel de politică externă, în care sînt apărate cele mai diverse poziţii, trebuie de asemenea menţionat. Pentru unii socialişti, ca de exemplu cei din ţările de Est, simpatia faţă de U.R.S.S. este explicabilă. Alţii văd în socialismul european posibilitatea edificării unei a treia căi originale care să treacă printre cele două blocuri în curs de formare şi de ridigizare: numai în Europa se va putea dezvolta un socialism democratic şi original, autonom atît faţă de Uniunea Sovietică, cît şi faţă de S.U.A. Această analiză este susţinută de SFIO şi de PSB. În sfîrşit, alte partide, cele mai numeroase şi, fără îndoială, cele mai puternice, manifestă un vădit atlantism, unele dintre ele mergînd pînă la a afirma că în Statele Unite au loc cele mai mari transformări sociale. După cum se vede, poziţiile sînt foarte variate şi nu coincid neapărat în materie de politică

internă şi externă: mai ales diversitatea lor teoretică, politică şi organizaţională, se impune în cadrul a ceea ce mai există dintr-o mişcare socialistă în curs de reconstituire.

Situaţia, foarte diferită, în care se află aceste organizaţii în ţările respective sporeşte şi mai mult lipsa de coeziune. Chiar dacă compozantele mişcării socialiste se structurează într-un context nou, regăsim aici o coordonată care a cîntărit greu în existenţa ISM. Unele partide foarte puternice guvernează singure, cel mai tipic exemplu fiind cel al Partidului Laburist; în nici un caz slabele forţe ale Partidului Comunist nu-i pot face o concurenţă serioasă. Alte organizaţii participă la un guvern de coaliţie: este cazul socialiştilor din Europa Orientală (polonezi, cehi, români, unguri, bulgari), angajaţi într-o alianţă cu comuniştii şi cu alte grupări liberale şi ţărăniste, care se bazează pe modelul Frontului Popular. De altfel, această orientare nu este unanim acceptată, producînd sciziuni sau cel puţin tendinţe în interiorul acestor formaţiuni, în special în Polonia.

Alte partide se află în opoziţie, pe care au posibilitatea să o exercite în mod democratic, ca de exemplu olandezii sau danezii; cîţiva dintre ei se află în conflict cu dictatura, de exemplu socialiştii greci, precum şi cele două facţiuni ale socialismului spaniol: clandestină, grupată în jurul lui Negrin sau aflată în exil, aliată lui Llopis, ele îşi împart opiniile în legătură cu atitudinea ce trebuie adoptată faţă de comunişti. În sfîrşit, într-o ultimă categorie, mult mai restrînsă, se găsesc socialiştii care luptă împotriva ocupaţiei străine din ţara lor: este cazul socialiştilor palestinieni.

Lăsînd la o parte situaţiile imediate rezultate din acţiunea dusă în timpul celui de-al Doilea Război mondial, precum şi raportul de forţe de după Eliberare, influenţa politică a fiecărui partid este în egală măsură tributară isto-

riei sale, pătrunderii anterioare, inserţiei în ţara de origine, precum şi experienţei de conducere şi adesea puterii pe care a dobîndit-o înainte. Raportul mai mult sau mai puţin strîns cu mişcările sindicale şi mutualiste, forţa sau slăbiciunea partidelor comuniste trebuie să fie luate în calcul: existînd de mai multe decenii, socialiştii englezi, scandinavi, belgieni şi într-o mai mică măsură cei olandezi sînt plasaţi mai bine decît socialiştii francezi şi italieni, ambele grupări aflîndu-se în concurenţă cu partidele comuniste extrem de puternice şi aureolate de poziţia pe care au ştiut să şi-o dobîndească în timpul Rezistenţei. În ciuda unei relative progresii a comunismului în Belgia şi în Olanda în anii 1945-1950, socialismul rămîne în continuare majoritar în rîndul mişcării muncitoreşti din aceste două ţări. Cehii se alătură acestui al doilea grup a cărui existenţă se explică, cel puţin parţial, prin puterea Partidului Comunist Cehoslovac încă de la începutul anilor '20: pînă la München, PCC este al treilea din Europa. În sfîrşit, socialiştii polonezi, români şi bulgari care nu sînt atît de populari, datorită particularităţilor istorice ale claselor muncitoare din ţările lor, precum şi a faptului că formele de dictatură care au existat aici în perioada interbelică nu au permis dezvoltarea unui partid socialist important, se află pe poziţii mult mai fragile. Foarte repede, ei se vor dovedi incapabili să reziste presiunii comuniste, fiind absorbiţi şi apoi eliminaţi de pe scena politică din Europa Orientală timp de patru decenii[9].

Această scurtă prezentare arată extrema diversitate a socialismului european după terminarea celui de-al Doilea Război mondial, diversitate care depinde ea însăşi de mai mulţi factori. Ea provine într-o bună parte din acţiunea întreprinsă de socialişti în perioada 1939-1944, din angajarea acestora în lupta împotriva fascismului, precum şi din

raporturile de forţă existente în ţările lor. Totuşi, ponderea trecutului nu trebuie să fie uitată, influenţînd în egală măsură fizionomia organizaţiilor socialiste europene. Al Doilea Război mondial reprezintă o ruptură, sfîrşitul unei lumi şi începutul unei noi ere, dar pentru istoria socialismului european ca şi pentru orice eveniment istoric de lungă durată, nu este suficientă numai examinarea fisurilor şi a breşelor chiar dacă acestea sînt cele mai vizibile: la fel de relevante sînt şi elementele de continuitate care contribuie la prelucrarea fizionomiei unei grupări sau a unui partid. Mai puţin spectacular, dar mai dificil, fără îndoială, de conturat, acest parametru trebuie luat de asemenea în considerare în 1946. Plecînd de la marile linii de forţă care au jalonat istoria ISM, se cuvine să definim aici principalele caracteristici ale socialismului european în 1945. Două date esenţiale merită să fie reţinute: ascensiunea puterii socialismului de dreapta, reformist, al Laburiştilor şi al Ţărilor Scandinave, ascensiune iniţiată în anii '30 se continuă şi se amplifică. Ea permite urmărirea şi înţelegerea reconstrucţiei unei organizaţii socialiste internaţionale într-un moment în care socialismul german se estompează. Pe de altă parte, atitudinea care trebuie adoptată faţă de comunism şi de Uniunea Sovietică, în materie de politică internă şi externă, va influenţa foarte repede majoritatea partidelor socialiste europene.

Aceste probleme, precum şi contradicţiile care decurg de aici se află în centrul dezbaterilor celei de-a doua conferinţe socialiste internaţionale ţinute la Clayton-on-Sea – tot în Marea Britanie! – în mai 1946. Nouăsprezece partide socialiste, între care şi cele din Europa Centrală, cu excepţia Bulgariei, sînt reprezentate. La apelul Laburiştilor, puterea gazdă şi organizatoare, se specifică că nu se doreşte sub nici o formă reînvierea muribundei ISM. Conferinţa are drept scop

unic „restabilirea contactelor întrerupte în timpul războiului pentru a schimba informaţii şi a iniţia pe cît posibil politici comune faţă de problemele comune sau de interesele actuale". Observăm aici o orientare deschisă faţă de socialiştii ţărilor învinse, din moment ce austriecii au fost reintegraţi în comunitatea internaţională. Două mari chestiuni se află în mijlocul dezbaterilor. Faţă de Uniunea Sovietică, toţi participanţii recunosc că „prietenia cu aceasta reprezintă cheia păcii pentru viitor". Această luare de poziţie, foarte diplomatică, nu semnifică însă că prietenia cu comuniştii din diferitele ţări europene este un lucru dobîndit: ungurii, polonezii, românii şi italienii sînt favorabili acesteia, în timp ce britanicii şi suedezii i se opun. Un punct de vedere intermediar este apărat de belgieni, finlandezi şi francezi: fără a renunţa la o anumită neîncredere, aceştia din urmă sînt gata să coopereze în anumite condiţii. Totuşi, perspectiva unei fuziuni organice între curentele comunist şi socialist – care a făcut obiectul unor discuţii publice în mai multe ţări, în special în Franţa – este respinsă formal.

La Clayton-on-Sea sînt abordate mai ales problema Germaniei şi cea a viitorului socialismului german. Conferinţa are loc, într-adevăr, la o lună de la fuzionarea organizaţiilor comuniste şi socialiste (22 aprilie 1946) în zona germană controlată de sovietici. Acest fapt pune într-o lumină nouă chestiunea reinscrării SPD în rîndul mişcării socialiste internaţionale. Sub presiunea evenimentelor, Partidul Laburist, care deja de un an îi ţine sub observaţie pe socialiştii germani, începe să-şi contureze poziţia. Exacerbarea tensiunilor dintre ţările învingătoare va determina din ce în ce mai mult pe socialiştii britanici să nu mai considere pe omologii lor germani drept duşmani, ci să-i privească ca pe nişte potenţiali aliaţi împotriva Uniunii Sovietice. Această schimbare se

conturează încă din mai 1946: va fi nevoie de încă un an şi jumătate pentru a asista la acceptarea tuturor consecinţelor.

O dată în plus, această reuniune se află sub semnul empirismului Laburiştilor care refuză să pună pe picioare orice organism care ar putea să succeadă Internaţionalei Socialiste a Muncii. Ţinută cu uşile închise, conferinţa se încheie fără a fi adoptată vreo rezoluţie politică. Cu toate acestea, este înfiinţat un birou de informare (Socialist International Liaison Office, SILO), lipsit de orice autonomie politică, avînd un caracter pur administrativ: sarcina sa se limitează numai la a face să circule informaţiile şi la organizarea din punct de vedere material a viitoarelor conferinţe. Trebuie văzut aici, aşa cum afirmă francezii, un prim pas în „dificila lucrare de reconstrucţie a Internaţionalei?" Aceasta înseamnă un ritm prea rapid şi trecerea peste o etapă pe care ansamblul partidelor nu este încă gata să o abordeze. Organizarea acestui birou poate fi, de asemenea, considerată ca o metodă de stagnare în calea reconstituirii Internaţionalei. În cadrul acestei întîlniri, chestiunea cea mai importantă care se va pune de acum înainte este reintegrarea în rîndurile sale a SPD-ului. Ea va mobiliza o mare parte din energii şi va fi în cele din urmă rezolvată prin trei noi reuniuni internaţionale, ţinute în decurs de optsprezece luni.

Mai multe evenimente de importanţă internaţională, îndreptîndu-se în aceeaşi direcţie, contribuie la evoluţia socialiştilor englezi şi favorizează reinserarea SPD. Înăsprirea politicii sovietice în zona ocupată determină o încadrare a atitudinii americane faţă de Uniunea Sovietică, consolidînd atlantismul Laburiştilor. Încă din timpul Conferinţei de la Bornemouth (noiembrie 1946) chestiunea SPD este pusă de o manieră diferită de către secretarul general al Laburiştilor, Morgan Phillips, în următorii termeni: „Socialiştii germani

trebuie ajutaţi pe cît posibil pentru a se integra în civilizaţia occidentală şi nu în Blocul de Est". Phillips este susţinut de socialiştii austrieci, belgieni, danezi, olandezi şi suedezi. Elveţienii şi cehii nu manifestă nici un entuziasm pentru această perspectivă faţă de care polonezii sînt vizibil ostili în măsura în care un asemenea act ar reprezenta „o ofensă adusă Uniunii Sovietice". Pentru a evita înmulţirea disensiunilor, britanicii decid să amîne admiterea imediată a SPD în comunitatea socialistă internaţională şi să-l invite să-şi expună politica în timpul următoarei conferinţe internaţionale prevăzută pentru Zürich.

Aceasta va avea loc în iunie 1947. În numai şase luni, evenimentele s-au precipitat. Lumea se îndreaptă acum cu paşi mari către Războiul Rece. Din luna martie, S.U.A. face presiuni asupra aliaţilor săi pentru ca aceştia să abandoneze orice formă de cooperare cu comuniştii. Această politică îşi arată roadele, antrenînd ruptura alianţelor, care mai există încă în mai multe ţări europene, între comunişti şi socialişti: în martie 1947, în Belgia şi Luxemburg; în mai 1947, în Franţa, iar în luna următoare în Italia. În curînd, Franţa şi Marea Britanie vor accepta Planul Marshall, la 17 iunie 1947. 6 iunie, ziua deschiderii reuniunii de la Zürich, coincide cu separarea celor două zone germane: de acum înainte, constituirea a două Germanii, aparţinînd fiecare unui bloc diferit, este inevitabilă[10]. În faţa reprezentanţilor socialismului european, Kurt Schumacher vine să expună politica partidului său, trăgînd următoarea concluzie:

> „Pentru regimurile socialiste din întreaga lume, chestiunea se prezintă astfel: doresc ele oare să existe un socialism antitotalitar sau preferă să ne lase singuri?"[11]

În ciuda unei opoziţii vehemente a polonezilor care reproşează SPD-ului „agitaţia sa furioasă şi dezlănţuită, în

scopul revizuirii frontierelor occidentale ale Poloniei" şi aceasta în ciuda intervenţiei delegatului palestinian care explică în ce fel admiterea SPD reprezintă pentru partidul său „un caz de conştiinţă", socialiştii germani marchează importante puncte politice la Zürich. Ei trebuie totuşi să ţină cont de opoziţia mai moderată a cehilor, românilor, italienilor şi grecilor; în plus, cazul lor nu este majoritar în cadrul partidelor din Belgia şi Elveţia în care divergenţele în legătură cu acest subiect sînt relevante. Aceste rezerve demonstrează faptul că, în definitiv, chestiunea este amînată pentru viitoarea conferinţă. Dar, pentru ultima dată. În plan apropiat este creat un Comitet de legătură cu SPD. Această aşteptare formală nu poate masca însă faptul că, în cadrul comunităţii socialiste, atitudinea faţă de comunism devine din ce în ce mai determinantă. Pentru o grupare de partide minoritare – şi în primul rînd SFIO – speranţa unor relaţii între Est şi Vest nu este încă pierdută: reinserarea SPD în rîndurile mişcării socialiste reprezintă pentru aceasta din urmă o „punte" ridicată între Est şi Vest. Dar divizarea lumii în două blocuri, din ce în ce mai ostilă, continuă să se aprofundeze în lunile care urmează: represiunea din Europa de Est – conducătorul bulgar, Petkov, arestat în iunie, este spînzurat în noiembrie – şi mai ales acel eveniment de primă importanţă – crearea Kominformului[12], la 27 septembrie, cu ocazia încheierii lucrărilor Conferinţei Internaţionale a Partidelor Comuniste de la Slarska-Poreba – fac în aşa fel încît orice perspectivă de colaborare între cele două componente politice ale mişcării muncitoreşti să fie perimată. Aşa cum afirmă de Brouckère, devine imposibilă abandonarea socialismului german „în timp ce comunismul german este susţinut de toate partidele comuniste din lume". Cercul s-a închis, iar în noiembrie 1947 la Conferinţa de la Anvers, SPD

este admis cu 12 voturi contra 4, ca membru cu drepturi depline în conferinţele socialiste internaţionale. Socialiştii din Ungaria, Cehoslovacia, Palestina şi Polonia au votat împotrivă, Liga poloneză şi Partidul Socialist Italian s-au abţinut. În doi ani şi jumătate s-a trecut de la „o logică de resentiment, la una politică", supradeterminată de ruptura cu comuniştii. Este vorba, bineînţeles, despre o cotitură şi nu putem să nu amintim aici despre coincidenţa cronologică dintre crearea Kominformului şi readmiterea SPD în rîndul mişcării socialiste. O etapă importantă în reconstituirea unei Internaţionale Socialiste tocmai a fost depăşită; ea se desfăşoară în paralel cu ruptura de mişcarea comunistă, angajată într-un proces de reorganizare, o dată cu constituirea Kominformului. Ruptura va fi iremediabilă, trei luni mai tîrziu, imediat după lovitura de la Praga[13]. Divizarea din cadrul mişcării muncitoreşti între comunişti şi socialişti „este însoţită şi de o divizare în interiorul mişcării socialiste între partidele socialiste din Vest şi din Est sau mai exact din ceea ce a mai rămas din acestea".

Element esenţial în acest proces de reconstrucţie a Internaţionalei Socialiste, dinamica Războiului Rece, nu oferă existenţei acesteia o explicaţie. La Anvers s-a decis de asemenea înfiinţarea unui Comitet Internaţional al Conferinţelor Socialiste*, reprezentînd un pas în plus în structurarea mişcării socialiste şi afirmarea unei voinţe de întărire a legăturilor existente.

Totuşi, ideea reconstituirii unei Internaţionale prea coercitive este încă respinsă, chiar dacă această nouă iniţiativă este urmată în iulie 1949 de recrutarea unui secretar administrativ permanent în persoana unui vechi militant al

* Comité international des conférences socialistes (COMISCO)

mişcării socialiste, Julius Braunthal, care a activat mult timp înainte de război în rîndurile socialismului austriac. Cu toate acestea, lăsînd la o parte analogiile, trebuie semnalate aici nişte diferenţe: aşa cum Kominformul nu poate fi asimilat Kominternului, COMISCO nu se poate substitui Internaţionalei Socialiste a Muncii. Menit să „organizeze schimbul de experienţă şi în caz de necesitate, coordonarea activităţii partidelor comuniste pe baza liberului consimţămînt", Kominformul va avea o influenţă mult mai redusă decît predecesorul său asupra diferitelor partide comuniste europene, neputînd supravieţui şocului teribil din 1956. După această dată, el va dispărea de pe scena politică. În timpul aceloraşi ani, COMISCO şi mai apoi Internaţionala Socialistă vor servi mai ales drept loc de informaţii şi de schimb între partidele socialiste, fiind însă incapabile să definească şi să aplice o politică comună, contrar a ceea ce ISM pretindea că vrea să ducă la bun sfîrşit. Mai degrabă reciproca va fi adevărată: de o manieră şi mai clară decît în cazul ISM, poziţiile adoptate de Internaţionala Socialistă sînt mult tributare raporturilor de forţă existente între partidele care îi sînt ataşate[14].

Unanimitatea nu este încă prezentă în rîndurile socialiştilor şi în special asupra principalei probleme discutate la Anvers: chestiunea păcii şi a reconstrucţiei economice care determină atitudinea ce trebuie adoptată faţă de Planul Marshall. Pentru o primă grupare constituită din social-democraţii din Europa de Nord, (britanici, socialiştii Ţărilor Scandinave, belgieni şi olandezi) precum şi pentru francezi, Planul este în măsură de a reprezenta „un pas către independenţa europeană, doar dacă S.U.A. nu impune condiţii". Socialiştii de stînga (ţările din Europa de Est şi din Italia) sînt mult mai critici în legătură cu acest subiect, asociindu-l

doctrinei Truman, într-o logică de bloc de care vor să se distanţeze. Italienii şi polonezii refuză divizarea lumii care riscă să declanşeze „un război împotriva forţelor de progres şi de pace", stigmatizînd „intervenţia capitalistă reacţionară în Grecia", denunţînd „naţionalismul şi revizionismul german". În încheiere, este adoptat un document comun: acesta condamnă divizarea lumii în două blocuri, apreciază favorabil ajutorul american oferit Europei, aprobînd cooperarea economică a ţărilor Europei de Est[15]. Este vorba despre un text de compromis, a cărui redactare ambiguă dovedeşte refuzul unei logici a Războiului Rece: în marea lor majoritate, socialiştii nu au abandonat încă speranţa unei cooperări Est-Vest. Foarte repede, evenimentele vor demonstra zădărnicia unei asemenea poziţii: orice posibilitate de compromis la scară internaţională va fi definitiv exclusă trei luni mai tîrziu. O dată cu lovitura de la Praga, în februarie 1948, debutează şi Războiul Rece, care plasează socialiştii europeni într-o situaţie nouă, impunîndu-le opţiuni originale.

Încă din 15 martie este înfiinţată o Uniune a Partidelor Socialiste Independente, care militează pentru libertatea Estului european, compusă din reprezentanţii partidelor exilate din Ungaria, Polonia, România şi Iugoslavia[16]. Patru zile mai tîrziu, COMISCO, reunit la Londra, denunţă „această caricatură de democraţie, în mod ipocrit denumită şi «democraţie populară»". Acesta constată că partidele socialiste din România, Bulgaria şi Ungaria „integrate mişcării comuniste prin deciziile arbitrare ale conducătorilor lor... sînt astfel excluse din COMISCO", neagă conducerii partidului ceh dreptul de a reprezenta socialismul în ţara sa şi pune pe polonezi şi pe italieni în situaţia de a alege „între aservirea Kominform-ului şi libera cooperare socialistă"[17]. Această rezoluţie consacră eşecul oricărei perspective de cooperare

internaţională, dorită de mişcarea socialistă după victoria aliată. Perioada de euforie care pune capăt celui de-al Doilea Război mondial este acum depăşită. În plus, martie 1948 dezechilibrează grav mişcarea socialistă internaţională în măsura în care toate partidele socialiste din Europa de Est sînt reduse la doar cîteva grupări minoritare de exilaţi cu care se păstrează legături, dar care nu mai sînt direct afiliate la mişcare. Astfel, se realizează o echilibrare de care beneficiază din plin susţinătorii socialismului democratic, în primul rînd britanicii şi scandinavii. Acest proces antrenează de altfel tulburări în cadrul COMISCO: pus în situaţia de a renunţa la punctul de acţiune comună cu Partidul Comunist, Partidul Socialist Italian este transferat cu drept de membru observator şi apoi expulzat din COMISCO, în timpul conferinţei de la Baarn (Olanda) din mai 1949. Acesta din urmă primeşte în schimb Unitatea Socialistă, alianţă electorală compusă din doi dizidenţi ai PSI: Partidul Socialist al Muncitorilor Italieni (PSLI) a lui Saragat şi Uniunea Socialiştilor Independenţi (USI) a lui I. Silone. Cu toate acestea, socialismul italian rămîne divizat între susţinătorii unei politici străine a Forţei a treia, aflaţi mai la stînga şi „atlantiştii" majorităţii din PSLI. Cele două facţiuni ale socialismului spaniol – una aparţinînd lui Negrin şi cealaltă lui Llopis – sînt, de asemenea, împărţite în ceea ce priveşte aprecierea unei posibilităţi de cooperare cu comuniştii. Considerat un simpatizant înfocat al acestora, Negrin se vede respins de COMISCO, în beneficiul grupării Llopis a cărei afiliere va fi definitiv recunoscută în timpul conferinţei de la Viena (3-7 iunie 1948), în ciuda protestelor fracţiunii rivale. În contextul Războiului civil din Grecia, socialismul grec se confruntă, de asemenea, cu probleme nerezolvate.

Imediat după lovitura de la Praga, mişcarea îşi reorientează strategia, lărgindu-se. În rîndurile sale, unii se gîndesc

imediat la „o înţelegerc socialistă mondială". În această perspectivă se deschide ultima fază a reconstrucţiei Internaţionalei: căutînd să iasă din cadrul european, socialiştii încearcă să depăşească logica blocurilor, de acum înainte inevitabilă în Europa. Există aici totodată o reflecţie asupra Europei şi o voinţă de depăşire a cadrului, prea strîns, al acesteia din urmă. Începînd cu Conferinţa socialistă de la Seldson Park (martie 1948), SFIO ia poziţii la nivel înalt în legătură cu această orientare, propunînd „fixarea unor linii generale, doctrinale şi politice pentru toată mişcarea socialistă asupra problemelor Europei", cerînd ţărilor vizate de Planul Marshall „să elaboreze o strategie comună pentru crearea Statelor Unite Democratice din Europa". Aceasta înseamnă avansarea mai mult sau mai puţin explicită a ideii unei Federaţii europene şi a unei mişcări pentru Statele Unite Socialiste din Europa. Dar această orientare rămîne minoritară în cadrul Conferinţei, unde este respinsă de britanici şi olandezi care admit că Planul Marshall poate servi la a face să progreseze coordonarea economiilor europene, refuzînd însă orice idee de Federaţie europeană. Conferinţa confirmă ataşamentul la planul Marshall, subliniind atitudinea pozitivă, manifestată de administraţia americană, care permite guvernelor europene să ducă o politică economică şi socială la libera lor alegere. Aceasta regretă, însă fără nici un rezultat, refuzul U.R.S.S. şi al ţărilor din Europa de Est, aflate „sub controlul său", de a se asocia. Sprijinirea Planului Marshall nu înseamnă că această conferinţă se resemnează numai la divizarea lumii în două blocuri. Încă din această perioadă apar pentru socialişti primele dificultăţi în definirea unei politici europene comune, avînd în vedere în special diplomaţia, mai degrabă naţionalistă decît internaţionalistă a Laburiştilor.

În lunile care urmează, iniţiativele luate în materie de construcţie economică europeană stîrnesc noi dispute în cadrul mişcării socialiste. Consecinţele înfiinţării Consiliului Europei şi a Adunării Consultative de la Strasbourg (ianuarie 1949) sînt discutate cu ocazia Conferinţei de la Baarn, în mai 1949: aceasta scoate în evidenţă profunde dezacorduri privind Uniunea Europeană. Belgienii, francezii şi olandezii intervin în favoarea unei consolidări a mişcării socialiste europene şi propun chiar organizarea unui grup parlamentar comun, în cadrul Adunării de la Strasbourg. Ei apără un punct de vedere federalist, fiind partizanii unei mişcări europene, olandezii mergînd chiar pînă la a evoca „un mare Commonwealth european în interesul tuturor ţărilor". Faţă de aceştia, scandinavii, elveţienii şi mai ales britanicii au o optică mult diferită. Fără a nega interesul perspectivei construcţiei europene, D. Healey, reprezentantul Laburiştilor, estimează că Europa va depinde atît de Comunitatea Atlantică şi de viitorul Europei, cît şi de uniunea sa politică. Integrarea europeană trebuie să se limiteze la „o abordare funcţională prin intermediul cooperării interguvernamentale". Nu intră în discuţie însă realizarea Uniunii Europene cu ajutorul unei organizaţii federative care ar duce la un abandon al suveranităţii britanice.

Am amintit deja ponderea pe care au avut-o muncitorii britanici în cadrul socialismului european încă de la începutul celui de-al Doilea Război mondial. Această tendinţă a apărut chiar cu mult înainte şi s-a dezvoltat în permanenţă după 1933, în detrimentul socialismului german şi austriac din cadrul ISM. Deja veche, ea se va consolida apoi datorită situaţiei specifice a Marii Britanii, singura putere europeană rămasă, începînd din vara anului 1940, în luptă cu nazismul. Conjugîndu-se, cei doi factori conferă Partidului Laburist,

aflat la putere începînd din iulie 1945, o nouă greutate în cadrul comunităţii socialiste ale cărei efecte s-au văzut deja pînă în 1948. Începînd de acum şi o dată cu Războiul Rece, vor exista alte supoziţii care vor constitui bazele poziţiei foarte solide a socialiştilor britanici[18]. Ele au fost definite într-un mod coerent de către D. Healey, director al Biroului Internaţional al Laburiştilor, între 1947-1952. Într-un document apărut la mijlocul anului 1947[19], Healey prezintă o analiză geopolitică de ansamblu, permiţînd precizarea poziţiei Laburiştilor, avînd în vedere marile linii de forţă ale politicii internaţionale. Refuzînd divizarea lumii în două blocuri – U.R.S.S. şi S.U.A. – unanim admisă, el vede lumea constituită nu în două, ci în trei ansambluri. Sprijinită pe imperiul său, Marea Britanie reprezintă o forţă considerabilă, depăşind cu mult cadrul european, fiind în măsură de a rivaliza la nivel mondial cu Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Dar Commonwealth-ul impune obligaţii, fie că este vorba despre decolonizarea Indiei sau despre ajutorul acordat dezvoltării unor colonii. Un alt element important trebuie luat în considerare de guvernul britanic: expansionismul sovietic nu priveşte numai Europa de Est, el constituie, de asemenea, o ameninţare şi pentru zone geopolitice care vizează direct Marea Britanie, în primul rînd Orientul Mijlociu. Aceasta trebuie să coopereze şi cu Statele Unite pentru a limita din punct de vedere militar şi economic acest expansionism. A coopera şi a nu fi redusă doar la un simplu satelit al S.U.A.: prin imperiul său colonial, Marea Britanie speră să se poată situa pe o poziţie de egalitate cu americanii. De unde „atlantismul" foarte clar al Laburiştilor şi o primire dintre cele mai favorabile Planului Marshall şi Statelor Unite în general, care va merge pînă la a face pe unii responsabili ai muncitorimii să afirme că în materie de poli-

tică internă, administraţia americană se apropie strîns de concepţiile şi realizările lor.

Această viziune planetară a lumii influenţează opţiunile precise ale socialiştilor britanici în legătură cu chestiunea europeană. Aceştia o dezvoltă în 1950 într-un document, *European Unity*, care răspunde întocmai Planului Schuman referitor la CECA.

Laburiştii admit posibilitatea unei cooperări mai strînse cu ţările europene pe planuri politice şi economice, dar într-o optică empirică şi numai pe baza unui program cît se poate de minimalist. Dimpotrivă, ei se opun cu înverşunare – şi dezbaterile ulterioare asupra construcţiei Europei o vor arăta clar – oricărui plan de organizare politică şi economică europeană pe care va încerca să-l submineze pe toată perioada celor două decenii. Orice idee de Federaţie Europeană, de organizaţie continentală li se pare odioasă în măsura în care aceasta riscă să pună în discuţie statutul şi echilibrul Commonwealth-ului, aşa cum afirmă, de altfel, cu cea mai mare claritate, D. Healey în expunerea sa:

„Marea Britanie nu este decît o mică insulă suprapopulată din largul Europei. Ea reprezintă centrul nervos al Commonwealth-ului mondial care se întinde pe fiecare continent. Pe toate planurile (exceptînd cel al distanţei), noi, ceilalţi englezi, sîntem mai aproape de rudele noastre din Australia sau din Noua Zeelandă decît de europeni... Economiile ţărilor Commonwealth-ului sînt complementare celei din Anglia într-un mod de neconceput pentru Europa Occidentală”[20].

Plecînd de la o asemenea analiză, poziţiile Laburiştilor în materie de politică străină în timpul acestei perioade vor fi lesne de înţeles. Două noţiuni-cheie, pline de consecinţe, trebuie reţinute aici: imperialismul şi atlantismul. După ce au arătat o mare prudenţă în reorganizarea mişcării socialiste

internaţionale pe care mai mult au înfrînat-o decît au încurajat-o, socialiştii britanici primesc cu mari rezerve orice iniţiativă referitoare la construcţia europeană, în momentul cînd aceasta îşi face apariţia, la acest sfîrşit al anilor '40. Bineînţeles, aceste analize nu sînt dezvoltate atît de brusc în cadrul COMISCO-ului. Ele condiţionează totuşi, şi de o manieră directă, argumentarea Laburiştilor faţă de celelalte partide socialiste europene; plecînd de la asemenea postulate, ei dezvoltă, de asemenea, o viziune specială faţă de acestea, pronunţîndu-se pentru dificultatea şi chiar imposibilitatea unei cooperări între diferitele compozante ale socialismului. Să dăm aici din nou cuvîntul lui Healey, care, în 1950, se exprimă în legătură cu acest subiect[21]. Acesta evidenţiază obstacolele care reprezintă o piedică în calea colaborării dintre partidele socialiste europene. Culturile politice diferite, existente între ţările Europei de Nord şi celei de Sud, sînt pentru el un obstacol istoric aproape de netrecut care a impregnat profund organizaţiile socialiste. Această distincţie între Europa meridională şi cea septentrională se află în centrul argumentelor sale. Fără a mai vorbi despre dispreţul său pentru marxism, socialismul din Europa de Nord nu manifestă decît un interes foarte limitat pentru teorie; el se caracterizează prin pragmatism şi prin concret, termeni străini socialiştilor din Europa de Sud. Cu cît dreapta din ţările Europei de Nord este mai consensuală şi nonreacţionară, cu atît cea din ţările Europei meridionale este mai ideologică, antidemocratică şi ostilă oricărei reforme. Aceste particularităţi explicate de istoric antrenează comportamente opuse în aceste două zone geopolitice. Alternanţa este posibilă în Europa de Nord şi mult mai dificilă în cea de Sud, incapabilă să guste din avantajele unei vieţi democratice. Avînd în vedere asemenea postulate, Healey refuză orice amestec străin în afacerile Laburiştilor. Acesta ar fi inevitabil în

cadrul unei mişcări internaţionale în care partidele socialiste din Europa de Sud şi Est, cele mai numeroase de altfel, ar dicta orientarea lor Laburiştilor. Pentru un britanic, fie el şi socialist, acest lucru nici nu ar intra în discuţie.

Nu este cazul aici să combatem această viziune, mult prea sumară a lucrurilor, existentă atît în analiza pe care ea o face vieţii politice europene, cît şi în prezentarea caricaturală oferită raporturilor de forţă din cadrul comunităţii socialiste. Dezbaterile ideologice tranşante nu au fost singurul apanaj al ţărilor din Europa de Sud, iar mişcarea muncitorească britanică a cunoscut şi ea lupte politice violente. Clasele politice conducătoare ale Europei meridionale nu au deţinut nici ele monopolul unei politici consensuale: să ne amintim de situaţia Marii Britanii din secolul al XIX-lea sau mai recent, de Germania, începînd cu 1933... Însă, chiar dacă această analiză conţine cîţiva germeni de adevăr, ea nu trebuie, evident, considerată drept un model de reflecţie politologică, ci mai degrabă un document ideologic pe care se bazează orientarea Partidului Laburist şi care explică graniţele incontestabile ale internaţionalismului său.

Asemenea motivaţii vor cîntări greu asupra Internaţionalei, încă de la naşterea sa. Britanicii continuă să facă totul pentru a reduce rolul acesteia la unul de organism care se limitează doar la schimbul de informaţii şi de puncte de vedere, neangajînd deloc sau doar foarte puţin afiliaţii săi. Aversiunea Laburiştilor pentru teorie, pragmatismul lor ireductibil sînt puse în slujba politicii naţionaliste şi imperialiste. În perioada 1949-1950 marcată, aşa cum a afirmat Jean Monnet*, de „o extraordinară efervescenţă intelectuală

* Economist şi om politic francez, a conceput în 1945 un plan de modernizare economică (planul Monnet) şi a fost unul din cei mai ardenţi susţinători ai unităţii europene. (*n. tr.*)

în jurul ideii europene", această atitudine vine în întîmpinarea dorinţelor şi iluziilor socialiştilor belgieni, francezi şi olandezi. Partidul Laburist se pronunţă în modul cel mai clar posibil faţă de planul Schuman: el respinge „orice formă de autoritate supranaţională", amintind locul privilegiat pe care îl ocupă Commonwealth-ul în strategia generală a Marii Britanii. În curînd, izbucnirea războiului din Coreea va îndepărta şi mai mult preocupările sale de cadrul european. În octombrie 1950, în timpul celui de-al 49-lea Congres al său, acesta respinge oficial Planul Schuman. La început, decepţia a fost mare în rîndul socialiştilor continentali, dar în curînd, extinderea internaţională a războiului din Coreea, precum şi necesitatea „apărării lumii libere" permit depăşirea acestei dispute şi accelerarea reconstrucţiei Internaţionalei.

În cadrul socialismului european, lideri prestigioşi precum Blum sau de Brouckère, conştienţi de falimentul ISM şi convinşi de necesitatea unei reînnoiri a metodelor de acţiune, continuă să susţină valorile internaţionalismului[22]. Eşecul său nu îl antrenează şi pe cel al acestei noţiuni esenţiale: ei reiau, de asemenea, în propriul folos, ideea unei „Federaţii de partide autonome", angajîndu-se să se supună deciziilor instanţei internaţionale. Mult îndepărtate de cele ale Laburiştilor, aceste concepţii socialiste ortodoxe fac să apară o gravă divergenţă în legătură cu definirea rolului mişcării socialiste. Trebuie să aibă aceasta un caracter coercitiv, cerînd de la afiliaţii săi o disciplină comună, liber consimţită sau dimpotrivă, trebuie să lase fiecărui partid cea mai mare autonomie posibilă? Iată o veche dispută care a stat pe ordinea de zi a Internaţionalei a II-a şi mai apoi a Internaţionalei Socialiste a Muncii şi care apare inevitabil şi acum. Această chestiune nu are nimic teoretic, ci dimpotrivă, importante şi imediate consecinţe politice. Ea va fi tranşată de raportul de forţe existent în cadrul mişcării socialiste,

chiar dacă în plan apropiat aceasta se reglează printr-un compromis ce face loc multor ambiguităţi.

Crearea COMISCO în timpul Conferinţei de la Anvers din 1948 a însemnat doar un prim pas. Dar înaintea necesităţii de a scoate mişcarea din impasul în care se găseşte şi a iniţiativelor duse la bun sfîrşit în materie de construcţie europeană, devine urgentă căutarea bazelor unei „înţelegeri socialiste mondiale". Încă de la sfîrşitul lui 1949 este angajată o reflecţie colectivă faţă de acest punct. O primă sinteză făcută de G. Mollet la Conferinţa socialistă de la Copenhaga, din iunie 1950, încearcă posibilitatea unui compromis între „sensibilitatea creştină a locuitorilor din Ţările-de-Jos, anticlericalismul germanilor şi al francezilor şi refuzul oricărei referiri la marxism al britanicilor şi scandinavilor". Acest text serveşte drept bază la redactarea punctului 11 al documentului, adoptat ulterior sub denumirea de Carta de la Frankfurt, ca fundament al programului noii Internaţionale, acum reconstituită:

„Socialismul este o mişcare internaţională care nu necesită o rigidă conformitate de concepţii. Fie că socialiştii îşi fondează convingerile pe marxism sau pe alte metode de analiză a societăţii, fie că sînt inspiraţi de principii religioase sau umanitare, ei luptă pentru o cauză comună, un sistem de justiţie socială, de viaţă mai bună, de libertate şi pace"[23].

Această formulare, care de altfel nu satisface pe deplin pe socialiştii belgieni şi francezi, mai defineşte şi astăzi principiile fundamentale ale Internaţionalei Socialiste. Ele se situează clar în lumina celor ale Internaţionalei a II-a şi ale ISM, care nu au încetat să pună accentul pe prioritatea democraţiei. Reafirmarea acestui mare principiu are loc în contextul generat de cel de-al Doilea Război mondial: socialiştii îşi proclamă ataşamentul absolut faţă de principiile

democraţiei politice în spiritul Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului, adoptată cu puţin timp înainte, în 1948, şi al constituţiilor majorităţii ţărilor din Europa de Vest. Mai mult încă, aceste principii sînt enunţate în cadrul unui solid pragmatism: influenţa Laburiştilor este aici evidentă. În timp ce comunismul şi capitalismul sînt condamnate printr-o formulare similară, ele nu sînt totuşi puse pe acelaşi plan: democraţia politică poate exista într-un sistem capitalist occidental, ceea ce nu este cazul socialismului de tip sovietic. Pe măsură ce realizarea socialismului democratic este avută în vedere într-o societate capitalistă, ea este exclusă dintr-un sistem sovietic.

Pe de altă parte, IS face inovaţii: ea se desprinde de mesianismul schematic şi prea optimist care caracterizase atît Internaţionala a II-a, cît şi ISM în discursurile lor, resemnîndu-se să admită doar că „realizarea socialismului nu este inevitabilă". Pentru Internaţionalele precedente, contradicţiile interne, inerente capitalismului, trebuiau în mod clar să ducă la pierderea acestuia conform canoanelor celui mai ortodox marxism. S-au văzut consecinţele unui asemenea discurs care, cel puţin parţial, a stat la originea celor două crize revizioniste din anii 1895-1907 şi 1930. Faptele au arătat, de asemenea, în ce măsură asemenea afirmaţii nu aveau decît un vag raport cu realitatea, dovedindu-se insuficiente pentru a determina o strategie de acţiune pentru mişcări. Instruiţi, poate, de experienţă, fondatorii Internaţionalei Socialiste sînt mult mai prudenţi în exprimare atunci cînd scriu că falimentul posibil al capitalismului, incapacitatea acestuia de a gestiona raţional societatea vor permite socialismului să se impună întotdeauna în ochii maselor. Aceste probabilităţi autorizează speranţele cele mai mari, însă nimic nu se obţine uşor. Pe un alt plan, schimbarea este de asemenea clară în

comparaţie cu ISM: încă de la constituirea sa, noua Internaţională caută să depăşească cadrul european şi să cîştige din influenţă în ţările recent decolonizate din Asia de Sud-Est, în scopul vădit de a înfrîna ascensiunea comunismului internaţional, „instrument al unui nou imperialism". IS se erijează în înlocuitoarea capitalismului european desconsiderat de politica sa colonială. Chiar dacă aceste concepţii optimiste nu sînt imediat urmate de efecte, trebuie văzut aici începutul unei aprofundări a chestiunii coloniale care nu a mai fost abordată de socialişti din 1928[24]. Rămasă atunci pe un plan teoretic, dezbaterea nu a avut nici un ecou. Începînd din anii '50, lucrurile vor fi destul de diferite, în măsura în care decolonizarea şi apariţia ţărilor Lumii a Treia ca forţă politică de sine stătătoare, vor fi de mare actualitate pentru această reflecţie.

Referitor la principiile noii organizaţii a fost găsit un compromis. În acelaşi timp, la acest început al anului 1951, dezbaterea referitoare la construcţia europeană pare să fi pierdut oarecum din acuitate. După ce a obţinut de la Partidul Socialist Belgian şi de la SFIO promisiunea că vor renunţa la concepţiile internaţionaliste prea afirmate, Laburiştii acceptă, în sfîrşit, reconstrucţia oficială a Internaţionalei; reunindu-se la Frankfurt, între 30 iunie şi 3 iulie 1951, socialiştii europeni deschid primul Congres al Internaţionalei Socialiste[25]. Cu mai puţin de trei luni în urmă, acordul care consfinţea crearea Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului* a fost semnat la Paris în 18 aprilie 1951, chiar dacă încă din iunie 1950, Marea Britanie a refuzat să ia parte la înfiinţarea sa[26]. El intră în vigoare din 26 mai 1952, provocînd imediat opoziţia vehementă a SPD şi în special ce a

* Communauté européenne du charbon et de l'acier (CECA)

preşedintelui său, Kurt Schumacher, care vede în acesta o reluare „a politicii franceze de după 1918”[27]. Dimpotrivă, socialiştii belgieni, francezi şi olandezi ratifică imediat acest acord. În acest climat, puţin internaţionalist, primul Congres al Internaţionalei Socialiste adoptă în unanimitate textul referitor la scopurile şi sarcinile socialismului democratic; statutele sale o definesc ca fiind „asociaţia partidelor care luptă pentru realizarea socialismului democratic”. Structurile acesteia sînt alcătuite după modul COMISCO-ului: Conferinţele sînt înlocuite de consilii, este numit un Birou, iar secretariatul administrativ îi va fi încredinţată tot lui J. Braunthal. Dar dacă Internaţionala este acum reconstituită, în concepţia sa, ea rămîne în urma predecesoarei sale în ceea ce priveşte puterea coercitivă pe care o poate exersa asupra membrilor săi: ea apare mai mult „ca oficializarea unui forum socialist internaţional a cărei bază politică comună este mai puţin o sinteză, decît cel mai mic numitor comun al diferitelor doctrine”[28]. De fapt, în timpul următoarelor două decenii, acţiunea noii Internaţionale, care numără totuşi numeroase partide afiliate aflate la putere, va fi dintre cele mai modeste atît pe planul cercetării teoretice, cît şi al acţiunii politice: va trebui să vină începutul anilor '70 pentru a vedea Internaţionala jucînd un rol mai activ şi acţionînd ca un adevărat organism. În tot acest interval, Războiul Rece, începuturile timide ale stalinizării, problemele decolonizării fostelor posesiuni franceze şi britanice, precum şi construcţia Europei vor mobiliza întreaga energie a socialiştilor europeni.

TRAVERSAREA DEŞERTULUI (1951-1972)

La şase ani după terminarea celui de-al Doilea Război mondial, reconstituirea unei organizaţii internaţionale a socialismului va favoriza oare o nouă progresie a acestui curent? Se va realiza ea în termenii unui proces de omogenizare şi revitalizare a unei mişcări, care de mai bine de două decenii a acumulat dificultăţi, eşecuri şi înfrîngeri? Nu putem răspunde decît într-o manieră nuanţată la aceste întrebări: accesul la responsabilităţile guvernamentale şi preluarea puterii de către partidele socialiste într-un anumit număr de ţări europene au permis punerea în aplicare într-un mod incomplet, dar efectiv, a unei părţi din idealurile lor de societate mai democratică, mai dreaptă şi mai puţin dură cu cei oropsiţi. În Marea Britanie, succesele sînt, poate, cele mai remarcabile: instaurarea unui sistem naţional de sănătate contribuie la schimbarea societăţii britanice într-un sens egalitar. În Franţa, aplicarea securităţii sociale, profund inspirată de planul Beveridge, vizează aceeaşi direcţie, chiar dacă ea nu este numai opera socialiştilor. Partidul Comunist şi CGT investesc puternic în noul proiect la reuşita căruia îşi aduc contribuţia[1]. Reforme destul de asemănătoare sînt, de asemenea, întreprinse la iniţiativa socialiştilor în ţările din Europa de Nord. În Suedia, anii 1940-1950 sînt dedicaţi

continuării politicii „Statului-Providență”, inițiată încă din anii '30: prioritatea este acordată reformelor sociale care permit punerea bazelor transformărilor economice și asigurarea unei protecții sociale ridicate muncitorilor.

Totuși, aceste succese indiscutabile sînt însoțite de reverse destul de grave pentru mișcarea socialistă, care este nevoită în curînd să renunțe la orice formă de acțiune și chiar de exprimare politică, în țările din Europa de Est: de la apariția Războiului Rece, la o perioadă a cărei durată este imprevizibilă – ea se va prelungi pînă la sfîrșitul anului 1989 – istoria socialismului din Europa Orientală se caracterizează dacă nu prin neant, cel puțin printr-un rol dintre cele mai neînsemnate, cel mai adesea clandestin sau numai formal, fără vreo participare la evenimente. În timp ce mișcarea socialistă își continuă drumul în Europa de Vest, ea va dispărea complet de pe eșicherul forțelor politice de pe aproape jumătate din Bătrînul Continent și aceasta timp de patru decenii. Astfel, se produce la scară europeană un grav dezechilibru pentru mișcarea socialistă, determinat de un element total neprevăzut și încărcat de consecințe ale cărui efecte se vor face simțite pe o lungă perioadă. Ca o prelungire a marii divizări, apărute în rîndul mișcării muncitorești începînd din anul 1920, apariția Războiului Rece pare să fie însoțită de o nouă progresie a comunismului în detrimentul socialismului democratic, fără vreo posibilitate de revenire: acesta din urmă se vede realmente exclus din orice zonă geopolitică a Europei de către rivalul său. Această situație imediată îi va obliga pe socialiști să acționeze mai mult ca înainte la scară mondială, forțîndu-i să depășească cadrul european unde se cantonaseră în principal pînă acum. Ea explică eforturile acestora de a cîștiga audiență și pe alte continente: tentativele vor fi întreprinse încă de la începutul

anilor '50, în special în direcţia lumii asiatice, dar într-o primă fază vor eşua[2]. Din acest punct de vedere, constituirea Internaţionalei Socialiste în cel mai nepotrivit moment al Războiului Rece marchează o nouă etapă în istoria socialismului care, încă de la origini, s-a caracterizat în mod esenţial prin ideologia şi pătrunderea sa europeană. Pînă la acest început al anilor '50, istoria socialismului internaţional s-a situat mai întîi în această parte a lumii, dar o dată cu reconstituirea Internaţionalei Socialiste, această stare de fapt va tinde să fie depăşită.

Şi aceasta cu atît mai mult cu cît, aşa cum evoluţia anilor precedenţi a arătat-o deja, nu Internaţionala Socialistă este cea care ia iniţiativa construcţiei europene. Desigur, unii dintre membrii săi se pronunţă deschis într-o primă fază pentru această perspectivă. Dar ei nu constituie decît o minoritate, în timp ce, în ansamblul său, mişcarea continuă să fie împărţită în legătură cu această chestiune importantă: oricare ar fi poziţiile conducătorilor săi, Internaţionala nu se află în situaţia de a lua o hotărîre. Aflîndu-se în defensivă faţă de comunism, căutînd să depăşească cadrul geopolitic european – ceea ce reprezintă un demers justificat de mersul lucrurilor, dar care nu se poate solda imediat cu succese răsunătoare – şi, în sfîrşit, aflaţi în dezacord cu construcţia europeană, socialiştii din ţările Europei Occidentale, în ciuda anumitor succese, se vor lovi de grave dificultăţi. Ei nu vor putea să le depăşească întotdeauna. De asemenea, la sfîrşitul deceniului următor, mai multe partide socialiste se vor găsi într-o situaţie precară în faţa progresiei anumitor partide comuniste şi acestor noi forme de extremă stîngă care se dezvoltă la periferia lor: mai puţin ca niciodată, socialismul pare să fie prezent la *rendez-vous*-urile istoriei din 1968 şi aceasta, nu numai în Franţa. Totuşi, după aceste

două decenii de „traversare a deşertului”, mişcarea socialistă va fi în măsură să întreprindă o mare lucrare de renovare în rîndurile sale, care îi va permite să joace un rol mai dinamic şi mai activ o dată cu evenimentele care vor avea loc de-a lungul anilor ’70 şi ’80, înainte de surpriza imploziei sistemelor comuniste din 1989.

Care sînt forţele noii Internaţionale? Comparativ cu ISM, numărul partidelor sale aderente a scăzut, de la 36 în 1923[3], la 31 în 1951[4]. Într-o mare măsură, soarta partidelor socialiste din ţările Europei de Est justifică această reducere, deoarece în cadrul Internaţionalei Socialiste ele sînt reduse la rangul de observator; acest statut particular este revelator pentru problemele politice cu care se confruntă ISM faţă de lumea comunistă, după cum vom vedea mai tîrziu. Din aceste 31 de partide, 24 sînt membre cu drepturi depline, 5 sînt admise cu titlu consultativ şi, în sfîrşit, 2 cu titlul de observator. Majoritatea – 24 – se găsesc în ţări europene şi numai 5 organizaţii militează în America (mai ales în cea Latină), iar 2 în Asia. În deceniul anilor ’50, acest echilibru va fi modificat şi, pentru prima dată în istoria sa, socialismul va ieşi cu adevărat din cadrul său european pentru a cîştiga influenţă în Africa, Asia şi America Latină, conform unui proces care nu poate fi evocat în această lucrare consacrată doar socialismului european.

Cei 106 delegaţi reuniţi la Frankfurt reprezintă o forţă numerică impozantă, mult superioară Internaţionalei Socialiste a Muncii, din moment ce IS poate revendica 9.783.000 de membri şi 43.534.000 de alegători[5]. Comparativ cu numărul membrilor ISM, creşterea este de circa o treime, deoarece această organizaţie număra doar 6.200.000 de aderenţi[6]. Dacă evaluăm numărul alegătorilor, progresia este încă şi mai spectaculară: de la 26 de milioane[7] de voturi la 43,5 milioane[8]. Atît prin numărul aderenţilor săi, cît şi prin

influenţa pe care o exercită, creşterea numerică a mişcării socialiste este deci indiscutabilă, în timp ce, în contextul Războiului Rece, forţele sale au dispărut aproape complet dintr-o parte a Europei: a trebuit ca aceste pierderi să fie compensate prin cîştiguri în Europa de Vest. Vor aduce ele oare noi succese mişcării după această dificilă perioadă de reorganizare?

Reconstituirea organizaţiei internaţionale a socialismului are loc după lungi dezbateri şi compromisuri indispensabile. În primii săi ani, Internaţionala Socialistă nu este în măsură să depăşească dezacordurile apărute între diferitele sale partide membre: ele se referă atît la problemele europene, cît şi la comunism, relevînd poziţii adesea complet opuse. Această situaţie explică, cel puţin într-o anumită măsură, faptul că socialismul internaţional se eschivează de la asemenea dificultăţi, preferînd să mobilizeze o mare parte a energiilor sale pentru a începe să se impună, mai întîi în Asia, apoi în Africa. Întreprins încă de la începutul anilor '50, acest demers îşi va arăta primele roade abia la sfîrşitul deceniului următor. În timpul acestei perioade, numeroasele iniţiative luate în materie de construcţie europeană de către forţele politice, altele decît cele socialiste, vor trezi în rîndurile sale numeroase dispute şi vor provoca multe polemici: trebuie să recunoaştem că în acest domeniu, Internaţionala Socialistă nu mai poate fi responsabilă de evenimentele pe care le stăpîneşte cu dificultate.

Divergenţele de fond asupra Europei, înainte şi după eşecul CED (1951-1964)

Încă din 1945, SFIO a luat poziţie la nivel înalt în favoarea unui model de organizaţie socialistă internaţională

destul de asemănător cu cel al ISM din perioada sa de glorie[9]. Pînă la constituirea Internaţionalei, socialiştii francezi militează cu ardoare pentru ca aceasta din urmă să aibă statute coercitive, cu scopul de a juca un adevărat rol politic. Asupra acestei chestiuni importante, ei nu vor obţine însă cîştig de cauză, nici măcar nu se vor impune în legătură cu definirea bazelor programului de organizare: discursul marxist-ortodox al socialiştilor francezi este la fel de inacceptabil pentru Laburişti, cît şi pentru socialiştii ţărilor Europei de Nord. În Carta de la Frankfurt, ecletismul este cel care prevalează. După Eliberare, SFIO a participat la toate guvernările, mai întîi împreună cu comuniştii, pînă în mai 1947, apoi fără aceştia, după excluderea lor, prin Paul Ramadier. Totuşi, evoluţia tot mai clară a vieţii politice franceze către dreapta face ca SFIO să fie din ce în ce mai reticentă în a participa la responsabilităţile guvernamentale, pe care le abandonează în cele din urmă în 1951.

În ciuda faptelor, ea rămîne încă o forţă pe care se poate conta: la alegerile din 1951 sînt aleşi 106 deputaţi socialişti, capabili de a face presiuni asupra diferitelor guverne de dreapta care se succed. Găsindu-se în situaţia de a face „o cură de opoziţie", SFIO ţine prin secretarul său general din 1946, Guy Mollet[10], un discurs marxist dintre cele mai ortodoxe, discurs care o situează aparent mult mai la stînga în cadrul Internaţionalei socialiste faţă de partidele german sau britanic.

Cu toate acestea, dincolo de poziţiile sale doctrinare, SFIO va angaja lupta în cadrul Internaţionalei, în legătură cu problema construcţiei europene. La acest început al anilor '50, socialiştii francezi speră să vadă Franţa jucînd un rol de prim rang în construcţia europeană şi vor încerca să cîştige de partea lor majoritatea partidelor europene. De ce sînt ei

atît de atraşi de acest proiect? Mai multe motive converg aici, cumulîndu-se. Întîi de toate este vorba despre teama renaşterii militarismului german care apasă greu, reprezentînd o ameninţare mult mai gravă decît pericolul sovietic. Integrînd Germania de Vest într-un vast ansamblu european, conducătorii SFIO cred astfel că o pot neutraliza, supraveghea şi înăbuşi în faşă orice speranţă de reînnoire a naţionalismului german. Proiectul construcţiei europene se explică astfel, chiar dacă acest motiv nu este singurul. Legitimarea acestui demers nu se fondează numai pe raţiuni defensive, ci şi pe o analiză internaţională, complet diferită de cea dezvoltată în acelaşi timp de Partidul Laburist.

Realizarea unei Europe unite, solidă din punct de vedere economic şi militar, va favoriza apariţia unei noi forţe geopolitice capabile să trateze de la egal la egal cu cele două superputeri, punînd capăt divizării lumii în blocuri diferite. Posibilitatea unei a treia căi, nici capitalistă şi nici comunistă este de asemenea avută în vedere, socialiştii urmînd să joace un rol motrice atît pe plan politic, cît şi economic. Politic, în măsura în care această Europă unită ar reprezenta, diplomatic şi militar, o forţă aptă de a rivaliza atît cu Statele Unite, cît şi cu Uniunea Sovietică. Economic, căci punerea în funcţiune a unei vaste pieţe de consum ar facilita relansarea economiei diferitelor ţări europene, majoritatea grav lovite de război, permiţînd o ameliorare generală a nivelului de trai. Ar fi astfel întrunite şi condiţiile pentru conceperea unui vast program de reforme sociale. Aprofundarea unei asemenea politici socialiste „ar tăia bîrna” de sub picioarele comuniştilor şi i-ar împiedica să profite sau să provoace tulburări, avînd în vedere contextul socio-economic dificil.

Această strategie are totuşi o slăbiciune greu de ascuns: pentru a ajunge la rezultate tangibile, această politică are nevoie de concursul altor două „mari" partide socialiste. Fără acordul sau, cel puţin, sprijinul Partidelor Socialiste Englez şi German, construcţia Europei rămîne doar în faza de proiect. Pentru a duce la bun sfîrşit politica sa, SFIO trebuie ajutată de Partidul Laburist şi de SPD. Or, la acea dată, nici unul, nici altul nu sînt, cel puţin putem afirma, partizani convinşi ai unităţii europene. Am arătat deja modul în care analiza Partidului Laburist, mondială înainte de a fi europeană, se baza pe recunoaşterea priorității Imperiului britanic. La fel ca şi conservatorii, socialiştii englezi sînt foarte rezervaţi în ceea ce priveşte construcţia Europei, iar SFIO mai are încă puţin de aşteptat. Din cu totul alte motive, de o manieră ce poate părea astăzi bizară, dar care este lesne de înţeles în lumina contextului de atunci, reminiscențele istorice au un rol important; acelaşi lucru se întîmplă şi cu SPD. Chiar înainte de semnarea acordului de înfiinţare a CECA, în aprilie 1951, cu numai două luni înainte de constituirea Internaţionalei Socialiste, majoritatea socialiştilor germani se opune deschis planului R. Schuman. În această situaţie, preşedintele SPD, Kurt Schumacher, ia poziţii foarte tranşante, reuşind să cîştige de partea sa majoritatea partidului din care face parte, chiar dacă unii membri precum Ernst Reuter sau Willy Brandt ar fi apărat, fără îndoială, o politică mai nuanţată. Însă influenţa acestora va rămîne mult limitată.

Argumentul principal al lui Schumacher împotriva CECA poate fi rezumat astfel: această formă de organizare, mai întîi economică şi apoi politică, nu reprezintă nimic altceva decît „îndeplinirea voinţei învingătorilor". Ea trebuie să fie combătută ca pe o nouă formulă a politicii de reparaţie

impusă de Puterile aliate, în special de Franţa şi Marea Britanie, în 1918, imediat după terminarea Primului Război mondial. Pentru Schumacher, CECA are ca prim obiectiv sechestrul francez şi britanic asupra cărbunelui şi cocsului din zona Ruhr. Francezii nu s-au schimbat absolut deloc, rămînînd aceiaşi adversari hotărîţi şi irascibili ai Germaniei. CECA reprezintă o maşină de război pe care ei au conceput-o pentru a-şi asigura supremaţia în Europa şi pentru a „devia puterea economică germană în beneficiul propriu". Dacă termenii formulaţi s-au modificat din 1918, în schimb, orientarea generală este identică: în loc de a se vorbi despre interese „franceze", se evocă astăzi realitatea „europeană", dar, în fond, demersul este acelaşi şi nu urmăreşte decît vasalizarea Germaniei în faţa Franţei şi a Marii Britanii. Trebuie văzut în CECA cadrul unei viitoare cooperări europene: susţinerea Planului Schuman se reduce la acoperirea „importului fraudulos de către Germania a luptei de clasă dintre marile puteri". Este de asemenea greşit să credem că Planul Schuman poate face în vreun fel să progreseze unitatea europeană: dimpotrivă, el o întîrzie, excluzînd Marea Britanie şi Scandinavia dintr-un continent deja fragmentat de Războiul Rece şi nu primeşte, de altfel, decît şase ţări caracterizate, conform spuselor lui Schumacher, de cei „4 C": conservatorism, capitalism, cartelism. Arătîndu-se favorabili construcţiei Europei, Schumacher şi SPD, se opun cu ultimele puteri planului Schuman care, conform acestora, nu poate decît să-i întîrzie realizarea, dintr-un punct de vedere socialist.

Sîntem frapaţi de lectura unui asemenea argumentări prin fantasmele istorice pe care le trezeşte, precum şi prin naţionalismul exacerbat, dezvoltat de liderul SPD. Privit retrospectiv, un asemenea discurs poate să apară surprinzător la un conducător socialist, iar indignarea nu serveşte la

nimic; trebuie mai ales să încercăm să înţelegem mecanismele intelectuale şi psihologice care, la acest început al anilor '50, determină o asemenea analiză. Ea îşi găseşte fundamentul în reminiscenţele foarte vechi, dar întotdeauna vivace care au existat, larg răspîndite, în ansamblul forţelor politice, în aceşti ani de după cel de-al Doilea Război mondial: rivalitatea franco-germană, ca să nu mai vorbim de ura dintre largile fracţiuni de cetăţeni din aceste două ţări sînt realităţi care impregnează încă profund mentalităţile de o parte şi de alta a Rinului. La numai şase ani de la armistiţiu, această stare de spirit nu are de ce să ne surprindă, chiar dacă sîntem oarecum miraţi să vedem cum internaţionalismul – această valoare fundamentală a socialismului – este o dată în plus înlocuit de naţionalism, chiar în rîndurile sale. În interiorul mişcării socialiste, multe răni vor avea nevoie de timp pentru a se cicatriza.

Acest naţionalism al conducătorului socialist german nu poate decît să întărească izolaţionismul dezvoltat de Partidul Laburist: din motive, bineînţeles, diferite, cele două principale partide socialiste europene sînt profund ostile sau cel puţin rezervate, în legătură cu construcţia Europei. Referitor la prima problemă politică de importanţă pe care noua organizaţie, recent constituită, trebuie să o abordeze, aceasta nu poate decît să ţină seama de dezacordurile partidelor sale aderente. Proclamarea Internaţionalei Socialiste, în iulie 1951, a fost precedată, cu două luni mai devreme, de un eveniment de rău augur: în timp ce socialiştii englezi şi germani refuză să sprijine acordul din 18 aprilie 1951, instituind crearea CECA, socialiştii francezi, olandezi şi belgieni sînt favorabili acestuia. Este semnificativ felul în care Carta de la Frankfurt rămîne tăcută în legătură cu CECA, în timp ce constituirea Internaţionalei Socialiste o

urmează atît de puţin pe aceasta din urmă. Această tăcere dovedeşte incapacitatea definirii unei poziţii comune faţă de unitatea europeană: divergenţele sînt atît de mari, încît se preferă pur şi simplu ignorarea acestei chestiuni. Ca organizaţie, Internaţionala nu este capabilă să răspundă primei probleme politice de anvergură cu care se confruntă. Nu putem decît să semnalăm aici această neputinţă. Discuţiile care au fost angajate înainte în cadrul COMISCO au delimitat două tabere, cea a partizanilor – minoritari – ai Planului Schuman şi cea a adversarilor. Francezii, belgienii şi olandezii se pronunţă în favoarea unei Europe federative, în timp ce englezii, germanii, scandinavii, austriecii, precum şi ansamblul socialiştilor din Europa Orientală se opun acestui proiect. Argumentele aduse în situaţia dată fac să apară concepţii diferite în materie de politică străină, în special în ceea ce priveşte rolul Statelor Unite faţă de Europa: pentru britanici, orice cooperare guvernamentală este avută în vedere numai în cadrul Alianţei atlantice în cadrul căreia ei scontează că Marea Britanie va fi recunoscută drept partener privilegiat faţă de Statele Unite. Pînă în 1951, data căderii Laburiştilor şi a înlocuirii lor de către conservatori, integrarea europeană reprezintă, conform conducătorilor Laburişti, o ameninţare pentru guvernul muncitoresc britanic în măsura în care aceasta riscă să-l împiedice, ţinînd partea unui ansamblu de guverne dominate de conservatorii europeni.

În primele luni de existenţă a COMISCO-ului, dezbaterea continuă cu ocazia mai multor reuniuni, fără a se înregistra însă un real progres. O nouă adunare ţinută la o lună după constituirea Internaţionalei Socialiste se limitează numai la înregistrarea gravelor divergenţe existente în această problemă. Astfel, încă de la înfiinţarea sa, organizaţia internaţională a socialismului se găseşte în conflict cu o situaţie

oarecum analogă celei care a minat Intarnaţionala Socialistă a Muncii: un dezacord de fond antrenează o blocare a organizaţiei, interzicîndu-i acesteia orice acţiune politică. Este greu de găsit o rezolvare. În timpul celui de-al doilea congres al său, organizat în octombrie 1952 la Milano, Internaţionala Socialistă se arată la fel de incapabilă de a elabora o poziţie comună: cu sprijinul socialiştilor scandinavi, britanicii şi germanii resping orice noţiune de Europă a Celor Şase, în timp ce pentru belgianul P.-H. Spaak alegerea, foarte simplă, se rezumă la „o Europă mică ori nimic". Spaak nu este cu adevărat sprijinit decît de olandezii din Ţările-de-Jos, în timp ce SFIO caută un compromis, susţinînd „o apropiere strînsă între orice comunitate specializată şi naţiunile Consiliului Europei care nu fac parte din aceasta". Acest text, unanim acceptat, relevă mai degrabă lipsa de unitate care exista atunci în rîndul mişcării socialiste în legătură cu chestiunea europeană.

Discuţiile organizate în timpul Congresului al III-lea al Internaţionalei de la Stockholm (iulie 1953) confirmă această stare de fapt: nici un acord politic de fond nu este posibil, iar participanţii trebuie să se mulţumească cu crearea unui Comitet European al IS, prezidat de Guy Mollet[12]. La începuturile sale, acest organism face dovada unei eficacităţi foarte reduse, chiar dacă este în măsură să organizeze o primă conferinţă a partidelor socialiste europene la Bruxelles, în februarie 1954. Această iniţiativă demonstrează voinţa de a pune în aplicare o structură care să coordoneze activitatea diferitelor partide.

De fapt, avînd în vedere intransigenţa SPD – mult mai tranşantă decît cea a Laburiştilor – dezbaterea europeană se angajează în cele mai nefavorabile condiţii care vor fi şi ale tinerei Internaţionale pe o perioadă iniţială de trei ani: dînd

o grea lovitură construcţiei Europei, eşecul tentativei Comunităţii Europene a Apărării* în august 1954, o va întîrzia pe aceasta din urmă, punînd capăt acestui prim episod. De acum, datorită unui drum mult mai lung şi, de altfel, mai complex, problema se va pune în alţi termeni, în funcţie şi de raporturile de forţă, diferite, care vor exista în cadrul Internaţionalei în deceniile ce vor veni.

Crearea CECA nu reprezintă un demers izolat. Ea se înscrie într-un context mai general, marcat şi de luarea altor iniţiative. O dată cu începutul Războiului din Coreea, la 25 iunie 1950, şi cu înăsprirea Războiului Rece în Europa, problema reînarmării Germaniei nu mai poate fi trecută cu vederea.

Pentru Statele Unite este vorba despre un proces care se va efectua în cadrul Organizaţiei Atlanticului de Nord (NATO), înfiinţată la 4 aprilie 1949. Această analiză se opune tezei dezvoltate de guvernul francez care, prin persoana preşedintelui său de Consiliu, René Pleven, propune încă din 24 octombrie 1950 constituirea unei armate europene. În acest proiect, viitoarea armată germană s-ar integra într-o alta, europeană, aflată sub comanda unui ministru european al Apărării. Planul Pleven din toamna anului 1950 completează într-o mare măsură Planul Schuman, conferindu-i acestuia o dimensiune politică suplimentară. Ca urmare a noilor negocieri antrenate de Planul Pleven, este semnat la Paris, la 27 mai 1952, un tratat care instituie o Comunitate Europeană a Apărării (CED), adică un proiect de armată europeană. Dar, dacă pînă atunci socialiştii francezi s-au arătat favorabili Planului Schuman, ei se vor diviza profund în faţa Planului Pleven, fiind în dezacord asupra perspectivei

* Communauté européenne de défense (CED)

unei eventuale reînnoiri a Germaniei. În cadrul SFIO, o opoziție condusă de J. Moch și D. Mayer militează împotriva CED, făcîndu-se auzită la congresele naționale din 1952 și 1953. Totuși, în mai 1954, un Congres extraordinar al SFIO se pronunță în favoarea CED, cerînd imperios o disciplină de vot din partea deputaților socialiști. Secretar general al partidului, începînd din 1948 și conducătorul său necontestat de la moartea lui Léon Blum (1950) Guy Mollet s-a dovedit a fi, tîrziu dar aprig, un partizan al integrării politice europene. El nici măcar nu cere ca aceasta din urmă să aibă în prealabil un conținut socialist: ne aflăm în plin Război Rece și acest factor trece înaintea celorlalte.

Totuși, în ciuda deciziilor acestui congres extraordinar, votul asupra CED provoacă în cadrul SFIO cea mai gravă criză a sa de după 1948, în măsura în care majoritatea grupului parlamentar se pronunță, în definitiv, împotriva acestui proiect, obținînd astfel respingerea sa. Este unanim admis astăzi că eșecul CED a dat o grea lovitură cauzei europene, ceea ce face ca 30 august 1954 să fie considerată de partizanii Europei drept una dintre cele mai „sumbre" date din istoria Europei contemporane. Dispariția CED o antrenează și pe cea a Comunității Politice Europene, votată la 10 mai 1953, la Strasbourg; ea distruge pentru mai mult de un deceniu orice perspectivă de construcție europeană rapidă. Anul 1954 marchează o cotitură în istoria sa, precum și sfîrșitul speranțelor unei prompte realizări a unității Europei: după o fază pe care unii au sperat-o scurtă, ea se va continua conform unor procese infinit mai lungi și mai complexe, într-o lume care va fi schimbată. Congresul al IV-lea al Internaționalei Socialiste, ținut la Londra în 1955, se mulțumește doar să ia act de acest impas.

În plan apropiat, acest episod are o primă consecinţă asupra SFIO: începînd cu această dată, ea îşi abandonează militantismul în favoarea Europei. Foarte repede, turnura politicii interne franceze o va face să treacă de la un internaţionalism, aparent intransigent, la un naţionalism dintre cele mai exacerbate. O asemenea evoluţie nu poate decît să determine regresul noţiunilor de internaţionalism din cadrul Internaţionalei Socialiste: SFIO, care pînă atunci reprezentase „stînga" acesteia se situează acum la dreapta Internaţionalei. Ca urmare a alegerilor din ianuarie 1956 care consfinţesc victoria Frontului Republican, Guy Mollet ajunge la preşedinţia Consiliului. Guvernarea sa, una dintre cele mai lungi din cadrul Republicii a IV-a, şubrezită de războaiele coloniale, se va împotmoli complet în războiul din Algeria, îşi va arăta totala incapacitate de a-i pune capăt şi va practica o politică acceptabilă pentru dreapta franceză. Caracterizată printr-un război înverşunat dus împotriva naţionaliştilor algerieni, precum şi printr-o „acoperire" a numeroaselor exacţiuni ale armetei franceze (torturi, „razii"), această orientară nu mai are nimic de a face cu programul cu care SFIO s-a prezentat la alegeri. În spiritul anumitor ultrasocialişti, partizani ai Algeriei franceze, precum Max Lejeune sau Robert Lacoste, gazul şi petrolul din Sahara vor permite relansarea economiei naţionale, care va constitui fundamentele unei politici franceze de amploare, în special în Africa şi în bazinul mediteranean. Independent de fiasco-ul cu care se termină, expediţia din Suez din 1956 constituie o a doua faţă a acestei politici naţionaliste a SFIO[14], care vizează să facă din Franţa o mare putere. Ambele aspecte ale acestei orientări sînt condamnate de Internaţională. În Franţa, politica SFIO cristalizează în rîndurile sale, începînd cu 1957, o opoziţie care va refuza apoi acceptarea de către partid a

întoarcerii generalului de Gaulle în 1958. Ea se va constitui în septembrie 1958 în Partidul Socialist Autonom* care, la începutul anului 1960, va deveni Uniunea Stîngii Socialiste şi gruparea Tribunei Comunismului, una din cele trei compozante ale Partidului Socialist Unificat** al cărui prim-secretar va fi Edouard Depreux. Anul 1956 reprezintă, într-adevăr, un an de cumpănă, în lumea comunistă şi nu numai aici. La 26 iulie, colonelul Nasser naţionalizează canalul de Suez, fapt care determină la 31 octombrie intervenţia militară a Franţei şi a Marii Britanii. Ca urmare a unui avertisment al Uniunii Sovietice, apoi a presiunii conjugate a Statelor Unite şi a Uniunii Sovietice, trupele franceze şi britanice sînt constrînse să evacueze Suez-ul cîteva săptămîni mai tîrziu, în luna decembrie. Această aventură, care se termină cu un eşec răsunător, a fost imediat condamnată de Consiliul Internaţionalei Socialiste care deplînge într-un comunicat:

„Recentul apel la forța armată în Orientul Mijlociu şi în special invazia Egiptului de către Marea Britanie şi Fanța prin violarea Cartei Națiunilor Unite".

Aceasta reclamă:

„Îndeosebi o retragere necondiţionată a forţelor britanice, franceze şi israeliene de pe teritoriul egiptean"[15].

La care G. Mollet va răspunde în timpul celui de-al 51-lea Congres al SFIO că expediţia Suez-ului se situează „într-un spirit internaţionalist" şi reprezintă un exemplu de solidaritate socialistă. Conform afirmaţiilor secretarului general al SFIO, intervenind astfel, Franţa şi Marea Britanie au

* Parti socialiste autonome (PSA)

** Parti socialiste unifié (PSU)

salvat Israelul, „o mică ţară care se îndreaptă către socialism", ameninţat de dictatura lui Nasser pe care G. Mollet nu ezită să-l compare, în situaţia dată, cu Stalin şi Hitler[16].

Totuşi, Internaţionala este preocupată mai ales de politica algeriană a SFIO. Astfel încît, în timpul Congresului său de la Viena (2-6 iulie 1957), aceasta se simte responsabilă de a ridica acest subiect şi de a aminti organizaţiei SFIO că a votat declaraţia de principii asupra „scopurilor şi sarcinilor socialismului" cu ocazia Congresului de fondare a Internaţionalei de la Frankfurt, în urmă cu şase ani. SFIO dă o replică acestei declaraţii, propunînd trimiterea unei misiuni de informare în Algeria. Această soluţie este reţinută de Congres, iar obiectivele acesteia vor fi stabilite în mod diferit în timpul unei reuniuni ulterioare care va avea loc la Londra, în octombrie. Misiunea pleacă în Algeria şi trimite concluziile încă de la începutul lunii februarie 1958. Acest episod devine ocazia unei violente polemici între SFIO şi Laburişti: conform afirmaţiilor lui Guy Mollet, Partidul Laburist ar fi instigatorul acestei întregi afaceri care constituie un mijloc de a ataca guvernul şi pe socialiştii francezi, achitîndu-se de responsabilităţi în afacerea de Suez. Punerea în discuţie a guvernului francez şi a politicii sale algeriene permite astfel Laburiştilor o apropiere de partidele arabe.

Începînd din mai 1958, revenirea la conducere a generalului de Gaulle va face ca această controversă să treacă pe un al doilea plan, fără a o suprima însă complet: Consiliul Internaţionalei Socialiste condamnă oficial „toate actele de tortură, terorism, intimidare şi suprimare a libertăţilor civice din Algeria"; el cere de asemenea „să fie pus un termen conflictului din Algeria prin intermediul unor negocieri paşnice şi pe baza unei garanţii a libertăţilor democratice". Logic, SFIO se opune cu violenţă acestui text: ea a negat în

permanenţă existenţa actelor de tortură din Algeria pe toată perioada cît a fost la putere. În iunie 1958, majoritatea din SFIO ia poziţie în favoarea generalului de Gaulle, fiindu-i cu atît mai dificil să accepte tot ceea ce ar putea semăna cu un amestec extern în politica franceză, chiar şi atunci cînd acesta ar veni din partea Internaţionalei... Această fază naţionalistă a SFIO va începe să se estompeze din momentul în care, doi ani mai tîrziu, acest organism se va situa în opoziţie faţă de generalul de Gaulle. Începînd din 1962, SFIO încearcă o timidă apropiere de Partidul Comunist, apropiere care nu împiedică însă continuarea inexorabilă a declinului său pînă în 1971, la Congresul de la Epinay, care marchează actul său de deces şi începuturile construirii unui partid socialist, foarte diferit ca metode şi mai ales prin oamenii care îl vor conduce.

În toată această perioadă, ca urmare a eşecului CED, s-au angajat negocieri între miniştrii Afacerilor Străine din Ţările Celor Şase pentru încheierea de acorduri privind înfiinţarea Comunităţii Economice Europene*, precum şi a Comunităţii Europene a Energiei Atomice** . Acest demers va duce la semnarea Tratatelor, în 25 martie 1957, la Roma, care vor institui cele două organisme. El relansează în mod vizibil construcţia europeană şi va antrena noi reaşezări în rîndurile socialiştilor europeni[17]; agravînd diferenţele, el este susţinut acum de către SPD, în special datorită acţiunii vice-preşedintelui său, F. Erler. Conform cu acest nou curs al SPD, CEE nu datorează cu nimic viitorul Germaniei şi nu constituie neapărat un obstacol pentru viitoarea sa reunifi-

* Communauté économique européenne

** Communauté européenne de l'énergie atomique (CEEA sau EURATOM)

care. Mai mult, faţă de lumea comunistă, acest organism tinde să înlocuiască competiţia militară cu concurenţa economică, evoluţie considerată pozitivă faţă de SPD. Dar, dincolo de această schimbare a socialiştilor germani, crearea CEE sporeşte şi mai mult divergenţele în cadrul mişcării socialiste în aşa fel încît nici o dezbatere nu mai este posibilă pe această temă în timpul Congresului al V-lea al IS (Londra, iulie 1955), spre marele regret al socialiştilor din ţările comunitare. În curînd, opoziţia se va cristaliza în mod esenţial în jurul socialiştilor celor şase ţări comunitare şi ai ţărilor viitoarei Asociaţii Europene a Liberului Schimb (AELS), formal înfiinţată în ianuarie 1960 la Stockholm, asociaţie care se află deja în stadiu de proiect. Dezbaterile au început încă din timpul conferinţei ţinute de ansamblul partidelor socialiste europene în decembrie 1958, care a reprezentat pentru adversarii CEE din mişcarea socialistă o bună ocazie de a denunţa Piaţa Comună. Suedezii şi, într-o mai mică măsură austriecii, s-au opus cu tărie acesteia din urmă, în timp ce britanicii au ezitat între replierea asupra Commonwealth-ului şi crearea unei mici zone de liber schimb formată din Austria, Scandinavia şi Elveţia. Fiecare partid se defineşte mai mult în funcţie de propriile interese naţionale decît printr-o concepţie cu adevărat internaţionalistă: scandinavii şi germanii, adversari ai supranaţionalităţii, apără o orientare care coincide cu interesele politice ale ţărilor lor, în timp ce francezii şi socialiştii din Benelux se gîndesc mai mult la avantajele economice pe care le poate furniza Piaţa Comună în cadrul lor naţional. În cele două cazuri, după cum se vede, argumentele care aparţin în mod direct de o ideologie socialistă sînt foarte limitate, chiar dacă fiecare partid ţine cont de ele în justificarea sa: pentru cei care apără CEE, aceasta din urmă va favoriza progresia socialismului, în timp ce

detractorii săi susţin că, înainte de toate, vor să ferească socialismul de influenţele conservatoare şi capitaliste din Europa Occidentală. Într-adevăr, după unii socialişti, CEE este incapabilă să furnizeze avantaje noi: Marea Britanie îşi are pieţele sale de desfacere în Commonwealth, iar scandinavii au un interes prioritar în crearea unei pieţe nordice. Suedezii, austriecii şi elveţienii vor să-şi păstreze „neutralitatea". Dimpotrivă, pentru statele aflate în căutare de pieţe de desfacere şi de ajutoare economice susceptibile de a le stimula dezvoltarea, CEE oferă o perspectivă atrăgătoare: acestea sînt concepţiile socialiştilor din Benelux, Franţa şi Italia. În aceste ultime două ţări, partidele socialiste sînt mult mai slabe şi supuse instabilităţii coaliţiilor guvernamentale.

Toate aceste raţiuni explică adoptarea unui text de compromis: Conferinţa „admite ca unitatea de acţiune a CEE să fie păstrată, dar numai în cadrul unei mari asociaţii europene a liberului schimb". Astfel, negocierile nu sînt întrerupte, dar prin lipsa sa de precizie, această rezoluţie dovedeşte persistenţa divizărilor socialismului european la acest sfîrşit al anilor '50. Totuşi apare un rezultat concret: crearea unui Comitet de contact între socialiştii ţărilor membre a CEE şi celelalte partide socialiste europene. Această instanţă nu va funcţiona cu adevărat decît după constituirea AELS, în ianuarie 1960, servind la administrarea coexistenţei conflictuale dintre cele două ansambluri de acum înainte concurente; tot în 1960, aceasta ia act de faptul că „divizarea economică a Europei în două grupuri" a devenit o realitate, fără a putea avansa însă în acest sens propuneri mai precise. Această situaţie de blocaj politic este confirmată oficial în timpul Congresului al VII-lea al Internaţionalei Socialiste, ţinut la Roma, în octombrie 1961.

În tot acest timp, de-a lungul anilor '50, grave evenimente s-au produs în lumea comunistă. Chiar dacă într-o

primă fază, acestea nu au avut decît o influenţă redusă asupra mişcării socialiste, ele sînt pe termen lung aducătoare de mari schimbări, de aceea trebuie să fie amintite acum.

Internaţionala socialistă şi problema comunistă

Întreaga istorie a mişcării socialiste din perioada interbelică, precum şi eşecul său final se explică în mare parte prin disensiunile provocate în rîndurile sale, în legătură cu atitudinea care trebuia adoptată faţă de comunism. În rîndurile ISM, partizani şi adversari ai unităţii de acţiune cu secţiunile Internaţionalei a III-a nu au încetat să se ciocnească violent[18]. La acest început al anilor '50, problema se pune în termeni total diferiţi[19]: în contextul Războiului Rece, lumea s-a organizat mai întîi în două blocuri rivale, iar mişcarea socialistă, în continuare interzisă în Uniunea Sovietică, se vede acum în situaţia de a refuza orice posibilitate de acţiune în Europa Orientală. Mult mai clar decît în cazul ISM, organizaţiile aderente ale Internaţionalei Socialiste se integrează în ceea ce se va numi „lume liberă" a cărei parte o iau faţă de blocul comunist, considerat ameninţător, ostil şi ofensiv. Cu toate acestea, nu am putea asemăna Kominformul cu Kominternul, chiar dacă această comparaţie s-a făcut – pe nedrept – în vremurile de glorie ale Războiului Rece. Fundamentele gîndirii socialiste definite la Frankfurt constau, în primul rînd, în consacrarea democraţiei politice, condiţie indispensabilă realizării socialismului; acest postulat de bază este însoţit de judecata cea mai critică asupra comunismului şi acest lucru, din trei motive:

• comunismul este distrugătorul libertății; el spulberă orice șansă de acces, în timp ce, dimpotrivă, socialiștii „vor să asigure o mare libertate” fără de care nici un progres către socialismul democratic nu este posibil. Antagonismul dintre aceste două sisteme politice este complet; el apare de altfel și în formele organizaționale ale acestora: centralismului democratic propovăduit de comuniști i se opune deplina libertate de opinie, care este o regulă în Internaționala Socialistă și în partidele sale aderente;

• structurat în cadrul unei mișcări internaționale, acum reprezentată de Kominform, comunismul nu este nimic altceva decît un „nou imperialism” al cărui scop final este destabilizarea și distrugerea regimurilor de democrație parlamentară, în beneficiul unui sistem instalat prin forță în țările din Europa de Est. El este deci un dușman de moarte care trebuie combătut fără milă, constituind mult mai mult decît o deviație a socialismului: el este unul dintre cele mai mari pericole căruia trebuie să i se opună toate forțele;

• în sfîrșit, comunismul este cu atît mai nociv pentru ansamblul mișcării muncitorești cu cît, revendicîndu-se din „tradițiile socialiste”, el poate seduce și înșela mulți oameni ai muncii, cîștigîndu-i de partea sa. Este deci cu atît mai urgent să se realizeze, în modul cel mai clar posibil, diferența radicală, existentă între socialismul democratic și comunism.

Din această analiză generală rezultă că Internaționala va trebui să facă un dublu demers pînă ce efectele destinderii să schimbe profund contextul, începînd cu mijlocul anilor '60: mișcarea socialistă se afirmă ca un rival și se confruntă din punct de vedere ideologic cu comunismul în măsura în care acesta din urmă pretinde că întruchipează „socialismul adevărat”. Orice posibilitate de alianță între organizațiile socialiste și partidele comuniste este exclusă, în așa fel încît

afilierea Internaţionalei Socialiste se subordonează acestei ultime condiţii. Partidele socialiste care au colaborat în 1948 cu comuniştii s-au desprins singure din rîndul mişcării. Această evidentă ofensivă ideologică conlucrează cu o strategie politică, anticomunistă prin expresia sa. Totuşi, în timpul acestei perioade, anticomunismul constituie una din dimensiunile esenţiale ale Internaţionalei; o examinare mai amănunţită a realităţii arată că, plecînd de la acest substrat comun membrilor săi, în rîndurile sale apar multiple nuanţe; în curînd IS se va diviza în „ideologi", deosebit de fermi faţă de principii şi „diplomaţi" care, făcînd în egală măsură dovada anticomunismului, vor stabili treptat o distincţie din ce în ce mai clară între ideologia comunistă, inspiratoare a unui sistem şi politica conducătorilor comunişti, bineînţeles în primul rînd a celor din Uniunea Sovietică. În lunile care vor urma, ei vor fi nevoiţi să pună problema în următorii termeni: trebuie oare încurajate semnele de eliberare a Uniunii Sovietice pentru a favoriza astfel un climat de destindere şi pace sau dimpotrivă, trebuie văzute în acestea numai schimbări de faţadă, precum şi continuarea refuzului de a discuta cu această formă de dictatură? Pe măsură ce se estompează factorii de înaltă tensiune ai Războiului Rece, iar lumea se îndreaptă treptat către ceea ce încă nu se poate numi coexistenţă paşnică, aceste chestiuni vor fi şi mai acute.

Apariţia Războiului Rece a contribuit în egală măsură la formarea unui ansamblu rigid al blocului comunist. În această lume, totul se decide şi se organizează la Moscova şi, aparent, nici o repunere în discuţie nu este posibilă. Totuşi, acest monolit impozant pe care îl constituie universul comunist nu întîrzie să-şi arate fisurile. Încă din 1948, comunismul aflat la putere cunoaşte o primă schismă. Dorind să păstreze o relativă autonomie faţă de Uniunea

Sovietică, Tito își atrage mînia lui Stalin și provoacă o ruptură ale cărei prime semne apar încă din luna mai. Mersul lucrurilor se precipită, iar condamnarea publică a lui Tito, precum și cea a comuniștilor iugoslavi este pronunțată de către Kominform, la 28 iunie 1949. Lupta împotriva titoismului devine obligatorie pentru orice organizație comunistă și ea nu lasă indiferenți nici pe militanții care se reclamă a fi socialiști. Ansamblul partidelor socialiste urmărește acest episod cu cel mai viu interes, iar unele dintre acestea nu se mulțumesc numai cu rolul de spectator, ci se implică și mai mult în evenimente. Pentru Partidul Laburist Britanic, experiența iugoslavă, dacă s-ar fi consolidat, ar fi putut servi „de exemplu" și altor țări care refuză „parlamentarismul occidental, fiind în același timp ostile stalinismului". Amintindu-și, poate, de anumite înclinații de stînga, manifestate în perioada interbelică, Partidul Muncitoresc Norvegian merge pînă la a stabili contacte cu organizația comuniștilor iugoslavi, afirmînd că această experiență „trebuie să fie privită cu simpatie de ansamblul mișcării socialiste".

MAPAI din Israel și Partidul Socialist din Elveția vor avea, de asemenea, legături cu comuniștii iugoslavi. Cu toate acestea, Comitetul Executiv al COMISCO refuză să meargă mai departe, așa cum ar fi dorit Partidul Socialist Suedez și interzice stabilirea oricărei legături oficiale cu Partidul Comunist Iugoslav, lăsînd totuși mînă liberă partidelor sale afiliate: pentru COMISCO, faptul că PCI păstrează monopolul puterii și suprimă orice altă formă de exprimare politică justifică acest refuz; însă lucrurile nu vor înainta prea mult. Va fi nevoie de vizita la Belgrad a lui Hrușciov, în mai 1955, pentru a pune capăt definitiv acestei probleme. În tot acest timp, au început să se schimbe multe în lumea comunistă, ca urmare a morții lui Stalin, survenită la mai

puţin de doi ani de la constituirea Internaţionalei, în Congresul de la Frankfurt. La cîteva săptămîni de la dispariţia „tătucului", amnistia generală din U.R.S.S., din 28 martie 1953 şi apoi o lună mai tîrziu, armistiţiul din Coreea, din 27 iulie pot fi interpretate ca prime semne ale unui timid dezgheţ. Încă limitate, ele sînt totuşi percepute, dacă nu de ansamblul IS, cel puţin de către liderii acesteia, precum A. Bevan, care explică aceste schimbări prin motive ce ţin de politica internă: necesitatea unei modernizări a structurilor economice ale Uniunii Sovietice implică o relativă liberalizare a guvernului din această ţară pe plan intern, concomitent cu o modelare a poziţiilor sale de politică externă. Într-o primă fază, majoritatea conducătorilor Internaţionalei sînt neîncrezători faţă de aceste semne, iar strategia faţă de comunism rămîne în mod fundamental neschimbată, chiar dacă aceste „tresăriri" au fost privite ca fiind de bun augur. Revolta lucrătorilor berlinezi, precum şi represiunea ce a urmat începînd cu 16 iunie 1953 nu fac decît să întărească această neîncredere şi această atitudine de expectativă şi de ezitare care blochează orice evoluţie a IS. Cu toate acestea, divergenţe de analiză, referitoare la consecinţele unor asemenea evenimente îşi fac repede apariţia în rîndurile sale. Pentru SPD, zilele de la Berlin reprezintă o primă „victorie decisivă" a democraţiei asupra U.R.S.S. şi pun pe ordinea de zi apariţia destinderii prin reglarea chestiunii germane. Aripa stîngă a Partidului Socialist Japonez susţine din acest punct de vedere SPD, evocînd totodată posibilităţile oferite de „aparenta schimbare a atitudinii comuniste". Dimpotrivă, olandezii, sprijiniţi de reprezentanţii partidelor socialiste exilate a ţărilor din Est, critică slăbiciunea reacţiilor IS faţă de revolta de la Berlin, precum şi timiditatea ajutorul acordat insurgenţilor. Ei reclamă în consecinţă o atitudine mai fermă din partea Orga-

nizaţiei Socialiste Internaţionale faţă de U.R.S.S. Trebuie pus accentul pe „expansionismul sovietic" sau dimpotrivă, privilegiate noile posibilităţi de negociere care sînt, poate, pe cale de a se contura?

Actul de compromis elaborat la Congresul de la Stockholm (iulie 1953) asupra acestei chestiuni justifică într-o anumită măsură aceste discuţii, fără a fi însă scutit de contradicţii atunci cînd precizează că „pacea ameninţată în primul rînd de expansionismul sovietic nu poate rezulta din negocieri continuate cu tenacitate": dacă există „expansionism sovietic", atunci acestuia trebuie să i se opună forţa, ceea ce contravine afirmaţiei precedente. De fapt, se pare că atitudinea IS se caracterizează printr-o examinare atentă a oricărui gest al U.R.S.S., însoţită şi de dorinţa manifestă de a nu pierde nici o ocazie de negociere, oricît de mică ar fi ea: încă de la primele semne de dezgheţ, Internaţionala este gata să meargă şi mai departe, iar dacă ideologia comunistă este condamnată cu aceeaşi înverşunare, din punct de vedere diplomatic, mişcarea socialistă doreşte să nu neglijeze nici un efort de negociere, pentru a face să avanseze cauza păcii. Pe măsură ce semnalele destinderii se înmulţesc pe glob (evacuarea trupelor societice din Austria, propunerile sovietice de dezarmare), cele două analize se vor diversifica şi preciza, continuînd să fie enunţate împreună: orice apropiere de o ideologie prea diferită de idealurile social-democratice va fi în permanenţă respinsă în mod făţiş. Cu toate acestea, pe plan diplomatic, IS îşi inteţeşte presiunea în favoarea negocierii şi căutarea unor „concesii rezonabile", aşa cum o afirmă în rezoluţia Congresului de la Londra, din iulie 1955. Anticomunismul şi antisovietismul se vor diferenţia din ce în ce mai mult în declaraţiile conducătorilor IS.

1956, anul raportului Hruşciov[20], care denunţă crimele lui Stalin, constituie o etapă decisivă în istoria mişcării comuniste internaţionale: de acum înainte, totul va arăta altfel. Pe termen lung, această nouă situaţie va avea profunde repercursiuni asupra alegerilor făcute de IS. Pe plan imediat, ea dă un puternic impuls procesului angajat începînd cu martie 1953. În curînd, evenimentele din Polonia şi Ungaria, survenite după numai cîteva luni, vor provoca o vie emoţie – de moment – în rîndul mişcării socialiste, precum şi în lumea întreagă: o dată cu trecerea valului de reprobări care au condamnat intrarea trupelor sovietice în Ungaria, anul 1956 va cristaliza tot mai mult cele două poziţii prezente în cadrul Internaţionalei: căutarea unui compromis diplomatic cu U.R.S.S. în cadrul elaborării unei păci negociate sau confruntarea, fără compromisuri, cu lumea şi cu ideologia comunistă? Încă din martie 1956, detaliile raportului Hruşciov au fost discutate într-un Consiliu Executiv al IS, ţinut la Zürich şi apoi, o lună mai tîrziu, în timpul unei reuniuni a Biroului său. Pentru cele două forme de cooperare propuse de raportul Hruşciov, IS stabileşte o distincţie netă între cooperarea ideologică, pe care o refuză, şi cea diplomatică faţă de care se pronunţă favorabil. Punerea în discuţie a stalinismului nu schimbă cu nimic natura acestui regim, care rămîne înainte de toate o dictatură. Luînd act de „recentele schimbări ale tacticii comuniste", Internaţionala Socialistă continuă să respingă „orice front comun sau orice formă de cooperare politică cu partidele dictaturii". Totuşi, pe plan diplomatic, ea se arată deschisă oricărei posibilităţi de cooperare între guverne, cu scopul de a lucra la consolidarea păcii. IS angajează deci U.R.S.S. în a-şi arăta voinţa de destindere prin intermediul unor noi semnale, de data aceasta, mai concrete: oprirea vînzărilor de armament către ţările

arabe, suspendarea „campaniilor de propagandă virulentă" față de țările democratice, instaurarea libertății de circulație a informațiilor și a opiniilor din țările din Europa de Est. Deja cu trei ani în urmă, ea reclama „retragerea" forțelor militare sovietice din această zonă geopolitică: într-un timp atît de scurt, ea și-a redus deci din exigențe. IS face din ce în ce mai mult distincție între propagandă și diplomație, ideologie și acțiune politică, amintind în acest fel de ISM, predecesoarea sa, care încă de la Congresul său de fondare din 1923, luase poziție în favoarea recunoașterii *de jure* a guvernului sovietic, condamnînd totodată cu claritate metodele de acțiune bolșevice.

Represiunea insurecției ungare stîrnește imediat indignarea mișcării socialiste din întreaga Europă; totuși, această reacție, mai ales emoțională, nu durează prea mult. Încă din anul următor, Internaționala renunță să mai ceară retragerea trupelor sovietice din țările Europei de Est, limitîndu-se numai la a pretinde:

> „ca o condiție minimală a unei posibilități reale de coexistență, restabilirea și libertatea mișcărilor muncitorești și socialiste democratice peste tot unde acestea au existat în trecut, precum și eliberarea tuturor prizonierilor întemnițați datorită convingerilor politice"[22].

Termenii moderați se explică prin voința explicită de a căuta posibilități de utilizare ale căilor diplomatice și aceasta în detrimentul unui abandon – relativ – al pozițiilor ideologice. Dacă intențiile anticomuniste nu sînt părăsite, în schimb cele antisovietice pierd din intensitate, iar distincția între aceste două noțiuni face dovada unei atenții sporite acordate problemelor cooperării internaționale într-un moment în care Războiul Rece se află indiscutabil în declin.

Această apropiere mai diplomatică şi mai puţin ideologică, faţă de chestiunea comunistă este prezentă şi în atitudinea Internaţionalei faţă de socialiştii din ţările de Est[23]. Susţinerea de către o organizaţie internaţională a socialiştilor exilaţi reprezintă o constantă în istoria mişcării socialiste, prezentă şi la Internaţionala a II-a, înainte de Primul Război mondial. Cu siguranţă, pe atunci socialiştii ruşi au avut de înfruntat o asemenea situaţie. În perioada interbelică, problemele ridicate de emigrarea politică au luat o dimensiune considerabilă pentru întreaga istorie a Internaţionalei Socialiste a Muncii: ea a trebuit să-şi aducă sprijinul numeroaselor partide afiliate, obligate să-şi părăsească ţările din cauza represiunii[24]. Ca o ironie a soartei, această mişcare începută în Uniunea Sovietică în anul 1921, o dată cu interzicerea oricărei alte organizaţii, în afară de Partidul Bolşevic, constrînge la exil pe menşevici, precum şi pe socialiştii-revoluţionari; ea se va extinde şi în teoriile trecute progresiv sub controlul guvernului sovietic, Georgia şi Ucraina, continuîndu-se, de asemenea, în Ungaria, Italia (1922), Iugoslavia (1926), Polonia (1926), Portugalia (1926), Germania (1933), Grecia (1936), Cehoslovacia şi Spania (1939), precum şi în cele trei State baltice: Lituania, Estonia, Letonia[25].

În anii ce urmează celui de-al Doilea Război mondial, datorită căderii dictaturilor inspirate de fascism şi nazism, emigranţii aparţinînd mişcării socialiste, sînt, din punct de vedere numeric, mult mai reduşi. Îi vom regăsi doar în rîndurile unui singur partid, afiliat la COMISCO – Partidul Socialist Muncitoresc Spaniol*, care se organizează în exil. Totuşi, acest caracter limitat al emigraţiei socialiste nu va fi de lungă durată; foarte repede, problemele ridicate de emi-

* Parti socialiste ouvrier espagnol (PSOE)

graţia politică vor reapărea. Ca urmare a instaurării comunismului în majoritatea ţărilor din Europa Orientală, mulţi socialişti trebuie să ia din nou calea exilului. Încă din luna martie 1948, COMISCO primeşte o cerere de afiliere din partea partidelor ungar, polonez, român şi iugoslav. Formal, solicitarea este acceptată de COMISCO, care sugerează totuşi acestor partide, precum şi celor din Bulgaria şi Cehoslovacia să se regrupeze în cadrul unei organizaţii specifice; aceasta ar avea toată libertatea să se asocieze, dar nu „în mod direct cu exilaţii din teritoriile administrate de Uniunea Sovietică şi integrate acesteia. Repetată şi definită în multe rînduri, această propunere contravine intereselor afirmate în 4 şi 5 iulie 1949, la Londra: constituirea Uniunii Socialiste a Europei Centrale şi Orientale (USECO), compusă iniţial din partidele socialiste exilate din Bulgaria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia şi Iugoslavia[26]. Congresul de la Frankfurt stabileşte drepturile şi îndatoririle USECO în cadrul Internaţionalei: ea poate să asiste la congresele sale şi să ia cuvîntul, nedispunînd însă de dreptul de vot. Patru din reprezentanţii săi au de asemenea posibilitatea să participe la reuniunile Consiliului Internaţionalei, dar numai în scop consultativ. Aceste dispoziţii discriminatorii provoacă decepţia membrilor USECO, care ar fi dorit, evident, să aparţină Internaţionalei ca membri cu drepturi egale. Această „distanţare" a Internaţionalei faţă de socialiştii din Europa de Est este explicabilă din mai multe motive: în primul rînd, datorită refuzului IS de a se lăsa antrenată în dificultăţile interne întîlnite de către aceste partide, aşa cum se întîmplă adesea într-o organizaţie constrînsă la emigrare, ruptă de realitate şi pentru care acţiunea tinde să se limiteze numai la discursuri interminabile, degenerînd frecvent în polemici subtile. Aceste defecte inevitabile se explică în mare parte

prin caracterul restrîns al organizaţiei, prin mediul oarecum artificial în care ea evoluează şi unde chestiunile personale capătă o importanţă disproporţionată faţă de miza pusă în joc. Lipsa confruntării cu realitatea multiplică discuţiile la nesfîrşit pe care nici o practică adevărată nu le poate sancţiona şi alimenta în permanenţă cu conflicte. La fel ca şi PSOE, partidele din USECO cunosc diviziuni interne şi numeroase dispute politice, aproape de nesoluţionat şi fără un punct terminus. Să luăm numai nu exemplu pentru a ilustra cele afirmate: în 1949, socialiştii români sînt împărţiţi în două tabere, unii refuzînd orice formă de cooperare cu comuniştii, ceilalţi participînd alături de aceştia la guvernare, fără însă a fuziona cu ei. În ciuda bunelor oficii ale SFIO care încearcă să restabilească relaţiile, va trebui să vină anul 1961 pentru a asista la reunificarea slabelor forţe ale socialismului român aflat în exil. Socialiştii elveţieni se confruntă şi ei cu dificultăţi analoge, între diversele facţiuni socialiste ungare.

Partide fără influenţă, dar generatoare de interminabile greutăţi: astfel apar membrii USECO Internaţionalei care preferă să-i cantoneze într-o organizaţie specifică avînd un rol de filtru, pentru a-i monitoriza ţinîndu-i mai mult sau mai puţin la distanţă. USECO nu permite astfel Internaţionalei Socialiste să se implice prea mult în problemele specifice ale emigraţiei socialiste din Europa Orientală, probleme inerente oricărei emigraţii politice al cărei sfîrşit este greu de prevăzut.

Acestei prime cauze de ordin funcţional i se adaugă o a doua, politică. În decembrie 1949, USECO obţine autorizaţia de a-şi lărgi rîndurile cu partidele socialiste exilate din Lituania, Estonia şi Ucraina, fără însă ca acestea să ţină de COMISCO. Această problemă va face obiectul unor lungi şi complicate dezbateri în cadrul Internaţionalei Socialiste, cel

puţin pînă în 1953. Ar fi inutil să relatăm aici toate detaliile. Să reţinem doar că, în situaţia dată, vom regăsi distincţia, pe cale de a se stabili în acelaşi timp în IS, între „ideologi" şi „diplomaţi" şi aceasta după criterii care nu anulează deloc noţiunile tradiţionale de dreapta sau de stînga, întîlnite de-a lungul acestei istorii. Pentru „ideologi", care asemuie anticomunismul cu antisovietismul, aceste trei partide, nereprezentînd naţiuni, ci „mişcări socialiste", nu pot fi respinse. Pentru „diplomaţi", între care SFIO şi Partidul Laburist sînt cei mai importanţi, acceptarea unor asemenea organizaţii, care nu au decît o influenţă limitată, dacă nu derizorie, ar însemna o falsă politică în măsura în care acest gest ar putea fi înţeles nu numai ca o manifestare anticomunistă, ci şi antisovietică. O asemenea alegere ar crea obstacole suplimentare oricărei încercări de apropiere diplomatice eficace, faţă de Uniunea Sovietică. Începînd cu 1951, această poziţie a socialiştilor englezi şi francezi începe să se consolideze în cadrul Internaţionalei. Ca urmare a numeroaselor dezbateri, propunerile în legătură cu această chestiune, avansate de preşedintele Internaţionalei, Morgan Phillips, sînt adoptate la Congresul de la Stockholm (1953), putînd fi rezumate astfel:

- reprezentarea în congresele IS a doi delegaţi ai USECO cu drept de cuvînt, dar fără drept de vot, pentru partidele bulgar, ungar, polonez, ceh şi iugoslav;
- admiterea în aceleaşi condiţii a partidului român, de îndată ce va fi reunificat;
- admiterea în aceleaşi condiţii a partidelor din Letonia, Estonia şi Lituania;
- reprezentarea USECO (care va avea drept la patru membri) la Conferinţele Consiliului IS.

Observăm situaţia specială în care se află partidele din teritoriile anexate la U.R.S.S. – Ţările Baltice – imediat

după pactul germano-sovietic, în vreme ce nici o menţiune nu este făcută omologilor acestora din Armenia, Georgia şi Ucraina; SFIO critică această distincţie explicată de socialiştii suedezi „prin rolul jucat de către diferitele partide în ţările lor, într-un trecut mai mult sau mai puţin apropiat". Este destul de surprinzător să vezi Internaţionala Socialistă împiedicîndu-se într-o chestiune, care se va pune într-un context, evident complet diferit, începînd cu primăvara anului 1990, data proclamării independenţei Ţărilor Baltice: istoria recentă a acestor ţări, care datează numai de o jumătate de secol, devine în situaţia de faţă o miză politică importantă. Dacă istoria nu se repetă întotdeauna, este frapantă totuşi recurenţa anumitor probleme, precum şi a folosirii trecutului, care poate justifica sau combate alegerile politice actuale. Dezbaterile IS referitoare la micile grupuri socialiste, emigrate din Ţările Baltice, şi mai ales la chestiunile ridicate de acestea din urmă au şi o latură premonitorie pentru situaţia întîlnită în 1990. Dilema guvernelor occidentale, dorința de a nu face nimic din ceea ce ar putea stînjeni pe Gorbaciov amin-tesc de atitudinea rezervată a Internaţionalei Socialiste de la începutul anilor '50. Aceasta nu înseamnă însă că orientarea actuală a Ţărilor Baltice are vreo legătură cu socialismul! Dar să nu anticipăm...

În definitiv, raţiunile diplomatice şi cele ale unei „Realpolitik" sînt cele care determină alegerile politice ale Internaţionalei faţă de socialismul de emigrare din Europa Orientală. Dacă anticomunismul continuă să se erijeze în principiu de bază, în schimb el nu poate să împiedice ca realismul de tip britanic al preşedintelui IS să influenţeze deciziile luate. Ele se apropie mai mult de o încercare de coexistenţă pacifistă *avant la lettre*, din moment ce dezbaterile se încheie în 1955. Acest proces se continuă şi după 1956

pentru a ajunge la o dată importantă din istoria relaţiilor dintre socialism şi comunism după cel de-al Doilea Război mondial: în 1962, unul din importantele partide ale Internaţionalei, SFIO, acceptă principiul unei alianţe electorale cu PCF, ceea ce constituie revizuirea principiului de bază enunţat încă din 1948, care interzicea orice formă de alianţă sau de cooperare între o organizaţie socialistă şi una comunistă. Totuşi, această revizuire nu încurajează nici o condamnare a Internaţionalei, mai mult încă, ea va fi urmată la puţin timp, în 1966, de constituirea în Finlanda a unui guvern de coaliţie între social-democraţi şi comunişti, guvern pe care IS îl acceptă, în ciuda profundei schimbări de orientare pe care această politică o presupune. Această neîmpotrivire manifestată de IS are două cauze complementare care au acţionat în mod diferit:

• structurile – şubrede –, precum şi modul de funcţionare al IS îi interzic acesteia orice măsură de constrîngere faţă de membrii săi, atît pe plan politic, cît şi pe plan organizaţional. În cazul unui dezacord, acesta va fi înregistrat, însă fără a provoca neapărat o ruptură. Ponderea organizaţională şi politică a Internaţionalei nu este suficientă pentru a putea impune vreo decizie importantă unuia dintre membrii săi;

• noul context internaţional în care IS intervine face ca atitudinile moştenite din perioada Războiului Rece să fie din ce în ce mai perimate: destinderea progresivă, reluarea construcţiei Europei şi sfîrşitul treptat al vechii generaţii militante favorizează un „policentrism" al IS – ca şi a lumii comuniste –, punînd bazele unei posibile reînnoiri care va începe cu adevărat din 1969. Intrăm într-o fază de decantare în care anticomunismul virulent al anilor '50 se diluează; ea poartă, în formă de germene, viitoarele evoluţii ale căror efecte se vor putea vedea atît în Germania, începînd cu

1969, cît şi în Franţa, trei ani mai tîrziu. Totuşi, în această perioadă de redistribuire şi redelimitare, confuzia şi neputinţa prevalează, în timp ce bilanţul IS pare să fie foarte scăzut: astfel, anul 1968 în Europa va trece aproape neobservat. Această slăbiciune nu se explică numai prin incertitudinile politice: ea provine din şi carenţele organizaţionale, precum şi din lipsa de afirmare a conducătorilor Internaţionalei pe toată această perioadă.

Conducerea şi funcţionarea Internaţionalei

Construirea Europei şi lupta nemiloasă împotriva comunismului: iată cele două axe principale de intervenţie ale socialismului european în deceniile care urmează reconstituirii sale într-o mişcare structurală. O examinare rapidă a modului de funcţionare al organismului său internaţional, precum şi a persoanelor însărcinate cu acest lucru, va facilita o mai bună observare a realităţii socialismului european care, dincolo de caracteristicile naţionale specifice fiecărui partid, contribuie la crearea unui minim de omogenitate. Modul de structurare al unei organizaţii este adesea revelator pentru trăsăturile unui curent politic, lăsînd să se întrezărească scopurile acestuia. El permite în egală măsură o mai bună percepţie a adevăratelor intenţii ale protagoniştilor săi în cadrul luptelor politice, precum şi în raporturile de forţă şi în compromisurile pe care, în general, aceştia trebuie să le facă între ei. Cu atît mai mult cu cît este vorba despre mişcarea socialistă unde negocierea, aproape permanentă, ridicată la rangul de principiu, reprezintă o regulă de acţiune constantă, atît faţă de intervenţia fiecărui partid socialist din ţara sa, cît şi în reglementarea raporturilor sale cu celelalte

partide din Internaţională: ne aflăm aici la antipozii „centralismului democratic" care administrează organizaţiile afiliate la Komintern, apoi la Kominform. Ansamblul partidelor comuniste a cunoscut şi mai cunoaşte încă un mod de funcţionare diametral opus, care va începe să evolueze lent, mai întîi în Italia, ca urmare a anului 1956 şi a raportului Hruşciov. Asemenea chestiuni nu privesc numai domeniul funcţional şi organizaţional; ele transpun, de asemenea, nişte concepţii politice clare: afirmarea caracterului fundamental al democraţiei de către Internaţionala Socialistă contribuie în mod vizibil la privilegierea negocierilor dintre membrii săi.

Constituind înainte de toate o structură de concentrare, Internaţionala dispune totuşi de o putere de constrîngere care acţionează asupra partidelor afiliate, chiar dacă ea rămîne limitată; aceasta le impune, într-adevăr, un ansamblu minimal de reguli care trebuie acceptate şi care le influenţează ansamblul relaţiilor. Acest mod de funcţionare este oare total diferit de cel al predecesoarelor sale? Putem afirma că există o ruptură sau dimpotrivă, trebuie să punem accentul pe continuitatea formelor de organizare ale ISM şi IS? Şi dacă au loc asemenea schimbări, au ele oare o semnificaţie şi nişte consecinţe politice?

În ciuda diverselor mutaţii efectuate în cadrul organizaţiei sale şi a numeroaselor proiecte de raţionalizare, sugerate de membrii săi în perioada 1951-1976, Internaţionala Socialistă nu a cunoscut decît slabe modificări de structură şi funcţionare în timpul acestui sfert de secol[27]. Organizaţie europeană, ea s-a deschis progresiv şi ţărilor aparţinînd altor continente, însă metodele sale interne de lucru nu au fost deloc schimbate pe toată perioada acestor ani; această stabilitate a putut să întărească bănuielile de „europocentrism", relativ justificate de care a fost acuzată, cel puţin într-o primă

fază. În Internaţionala constituită la Frankfurt, europenii deţin o majoritate zdrobitoare de voturi şi putere: această caracteristică nu a putut să nu se facă simţită şi pe plan organizaţional.

Ca şi în cazul Internaţionalei a II-a, apoi a ISM, Congresul reprezintă instanţa supremă. Reunit teoretic în prezenţa tuturor membrilor IS, acesta permite intervenţia partidelor sale membre care se pot exprima liber şi care au drept de vot. Am văzut la socialiştii din ţările Europei de Est în ce fel refuzul unui asemenea drept putea constitui o miză politică. Congresul constituie deci momentul politic cel mai important al organizării. Totuşi, dincolo de această caracteristică comună a oricărei forme de organizare, diferenţe notabile există o dată cu ISM, unde repartiţia proporţională cu numărul de voturi, ţinînd cont şi de importanţa fiecărui partid, figura în statut, fiind efectiv o regulă; o asemenea dispunere a avut importante consecinţe asupra raporturilor de forţe interne din cadrul ISM şi a contribuit generos în a-i asigura Partidului Laburist un loc de frunte. Dimpotrivă, în Internaţionala Socialistă fiecare organizaţie nu dispune decît de un singur vot în Congres, ceea ce simplifică mult dezbaterile. Această măsură statutară este semnificativă pentru dorinţa de a căuta un consimţămînt general referitor la marile probleme. Congresul decide principalele orientări politice, de afiliere sau de expulzare a membrilor şi, cu două treimi din voturile sale, schimbarea statutului. Iniţial, Congresul a fost prevăzut a se ţine anual, ceea ce presupune o viaţă organizaţională intensă. De fapt, congresele IS se vor ţine din ce în ce mai rar, avînd loc o dată la doi şi apoi la trei ani: se pare totuşi că Congresul nu este instanţa cea mai potrivită de a răspunde nevoii de concertare a socialiştilor europeni. Acesta va juca tot mai mult un rol de reprezentare a mişcării, decît unul de elaborare şi decizie a marilor sale

orientări politice. El este menit mai mult publicului, la care ziariştii încearcă să pătrundă. În timpul congreselor sînt adoptate în mod solemn decizii discutate anterior: această manifestare devine un fel de ritual simbolic, important pentru imaginea publică pe care vrea să şi-o construiască mişcarea şi mai puţin pentru munca efectivă din cadrul său. Congresele se dovedesc destul de repede incapabile de a dinamiza organizaţia, mulţumindu-se doar cu această funcţie reprezentativă, mediatică, cum s-ar numi în zilele noastre. Însă adevărata viaţă politică a organizaţiei se află în cu totul altă parte.

Consiliul IS – succedîndu-l pe cel al COMISCO – aminteşte, de asemenea, de cel al fostei ISM, ţinînd cont şi de faptul că în cadrul acestuia, fiecare partid nu dispunea decît de un singur vot: aici, reprezentarea proporţional numerică a fiecărei organizaţie a fost în egală măsură abandonată. Însărcinat cu misiunea de „a urmări chestiunile politice curente", acest Consiliu se găseşte totuşi într-o situaţie oarecum confuză. Funcţionarea sa nu este definită în mod clar, confundîndu-se în curînd cu cea a Biroului şi uneori cu cea a Congresului: în anul „fără congres", Consiliul aproape că îndeplineşte rolul unui congres de înlocuire. În anul „cu congres", funcţiile acestuia seamănă mai mult cu cele ale Biroului. Nedispunînd însă nici de prestigiul Congresului, nici de frecvenţa Biroului, statutul său rămîne destul de vag şi imprecis.

Biroul reprezintă organul politic de prim-plan. Reunindu-se în medie trimestrial, el este cel mai potrivit să asigure continuitatea politică şi să urmărească cu atenţie marile probleme ale momentului, plecînd de la informaţiile furnizate atît de secretariat – condus de un bătrîn militant socialist, Julius Braunthal –, cît şi de partidele membre. Tot în interio-

rul său se desfăşoară de o manieră discretă, dar reală, adevăratele lupte politice. Miză a puterii, Biroul capătă din ce în ce mai multă importanţă şi influenţă, din moment ce numărul membrilor urcă de la 10 în 1921 la 23, 25 de ani mai tîrziu, în timpul Congresului de la Geneva. Ponderea sa politică nu încetează să sporească în această perioadă, astfel încît el se va dota şi cu un preşedinte, distinct de cel al Internationalei Socialiste. Considerat drept „centru nervos" al mişcării, acesta reprezintă o instanţă politică indispensabilă, cu toate că nu dispune de puteri atît de coercitive asupra partidelor afiliate, precum predecesorul său din fruntea ISM.

Congres, Consiliu, Birou: aceste instanţe care amintesc de cele ale Internaţionalelor precedente, diferă cel puţin dintr-un punct – cel al compoziţiei – de predecesoarele lor: neproporţionalitatea partidelor reprezentate este expresia ascunsă a unei concepţii politice şi organizaţionale, alta decît cea a Internaţionalei Socialiste a Muncii. Aparent neînsemnată, această dispunere are consecinţe atît asupra vieţii politice a organizaţiei, cît şi asupra modului său de funcţionare. Dacă istoria Internaţionalei a II-a şi a ISM au fost într-o anumită măsură supradeterminate de hegemonia socialismelor german şi apoi britanic, în perioada imediat următoare Primului Război mondial, nu acelaşi lucru putem spune şi despre Internaţionala Socialistă, unde raporturile de forţă se construiesc în mod diferit. Începînd cu anii '20, datorită declinului relativ, dar adevărat, al socialismului german, precum şi ascensiunii puterii laburiste, echilibrul politic al forţelor în cadrul mişcării socialiste internaţionale se va schimba complet: această evoluţie reprezintă una din cheile înţelegerii istoriei acestei mişcări pînă în 1940 şi chiar 1950[28]. Dimpotrivă, începînd cu 1951, mişcarea socialistă se confruntă cu noi dispute politice în cadrul său, dispute pe

care le va administra în mod diferit. Este, fără îndoială, mai dificil pentru partidele mari din Internaţionala Socialistă să-şi exercite direct influenţa şi să construiască curente de idei în cadrul acesteia, în măsura în care, cel puţin teoretic, fiecare dispune de o putere egală. Ponderea politică nu poate fi dobîndită într-o manieră organizaţională, pe baza unor efective impozante, aşa cum au făcut germanii şi englezii înainte şi după Primul Război mondial. La iniţiativa socialiştilor britanici, lucrurile vor lua un alt curs începînd din 1951. Paradoxal, aproape că am putea spune, într-o primă fază, influenţa lor politică se exercită într-un mod negativ, printr-o limitare a activităţii Internaţionalei şi a internaţionalismului său. Această limitare corespunde perfect obiectivelor conducătorilor Laburişti ale căror eforturi au constat, din 1945 pînă în 1951, în frînarea oricărei manifestări de internaţionalism[29]. Pragmatismul şi neîncrederea lor faţă de orice organizaţie internaţională, considerată a fi prea puternică, continuă şi în primele două decenii ale Internaţionalei Socialiste, iar dacă intervenţia acestora în cadrul mişcării nu poate fi negată, ea constă mai ales în a-i împiedica acţiunea. Din acest punct de vedere, regula după care fiecare partid este reprezentat de un vot, le favorizează scopurile: ea obligă Internaţionala, fie să adopte o poziţie comună, bazată pe compromis în legătură cu diferitele situaţii, fie să lase mînă liberă partidelor care decid alte orientări. Astfel, disputele politice slăbesc din intensitate; şi mai mult încă decît ISM, Internaţionala Socialistă permite fiecărui partid să acţioneze în felul său. Capacităţile de constrîngere fiind mult mai limitate, omogenitatea sa politică se resimte puternic.

În aceste condiţii, se va ajunge la o organizaţie slabă, care va juca mai mult un rol de concertare, decît unul de organism de decizie politică. Aici deosebirea de Komintern este totală, a cărui existenţă va fi dintre cele mai scurte.

Aceste dispoziţii statutare, precum şi consecinţele politice pe care le antrenează convin Laburiştilor, care nu acceptă reconstituirea Internaţionalei decît cu condiţia expresă ca funcţia sa politică şi mijloacele organizaţionale să fie restrînse. Pe timpul unei lungi perioade, ce a durat aproximativ două decenii, obiectivul său principal a rămas acelaşi: încredinţarea un rol secundar organizaţiei. Mult timp după 1950, o cifră, cea a fondurilor vărsate Internaţionalei de Laburişti, arată acest refuz, determinat de o organizaţie prea puternică şi susceptibilă de a cîntări politic partidele care îi sînt afiliate: în 1977, în timp ce austriecii donează anual Internaţionalei 23.500 de lire, germanii 35.500, iar suedezii 35.000, Laburiştii plătesc numai 11.600 de lire, sumă inferioară celei furnizate atunci de venezueleni[30]. În timpul acestor decenii, laburiştii refuză cu ultimele puteri orice tentativă de mutare a sediului IS în altă parte decît la Londra, unde se găseşte din 1951. Ar fi, bineînțeles, exagerat să vorbim de un sechestru al Laburiştilor impus Internaţionalei, dar influenţa lor reală asupra acestei organizaţii, asemănătoare cu cea cunoscută şi de ISM, se exercită cu obiective total diferite în scopul unei limitări conştiente a rolului său. Din acest punct de vedere, statutele IS facilitează intenţiile Laburiştilor.

După ce am amintit faptul că reconstruirea Internaţionalei nu a fost posibilă decît cu acordul Laburiştilor nu trebuie să subestimăm acum importanţa influenţei britanice asupra vieţii acesteia din urmă, în timpul acestor două decenii. Pe toată perioada iniţială a IS, Laburiştii îşi menţin în linii mari analiza raporturilor mondiale de forţă din care va rezulta un internaţionalism temperat. Văzută din acest unghi, preşedinţia „autolimitată", cea a primului lor conducător, se explică într-un mod foarte concret. Din 1951 pînă în 1957,

Internaţionala este prezidată de fostul secretar general al Laburiştilor din 1944, Morgan Walter Phillips. El a ajuns în această funcţie în ciuda faptului că este un mai bun organizator, decît specialist, al chestiunilor internaţionale, jucînd un rol-cheie în cadrul COMISCO al cărui „sub-comitet administrativ" l-a prezidat. Ales preşedinte al IS, el apără înainte de toate interesele politice ale partidului său, astfel încît perioada sa a fost evocată ca cea a unei „preşedinţii partizane". Susţinător înfocat al democraţiei americane şi critic violent al comunismului, acesta se opune atît „europenilor", cît şi „internaţionaliştilor" existenţi în cadrul Internaţionalei. Dacă el a acceptat această funcţie, nu a făcut-o pentru a acorda un prestigiu mai mare organizaţiei, ci mai degrabă pentru a-i limita pe cît posibil raza de acţiune, precum şi răspîndirea: în acest sens, preşedinţia sa constituie adevărata pondere şi rolul de frînă, reprezentate de Laburişti în chestiunile socialismului european şi internaţional, de la Războiul Rece la primele fracţiuni ale mişcării comuniste. Această influenţă negativă a Laburiştilor va dispărea cu greu.

Examinarea rapidă a resurselor financiare ale Internaţionalei confirmă slăbiciunea sa organizaţională originală, precum şi lentul declin al Laburiştilor din rîndurile sale: în 1956, IS funcţionează cu un buget anual de aproximativ 10.000 de lire britanice, în vreme ce, în timpul aceluiaşi an, Confederaţia Internaţională a Sindicatelor Libere dispune de o sumă de 800.000 de lire. De 80 de ori mai mult! Bineînţeles, resursele Internaţionalei vor spori în anii următori, atingînd 100.000 de lire în 1976, dar această sumă nu reprezintă mai mult decît bugetul anual al Federaţiei Tineretului Social-Democrat Suedez doar pentru districtul Stockholm. Pînă la începutul anului 1960, creşterea bugetului este deosebit de lentă; în 1964, el nu se ridică nici măcar la 22.000 de lire.

Aceste sume modice lasă să se întrezărească o organizaţie mică cu mijloace reduse, funcţionînd de o manieră precară, incapabilă să ia iniţiative spectaculoase pentru a ieşi din rutina care îi este caracteristică. Începînd cu 1953, vărsămintele partidelor sînt calculate pe baza unei prelevări în procentaj a tuturor cotizaţiilor primite de la acestea: acest procentaj va fi fixat la 1,5%, apoi ridicat la 2% în 1966[31]. Reprezentînd cvasitotalitatea încasărilor Internaţionalei, aceste cotizaţii sînt plătite în special de partidele europene britanic, german, austriac, suedez şi francez care furnizează mai mult din jumătatea sumelor. Pînă la sfîrşitul anilor '60, părţile respective ale britanicilor şi francezilor, vor continua să scadă, în timp ce lucrurile stau exact invers, în cazul germanilor, austriecilor şi suedezilor. Această ascensiune la putere a socialismului scandinav şi a ţărilor de limbă germanică din cadrul Internaţionalei se traduce atît în plan politic, cît şi la nivelul preşedinţiilor. Succesorul lui Phillips, danezul Alsing Andersen, este cu totul diferit în măsura în care dispune de o reală experienţă internaţională şi de un profil diplomatic, mult mai important, decît cel al predecesorului său. Venirea sa la conducere este rezultatul unui subtil compromis între numeroasele compozante din cadrul IS. Întîi de toate, a fost imposibil să se aleagă un britanic drept succesor al lui Phillips, datorită necesităţii reînnoirii ţării de origine a preşedintelui. Acesta din urmă nu poate proveni nici din SPD, a cărui integrare în mişcarea socialistă europeană rămîne în 1957 mult prea fragilă şi incompletă. Noul preşedinte al IS nu trebuia să se manifeste prin poziţii prea tranşante în legătură cu subiectul Europei într-un moment în care, la nici trei ani de la respingerea CED, construirea acesteia părea amînată într-un viitor nesigur. Incertitudinea şi îndoiala vor domni asupra acestei probleme. Faţă de lumea comunistă, o apropiere mai diplomatică şi mai puţin ideologică de Internaţională şi

de unele dintre partidele sale va fi pe cale de a se contura, dar cu ajutorul unui demers contradictoriu şi nu lipsit de confuzie. Discreditată de politica sa algeriană, care va face obiectul unei polemici acerbe în cadrul IS, SFIO nu poate nici măcar să-şi depună candidatura la preşedinţia organizaţiei. Candidatura lui Andersen şi succesul său final se explică mai degrabă prin aceşti factori negativi care îi suprimă numeroşi rivali, decît prin cauze pozitive. Ca şi Phillips, Andersen nu este liderul organizaţiei sale: pentru a doua oară, accede la preşedinţia IS un socialist care nu joacă în cadrul partidului său decît un rol secundar. Acest fapt indică limitele atracţiei exercitate de preşedinţia Internaţionalei Socialiste şi puţinul prestigiu care se mai alătură încă reprezentării celei mai înalte instanţe a socialismului internaţional.

Profund reformist, Andersen a propus încă de la Congresul de fondare de la Frankfurt ca organizaţia să se numească mai degrabă „Internaţionala social-democrată" decît „Internaţionala Socialistă". În timpul mandatului său, el depune toate eforturile pentru a orienta socialismul internaţional în această direcţie. Din acest punct de vedere, iniţiativa luată de SPD la Congresul său de la Bad-Godesberg din 1959, de a repudia oficial marxismul şi lupta de clasă demonstrează reformismul ridicat al Internaţionalei. El se explică prin eşecurile repetate pe care le-a cunoscut SPD în faţa CDU în 1953 şi 1957, eşecuri care determină acest partid să abandoneze vechiul său program elaborat în 1925 şi să redacteze un altul nou, terminînd definitiv cu marxismul, aşa cum propune preşedintele său Ollenhauer:

„Să facem din ideile lui Marx şi Engels baza declaraţiilor noastre de principiu din 1959, care să reflecte pe cît posibil un antimarxism... Dacă ne vom mărgini la asemenea concepţii, vom fi în curînd doar o sectă condamnată să dispară".

Definindu-se ca un partid „al libertăţii de spirit”, SPD doreşte de acum înainte să se fondeze pe „etica creştină, umanism şi filosofie clasică”, adresîndu-se unei „comunităţi de indivizi cu moduri de gîndire diferite” al căror acord se bazează „pe valori morale comune şi pe ţeluri politice asemănătoare”[32].

Abandonînd pe plan economic vechile sale credinţe în ceea ce priveşte naţionalizările, SPD admite de acum înainte libera concurenţă şi iniţiativa privată a întreprinzătorilor care pot fi „importante elemente ale politicii economice social-democrate”; „pe cît posibil concurenţă, planificare, atît cît este necesar”, spune mai departe acest program care, după ce a denunţat violent comunismul, are în vedere ca SPD să-şi poată orienta acţiunea în aşa fel încît să devină nu numai un partid al muncitorilor, ci şi unul al întregului „popor”. Programul va fi adoptat cu o majoritate zdrobitoare. Trebuie oare văzută în această accepţiune o revanşă postumă a lui Bernstein? Ce lung a fost drumul de la „Programul de la Gotha” şi pînă la Internaţionala a II-a, cînd voci de marcă ale partidului, precum Kautsky, decedat foarte în vîrstă, în 1938, jucau rolul de apărători ai dogmei! Acest abandon explicit al marxismului, în chiar ţara în care s-a născut, reprezintă un eveniment major în istoria socialismului european de după al Doilea Război mondial. Orientarea generală adoptată de IS la acest sfîrşit al anilor ’50 este şi ea, la rîndul său, emblematică. În acest sens, preşedinţia lui Andersen care se încheie în 1963 este perfect „armonizată” cu organizaţia sa, chiar dacă SPD are, poate, un anumit avans în formularea strategiei sale. Să reţinem că această revizuire istorică nu stîrneşte nici o dispută de fond şi încă mai puţin critici în cadrul Internaţionalei, în vreme ce, altădată, acest demers iconoclast ar fi fost aspru pedepsit.

Contrar crizelor revizioniste de la cumpăna secolului şi apoi din anii 1927-1933, revizionismul explicit al SPD şi repudierea din 1959 a marxismului nu atrag după sine nici o polemică şi nici cea mai mică dezbatere de anvergură în cadrul socialismului internaţional: semn vizibil al unei profunde schimbări a mentalităţilor şi ideologiilor. Socialismul european de la începutul anilor '60 nu mai are nimic comun cu cel de la cumpăna anilor '20.

În situaţia dată, ponderea politică a preşedinţiei Internaţionalei Socialiste se găseşte mai degrabă diminuată. Cu doi ani înainte, la Bad-Godesberg, noul preşedinte a refuzat să intervină în polemica IS-SFIO în legătură cu războiul din Algeria. Faţă de toate marile probleme politice cu care este nevoită să se confrunte, Internaţionala se caracterizează mai mult prin discreţie decît prin prezenţă politică. Începînd din 1963-1964, aceasta intră într-o fază de decantare şi diversificare, încă şi mai vizibilă; este vorba despre o perioadă de reclasare, de maturizare şi de redefinire a mizelor politice, conform unor procese complexe, care, în ciuda succesului unora dintre partidele sale afiliate – în special revenirea la putere a Laburiştilor în 1964 – se traduc printr-o continuă scădere; trebuie să vină sfîrşitul anilor '60 pentru ca tendinţele să se inverseze şi să asistăm la o reînnoire politică şi organizaţională a socialismului, nu numai în plan european, ci şi la scară internaţională.

Slăbiciunile socialismului european în anii '60

Două evenimente principale contribuie la modelarea înfăţişării socialismului european de-a lungul acestui deceniu. În ciuda numeroaselor iniţiative încoronate cu diverse

succese, construirea Europei întîlneşte multe dificultăţi şi nu progresează decît foarte lent. Ca urmare a Tratatului de la Roma din 1957, s-a constituit Comunitatea Economică Europeană (CEE sau Piaţa Comună) a cărei finalitate este de a realiza „o extindere a competenţei materiale a CECA". Şi tot ca urmare a tratatului de la Roma s-a născut şi EURATOM – Comunitatea Europeană a Energiei Atomice. În ciuda acestor avansări, precum şi a unei mlădieri a poziţiei britanice în materie de construcţie europeană, aceasta din urmă se loveşte de noi obstacole. Începînd cu 1958 şi o dată cu revenirea la putere a generalului de Gaulle, Franţa va juca în acest domeniu un rol de frînă, situîndu-se la celălalt capăt al poziţiilor avansate cu cîţiva ani în urmă. Caracterizată printr-o apărare intransigentă a Statelor Europei, prin refuzul instalării unui organism supranaţional, prin opoziţia hotărîtă faţă de alegerea membrilor Parlamentului European prin vot universal, concepţia gaullistă asupra Europei va cîntări greu, paralizînd progresiv mecanismele instituţionale ale Comunităţilor Europene. În această perioadă, chestiunea europeană, faţă de care SPD şi-a abandonat opoziţia neclintită, ca urmare a morţii preşedintelui său, K. Schumacher, în 1953, nu-i mai poate pune faţă în faţă pe socialiştii europeni cu atîta înverşunare ca înainte. Un nou element apare în 1961: decizia luată de primul ministru conservator, H. Mac Millan, de a anjaga negocieri cu Cei Şase, în vederea unei viitoare aderări a Marii Britanii la CEE, reprezintă o adevărată cotitură. Totuşi, într-o primă fază, ea provoacă înăsprirea Laburiştilor care, prin glasul principalului lor reprezentant, Gaitskell, continuă în 1962 să se opună Pieţei Comune. În acelaşi timp, tensiunile dintre socialiştii comunitari şi cei din ţările AELS[33] rămîn încă aprinse.

Veto-ul emis de generalul de Gaulle în 1963 împotriva intrării Marii Britanii în Piaţa Comună contribuie şi mai mult la complicarea situaţiei. Această iniţiativă pare să blocheze din nou orice posibilitate de evoluţie. Totuşi, prin naţionalismul pe care îl degajă, argumentele gaulliste sînt inacceptabile pentru majoritatea socialiştilor europeni, făcînd obiectul unei luări de poziţie a Internaţionalei, care condamnă:

„revenirea la conceptele tradiţionale, fataliste şi depăşite de prestigiu naţional şi hegemonie, care ameninţă toate realizările anilor de după război"[34].

O singură dată, Internaţionala a putut adopta o poziţie unanimă în legătură cu subiectul Europei. Este adevărat, de o manieră negativă...

Criza Pieţei Comune din 1965, retragerea Franţei din NATO în anul următor, dorită de generalul de Gaulle vin să încurce şi mai mult cărţile într-o situaţie deja confuză. În timpul celei de-a 10-a aniversări de la semnarea tratatelor care au consfinţit naşterea CEE şi EURATOM, Cei Şase decid să unească Executivele Comunităţilor Europene, lucru realizat încă din iulie 1967. Aceste progrese nu se ridică, poate, la înălţimea noii conjuncturi provocate de plecarea Franţei din NATO, de destinderea şi apoi de cooperarea care se conturează între cele două Europe Occidentale şi Orientale, precum şi între U.R.S.S. şi Statele Unite. Iniţial concepută într-un climat al Războiului Rece, Europa are de depăşit multe dificultăţi pentru a se contura într-un context politic aflat în plină mutaţie.

Revenită în opoziţie începînd cu 1961, SFIO abandonează treptat naţionalismul care îi era caracteristic pe vremea cînd se afla la putere pentru a se întoarce la o viziune mai internaţionalistă a lucrurilor[35]. De acum înainte,

ea va încerca să se „folosească" dc Internaţională atît pentru a-şi avansa analizele europene în cadrul mişcării socialiste, cît şi pentru a-şi cîştiga din influenţa pierdută în politica internă. Ea se pronunţă, de asemenea, şi pentru o Europă supranaţională care implică pentru fiecare ţară abandonarea unei părţi din suveranitatea naţională. Total opusă concepţiilor generalului de Gaulle, această poziţie se loveşte de numeroase obiecţii în cadrul Internaţionalei şi în special de cele venite din partea Laburiştilor, al căror sprijin SFIO îl caută totuşi pentru a-şi duce la bun sfîrşit proiectul. În materie de apărare europeană, SFIO adoptă deliberat, într-o primă fază, o poziţie dintre cele mai „atlantiste" în cadrul IS, nuanţînd-o apoi atît din motive de politică internă – apropiere forţată de comunişti, începînd din 1962 – cît şi internaţionale: ruperea izolării de celelalte partide. Ceea ce nu o împiedică să critice lipsa de funcţionare şi de eficacitate a Internaţionalei, mergînd pînă la a o compara cu un simplu „club" de dezbateri, incapabilă să ia o decizie. De fapt, nu este exagerat dacă vorbim despre o adevărată criză a Internaţionalei, aşa cum nu ezită să o facă unii responsabili din SFIO.

Pe un alt plan, lucrurile sînt mult mai complicate, aflîndu-se în plină evoluţie atît pentru socialişti, cît şi pentru ceilalţi conducători politici. În ciuda schimbărilor survenite în Uniunea Sovietică (căderea lui Hruşciov, în 1964) precum şi în rîndul mişcării comuniste internaţionale (ruptura de China în 1961), continuarea coexistenţei paşnice devine o realitate mai tangibilă, obligînd Internaţionala Socialistă să revizuiască în termeni noi poziţia sa iniţială faţă de comunism. Motive de politică internă pot conlucra în egală măsură pentru mai multe din partidele sale, fie că este vorba despre Franţa, o dată cu alianţa electorală dintre SFIO şi PC, din 1962 sau despre Finlanda, unde un guvern de coaliţie

între comunişti şi socialişti ajunge la putere în 1966. Contrar cazului fostei ISM, această revizuire de fond a uneia dintre dogmele Cartei de la Frankfurt – refuzul oricărei alianţe cu comuniştii – nu provoacă nici o dispută de anvergură în rîndul mişcării şi încă mai puţin o ruptură. Vremurile s-au schimbat comparativ cu anii 1933-1935, cînd chestiunea comunistă antrenase o paralizie generală a Internaţionalei, sfîşiată de tendinţe vădit opuse, în legătură cu acest subiect. Treizeci de ani mai tîrziu, fiecare partid îşi redefineşte strategia într-un mod empiric şi izolat; fiecare acţionează în folosul său, fără cea mai mică înţelegere de ansamblu. Absenţa oricărei constrîngeri a Internaţionalei asupra membrilor săi produce în împrejurarea dată efecte negative şi explică o anumită diviziune a mişcării, în care cele mai diverse poziţii nu fac obiectul vreunei sancţiuni şi nu antrenează decît puţine discuţii. În legătură cu aceste două chestiuni care apar în acelaşi timp – noua apreciere a comunismului şi abandonul formal al marxismului de către SPD, în 1959 – Internaţionala se comportă în acelaşi mod: în ambele cazuri, ea îşi manifestă dacă nu absenţa, cel puţin discreţia. Mai mult decît pentru ISM, strategia „fiecare pentru sine" şi empirismul cel mai desăvîrşit sînt ridicate la rangul de principiu, făcînd obstacolul elaborării politicii comune.

În timpul celui de-al VIII-lea Congres, ţinut la Amsterdam (1963), IS va căpăta un nou preşedinte, pe germanul Erich Ollenhauer, care va deceda prematur, trei luni mai tîrziu, în decembrie 1963. Ca şi în cazul predecesorilor săi, nu este vorba despre un militant de prim rang. Alegerea sa are totuşi o ţintă politică în măsura în care ea este expresia reintegrării complete a SPD-ului în Internaţională, la care a contribuit cu siguranţă şi evenimentele de la Bad-Godesberg cu patru ani în urmă. Această alunecare a socialismului ger-

man spre dreapta este la fel de vizibilă, atît în domeniul internaţional, cît şi în politica internă: de acum înainte, pentru SPD, reunificarea Germaniei nu se poate realiza decît în cadrul Alianţei nord-atlantice. Succesorul lui Ollenhauer, austriacul Pittermann, beneficiază de retragerea unor lideri mai cunoscuţi, precum H. Wilson sau W. Brandt, acaparaţi de responsabilităţile lor naţionale. Alegerea sa reprezintă începutul unei noi viziuni a Internaţionalei care se caracterizează printr-o apropiere mai nuanţată de lumea comunistă şi mai puţin marcată de anticomunism.

Progresele destinderii autorizează asemenea speranţe, iar poziţia Austriei, aflată la jumătatea drumului dintre Est şi Vest ilustrează foarte bine această evoluţie.

Tot în timpul preşedinţiei lui Pittermann, asistăm, în anii 1965-1966, la o sensibilă atenuare a diviziunilor dintre socialişti în legătură cu chestiunea europeană, şi aceasta din trei motive. Angajamentul SPD în favoarea construcţiei europene este pe deplin obţinut, iar acest partid dispune acum de o mare influenţă în Internaţională. Pe de altă parte, octombrie 1964 asistă la revenirea la putere a muncitorilor britanici. În rîndul Laburiştilor, în special datorită influenţei unor responsabili între care H. Wilson deţine un loc de frunte, tezele europene fac numeroşi adepţi, fapt ce tempereazā poziţiile pînă acum negative ale partidului în legătură cu această problemă. În sfîrşit, începînd din ianuarie 1966, Comunităţile europene se confruntă cu o criză instituţională apărută încă din anul precedent: iată tot atîtea cauze conjugate care limitează principalele obiecţii ale socialiştilor anticomunitari, permiţînd o oarecare apropiere a socialiştilor europeni. Supleţea guvernului muncitoresc faţă de Piaţa Comună se explică atît prin vitalitatea economică crescîndă a CEE faţă de AELS, prin slăbirea legăturilor cu Commonwealth-ul, şi prin inde-

pendenţa tot mai mare faţă de Statele Unite. Dar această evoluţie, încă fragilă, va fi ulterior pusă în discuţie datorită ezitărilor Laburiştilor. Dacă ea atenuează diviziunile şi tensiunile din rîndul mişcării socialiste, nu este totuşi suficientă pentru a permite o deviere spre o politică europeană comună.

Să descriem aici principalele etape ale acestui nou curs: în aprilie 1965, H. Wilson organizează o reuniune a socialiştilor europeni la Chequers cu scopul vădit de a favoriza o apropiere a socialiştilor de CEE şi AELS. Rezultatele acestei iniţiative sînt aparent limitate, dar reuniunea a avut loc şi acesta este, poate, lucrul cel mai important. În timpul Congresului al X-lea al IS, ţinut la Stockholm, în mai 1966, Brown, reprezentantul Laburiştilor, confirmă această deschidere, afirmînd că Marea Britanie este gata să intre în Piaţa Comună numai dacă „interesele sale esenţiale sînt apărate". Primele demersuri făcute de guvernul muncitoresc în vederea adeziunii Marii Britanii la CEE vor fi întreprinse exact cu un an mai tîrziu. Acestea nu stîrnesc totuşi nici un entuziasm unitar: schimbarea bruscă a Laburiştilor nu înseamnă şi o raliere a acestora la tezele comunitare ale Celor Şase. Pentru socialişti, care sînt favorabili acestora, orice lărgire a Europei în construcţie nu poate să fie decît benefică după criza din anii 1965-1966. Noi parteneri vor permite o relansare a dinamicii comunitare şi o consolidare a puterilor Parlamentului European în perspectiva unei Europe federale. Cu toate acestea, dezacorduri de fond mai există încă asupra chestiunilor politice, ceea ce face ca problema instituţiilor comunitare să nu fie niciodată evocată în cadrul IS. Diferitele refuzuri ale generalului de Gaulle la solicitarea britanică vor bloca orice evoluţie pînă la abandonarea a responsabilităţilor guvernamentale. Un an mai tîrziu, ca urmare a înfrîngerii electorale din iunie 1970, Laburiştii reintră în

opoziţie şi vor adopta în curînd poziţii mai rezervate în legătură cu chestiunea europeană.

Ca un semn al timpurilor, în cadrul Internaţionalei, preşedintele va fi în curînd contestat de propriul său partid a cărui conducere este nevoit să o cedeze lui Bruno Kreisky, în februarie 1967. Această schimbare de persoană în fruntea SPÖ transpune de o manieră mult mai profundă o mutaţie politică care, sub forme specifice, va apărea şi în Germania, doi ani mai tîrziu, apoi în Franţa, o dată cu abandonul vechii SFIO şi cu constituirea noului Partid Socialist, la Congresul de la Epinay, din 1971. Sub preşedinţia lui Kreisky, socialiştii austrieci se angajează într-un program dinamic de democratizare economică şi socială, manifestînd un interes crescut pentru problemele Lumii a Treia. Un nou internaţionalism începe să se dezvolte în cadrul mişcării socialiste. De o manieră difuză se înmulţesc şi semnalele prevestitoare de potenţialităţi inovatoare în cadrul socialismului european. Dar ele sînt încă prea slabe pentru a-i permite acestuia să se afle în concordanţă cu numeroasele mişcări sociale care zguduie, în 1968, Europa şi întreaga lume.

În tot acest timp, Internaţionala şi partidele sale afiliate se ţin la distanţă de mişcarea din 1968 care aduce în toată Europa, în faţa scenei politice, multiple organizaţii de extremă stîngă, majoritatea ivite din organizaţii comuniste. În Europa, anul 1968 nu s-a limitat numai la revolta tineretului şi în special a studenţilor: în Franţa, „mişcarea" a stat la originea celei mai mari greve din toată istoria sa. Cu toate acestea, atît pe Bătrînul Continent, cît şi în restul lumii, agitaţia studenţilor şi a tineretului a jucat un rol esenţial, fie că a fost sau nu revelator sau declanşator pentru alte mişcări sociale. În Franţa, extrema stîngă troţkistă şi maoistă provin, în principal, din criza cu care s-a confruntat Uniunea Studenţilor Comunişti, imediat după războiul din Algeria.

Extrema stîngă italiană are de asemenea originea în organizaţiile comuniste studenţeşti şi de tineret. În aceste două ţări mai există încă partide comuniste foarte puternice, în timp ce SFIO este în agonie. În alte state europene – Marea Britanie, Belgia, Olanda, Suedia, Germania, Austria – unde comunismul este mult mai şubred, extrema stîngă dispune de o influenţă, adesea de neglijat, atît în organizaţiile studenţeşti, cît şi în mişcările tineretului, aparţinînd curentului social-democrat: aceştia din urmă reprezintă „mediul de cultură" în care se dezvoltă extrema stîngă, dar şi protestul. Într-o primă fază, această mişcare se produce conform unui proces de separare de aceste organizaţii şi de structurare a unei extreme stîngi autonome, în afara social-democraţiei şi a comunismului. În Germania, ruptura s-a produs între SPD şi ramura sa studenţească – SDS – imediat după Congresul de la Bad-Godesberg, din 1961; constituită în 1946, SDS, care fusese pînă atunci o adevărată pepinieră de cadre pentru SPD, refuză atît transformarea SPD-ului în „partid popular", cît şi acceptarea din partea acestuia a reînarmării şi a apropierii de poziţiile creştin-democrate. După ce a dezbătut probleme strict universitare, SDS, aflată sub influenţa analizelor Şcolii de la Frankfurt, se angajează într-o critică mult mai accentuată a societăţii vest-germane, apoi a ansamblului lumii capitaliste, radicalizîndu-şi metodele de luptă. Opoziţia faţă de războiul din Vietnam joacă un rol de catalizator pentru mişcările de extremă stîngă europene. La iniţiativa Tinerei Gărzi Socialiste din Belgia, se constituie, în 1966, Conferinţa Organizaţiilor de Avangardă din Europa. Diverse federaţii studenţeşti ale partidelor socialiste (Belgia, Olanda, Marea Britanie, Irlanda, Germania), precum şi alte organizaţii disidente ale social-democraţiei şi comunismului (Studenţii Socialişti Uniţi, Tineretul Comunist Revoluţionar – în

Franţa –, Tineretul Partidului Socialist Italian al Unităţii Proletare, Falce Martello pentru Italia etc.) se alătură acestei iniţiative, participînd în 17 şi 18 februarie 1968, la Berlin, la o manifestare internaţională împotriva războiului din Vietnam a cărui desfăşurare şi ecou vor da un nou impuls luptelor antiimperialiste din Franţa, cu doar cîteva săptămîni înainte de mai '68... Dar dacă în mai multe ţări europene, organizaţiile de tineret şi cele studenţeşti care participă la aceste mişcări sînt desprinse din mişcarea socialistă, nu acelaşi lucru se întîmplă şi cu partidele de origine care aproape că distanţează complet o asemenea agitaţie pe care o dispreţuiesc, atunci cînd nu o condamnă.

Unele dintre aceste mişcări studenţeşti au apărut de altfel încă din 1964 în Marea Britanie, precum şi în Franţa, imediat după luptele duse împotriva războiului din Algeria de către UNEF: ele se vor dezvolta în toată Europa de Vest, incluzînd şi Spania şi Portugalia, chiar dacă dictatura lui Franco supravieţuieşte şapte ani şi mai trebuie încă şase pentru a asista la Revoluţia Garoafelor. Dar ele nu se limitează numai aici, cîştigînd, de asemenea, Cehoslovacia, în care mişcarea coincide cu „Primăvara de la Praga" – Statele Unite, unde încă din 1965, acestea militează împotriva războiului din Vietnam, mai întîi la Berkeley, apoi şi în alte universităţi, Japonia (Zengakuren), Australia, Mexic, Coreea de Sud, Filipine etc.

Nu este cazul aici să retrasăm istoria anului european 1968, care, de altfel, nici nu s-a terminat de scris. Lăsînd la o parte organizaţiile studenţeşti şi de tineret prezente, dintre care unele s-au născut din mişcarea socialistă[36], ceea ce frapează este slăbiciunea angajării socialismului european adult în această zguduire care a mişcat Bătrînul Continent. Internaţionala Socialistă şi partidele sale membre rămîn

aproape complet străine de ceea ce se petrece în numeroase ţări. Nici o reflecţie comună, nici o adeziune colectivă şi nici o acţiune concertată nu îşi fac apariţia în această perioadă. Este lesne de înţeles, dacă avem în vedere tăcerea sa din ultimii ani. Nu este deloc exagerat dacă vorbim despre o diminuare a activităţii Internaţionalei, începînd cu perioada 1963-1964. În aceste condiţii, ea nu poate fi pregătită să se confrunte cu un asemenea eveniment şi nu dispune decît de nişte slabe instrumente politice şi organizaţionale de intervenţie. În Franţa, unde „mişcarea" a avut, fără îndoială, cea mai mare importanţă, SFIO, înlocuită de FDGS, condus de F. Mitterrand, este ignorată de extrema stîngă, care-şi concentrează atacurile asupra Partidului Comunist şi CGT. Nici SFIO, şi nici FDGS nu par să reprezinte vreo ţintă strategică sau să-i trezească acesteia vreun interes. Conducătorii săi se ţin la distanţă de mişcare, pentru a apărea însă în faţa scenei politice la 28 mai, sub forma unui act de candidatură depus de F. Mitterrand la preşedinţia Republicii, în cazul în care răspunsurile negative de la referendum-ul propus atunci de generalul de Gaulle ar prevala. Liderul FGDS propune de asemenea ca P. Mendes-France să preia conducerea unui guvern provizoriu. Două zile mai tîrziu, riposta fulgerătoare a generalului de Gaulle, care dizolvă Adunarea Naţională, anunţînd alegeri legislative, face să dispară această perspectivă. La alegerile legislative din 23 şi 30 iunie, FDGS pierde 61 de locuri, iar PC 39, în timp ce majoritatea gaullistă cîştigă 97, iar republicanii independenţi, 21.

Atît în 1968, cît şi în anii ce au urmat, ideologia „de stînga" va contribui, cel puţin în anumite domenii, la modificarea substanţială a societăţii franceze; ea diferă mult de concepţiile socialiste sau social-democrate. Trebuie să aşteptăm mijlocul anilor '70, la începutul declinului său. Această

mişcare este în deplină concordanţă cu progresia noului Partid Socialist, constituit în 1971, care va semna în anul următor un Program comun de guvernare cu Partidul Comunist. Reculul stîngii are loc o dată cu ascensiunea Partidului Socialist, însă cele două mişcări evoluează în sens invers. Trebuie totuşi să recunoaştem că în Franţa; ca şi în restul ţărilor europene (este vorba, evident, despre Europa de Vest), social-democraţia este cu totul absentă de pe scena politică în acest moment important. Cine ar fi crezut atunci că, în ciuda acestui rol modest, nici extrema stîngă şi nici comunismul care au făcut vizibile progrese în aceste două decenii, nu vor fi cele care se vor impune, ci tocmai acea social-democraţie, atît de reclamată şi desconsiderată? Această reînnoire a socialismului european va avea loc în favoarea unei recompuneri a forţelor politice mondiale, în funcţie de modalităţile pe care le vom examina în continuare.

REÎNNOIREA SOCIALISMULUI EUROPEAN

Un context internaţional în plină mutaţie

Angajat pe calea unui declin ireversibil în multe ţări, între care Franţa ocupă un loc de frunte, socialismul european va cunoaşte totuşi o nouă relansare în Europa şi în lume[1]. Regresul lent, aparent iremediabil, înregistrat de Internaţionala Socialistă de-a lungul anilor '60 se opreşte; tendinţa se inversează, iar mişcarea începe să cîştige teren la începutul deceniului următor. Această răsturnare rezultă atît din evoluţia contextului politic internaţional, cît şi din luarea de cunoştinţă a mai multor conducători socialişti europeni – germani, austrieci şi în principal scandinavi – a necesităţii de a regîndi, într-o manieră nouă şi la scară internaţională, problemele fundamentale ale socialismului, precum şi modul de funcţionare a organizaţiei sale internaţionale. Acest proces, ale cărui efecte vor fi resimţite din plin după Congresul IS de la Geneva din 1976, se conturase deja cu patru ani mai devreme; rădăcinile sale, şi mai vechi încă, trebuie căutate în „criza" cu care s-a confruntat Internaţionala, începînd cu mijlocul anilor '60. Reînnoirea socialismului reprezintă o reacţie, un refuz al acestui declin, provenind însă şi din

succesele obţinute în Europa şi în lume de către mai multe partide afiliate la Internaţională. Progresele din timpul acestei perioade de cumpănă ale socialismului francez se înscriu în această reînnoire: în toată istoria socialismului european, socialismul francez, fără să fi jucat un rol de prim-plan precum omologii săi german şi britanic, a fost totuşi o prezenţă constantă pînă la cel de-al Doilea Război mondial. De-a lungul anilor '60, pierderea din audienţă a SFIO a adus mari prejudicii Internaţionalei. În schimb, această organizaţie beneficiază de ascensiunea rapidă, începînd cu 1971, a noului Partid Socialist, chiar dacă am greşi, dacă am vedea în acest factor deosebit cauza unică a adevăratei „renaşteri" a organizaţiei socialiste. În concluzie, motivele adînci ale acestei transformări trebuie în principal căutate în modificarea raporturilor internaţionale. Schimbările mai multor linii de forţă ale politicii internaţionale oferă mişcării socialiste nenumărate posibilităţi de intervenţie de care va şti să se folosească în propriul interes. Principalii factori care trebuie reţinuţi aici sînt în număr de trei. Din punct de vedere cronologic, aceştia se situează fie la începutul, fie la mijlocul anilor '70. În timp, convergenţa lor se acumulează, întărindu-le efectele.

• Relansarea Europei devine o certitudine începînd cu 1969: după cincisprezece ani de dificultăţi, construcţia europeană intră într-o fază mai activă. Plecarea generalului de Gaulle, ca urmare a eşecului înregistrat la referendum-ul în vederea regionalizării şi înlocuirea sa cu G. Pompidou vor permite punerea în aplicare a unor noi iniţiative diplomatice ale guvernului francez: mlădierea poziţiei franceze faţă de intrarea Marii Britanii în Piaţa Comună deblochează o situaţie datînd din 1963, an în care diplomaţia gaullistă s-a opus cu brutalitate oricărei apropieri a Regatului Unit de CEE. În timpul conferinţei la nivel înalt de la Haga (decembrie 1969), Cei Şase cad de acord asupra consolidării diverselor instanţe

europene şi asupra perspectivei de creare a unei Uniuni Economice şi Monetare, avînd în vedere posibilităţile unei unificări politice, precum şi o lărgire a Pieţei Comune cu alte State care i-ar accepta bazele.

Această progresie va fi totuşi împiedicată de tergiversările Laburiştilor. Reveniţi în opoziţie începînd din 1970, acest partid reiterează refuzul intrării Marii Britanii în Piaţa Comună, ceea ce provoacă o stare de nelinişte în rîndurile socialiştilor europeni, într-un moment în care socialiştii danezi şi norvegieni militează pentru adeziunea la CEE, iar convergenţele între AELS şi CEE se înmulţesc. Numai socialiştii finlandezi şi irlandezi susţin în situaţia dată noile poziţii ale Laburiştilor, violent criticaţi de partidele socialiste din cele şase ţări comunitare. Întoarcerea la putere a lui H. Wilson, în februarie 1974, coincide cu o nouă înverşunare a partidului său faţă de Europa: el îşi refuză locul în Adunarea Europeană a Comunităţilor (forma iniţială a viitorului Parlament European) şi nici nu vrea să ia parte la vreo structură de cooperare cu socialiştii din ţările comunitare, care se vor organiza, la 5 aprilie 1974, într-un eşalon superior, formînd Uniunea Partidelor Socialiste Comunitare Europene[*2]. În rîndurile mişcării socialiste, Laburiştii se găsesc din nou izolaţi. Neîncrederea sporeşte atunci cînd, tot în 1974, aceştia refuză să meargă la o Conferinţă a Partidelor Socialiste din CEE, chiar şi în calitate de observatori. Cu toate acestea, o anumită disociere se va opera în curînd între guvernul muncitoresc, care nu poate ignora realităţile europene şi Laburiştii care radicalizează şi mai mult opoziţia lor anticomunitară, blocînd astfel orice dezbatere şi prin aceasta, orice posibilitate de evoluţie în cadrul Internaţionalei. În timpul Congresului al XIII-lea

[*] Union des partis socialistes communautaires européens (UPSCE)

al Internaţionalei (Geneva, noiembrie 1976), orice referire la construirea europeană este, de asemenea, trecută deliberat sub tăcere: rezoluţia finală rămîne mută în această privinţă. Pentru a evita o ruptură, precum şi un acord de faţadă, conducătorii socialişti preferă să nu spună nimic, în legătură cu această chestiune. La fel ca la Frankfurt, cu un sfert de secol în urmă...

În mod paradoxal, această tăcere nu are decît aspecte negative: într-o primă fază, Internaţionala doreşte cu orice preţ să se „dezeuropenizeze", să iasă din europocentrismul care i-a fost mult timp caracteristic. Deschiderea voită către Lumea a Treia este însoţită de o trecere pe ultimul plan al chestiunii europene. În plus, UPSCE, care există de doi ani, este acum considerată aptă de a face faţă exigenţelor acesteia din urmă: ea este de altfel recunoscută, după congres, drept o „organizaţie regională asociată". Această noţiune de Uniune, aflată la jumătatea drumului dintre formularea asocierii (insuficientă pentru unii) şi cea a federalizării (excesivă pentru alţii) reprezintă încă o soluţie de compromis destinată a ralia un număr tot mai mare de partide. În 1980, UPSCE va proceda la revizuirea statutelor sale cu scopul de a ajunge la un acord mai larg între membrii săi şi de a suprima orice măsură coercitivă faţă de aceştia, lucru care i-ar mai fi caracterizat încă.

Totuşi, poziţia socialiştilor faţă de chestiunea Europei nu se rezumă numai la greutăţile provocate de Laburişti, chiar dacă ele cîntăresc greu. Anul 1973 marchează o inflexiune în analiza socialiştilor, în legătură cu această chestiune: începînd cu această dată, pentru majoritatea acestora, prioritatea o constituie mai degrabă integrarea socială, decît cea politică. Pînă atunci, lucrurile au stat invers, iar de aproximativ un deceniu, o mare parte a socialiştilor europeni s-a pronunţat

în favoarea unei Europe politice federale, în cadrul căreia orice legislaţie socială va fi elaborată ulterior. Începînd cu 1973, prioritatea este acordată Europei sociale în defavoarea celei politice, aşa cum se afirmă cu ocazia Congresului al IX-lea al Partidelor Socialiste din CEE[3].

„Fără o adevărată justiţie socială, integrarea europeană va rămîne doar un vis frumos".

Această poziţie oferă un dublu avantaj: satisfăcînd revendicările progresiste ale ansamblului de partide, ea lasă de o parte chestiunea structurilor politice comunitare asupra cărora există multe dezacorduri. Astfel concepută, Europa va fi „lărgită", „pacifistă" –, apropiindu-se astfel de analizele IS – şi în sfîrşit, „solidară", adică opusă atît dictaturilor, cît şi opresiunii economice din Lumea a Treia. Cu o asemenea definiţie nu poţi fi decît de acord. Dar persistenţa divizărilor politice se manifestă public încă de la primele alegeri ale Parlamentului European, din iunie 1979: incapabili să elaboreze un „program comun", avînd în vedere divizările lor interne, socialiştii europeni sînt nevoiţi să adreseze un „Apel alegătorilor".

Aceste alegeri ale Parlamentului European prin sufragiu universal concretizează o evoluţie lungă de un deceniu. În ciuda dificultăţilor care nu au dispărut încă, anul 1969 a reprezentat un nou avînt, permiţînd o relansare a construcţiei europene la un ritm mai rapid, dacă îl comparăm cu cei cincisprezece ani de tergiversări care au urmat eşecului CED. Această mişcare a fost de altfel însoţită de tensiuni sporite, între ţările europene şi Statele Unite, atît asupra subiectului viitoarei Europe, cît şi a problemelor Lumii a Treia: de-a lungul anilor '70 şi mai ales '80, socialiştii vor fi din ce în ce mai tentaţi să găsească într-un răspuns european cheia acestor probleme. În timpul acestor două decenii, ei se vor

mobiliza mai strîns decît în trecut, pentru a face să progreseze construcția europeană care apare acum ca o scadență de actualitate. Mai mult decît înainte, pe toată această perioadă, Internaționala Socialistă devine un loc de înțelegere a diferitelor partide asupra chestiunilor comunitare care permite o mai bună conciliere a pozițiilor prezente, precum şi armonizarea respectivelor interese de politică externă. Toate aceste cauze conferă Internaționalei un rol mai activ decît în trecut.

• Progresia construcției europene este însoțită de o reechilibrare a raporturilor de forță internaționale în Europa, ca şi în restul lumii. Această mişcare de ansamblu concordă cu începuturile unei modificări profunde a forțelor respective între cele două principale compozante politice care se revendică din mişcarea muncitorească. Efectele nu se vor vedea imediat, iar rezultatele nu vor putea fi contabilizate clar decît după două decenii. Această evoluție generală este mult mai complexă şi chiar contradictorie: într-o primă fază, în decursul anilor '70, comunismul cunoaşte o vizibilă progresie în mai multe țări ale Europei Occidentale. Totuşi, această tendință se inversează chiar înainte de sfîrşitul deceniului, pentru a face loc unui evident regres al partidelor comuniste în Europa de Vest, de-a lungul anilor '80. Acesta să fie oare preludiul prăbuşirii regimurilor comuniste din Europa de Est în a doua jumătate a anului 1989? În ce măsură slăbirea comunismului poate fi pusă în raport cu criza economică şi socială care loveşte ansamblul țărilor industrializate, începînd cu 1974? În Franța, restructurările economice, creşterea spectaculoasă a şomajului în mai multe regiuni de industrie grea şi veche, precum Lorena, nu atacă oare din plin sectoarele tradiționale ale clasei muncitoare pe care s-a construit Partidul Comunist, la început sub formă de Front Popular, apoi în vederea Eliberării? Dacă acum este încă prematur să răspun-

dem la toate aceste întrebări, putem măcar să evidenţiem principalele caracteristici ale acestei tendinţe.

Încă de la începutul anilor '70, anticomunismul, care a fost una din bazele ideologice ale Internaţionalei Socialiste în anii '50 şi '60, tinde din ce în ce mai mult să fie dat uitării, atît datorită progreselor destinderii, cît şi noii apropieri a socialiştilor de Uniunea Sovietică şi de partidele comuniste. Am amintit deja cum s-a trecut în Franţa, ca şi în Finlanda, în 1962 şi 1966, de la anatemă la dialog sau, mai degrabă, de la alianţă electorală la coaliţie guvernamentală. Această orientare produce efecte şi în politica externă: „die Ostpolitik" întreprinsă începînd cu 1969 de Willy Brandt este cea mai vizibilă manifestare a acesteia. Încă din 1956, lumea comunistă a intrat într-o fază de destrămare: suprimarea Kominformului[4] este urmată, cinci ani mai tîrziu, de ruptura dintre comuniştii sovietici şi cei chinezi. Invadarea Cehoslovaciei de către trupele sovietice, în august 1968, produce remuşcări în rîndul partidelor comuniste, fie că sînt în opoziţie (Franţa, Italia) sau la putere: România ţine să-şi arate în împrejurarea dată relativa autonomie faţă de Moscova, aşa cum o face deja de mai mulţi ani. Acest proces se continuă şi se aprofundează începînd cu anii '70. În Franţa, un Program comun de guvernare este semnat, în iunie 1972, între Partidele Comunist şi Socialist. Într-o primă fază, această practică unitară este favorabilă celor două formaţiuni, iar stînga astfel unită se găseşte aproape de victorie în alegerile prezidenţiale din 1974.

În timpul aceloraşi ani, Partidul Comunist Francez ia poziţie faţă de Uniunea Sovietică şi, împreună cu omologii săi, spaniol şi italian, se erijează în apărătorul unui „eurocomunism" într-o lume „policentrică şi multipolară" în cadrul căreia logica celor două „blocuri" tinde să treacă pe ultimul plan. Eurocomunismul nu semnifică numai un acord

între adepţii săi, în legătură cu construcţia Europei. Conform comuniştilor italieni, Europa este chemată să joace un rol esenţial pentru garantarea şi înaintarea destinderii; începînd cu această dată, PCI adoptă poziţii de vîrf, avînd în vedere „noi şi pozitive raporturi între socialişti, social-democraţi şi comunişti în Europa". Marea perioadă a eurocomunismului se situează în principal în anii 1974-1977[5], însă ea este scurtă şi, înainte de a lua sfîrşit, devine clar că unitatea lumii comuniste este pe cale de a se dezmembra din ce în ce mai mult. Partidele Comuniste continuă să se întîlnească în cursul unor conferinţe solemne, însă impactul intern şi extern al acestora din urmă continuă să scadă. Anii 1978-1979 marchează declinul şi apoi dispariţia eurocomunismului, în timp ce acordurile dintre comuniştii francezi şi cei italieni se înmulţesc continuu; ele coincid cu o agravare a tensiunilor dintre PCI şi comuniştii sovietici. În curînd, Partidele Comuniste Francez şi Italian – cele mai importante din Europa – sînt nevoite să ia act de incompatibilitatea poziţiilor lor în timpul alegerii Parlamentului European, prin vot universal direct. Aceste dezacorduri iniţiale aduc divergenţe mult mai grave care vor determina pe comuniştii francezi şi italieni să apere poziţii diametral opuse în Parlamentul European de la Strasbourg. Începînd de acum, criza comunismului european se generalizează, pentru a deveni în anii '80 o realitate vizibilă pentru toţi. Ea este spectaculară pentru Partidul Francez care, după lovitura „istorică" de la alegerile prezidenţiale din 1981 (neobţinînd „decît" 15,3% din voturi), va merge din eşec în eşec în următoarele scrutinuri, pentru a cădea la 6,7% la prezidenţialele din 1988 – scorul cel mai de jos din toată istoria sa. Erodarea Partidului Comunist Italian a început să se manifeste cu doi ani mai devreme, la alegerile legislative din 1979, care au însemnat o oprire a progresiei înregistrate

de mai mult timp, precum şi începutul unei răsturnări de situaţie. Totuşi, de-a lungul anilor '80, regresul său este mai puţin vizibil decît cel înregistrat de comunismul francez. Dar, spre deosebire de acesta din urmă, PCI se angajează într-un proces care va merge pînă la abandonarea siglei, mult mai radical, de schimbare a identităţii sale comuniste; în februarie 1991, Partidul Comunist devine Partidul Democratic de Stînga! Nu este sigur de altfel că acest demers îi poate stopa declinul, căci aşa cum o arată alegerile municipale din mai 1990, cu un scor de 24% din voturi, pierde aproximativ 5 procente faţă de alegerile precedente.

Cu cîţiva ani înainte de 1989, cele două partide, francez şi italian, simbolizau această criză profundă a comunismului, atît prin spectaculosul regres al unuia, cît şi prin schimbarea de identitate a celuilalt. Nu putem intra aici în detalii, privind evoluţia celorlalte partide comuniste vest-europene: este suficient să menţionăm că aproape toate se află în pragul declinului şi nu au în majoritatea cazurilor decît un rol marginal (RFG, Marea Britanie, Belgia, Olanda), atunci cînd nu au dispărut complet, ca, de exemplu, în Finlanda, unde Partidul Comunist încetează oficial să mai existe începînd din mai 1990. De-a lungul anilor '80, aceste mutaţii fundamentale se efectuează datorită unui număr mare de sciziuni care au loc în Franţa, Spania sau Grecia, generînd o împrăştiere şi o dispersare a forţelor comuniste[6]. Să fie oare acestea simptomele „cutremurului" din toamna anului 1989, care a zguduit Europa de Est? Această criză generalizată a modelului comunist face ca anticomunismul visceral din primii ani ai Internaţionalei Socialiste să pară învechit. Vizibil slăbit, comunismul înlătură anticomunismului orice raţiune de a mai exista.

• Consolidarea în Europa a modelului democratic apărat încă de la crearea sa de către Internaționala Socialistă este unul dintre cele mai benefice pentru această organizație. O dată cu anticomunismul, exaltarea valorilor democratice a reprezentat unul din punctele principale ale Cartei de la Frankfurt. În prima jumătate a anilor '70, evoluția internă din mai multe țări europene tinde să întărească acest model, fie că este vorba despre Grecia – o dată cu căderea, în 1974, a regimului coloneilor –, Portugalia sau Spania, o dată cu moartea lui Franco survenită în anul următor. Contrar celor imaginate de numeroși responsabili comuniști și socialiști din stînga europeană, punînd capăt unui sfert de secol de dictatură, dispariția lui Caudillo nu antrenează Spania într-un război civil. Peninsula Iberică se va angaja în mod surprinzător pe calea democrației. În Portugalia, acest proces de ieșire dintr-o dictatură este la început mai agitat și mai complex: s-a putut crede că o dată cu Revoluția Garoafelor, Portugalia va alege un alt drum, cel al Revoluției Socialiste, însă cîteva luni mai tîrziu, evoluția sa politică pare să nu se deosebească fundamental de evenimentele din Spania și Grecia. În aceste trei țări, partidele socialiste joacă un rol de prim rang în procesul mai mult sau mai puțin reușit al democratizării, știind totodată să profite de situație. Același lucru îl putem spune și despre partidele comuniste, mai puțin despre extrema stîngă: iată tot atîția factori care consolidează și mai mult poziția socialismului pe eșichierul forțelor politice din Europa.

Toate aceste experiențe lucrează puternic în favoarea reînnoirii sale: ele facilitează venirea la posturile de comandă a unei generații de militanți, adesea formați la școala dură a clandestinității. Căderea dictaturilor – dintre care unele datau încă de dinainte cel de-al Doilea Război mondial, fiind în

mod sugestiv contemporane cu fascismul – este însoţită de un recul al iniţiativelor sovietice în Lumea a Treia. Ideea unei căi originale a socialismului – putem oare vorbi aici şi de o a treia cale? –, demarcîndu-se atît de capitalismul sălbatic, cît şi de comunismul sovietic, apare, de asemenea, justificată fiind de mersul evenimentelor. Modelul social-democrat apare eficient şi credibil aşa cum o arată unele dintre succesele sale din Europa de Nord şi Austria. El este eficient în măsura în care aceste ţări au putut să ducă la bun sfîrşit anumite reforme capitaliste în scopul de a construi o societate mai dreaptă şi mai puţin inegală. El a devenit credibil pentru că a fost capabil să ofere perspective politice reale, dispunînd, de asemenea, de o adevărată putere de atracţie pe care i-o conferă numeroasele sale succese, atît în Europa septentrională, cît şi în cea meridională (Grecia, Spania, Portugalia)[7]. Dacă adăugăm la aceasta şi faptul că SPD, la putere în Germania, a întreprins o politică de deschidere spre lumea comunistă, dacă ne amintim că, începînd cu 1971, Partidul Socialist Francez cunoaşte o remarcabilă progresie pe care eşecul stîngii, din 1974, nu o întrerupe cu nimic – aşa cum o arată succesele sale de la alegerile municipale din 1977 – vom înţelege atunci că, de-a lungul anilor '70, fizionomia socialismului european s-a transformat profund. Această evoluţie este încărcată şi de consecinţe faţă de Lumea a Treia: pe măsură ce partidele socialiste acced la putere sau participă la guverne de coaliţie, IS devine tot mai mult un mediu politic influent unde se întîlnesc şi discută un număr mare de oameni de Stat, investiţi cu responsabilităţi guvernamentale. Unii dintre aceştia manifestă o apropiere oarecum diferită faţă de ţările Lumii a Treia. Prea puţin luată în seamă şi fără o prea mare influenţă la sfîrşitul deceniului precedent, Internaţionala va dispune, zece ani mai tîrziu, de o rezonanţă ne-

aşteptată şi de o greutate sporită în cadrul raporturilor de forţă internaţionale.

Schimbări în cadrul Internaţionalei

Dincolo de modificările introduse de acest nou context politic, acţiunea conştientă a membrilor IS contribuie în egală măsură la schimbare. Originile acesteia datează din 1972, patru ani înainte de Congresul „istoric" de la Geneva. Protagoniştii acestei reînnoiri trebuie căutaţi în primul rînd printre unii membri ai IS, iviţi din partidele sale din Europa de Nord, ferm instalaţi la putere, precum scandinavii sau dispunînd de o solidă experienţă în materie ca, de exemplu, austriecii. Începînd cu această dată, ei pun sub semnul întrebării posibilităţile de a duce la bun sfîrşit reorganizarea Internaţionalei. Din această grupare se disting trei personalităţi: germanul W. Brandt, austriacul B. Kreisky şi suedezul O. Palme. Dar ei nu sînt singurii şi acţiunea lor va fi destul de repede înlocuită de eforturile socialiştilor din Europa Meridională: aflaţi în legătură cu socialiştii francezi, ei pun problemele cooperării socialiste şi internaţionale în termeni noi[8]. Va fi nevoie totuşi de cîţiva ani pentru ca un adevărat consens să fie găsit în Internaţională asupra modalităţilor precise ale unei „prefaceri" radicale a organizaţiei. După multe dezbateri, acordul a fost stabilit, urmărindu-se patru puncte principale:

- democratizarea continuă a Internaţionalei;
- internaţionalizarea organizaţiei prin definirea unui proiect politic mai ambiţios, precum şi primirea de noi membri;
- politizarea intensă a organizaţiei printr-o reformă a structurilor sale şi prin consolidarea puterii organelor sale conducătoare;

• eficienţa crescută a organizaţiei prin alegerea unui secretar general „mai implicat", concomitent cu o angajare mai susţinută a membrilor săi în lupta politică.

Pînă acum, după cum s-a văzut, preşedinţia Internaţionalei a fost ocupată de militanţi de rangul doi din mişcare. Începînd din 1976, alegerea lui W. Brandt ca preşedinte şi a lui Berndt Carlsson – responsabilul sectorului internaţional din Partidul Suedez – ca secretar marchează o ruptură de aceste practici învechite, precum şi voinţa de a conferi organizaţiei prestigiu. Acţionînd astfel, IS îşi asigură de asemenea şi sprijinul a două partide cu disponibilităţi financiare, care se angajează ferm în susţinerea acţiunii sale. Accesul lui W. Brandt la conducerea Internaţionalei – în 1974, acesta a părăsit cancelaria de la Bonn – simbolizează în egală măsură dorinţa de continuare a politicii de destindere faţă de lumea comunistă, iniţiată de responsabilul SPD cu şapte ani în urmă.

În sfîrşit, începînd din 1970, Internaţionala încetează să mai fie o organizaţie, în principal europeană, pentru a deveni o adevărată mişcare internaţională. Ea îşi întăreşte în proporţii importante legăturile cu diferitele partide socialiste din Asia, America Latină şi, într-o mai mică măsură, din Africa. Echilibrul său internaţional, structura şi modalităţile sale de funcţionare trebuie modificate. Congresele care continuă să aibă o vocaţie „externă", fiind destinate publicului larg, nu se mai rezumă numai la această funcţie: ele devin medii importante unde se pot face auzite mişcări apropiate de orientările Internaţionalei, fie că este vorba despre luptele de eliberare naţională sau despre reforme sociale. Acest lucru este posibil datorită creşterii notabile a numărului de organizaţii membre a IS, reprezentate în cursul acestor manifestări: dacă, pînă la sfîrşitul anilor '60, acest număr nu depăşea treizeci de partide, efectivul membrilor prezenţi la

Congresul de la Albufera din 1983 se ridică la 48, la care se adaugă 8 membri consultativi, dintre care doar unul singur – cel din Cipru – provine din Europa. Nouă partide din țările Europei de Est sînt, de asemenea, „membri consultativi în exil"; rezultă un total de 65 de „organizații aliate" (Uniunea Internațională a Tineretului Socialist, Femeile Socialiste Internaționale etc.), precum și un număr de opt „organizații socialiste" între care și USECO[9].

Atît datorită noilor sale concepții, cît și creșterii calitative și cantitative a membrilor săi, Biroul IS își sporește greutatea politică în așa fel încît, începînd cu 1976, el devine un adevărat centru de elaborare și decizie a orientărilor și acțiunilor IS. Abundența subiectelor ce urmează a fi tratate, precum și creșterea numărului de participanți, explicabilă de altfel prin lărgirea audienței IS, a determinat modificarea metodelor sale de lucru anterioare și întărirea rolului Executivului. Din aceleași motive, numărul vice-președinților și al delegațiilor însărcinate de președinte sau vice-președinte crește, de asemenea. Toate aceste schimbări care fuseseră deja, sînt sintetizate și puse în practică începînd cu Congresul de la Geneva din 1976.

Dincolo de refacerea internă a Internaționalei, Geneva reprezintă o dată importantă în măsura în care acest congres marchează o voință clară de a depăși „europocentrismul" care, încă de la constituirea sa, a fost una din caracteristicile Internaționalei. Ieșim aici din cadrul european, dar este greu să nu facem aluzie și la aceast lucru, în măsura în care această transformare privește în primul rînd organizația socialismului european. Două date trebuie amintite aici. În 1907, în timpul Congresului de la Stuttgart al Internaționalei a II-a[10], s-a discutat pentru prima dată despre chestiunea colonială. Această dezbatere însemna pentru mișcarea socialistă o ten-

tativă de depăşire a graniţelor Bătrînului Continent. În situaţia dată, acest cadru geopolitic a influenţat ansamblul dezbaterilor dintre partizanii şi adversarii problemei coloniale: lumea era încă dominată de Europa şi nu se putea reproşa socialiştilor faptul că nu au inclus în analizele lor o asemenea realitate. Foarte puţini au fost atunci socialiştii care au gîndit în termeni mondiali consecinţele dezvoltării imperialismului. Va trebui să mai aşteptăm încă două decenii pentru a asista la reluarea dezbaterii asupra chestiunii coloniale în ISM, în timpul Congresului de la Bruxelles (1928)[11] dar, dacă chestiunea este abordată teoretic, efectele sale politice rămîn aproape nule: discuţia nu este urmată de nici un rezultat concret. Aproape o jumătate de secol, încă trei decenii după cel de-al Doilea Război mondial, se va scurge înainte ca mişcarea socialistă să ia o dimensiune cu adevărat internaţională, depăşind cadrul strict european. Conştientizarea problemelor din ţările Lumii a Treia a început în Europa încă de la mijlocul anilor '50, dar tendinţa anticomunistă, omniprezentă a Internaţionalei Socialiste din această perioadă a paralizat acţiunea acesteia, forţînd-o într-o mare măsură să lase mînă liberă lumii comuniste în acest domeniu. Aceasta din urmă se implică mult în luptele anticolonialiste, intervenind şi în Lumea a Treia. Internaţionala Socialistă se va dovedi incapabilă să rivalizeze cu comunismul. Pe de altă parte, dacă decolonizarea relativ reuşită a Imperiului britanic s-a datorat în mare parte Laburiştilor, în timpul perioadei lor de glorie (anii 1945-1950) lucrurile stau altfel cu SFIO, care discreditează idealurile socialiste şi internaţionaliste pe toată durata războiului din Algeria. În 1956, Franţa şi Marea Britanie acţionează în calitate de puteri coloniale, lansîndu-se în expediţia Canalului Suez.

Totuşi, politica algeriană a SFIO, criticată de unele partide din Internaţională, nu este explicit condamnată de aceasta. Această ultimă cauză nu face decît să scadă interesul curentului socialist pentru luptele de eliberare naţională care se desfăşurau atunci. În timpul deceniului următor, mişcările Lumii a Treia privesc mai mult spre mişcarea comunistă – Uniunea Sovietică, China – decît în direcţia Internaţionalei Socialiste. Lăsînd la o parte puţinul prestigiu al acesteia din urmă, va trebui să apară o concepţie diferită, faţă de problemele ţărilor în curs de dezvoltare; este necesar, de asemenea, ca modelul comunist să înceapă să-şi piardă din credibilitate, pentru ca socialismul să fie în măsură să cîştige o audienţă cu adevărat extraeuropeană. Aceast lucru nu va fi posibil decît mult mai tîrziu, pe la sfîrşitul anilor '70 şi mai ales în deceniul următor: înainte, mulţi intelectuali ai stîngii europene îşi puseseră speranţele în Revoluţia chineză (o dată cu Revoluţia Culturală din 1966), cubaneză şi mai apoi în cea vietnameză, care s-a terminat în 1972. Într-un fel sau altul, toate depindeau de modelul comunist. Speranţele şi iluziile pe care ele le-au trezit în Europa – în principal în rîndurile intelectualilor – nu dispar decît începînd din anul 1975. Aproximativ de la această dată, mişcarea socialistă va începe să se ocupe mai mult de problemele Lumii a Treia, datorită legăturilor pe care le-a înnodat. Acum încep să se inverseze influenţele existente între comunism şi socialism în afara Europei şi faţă de ţările în curs de dezvoltare. La început discretă, această inflexiune trece aproape neobservată şi, pînă în 1980, Uniunea Sovietică îşi continuă politica în împrejurări dintre cele mai variate[12]. Intervenţia sa în Afghanistan se alătură acestei orientări, făcînd obiectul unei condamnări unanime a mişcării socialiste şi a Partidului Comunist Italian, precum şi a

sprijinului oferit, doi ani mai tîrziu, normalizării întreprinse de generalul Jaruzelski în Polonia.

În cadrul acestei evoluţii contradictorii, între cele două mari compozante ale mişcării muncitoreşti, Congresul de la Geneva reprezintă o etapă importantă a „mondializării" Internaţionalei Socialiste şi a ieşirii acesteia din spaţiul european. Această mutaţie se explică şi prin evoluţia situaţiei din America Latină unde se concretizează interesul pentru soluţiile social-democrate.

Cu doi ani înainte de Congresul de la Geneva a fost creată Uniunea Partidelor Socialiste ale Comunităţii Europene*, oficial admisă la Geneva de către Internaţională ca organizaţie regională asociată. Sporindu-şi apoi reprezentativitatea în aşa fel încît să încarneze ansamblul forţelor socialiste din Europa, UPSCE caută să funcţioneze strict consensual. Reproducînd în cadrul său diviziunile persistente în interiorul Internaţionalei referitoare la construcţia europeană, ea se dovedeşte incapabilă de a le depăşi. De asemenea, în ciuda eforturilor unora, devine imposibilă pentru socialiştii comunitari elaborarea unui program comun cu ocazia alegerilor din Parlamentul European din 1979. În 1974, dată a înfiinţării UPSCE – coincidenţa cronologică este sugestivă – socialiştii europeni puteau să mai spere la un consens. Începînd cu 1974 şi datorită exacerbării crizei economice, reticenţele Laburiştilor nu mai sînt de ajuns pentru a explica aceste divizări: dificultăţile economice şi sociale conferă preocupărilor naţionale o importanţă crescută. Dezbaterile se referă în primul rînd la natura integrării politice: Europa trebuie să fie federală sau nu? Din 1956 şi pînă în 1973, concepţiile

* Union des partis socialistes de la Communauté européenne (UPSCE)

federaliste au continuat să progreseze în rîndurile socialiştilor. Ele au fost clar definite, în 1966 şi 1971, cu ocazia Congresului al VII-lea şi al VIII-lea: construcţia europeană trebuie să ajungă la „crearea Statelor Unite ale Europei, sub forma unui Stat Federal". Dar, începînd din 1973, considerînd Comunitatea Europeană ca fiind dominată de forţe conservatoare, socialiştii comunitari încep să renunţe treptat la această chestiune şi îşi inversează priorităţile. Ei vor pune acum accentul pe integrarea economică şi socială, dorind să construiască Europa socială înaintea celei politice. Această orientare este enunţată în timpul Congresului al XI-lea al Partidelor Socialiste din CEE. Începînd cu această dată, dimensiunea socială depăşeşte integrarea politică. Aşa cum s-a văzut, această Europă care se vrea deschisă către lume trebuie să fie „lărgită, paşnică şi solidară".

Începînd cu 1974, criza economică, apoi cea socială, pun mişcarea socialistă într-o situaţie nouă. Consecinţele sale nu sînt perceptibile imediat şi nu puţini dintre conducătorii politici – socialişti – au susţinut în mod prematur că nu este vorba decît despre o recesiune trecătoare şi că „ieşirea din tunel" este aproape. Punînd capăt perioadei de reconstrucţie economică şi de relativă prosperitate, iniţiată după cel de-al Doilea Război mondial, această criză diferă mult de cea din 1929, ca să nu mai vorbim de celelalte mai mici care au zdruncinat ţările europene de la sfîrşitul secolului al XIX-lea pînă la Primul Război mondial. Ea limitează mult dezvoltarea, fără însă a o face să regreseze.

În mai multe ţări europene, aceasta antrenează o scădere a produsului intern brut, dar această tendinţă, limitată şi temporară, nu împiedică relansarea rapidă sau continuarea creşterii: între 1974-1983, produsul intern brut se ridică de la 10 la 20% în Belgia, Italia, Spania, RFG, Suedia, Danemarca

şi Olanda. În timpul aceluiaşi deceniu, el progresează cu 30% în Austria, Franţa, Canada şi Statele Unite. Aceste cifre, relativ satisfăcătoare, nu trebuie să facă uitate două fenomene cu consecinţe sociale mult mai grave: agravarea şomajului şi reducerea locurilor de muncă. În majoritatea ţărilor europene, în perioada 1974-1984, rata şomajului creşte îngrijorător, pentru a se stabiliza către mijlocul anului 1980.

	1974	1984
Belgia	3,2	24,5
Danemarca	3,5	10,5
Spania	3 (aproximativ)	20,5
Franţa	2,8	9,3
	1974	**1984**
Olanda	2,5	17,5
RFG	2,6	9,1
Regatul Unit	2,6	13,1

Şi aceasta în ciuda continuării dezvoltării. Chiar şi cu o anumită ameliorare a situaţiei economice în Franţa şi în alte ţări europene, diminuarea numărului de şomeri rămîne încă prea puţin vizibilă în această perioadă a anilor '90; pentru moment, relansarea economică nu a „rupt" decît foarte puţin din şomaj care, chiar dacă a scăzut în ultimele luni, se situează mult deasupra cifrei de 9%, atingînd aproape 2,5 milioane de persoane în Franţa. Într-un asemenea context, echilibrul sistemului de securitate socială sau cel de protecţie socială din alte ţări devine tot mai dificil de stabilit. Majoritatea ţărilor din Europa de Vest s-au confruntat cu aceste probleme în ultimul deceniu.

În Franţa, precum şi în alte ţări europene, criza economică şi apoi cea socială zdruncină multe din certitudinile pe care s-a bazat social-democraţia după cel de-al Doilea Război

mondial. Astfel încît unii se întreabă dacă soluţiile politice avansate de aceasta îşi mai găsesc rostul aici. Relansarea economiei după modelul Keynes*, redistribuirea veniturilor datorită intervenţiei active a Statului-Providenţă, menţinerea unui sistem de protecţie socială ridicată: toate aceste realităţi, puse dur în discuţie în timpul crizei, ridică multe întrebări la care socialismul european se dovedeşte a fi incapabil să dea un răspuns imediat. Veniţi la putere în mai 1981, socialiştii francezi fac experienţa de scurtă durată a unei politici de relansare economică prin consum; nu fără regrete, ei o vor abandona un an mai tîrziu în slujba unei politici riguroase, total opuse. Ei nu sînt însă singurii care se confruntă cu aceste opţiuni care apar şi în alte ţări europene unde socialiştii au în egală măsură acces la responsabilităţile guvernamentale, ca de exemplu în Spania, Austria şi Suedia. Putem spune oare că social-democraţii, aflaţi la putere au dus o politică foarte asemănătoare cu cea pe care ar fi urmat-o şi guvernele conservatoare? Acest lucru a fost afirmat, bineînţeles, mai întîi datorită exigenţelor luptei politice în special de către partidele comuniste; totuşi, o dată cu regresul pe care-l putem acum explica, se pare că politicile diferitelor guverne nu au fost deloc identice: pentru a ne limita doar la o singură comparaţie, acţiunea guvernelor britanic şi suedez de mai bine de un deceniu a fost într-un total dezacord atît prin mijloacele pe care le-a aplicat, cît şi prin rezultatele la care s-a ajuns. Plecînd de la o asemenea constatare, putem oare conchide că guvernele social-democrate au pus în practică o „politică specifică" încă de la mijlocul anilor '70?

---

* John Maynard Keynes, economist şi finanţist britanic, propune scăderea ratei şomajului printr-o politică de investiţii publice şi private (*n. tr.*)

Întrebarea rămîne, dar acum este, poate, prea devreme pentru a da un răspuns global, chiar dacă este posibil ca, prin rezolvările date crizei, mişcarea socialistă din Europa de Vest să se fi aflat oarecum schimbată[14].

Implozia sistemelor comuniste (1989)

Chiar dacă sîntem încă departe de a fi epuizat toate efectele, un ultim factor, esenţial, de transformare a mişcării socialiste trebuie menţionat la acest început al ultimului deceniu din secolul al XX-lea: este vorba, evident, despre implozia sistemelor comuniste din Europa de Est, precum şi despre transformările care au loc în acelaşi timp în Uniunea Sovietică. Importanţa lor istorică, dar şi apropierea cronologică, nu pot conduce decît la o mare prudenţă în comentariul ce va fi făcut. Să ne limităm deci doar la o scurtă trecere în revistă, precum şi la cîteva observaţii provizorii: evenimentul este prea important şi prea apropiat pentru a putea fi examinat retrospectiv cu toată atenţia pe care o merită, iar astăzi este încă imposibil de să-i evaluăm impactul şi consecinţele.

Într-o primă fază, venirea la putere a lui Gorbaciov, în martie 1985, ca urmare a ultimilor ani de imobilism practicat de Brejnev şi a scurtelor conduceri ale lui Andropov şi Cernenko, pare să fi marcat o etapă în schimbarea conducătorilor Uniunii Sovietice. Foarte repede, semnele unor schimbări profunde se înteţesc: ele nu au fost de altfel întotdeauna corect percepute în Occident. Doi ani mai tîrziu, punerea în aplicare a politicii Glasnost şi Perestroika devine o realitate, iar evenimentele se vor precipita: eliberarea lui Saharov, angajarea tratativelor în perspectiva unei retrageri a trupelor sovietice din Afganistan – ele vor părăsi acest stat în 1988 –

democratizarea vieţii în Uniunea Sovietică printr-o continuă lărgire a libertăţilor de expresie, inexistente de mai bine de 70 de ani şi atît de puţin prezente înainte, revizuiri complete ale istoriei Uniunii Sovietice începînd cu 1917, reabilitarea unui mare număr de bolşevici, în special a celor executaţi în timpul „marilor procese" din anii 1936-1938. Numele lui Troţki nu mai este un tabu şi, în curînd, Pactul germano-sovietic din august 1939 va fi condamnat oficial... Aşa cum s-a putut deja vedea în Cehoslovacia, în perioada 1966-1968, istoriografia unei ţări comuniste, examinarea ce poate fi sau nu făcută unei istorii recente, este un indicator dintre cele mai sigure pentru contextul său politic general. În sfîrşit, o schimbare majoră: Lenin şi opera sa sînt discutate şi criticate public. Rolul conducător al Partidului Comunist este pus în discuţie: în februarie 1990, acesta va fi abolit.

Imposibil de imaginat în urmă cu doar cîţiva ani, această evoluţie este urmărită cu cea mai mare atenţie în ţările din Europa de Est, unde, de mai mult timp, lucrurile au început să se mişte şi aici, în principal în două dintre ele: Polonia şi Ungaria. Ca urmare a marilor greve din vara lui 1980, avîntul Sindicatului „Solidarnosc" a fost întrerupt brusc, un an şi jumătate mai tîrziu, prin instaurarea regimului militar al generalului Jaruzelski, în decembrie 1981. Orice evoluţie democratică a Poloniei pare să fie definitiv blocată, iar această iniţiativă, susţinută, dar realizată indirect de Uniunea Sovietică – spre deosebire de ceea ce s-a petrecut în Cehoslovacia, în urmă cu doisprezece ani – provoacă o vie emoţie în Europa. În Ungaria, evoluţia este la fel de profundă, dar mult mai discretă în manifestările sale: ea va ajunge la dezvoltarea anumitor forme de viaţă democratică, precum şi la debutul şovăitor al pluripartitismului.

Totul se va schimba în mai puţin de cinci luni, începînd din 24 august 1989, dată la care unul din consilierii lui L. Walesa, Tadeucz Mazowiecki, este oficial investit în funcţia de prim-ministru: el devine astfel primul democrat care va dirija Executivul unei ţări din Europa de Est, după mai bine de patru decenii: tratativele între putere, opoziţie – în primul rînd Solidarnosc – şi Biserică au fost inaugurate încă din 6 februarie 1989. După două luni de negocieri, această „masă rotundă" se încheie cu un acord istoric care prevede restaurarea pluralismului sindical şi intrarea opoziţiei în Parlament. Alegerile care se vor desfăşura în iunie vor consfinţi victoria zdrobitoare a Solidarităţii, care ocupă 99 de locuri din 100, în Senat. Ele permit această modificare politică în conducerea Statului polonez, creînd o situaţie total inedită care va servi drept „detonator" pentru alte ţări. De acum, toate condiţiile sînt îndeplinite, chiar dacă, aşa cum s-a spus adesea, a fost nevoie de „10 ani în Polonia"[15], 10 luni în Ungaria, 10 săptămîni în Germania şi 10 zile în Cehoslovacia".

Nu putem acum decît să amintim doar cîteva date. La 7 octombrie, Partidul Comunist Maghiar decide să se autodesfiinţeze pentru a crea un nou Partid Socialist, care va abandona repede noţiunile de centralism democratic şi dictatură a proletariatului. În aceeaşi zi, vizita lui Gorbaciov în RDG reprezintă o încurajare puternică dată partizanilor reformei.

Unsprezece zile mai tîrziu, Erich Honecker este scos din funcţie şi înlocuit cu Egon Krenz care, în ciuda tentativelor sale de reformă, nu reuşeşte să oprească manifestările de stradă, precum şi exodul tot mai masiv al germanilor din RDG către RFG. La 9 noiembrie, RDG îşi deschide necondiţionat frontierele cu RFG, iar a doua zi, primele lovituri sînt date Zidului de la Berlin. La 11 noiembrie, Teodor

Jikov, aflat de 35 de ani în fruntea Partidului Comunist Bulgar, este înlocuit cu reformatorul Petar Mladenov. Două săptămîni mai tîrziu, Alexander Dubcek, liderul „Primăverii de la Praga" este ovaţionat în piaţa Wenceslas de către manifestanţii al căror număr va creşte continuu în zilele următoare. La 29 noiembrie, deputaţii votează abolirea rolului conducător al Partidului Comunist Ceh. Cu trei zile înainte, în Ungaria a avut loc primul referendum liber din Europa de Est în legătură cu modalităţile alegerilor legislative şi prezidenţiale din care a ieşit învingătoare opoziţia. La 1 decembrie, Parlamentul est-german decide abolirea monopolului Partidului Comunist din care a doua zi va fi exclus Erich Honecker. Alegeri libere în Germania de Est şi în Bulgaria sînt prevăzute pentru mai 1990, la 6 şi 11 decembrie, iar la 13 decembrie, Partidul Comunist Bulgar îşi abandonează rolul conducător. În sfîrşit, începînd din 18 decembrie, mişcări populare pun capăt în România – după mai multe zile însîngerate, spre deosebire de ceea ce s-a petrecut în celelalte ţări din Europa de Est – dictaturii lui Nicolae Ceauşescu şi a soţiei sale, Elena* .

Transmise direct de Televiziunea Română, aflată în mîinile revoluţionarilor, preluate de toate televiziunile occidentale, imaginile Revoluţiei Române şi a luptelor stîrnesc o emoţie şi o mobilizare considerabile în Occident, avînd în vedere cifrele avansate, dar foarte exagerate a victimelor din acele zile de luptă (S-a vorbit de 60.000 de morţi, în timp ce, conform verificărilor şi estimărilor făcute, se pare că cifra reală nu depăşeşte 600.) La 28 decembrie, Consiliul Frontului Salvării Naţionale ţine situaţia sub control după mai multe zile de incertitudine în timpul cărora anumiţi oameni

* Mişcările de protest au izbucnit în seara zilei de 16 decembrie, la Timişoara, şi au culminat cu cele de la Bucureşti din ziua de 22 decembrie, care au dus la căderea regimului ceauşist. (*n. ed.*)

politici – în special din Franţa – au cerut chiar Uniunii Sovietice să intervină în România pentru a ajuta insurgenţii.

În sfîrşit, la 28 şi 29 decembrie, Alexander Dubcek şi Vaclav Havel sînt aleşi preşedinte al Parlamentului şi respectiv, şeful Statului cehoslovac.

Să ne oprim aici cu enumerările pentru a încerca să degajăm concluziile, fie ele şi provizorii, ale acestei avalanşe de fapte. Ceea ce frapează la aceste evenimente din Europa de Est este tocmai caracterul lor neaşteptat, rapid şi ireversibil. Neaşteptat, în măsura în care, dacă evoluţii foarte diferite au putut fi observate în Polonia şi în Ungaria deja de cîteva luni, foarte puţini au fost aceia care au prognosticat amploarea schimbărilor din RDG, Bulgaria, Cehoslovacia şi România. Acestea au produs o surpriză de proporţii. Părerea cea mai răspîndită a fost aceea că RDG reprezenta o reuşită economică de netăgăduit: numeroşi sînt cei care au crezut acest lucru şi nu numai din rîndurile comuniştilor. Astăzi se pare că această viziune a lucrurilor a fost mult prea optimistă căci, la mai puţin de opt luni de la căderea simbolică a Zidului de la Berlin, RDG a fost absorbită economic de Germania de Vest; unificarea politică a urmat rapid acestei prime etape. Precipitarea, accelerarea evenimentelor merită să fie semnalat, dar acest fenomen nu este oare inerent oricărei revoluţii? Transformările din Europa de Est au fost posibile începînd din momentul în care largi sectoare ale populaţiei din aceste ţări au înţeles că, avînd în vedere noul curs al politicii Uniunii Sovietice, aceasta nu va interveni militar. Dar aceste schimbări nu au putut avea loc fără mobilizarea maselor care, sub diferite forme, a dărîmat vechile regimuri comuniste. Din acest punct de vedere, eşecul tentativelor „reformiste” ale lui Egon Krenz, efemerul conducător al RDG, incapabil să satisfacă revendicările democratice, este semnificativ: mişcarea

„de jos" a fost prea puternică pentru a putea fi îngrădită şi nu a putut fi satisfăcută doar cu revizuiri sumare. Ne putem, în sfîrşit, întreba în ce măsură nu este vorba despre un proces ireversibil: dacă în unele ţări (RDG, România), partidele comuniste reînnoite continuă să mai existe, se pare că orice întoarcere la un regim comunist monolitic este imposibilă; abandonul oricărei referinţe oficiale la socialism a celor Şase State demonstrează voinţa de a distruge orice formă de „socialism real". Chiar succesul spectaculos înregistrat de Frontul Salvării Naţionale din România la alegerile din mai 1990 nu ar mai pune în discuţie această tendinţă: el se explică prin slăbiciunile şi greşelile partidelor de opoziţie şi în general, prin absenţa aproape totală a oricărei tradiţii democratice în această ţară, de la formarea sa.

Evenimentele din 1989 din Europa de Est par să dea dreptate viziunii socialiste sau social-democrate din două motive fundamentale. Suprimînd rolul conducător al Partidului Comunist şi cerînd alegeri libere, aceste mişcări reintroduc noţiunile de multipartitism şi democraţie politică, pe care partidele socialiste le-au apărat întotdeauna. Pe de altă parte, abandonînd termenii de planificare autoritară, reintroducînd economia capitalistă numită şi de piaţă, aceste mişcări se apropie în egală măsură de practica social-democrată, cu multe iluzii, totuşi şi, fără îndoială, cu multe tergiversări în măsura în care reforma economică a sistemelor comuniste nu va putea fi decît lungă şi dureroasă: reintroducerea economiei de piaţă va aduce cu sine condiţii de muncă complet diferite şi adesea mai dure, precum şi, cel puţin într-o primă fază, o posibilă limitare a protecţiei sociale; există, în sfîrşit, toate şansele ca ea să producă o creştere spectaculoasă a şomajului care, în acest mijloc al anului 1990, se ridică deja la mai multe sute de mii de persoane în

Polonia şi RDG[16]. Instalarea economiei de piaţă în Uniunea Sovietică va fi cu siguranţă încă şi mai dureroasă, fapt de care guvernul sovietic este pe deplin conştient, ceea ce explică ezitările şi amînările sale în a se angaja deschis pe această cale.

Atît în plan politic, cît şi economic, schimbarea este totală. La nivel politic, ea pare să dea dreptate socialiştilor. Este semnificativ de asemenea faptul că majoritatea partidelor comuniste din Europa de Est întreprind o tentativă disperată de renovare a metodelor şi a ideologiei lor, trecînd pur şi simplu de partea mişcării socialiste care este pregătită, de altfel, să le primească. Abandonarea rolului conducător şi a „centralismului democratic", recunoaşterea în anumite cazuri a tendinţelor: în felul lor şi în condiţii mult mai dificile, partidele comuniste din Europa de Est încearcă să se transforme pentru a salva ce mai poate fi încă salvat, aşa cum au făcut unii dintre omologii lor vest-europeni, cu preţul unui abandon, mai mult sau mai puţin spectacular, a propriilor principii şi în contextul unui diluţii şi a unei reduceri a forţelor lor[17]. În situaţia de faţă, ei se găsesc într-o poziţie defensivă faţă de o mişcare socialistă, ea însăşi descumpănită de amploarea acestor transformări la care a asistat. Totuşi, pe plan politic, victoria socialismului asupra comunismului este actualmente indiscutabilă. Anul 1989 pare să închidă paranteza deschisă în 1920, iar din punct de vedere politic, concepţiile socialiste prevalează asupra celor ale vechiului lor rival din cadrul mişcării muncitoreşti.

Cu toate acestea, în ciuda succesului neaşteptat, socialismul european nu are încă de ce să-şi manifeste bucuria. Această părăsire a „socialismului real" de către popoarele din Europa de Est nu riscă oare să fie însoţită de o respingere categorică a socialismului? Acesta din urmă nu se găseşte

oare în fața pericolului de a fi asimilat regimurilor instaurate imediat după al Doilea Război mondial, al căror eșec este astăzi vizibil? Cu excepția, poate, a României, majoritatea țărilor din Europa de Est au cunoscut înainte de 1939 mișcări social-democrate sau socialiste. Ce a mai rămas astăzi dintre ele după patruzeci de ani de „socialism real"? Au supraviețuit ele acestor patru decenii, vor fi ele în măsură să contribuie la renașterea unei culturi politice originale?[18] Este imposibil să răspundem astăzi la toate aceste întrebări. Nu putem nici măcar evalua toate consecințele ce derivă din introducerea economiei de piață și aceasta cu atît mai puțin cu cît această situație nu fusese niciodată avută în vedere. Așa cum a remarcat un ziarist, nu fără o amară ironie, dacă tone de hîrtie au fost înnegrite pentru a defini modalitățile de trecere de la o economie capitalistă la una socialistă, nici un economist și nici un conducător politic nu a reflectat asupra situației inverse[19]. Și totuși, aceasta s-a produs.

Prefacerile din toamna anului 1989 pun, de asemenea, în termeni noi chestiunea construcției europene pe care au bulversat-o într-un mod imprevizibil. Reunificarea Germaniei, viitorul Pactului de la Varșovia, care astăzi nu mai există, redefinirea unui nou echilibru european și mondial de acum înainte diferit de cel de la Yalta, sînt tot atîtea puncte de pe ordinea de zi. Ele privesc în primul rînd Internaționala Socialistă, precum și ansamblul celorlalte forțe politice și nu vor fi, cu siguranță, soluționate prea curînd. 1989 – data centenarului Internaționalei a II-a – a fost un an decisiv pentru politica mondială. Ea va rămîne, fără îndoială, o dată-cheie în istoria socialismului. Victoria aparentă a continuatorilor Internaționalei a II-a asupra comunismului nu face ca în fața lor să se deschidă „drumuri line": ea le oferă noi responsabilități copleșitoare pentru care aceștia trebuie să se pregătească încă de pe acum.

CONCLUZIE

În termenii acestei prezentări a unui secol de socialism european, trebuie să încercăm să conchidem, ştiind totodată că, datorită bulversărilor care au loc actualmente în Europa de Est, orice bilanţ nu poate fi decît provizoriu şi incomplet. Acest context în plină evoluţie modifică multe din analizele stabilite şi din ideile admise. Numeroase întrebări sînt puse astăzi în termeni diferiţi de cei care s-ar fi putut enunţa cu un an în urmă. Totuşi, dacă orice tentativă de sinteză, periculoasă prin natura sa şi adesea infirmată de evenimente, are limitele sale, nu este mai puţin necesar de a reflecta şi la principalele chestiuni care au fost puse mişcării socialiste europene pînă în 1990. Plecînd de la marile linii de forţă ale istoriei sale, este, de asemenea, posibil să considerăm mai bine problemele cu care aceasta se confruntă astăzi, precum şi acelea pe care le va întîlni în curînd. Cunoaşterea trecutului poate, într-o anumită măsură, să faciliteze o mai bună înţelegere a prezentului: cine nu-şi cunoaşte istoria, trebuie să o înveţe. Istoria mişcării socialiste ar trebui să contribuie la o mai bună înţelegere a sa, permiţînd o analiză mai lucidă a identităţii sale. Luptele pe care le-a dus de un secol o pregătesc oare pentru misiunile viitoare?

Timp de un secol, viaţa socialismului european s-a organizat în jurul cîtorva axe fundamentale care i-au ritmat existenţa. Dacă lăsăm la o parte acţiunea acesteia în favoarea decolonizării şi sprijinul acordat mişcărilor de eliberare naţională – chestiune care nu a fost luată în considerare în toată amploarea sa decît foarte tîrziu şi care depăşeşte cadrul european – putem aşeza această istorie în jurul a patru probleme principale: lupta pentru democraţie politică este un prim element susţinut în mod constant în împrejurările cele mai variate. Ea are loc concomitent cu lupta pentru o protecţie socială sporită care continuă să fie în centrul preocupărilor militanţilor socialişti. Opoziţia faţă de multiplele forme de naţionalism care divizează Europa reprezintă o sfidare la care socialismul nu a ştiut întotdeauna să răspundă pînă la cel de-al Doilea Război mondial şi chiar şi după aceea: această chestiune a fost ulterior sursă de reale divergenţe în legătură cu construcţia europeană, paralizînd mişcarea socialistă mai bine de un deceniu, începînd cu anii '50. În sfîrşit, rivalitatea cu comunismul, sistem politic complet diferit, rezultînd totuşi dintr-o ideologie comună, constituie un element esenţial al acestei istorii.

Structurîndu-se la sfîrşitul secolului al XIX-lea, majoritatea partidelor socialiste europene se angajează masiv în lupta pentru cucerirea sufragiului universal. Ele vor combate pentru instaurarea democraţiei politice. Într-o mare măsură, acest obiectiv iniţial este fixat în chiar ajunul Primului Război mondial; pe acest plan, socialismul, chiar dacă nu este în întregime victorios, poate totuşi să revendice succese semnificative. Fie că se află într-un cadru republican sau răspîndit mai larg, într-un sistem de guvernare monarhic sau imperial, modelul democratic progresează în Europa pînă în 1914.

Pe Bătrînul Continent, cele patru decenii care preced Primul Război mondial, se caracterizează printr-o extindere a vieţii democratice, în special datorită apariţiei şi formării partidelor de masă. Este firesc să subliniem limitele acestei mişcări şi să nu uităm că de acest progres beneficiază, în esenţă, doar o singură jumătate a fiinţei umane: cu excepţii, şi în ciuda luptelor feministe energice, femeile nu vor obţine dreptul de vot, de care se bucură totuşi în anumite ţări europene în timpul perioadei interbelice.

Pînă atunci, de-a lungul secolului al XIX-lea, viaţa politică fusese rezervată elitelor, structurate în partide cu efective încă mult reduse. O dată cu sfîrşitul secolului al XIX-lea şi cu începutul secolului al XX-lea, masele îşi vor face apariţia pe scena politică şi îşi vor oferi mijloacele pentru a se organiza în cadrul unor partide cu mult mai mulţi membri. Din acest punct de vedere, constituirea Internaţionalei a II-a şi a secţiunilor sale se alătură acestei evoluţii de ansamblu pe care o consolidează în mod vizibil.

Dar, contrar a ceea ce crede majoritatea mişcării socialiste, progresele democraţiei sînt, cu mici excepţii, lineare şi nedobîndite *ad vitam aeternam*: progresele, reale, către o lărgire a democratizării vieţii politice întreprinse începînd din anul 1880 vor fi brusc repuse în discuţie o dată cu august 1914, mai întîi, pe perioada celor patru ani de război. Exigenţele mobilizării şi războiul înverşunat vor conduce în curînd majoritatea guvernelor europene la nerespectarea libertăţilor democratice care încă mai progresau cu cîţiva ani în urmă. Limitarea dreptului la întruniri şi a dreptului de organizare sindicală, cenzura severă a presei şi a oricărei publicaţii opuse Uniunii sacre, închiderea opozanţilor, atunci cînd nu sînt trimişi în sectoarele cele mai expuse ale frontului: în timpul acestor patru ani de război are loc un regres brusc al

vieţii democratice faţă de care mişcarea socialistă se dovedeşte incapabilă să reziste atunci cînd nu este vinovată direct. Socialiştii, la început minoritari, care se opun acestei orientări cunosc rigorile represiunii, fie că sînt întemniţaţi (R. Luxemburg) sau expulzaţi (Troţki în Statele Unite via Spania în 1916). Dar, în marea sa majoritate, mişcarea socialistă acceptă această politică şi o apără deschis cu preţul unei renunţări aproape totale la internaţionalismul pe care îl susţinea sus şi tare în urmă cu puţin timp.

O dată cu sfîrşitul Primului Război mondial, aparent marcat de triumful idealurilor wilsoniene în reorganizarea Europei, s-ar putea crede că democraţia şi pluripartitismul îşi vor relua mersul înainte şi că paranteza nedemocratică a celor patru ani de război se va închide. Totuşi, nu se va întîmpla nimic din toate acestea, ci dimpotrivă, cele două decenii de perioadă interbelică sînt marcate de o nouă reconsiderare a formelor vieţii democratice din Europa. Vizibilă în special la începutul anilor '30, această evoluţie a debutat totuşi în deceniul trecut. Ea este una din consecinţele primei conflagraţii mondiale şi se explică în mod esenţial prin apariţia unui fenomen politic nou, fascismul, ale cărui origini intelectuale se pot situa înainte de 1914, dar care nu-şi vor arăta adevăratele efecte politice decît începînd cu 1919-1920. Însă nu putem limita influenţa acestuia doar la Italia: regimuri mai mult sau mai puţin inspirate de fascism vor apare şi în alte ţări europene precum Ungaria, Portugalia, Polonia, Iugoslavia, Ţările Baltice. Prin temerile pe care le trezeşte, constituirea Internaţionalei a III-a şi a secţiunilor sale înăspreşte, întăreşte şi radicalizează şi mai mult mişcările de extremă dreaptă. Prin gravele sale consecinţe politice şi economice, criza din 1929 dă o formidabilă lovitură acestei tendinţe generale, mai întîi în Germania, unde mişcarea

muncitorească, iremediabil divizată, este incapabilă să realizeze unitatea de acţiune pentru a combate nazismul. Repercusiunile internaţionale ale venirii la putere a lui Hitler sînt imense, în aşa fel încît, cu excepţia episoadelor Frontului Popular din Spania şi Franţa, principala tendinţă politică din Europa anilor '30 se caracterizează prin progresia fascismului şi a regimurilor dure în detrimentul societăţilor în care existau forme politice – majoritatea imperfecte – de viaţă democratică. Mişcarea socialistă se dovedeşte a fi incapabilă de a stăvili această ascensiune a regimurilor dictatoriale: va fi nevoie de căderea Axei la sfîrşitul unui război, poate cel mai distrugător din toată istoria umanităţii, pentru a asista la inversarea tendinţei, în beneficiul guvernelor democratice care se înmulţesc în Europa, începînd cu 1945.

Totuşi, această schimbare este de scurtă durată. O dată cu apariţia Războiului Rece – divizarea lumii în două blocuri – întreaga regiune orientală a Europei asistă la instaurarea unor sisteme politice puternic inspirate de modelul sovietic. Puterea este concentrată în mîinile partidelor comuniste, chiar dacă şi alte formaţiuni politice mai există încă în mod formal. În această nouă zonă geopolitică rezultată din conflict, pluripartitismul este exclus, iar situaţia va dura patru decenii, înainte de a fi, la rîndul său, reconsiderată, în 1989. Dar întoarcerea la forme de viaţă, aparent mai democratice, în ţările din Europa de Est este încă prea recentă pentru a trage astăzi concluzii valabile: sîntem totuşi îndreptăţiţi să credem că guvernele care se instalează astăzi în aceste ţări vor putea să apere un model de pluripartitism în cadrul căruia partidele social-democrate reînnoite vor fi chemate să intervină: în majoritatea acestor ţări, partidele comuniste sînt discreditate, pierzînd tot mai mult teren (cu excepţia României,

dar această situaţie se va schimba)* . În faţa formaţiunilor liberale şi de dreapta, care pentru moment au vînt bun la pupă, de exemplu, cele din Germania şi Ungaria, formaţiunile socialiste sau cele social-democrate mai pot spera să joace un rol important într-un viitor apropiat. Tradiţiile şi cultura politică ar trebui să cîntărească greu; ele explică diferenţele notabile de situaţie care există astăzi între aceste ţări. Cehoslovacia, care a dus o adevărată viaţă democratică în perioada interbelică, oferă o cu totul altă înfăţişare în comparaţie cu Ungaria sau cu România, unde exerciţiul libertăţilor democratice a fost întotdeauna mult mai limitat. Putem totuşi avea în vedere faptul că tendinţa generală se consolidează în beneficiul multipartitismului, iar socialiştii şi social-democraţii, profitînd de declinul sau de discreditarea comunismului, progresează în acest cadru, ocupînd scena politică.

În alte ţări europene, dictaturile moştenite din perioada interbelică – Spania şi Portugalia – au sfîrşit prin a dispărea în beneficiul unui sistem democratic, în cadrul unui pluripartitism pus în aplicare de socialişti. De o manieră generală, acest model în al cărui apărători aceştia din urmă s-au erijat în mod constant, predomină astăzi în majoritatea Europei şi din acest punct de vedere, istoria pare să le dea dreptate. Dar ei nu trebuie să se bucure, totuşi, prea repede şi nici să triumfe prea zgomotos, în măsura în care această victorie a democraţiei rămîne încă fragilă, putînd fi repede reconsiderată: lipsa actuală de interes a vieţii publice din Franţa, neîncrederea pe care o trezesc partidele politice tradiţionale în Italia (aşa cum au arătat-o alegerile municipale din mai 1990) reprezintă tot atîtea semne revelatoare pentru

* Cartea a apărut în 1991. (*n. ed.*)

fragilitatea acestui model şi poate pentru dificultăţile în a răspunde nevoilor societăţii.

Dacă mişcarea socialistă europeană se poate mîndri cu un relativ succes de ansamblu în lupta sa pentru extinderea democraţiei, bilanţul acţiunii sale în favoarea luptei împotriva naţionalismului este însă mult mai slab. Trebuie chiar să ne întrebăm aici dacă nu cumva este vorba despre un eşec al său care necesită o explicaţie. Încă de la înfiinţarea sa, în special în anumite sectoare ale Internaţionalei a II-a, de exemplu Austro-Ungaria, ea trebuie să răspundă la problemele ridicate de către naţionalism, fiind obligată să ţină seama de această realitate în ansamblul intervenţiei sale. În anii care preced Primul Război mondial, vom asista la ascensiunea naţionalismului şi la pericolele tot mai ameninţătoare care-şi fac apariţia în Europa.

Internaţionala a II-a este conştientă de gravitatea acestei chestiuni pentru popoarele europene; ea surprinde cu claritate mizele puse în joc deoarece, începînd cu 1907, aceasta va aşeza în centrul preocupărilor sale lupta împotriva războiului pe care o va susţine de acum înainte în toate congresele sale. Totuşi, aceasta subestimează forţa şi impactul naţionalismului, inclusiv în rîndurile sale: manifestările spectaculoase ale acestuia se observă încă din primele zile de război. Ideologia internaţionalistă va fi zădărnicită, purtată de valul naţionalist în faţa căreia Internaţionala a II-a se dovedeşte incapabilă să reziste. În marea sa majoritate, mişcarea este contaminată de naţionalismul ale cărui efecte sînt considerabile pe perioada celor patru ani de război.

Triumful naţionalismului se continuă în diverse forme şi după Primul Război mondial: mai întîi, o dată cu fascismul care, încercînd să facă o sinteză între naţional şi socialism, îl denaturează complet pe acesta din urmă. Acest demers va

sta la originea celei de-a doua „crize revizioniste" care explodează la sfîrşitul anilor '20, datorită lui Henri de Man: în curînd, mişcarea socialistă va fi ideologic învinsă o dată în plus, datorită incapacităţii sale de a răspunde la problemele puse de naţionalismul care, o dată cu venirea la putere a lui Hitler, va lua o formă foarte agresivă; dogmatismul socialist, neputinţa sa de a riposta ideologic şi politic la noile manifestări ale naţionalismului (nazism, fascism) precipită înfrîngerea acestuia pe toate planurile. Apropierea de cel de-al Doilea Război mondial este mult facilitată şi de inaptitudinea Internaţionalei Socialiste a Muncii de a ţine piept ascensiunii naţionalismului în Europa, aceasta din urmă, găsind un catalizator puternic în politica externă de cucerire, dusă de Hitler, pe care ansamblul guvernelor democratice, precum şi SDN, o lasă să se manifeste în largul său. În timpul acestui deceniu, ISM nu va mai reuşi să elimine manifestările naţionalismului care se dezvoltă în propriile sale rînduri, în detrimentul internaţionalismului pe care şi-l revendică. Fiecare dintre secţiunile sale se defineşte din ce în ce mai mult, avînd în vedere interesele naţionale, şi tot mai puţin în numele unei viziuni internaţionaliste comune. Această incapacitate de a uni mişcarea muncitorească europeană pe o bază internaţionalistă a contribuit la grăbirea declanşării unui nou conflict mondial: în 1939, eşecul istoric al ISM este tot atît de vizibil ca şi cel al Internaţionalei a II-a cu un sfert de secol în urmă. Acesta nu se deosebeşte de primul decît într-un punct care nu are impact asupra realităţii: în ajunul celui de-al Doilea Război mondial, absenţa oricărei afirmări a mişcării socialiste contrastează puternic cu evenimentele din 1914: 25 de ani mai tîrziu, această primă experienţă îi permite să evalueze mai bine noul eşec politic şi organizaţional. Contrar celor întîmplate în 1914, responsabilii socialişti nu mai aşteaptă

nimic de la Internaţională, fiind perfect conştienţi de falimentul acesteia. Pentru a doua oară în istoria sa, socialismul este învins de naţionalism, din punct de vedere ideologic, politic şi strategic.

Într-un context complet diferit, cel al Europei de la începutul anilor '50, opoziţia dintre socialism şi naţionalism va sta la originea multor confuzii şi reminiscenţe istorice, lesne de înţeles, pertinente în ceea ce priveşte validitatea lor în dezbaterile legate de construcţia europeană. Trecutul este de o asemenea natură încît, într-o primă fază, socialiştii vor avea un rol pasiv şi chiar negativ: democraţii creştini vor fi aceia care vor prelua iniţiativa. Am amintit deja de opoziţia vehementă a lui K. Schumacher, liderul SPD, susţinută în această direcţie, conform unor argumente folosite cu trei decenii în urmă împotriva ocupării zonei Ruhr de către trupele franceze şi britanice. Faptul că Europa celor Şase a fost mai întîi dorită de acei bancheri şi capitalişti care au denunţat întotdeauna mişcarea socialistă nu poate fi contestat; este totuşi frapant să vezi mişcarea socialistă angajîndu-se de o manieră comună, cu o asemenea întîrziere, în acest proiect pe care nu-l privesc la început decît prin prisma naţionalismului. În această situaţie, ea nu ştie să-şi evalueze adevăratele mize, înşelîndu-se amarnic asupra ţintei. Am putea, de asemenea, să relevăm multiplele manifestări ale naţionalismului care apar şi în Internaţionala Socialistă în timpul dezbaterilor referitoare la construcţia europeană, precum şi lipsa de internaţionalism care încă mai caracterizează mişcarea socialistă. O dată în plus, naţionalismul trece înaintea socialismului. Ca să nu mai vorbim de politica SFIO din Algeria, începînd din 1956 sau de expediţia de Suez din acelaşi an...

Acest conflict între socialism şi naţionalism – care înclină cel mai adesea în avantajul celui de-al doilea – îşi

găseşte un nou teren de confruntare în cadrul unui context politic a cărui responsabilitate nu o poartă, este adevărat, mişcarea socialistă. Prăbuşindu-se brusc, regimurile comuniste din Europa de Est au scos la iveală incapacitatea proprie de a rezolva problema naţionalităţilor: aceasta din urmă este pusă astăzi, în unele ţări din Europa de Est, în termeni destul de apropiaţi de cei din Europa anului 1914, fie că este vorba despre Iugoslavia, Ungaria sau România. Ar fi, evident, tentant şi, fără îndoială, relativ justificat să alăturăm acestor cazuri şi situaţia actuală din Uniunea Sovietică (Azerbaidjan, Armenia), Mongolia, Republicile Baltice etc. Să mai adăugăm şi faptul că mişcarea socialistă propriu-zisă nu răspunde direct pentru această situaţie, deoarece ea a fost exclusă de la putere de către regimurile comuniste de respectiv 40 şi 70 de ani. Este totuşi semnificativ eşecul vizibil asupra acestei chestiuni a unui sistem care se revendică din idealurile socialismului. Problema este pusă astăzi în Europa de Est şi va trebui să fie rezolvată – poate – de către partidele socialiste.

După cum se vede, de-a lungul istoriei sale, mişcarea socialistă s-a găsit confruntată cu un naţionalism căruia nu a ştiut să-i facă faţă şi care a stat, la originea dezastrelor sale istorice. Naţionalismul a corupt pînă şi mişcarea socialistă. Cum se explică această gravă înfrîngere, atît ideologică, cît şi politică? Care sînt insuficienţele socialismului în acest domeniu? Sub diversele sale forme, naţionalismul este oare atît de ancorat în realitatea şi în conştiinţa colectivă a popoarelor încît nu ar mai putea fi într-o zi înlăturat? Această dezbatere este departe de a fi încheiată, aşa cum o arată progresia recentă a extremei drepte în Franţa şi dificultăţile de care s-a lovit Partidul Socialist în încercarea de a o înfrîna. Dacă exaltarea valorilor democratice de către socialişti pare mai degrabă confirmată de faptele istorice, acest secol de

socialism european demonstrează *a contrario* forţa sentimentelor naţionaliste şi relativa neputinţă a mişcării socialiste de a le combate.

Pe un cu totul alt plan, doctrina socialistă se poate mîndri cu reale succese: luptînd pentru apărarea clasei muncitoare, susţinînd ameliorarea condiţiilor sale de muncă şi viaţă, acesta a ştiut să pună în aplicare, în primul rînd în Ţările Scandinave, adesea cu sprijinul Statului, o politică de redistribuire a veniturilor şi de protecţie socială de care a beneficiat clasa muncitoare. Din punct de vedere istoric, aceste măsuri au fost realizate conform unor modalităţi diferite, condiţionate de realitatea socială din fiecare ţară. Ele au luat forme foarte diversc şi în anumite cazuri, îşi găsesc originea în iniţiativele protagoniştilor politici şi sociali, adesea foarte îndepărtaţi de socialism, atunci cînd nu caută să-l combată. Cel mai cunoscut caz este cel al Germaniei unde, dorind să frîneze progresele SPD, încă din anii 1883-1889, cancelarul Bismarck devine precursorul unui adevărat sistem de asigurări sociale. Acest proiect nu este însă lipsit de scopuri politice: voinţa de a integra clasa muncitoare de stat este evidentă. Totuşi, SPD ştie cum să profite de această nouă legislaţie: el se implică masiv şi învaţă să administreze sistemul în propriul profit. Încă înainte de 1914, condiţiile de viaţă ale clasei muncitoare germane au fost îmbunătăţite, dar este adevărat, cu preţul unei puternice birocratizări a SPD şi a organizaţiilor sale satelit. Aici, iniţiativa a venit din partea principalului responsabil al Statului, adversar înverşunat al socialismului. Complet diferit se prezintă situaţia în Belgia, unde, în cadrul POB se dezvoltă, încă de la sfîrşitul secolului al XX-lea, o amplă reţea de Cooperative şi Case de ajutor reciproc iniţiată de clasa muncitoare, independent de Stat. În Suedia, socialiştii, după ce au acces la putere, au pus în aplicare începînd

din 1933 o politică de redistribuire a veniturilor, de reducere a şomajului – rata acestuia a rămas scăzută astăzi – şi de protecţie socială mult lărgită. În Marea Britanie va trebui ca cel de-al Doilea Război mondial să se sfîrşească, pentru ca Laburiştii să poată întreprinde o vastă politică de reformă a sănătăţii, ca de exemplu în Franţa, unde instaurarea securităţii sociale, inspirată de Planul britanic Beveridge este atît produsul comuniştilor, cît şi al socialiştilor; ea se realizează pe baza unui compromis între sprijinul obligatoriu acordat de stat celui asigurat şi protecţia sa voluntară în cadrul mişcării mutualiste care trece într-o primă fază prin multe dificultăţi de adaptare la noua legislaţie. Aceasta va şti totuşi să profite şi în continuare.

Astfel, soluţiile găsite sînt de o extremă varietate şi se explică prin istoria specifică a mişcării muncitoreşti din fiecare ţară. Lăsînd la o parte diferenţele dintre acestea, ele au totuşi două puncte comune: în toate cazurile, socialiştii se află printre iniţiatorii sistemului, participînd la acesta sau deviindu-l în propriul interes, fie că această acţiune se realizează sau nu împreună cu alte forţe politice şi sindicale care reclamă apărarea clasei muncitoare.

Pe un alt plan, ansamblul acestor soluţii subliniază caracterul colectiv al protecţiei sociale, necesitatea solidarităţii dintre beneficiarii săi, contrar sistemelor de protecţie individuală (asigurări private) care au luat naştere astăzi, organizîndu-se activ, în perspectiva Europei anului 1992. Trebuie totuşi să ne întrebăm dacă, avînd în vedere criza şi diminuarea actuală a caracterului colectiv al soluţiilor oferite pentru problemele societăţii din ţările Europei de Vest (privatizări, înlocuirea „serviciilor" prin „produse" şi a „cetăţenilor" prin „clienţi"), nu ne va fi dat să asistăm la revizuirile conceptuale în materie de protecţie socială, în

cadrul mişcării socialiste. Este imposibil de răspuns astăzi la această întrebare. Orice s-ar spune, timp de un secol, în Europa, socialismul a ştiut să lucreze în sensul unei extinderi a protecţiei sale şi apoi a unei generalizări a acesteia. În ce măsură scadenţa anului 1992, atît de aproape acum, va confirma sau va infirma această tendinţă?

Rivalitatea dintre socialism şi comunism este o altă problemă a acestei istorii; ea a durat aproape trei sferturi de secol. Cu toate că orice predicţie ar fi întotdeauna hazardată, se pare că în acest an 1990 putem afirma următorul lucru: competiţia s-a încheiat în avantajul socialismului şi în detrimentul comunismului: fie că este vorba despre Europa de Vest, unde ansamblul partidelor comuniste cunoaşte un declin vizibil sau despre Europa de Est, ca să nu mai vorbim de Uniunea Sovietică, ea însăşi angajată în transformări profunde; dacă victoria idealurilor socialiste şi social-democrate este bine asigurată, înfrîngerea comunismului pare astăzi, dimpotrivă, fără drept de apel. Spunem „pare” în măsura în care răsturnări de situaţie vor fi întotdeauna posibile: la începutul anilor ’70, tendinţa generală era exact inversă. Nu putem refuza *a priori* şi eventualitatea unui nou avînt al comunismului în Europa, dar această ipoteză pare să fie actualmente puţin plauzibilă: sistemelor inspirate din comunism se caracterizează printr-o criză politică şi economică fără precedent. Ceea ce astăzi nu este decît o simplă constatare, cu cîtva timp în urmă acest lucru ar fi fost considerat drept iconoclast. După Primul Război mondial, dar mai ales după al doilea, comunismul a avut vîntul la pupa, influenţînd largi sectoare ale clasei muncitoreşti europene, aflate faţă în faţă cu o mişcare socialistă, divizată şi slăbită. Este uşor să ţinem dizertaţii despre declinul actual al comunismului, dar nu trebuie totuşi să uităm că în timpul acestor

decenii, lucrurile s-au prezentat altfel şi că „jocurile nu erau încă făcute". Chiar şi la începutul anului 1989, majoritatea regimurilor comuniste din Europa de Est păreau a fi solid instalate. Noutatea situaţiei pe care o cunoaşte Europa necesită două observaţii asupra cărora vom încheia această lucrare.

Identitatea mişcării socialiste trebuie astăzi redefinită. După ce au preluat puterea, unele partide socialiste s-au transformat radical, atît din punct de vedere al ideologiei, cît şi în modul lor de funcţionare, avînd în vedere exerciţiul responsabilităţilor guvernamentale şi nu întotdeauna în sensul unei consolidări a ideologiei socialiste. Să ne gîndim la schimbările apărute în discursurile lor, ca să nu mai vorbim de politica Partidului Socialist din Franţa, începînd din 1981: „rupturii de capitalism" i s-a substituit o practică gestionară a societăţii capitaliste, nu mult diferită, se pare, de cea pe care ar fi putut-o realiza partidele de dreapta. Această inflexiune către mai mult „realism" priveşte şi partidele socialiste aflate astăzi în opoziţie: astfel, Laburiştii au decis să renunţe la orice referinţă la ideologia socialistă, prezentă în programul lor guvernamental, trecînd la economia de piaţă. Această evoluţie nu riscă oare să modifice şi mai mult fizionomia anumitor partide socialiste şi în consecinţă şi pe a socialismului european în anii care vor veni? Pe de altă parte, punînd capăt unei rivalităţi vechi de 70 de ani, dispariţia comunismului ar trebui să fie în egală măsură încărcată de consecinţe pentru socialismul european în funcţie de conjuncturi, consecinţe greu de prevăzut astăzi, dar care vor fi însă lungi şi complexe. De decenii întregi, mişcarea socialistă şi-a construit o parte din identitate, opunîndu-se pe toate planurile comunismului. Această situaţie tinde să fie astăzi depăşită. Această mişcare este însoţită în unele ţări, precum Franţa, de o criză a militantismului care atacă dur organizaţiile poli-

tice şi sindicale, nelimitîndu-se numai la partidele comuniste şi la sindicatele pe care acestea le influenţează: ea priveşte de asemenea o mişcare socialistă la nivel înalt. Trebuie văzută aici una din consecinţele crizei apărute încă din 1974 sau o tendinţă, mult mai profundă, a schimbărilor cu care se confruntă societăţile noastre?

Construcţia europeană, raporturile de forţă mondiale, noi şi neaşteptate, punerea în discuţie a comunismului, ascensiunea naţionalismelor în Europa şi în lume, criza modelului militant pe care mişcarea muncitorească s-a sprijinit mult timp: acestea sînt, printre altele, principalele chestiuni cu care se confruntă astăzi continuatorii Internaţionalei a II-a.

La un secol de la fondarea acesteia, vor putea ei oare să le facă faţă?

Septembrie 1990

NOTE

Introducere

[1] Cf. nr. special din „La deuxième Internationale", in „Matériaux pour l'histoire de notre temps", nr. 16 iulie-septembrie 1989, precum şi nr. special din „Mouvement social", „La Désunion des prolétaires", coord. de R. Gallisot, R. Paris, C. Weil, nr. 147, aprilie-iunie 1989.

Către un progres nedefinit al ființei umane (1889-1914)

[1] *La Commune de 1871*. Colocviu organizat la Paris, 21-23 mai 1971, „Le Mouvement social", nr. 79, aprilie-iunie 1972.

[2] Cea mai recentă istorie a anarhismului a fost pusă la punct de René Bianco, in *Avec Jean Maitron*, nr. special din „Mouvement social", supliment cu nr. 144, octombrie-noiembrie 1988: „Où en est l'histoire du mouvement anarchiste" (pp. 45-54), precum şi „Buletin anarchiste", pp. 67-82.

[3] Despre AIM, cf. *Répertoire international des sources pour l'étude des mouvements sociaux aux XIᵉ et XXᵉ siècles. La Première Internationale*, 3 vol., Paris, A. Colin, 1958-1965. Cf. *Sur l'histoire de la Première Internationale*, definitivată de asemenea de J. Rougerie, „Le Mouvement social", nr. 51 aprilie-

iunie 1965. Cf. *La Première Internationale*, culegere publicată sub îndrumarea lui J. Freymond, Genève, Droz, 1962, precum şi M. Nettlau, *La Première Internationale en Espagne* (1868-1888), prezentată de R. Lamberet, Dordrecht, Reidel, 1969, 684 p.

[4] Cf. lucrarea fundamentată a lui J. Braunthal care trimite la istoria Internaţionalei, de la înfiinţarea AIM (1864) pînă în 1968: *History of the International*. Vol. I: *1864-1914*. Vol. II: *1914-1943*. Vol. III: *1943-1968*, Boulder, Westview Press, 1971. Cf. şi A. Kriegel, *La IIe Internationale*, 1989-1914 in *Histoire générale de socialisme*, coord. de J. Droz, tome 2, 1875-1918, Paris, PUF, pp. 555-584. Tezele cele mai recente despre congresul de fondare al Internaţionalei a II-a sînt exprimate de C. Weill, *L'internationalisme en marge*, in *La Deuxième Internationale, Matériaux pour l'histoire de notre temps, op. cit.*

[5] Nimeni nu prevăzuse iniţial că o manifestare internaţională care cerea ca ziua de lucru să fie de opt ore se va transforma în sărbătoare anuală a muncitorilor. Această mutaţie se explică, în parte, prin dorinţa socialiştilor de a extinde pe cît posibil această revendicare. Dar transformarea zilei de 1 Mai provine şi „de jos" şi corespunde unor sentimente mai profunde, trăite de masele populare. Această zi este simbolul primăverii, al trezirii la viaţă aşa cum au exprimat-o de altfel, într-un mod mai mult sau mai puţin bucolic, numeroşi artişti legaţi de mişcarea muncitorească. 1 Mai a fost sărbătorit cu mult înainte de Primul Război mondial şi mai puţin după. Despre semnificaţia sa, cf. E. Hobsbawm, *Un anniversaire oublié: le centenaire du 1er mai*, „Liber", revistă europeană a cărţilor, anul II, nr. 2, iunie 1990, pp. 8-9. Centenarul zilei de 1 Mai, care a fost cu adevărat sărbătorit începînd cu 1890, a dus la apariţia a numeroase manifestări, colocvii şi publicaţii, în principal în Italia, dar şi în Austria, Suedia şi Elveţia. Cf. semnalarea a 8 lucrări in E. Hobsbawm, *op. cit.* Cf. şi *Centenaire du 1er Mai. Portret de la Confédération européenne des syndicats (CES)*. Bruxelles, Institut syndical européen, 1990, 54 p.

[6] Scrisoarea lui Engels către Lafargue, din 28 iunie 1889.

[7] Despre această perioadă, cf. lucrarea devenită clasică a lui G. Haupt, *La Deuxième Internationale: 1889-1914. Etude critique des sources. Essai bibliographique*, Paris/ La Haye Mouton, 1964, 394 p. Prezentarea surselor este precedată de o lungă introducere dedicată istoriei Internaţionalei a II-a, structurilor şi congreselor sale. Dispărut prematur, G. Haupt (1928-1978) a contribuit considerabil la cunoaşterea socialismului francez şi internaţional. Despre opera sa, cf. nr. special din „Mouvement social", *Georges Haupt parmi nous*, nr. 111, aprilie-iunie 1980. Pe de altă parte, majoritatea documentelor publicate la încheierea congreselor Internaţionalei a II-a sînt disponibile începînd cu reeditările în 30 de volume apărute la Editura Minkoff din Geneva.

[8] Germanul Carl Legien va fi secretarul acesteia. Acest „Secretariat sindical internaţional" se reuneşte anual, apoi o dată la doi ani într-o Conferinţă Internaţională a Centrelor Naţionale Sindicale. Din 1904, el cuprinde 12 sindicate naţionale şi 2.333.000 membri, cifre care urcă respectiv la 19 sindicate şi 5.944.000 membri, în 1908 şi 19 sindicate şi 7.400.000 membri în 1913. După a opta Conferinţă Internaţională, care a avut loc în 1913 la Zürich, s-a decis înfiinţarea unei organizaţii internaţionale, Federaţia Sindicală Internaţională, dar din cauza războiului a trebuit să vină Congresul de la Amsterdam (26 iulie-2 august 1919) pentru ca aceasta să fie realizată. Despre preistoria FSI, cf. G. Lefranc, *Les expériences syndicales internationales des origines à nos jours*, Paris, Aubier, Montaigne, 1951, 284 p.

Despre sindicalismul francez, cf. R. Brécy, *Le mouvement syndical en France, 1871-1921. Essai bibliographique*, Gif sur Yvette, Editions du Signe, 1982, 218 p. (Prima ediţie a acestei lucrări a apărut în 1963.)

[9] Cf. Birou Socialist Internaţional. Vol. I: *1900-1907. Compte rendu des réunions. Manifestes et circulaires.* Documente culese şi prezentate de G. Haupt, Paris, La Haye, Mouton, 1969, 438 p.

[10] G. Haupt, „Camille Huysmans", secrétaire de la IIe Internationale", in *Etudes sur la personnalité de C. Huysmans*, Anvers,

1971, pp. 25-48. Cf. şi *Correspondance entre Lénine et Camille Huysmans (1905-1914)*, prefaţă de C. Huysmans, prezentată de G. Haupt, Paris. La Haye, Mouton, 1963. 164 p.

[11] Cf. VIIe *Congrès socialiste international, Stuttgart, 1907*, reeditată la Editura Minkoff, *op. cit.*

[12] Ne-am inspirat din studii dedicate „Partidelor socialiste europene", in Histoire générale du socialisme, *op. cit.*, pp. 21-456. Prezentate într-un cadru mai restrîns, există informaţii şi in J. Droz, *Le socialisme démocratique*, 1864-1960, Paris, A. Colin, 1966.

[13] Exceptînd lucrarea clasică, dar învechită a lui F. Mehring, *Geschichte der deutschen Sozialdemocrakie* (4 vol.), Stuttgart, 1898, reeditată în 1960, vom mai găsi o prezentare a documentelor de bază in G. Eckert: *1863-1963. Hundert Jahre deutscher Sozial-Demokratie. Bilder und Dokumente*, Hanovra 1963. Cf. şi J. Droz *Historiographie d'un siècle de social-démocratie allemande*, „Le Mouvement social", nr. special, *Aspects du socialisme allemand*, nr. 95, aprilie-iunie 1976, pp. 3-24. Cf. şi K. Tenfelde, G.A. Ritter, *Bibliographie zur Geschichte der deutschen Arbeiterschaft und Arbeiterbewegung, 1863-1914. Archiv für Sozialgeschichte*, Beiheft 8, Bonn, Verlag Neue Gesellschaft, 1981, 688 p. Semnalăm, de asemenea, că Fundaţia Friedrich Ebert din Bonn publică anual 4 volume consacrate bibliografiei istoriei mişcării muncitoreşti, precum şi un index al autorilor citaţi în lucrări. Cf. volumul *Allemagne*, coord. de J. Droz din colecţia „Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international" (Paris, Ed. Ouvrières, 1990, 546 p.) în special istoricul lui J. Droz şi bibliografia.

[14] G. Haupt: „Parti-guide: le rayonnement de la social-démocratie allemande dans le Sud-Est européen" in *L'historien et le mouvement social*, Paris, Maspéro.

[15] H. Steiner, *Bibliographie zur Geschichte der Österreichischen Arbeiterbewegung*, vol. I: *1867-1918*. Vol. II: *1918-1934*, Vol. III: *1934-1945*, Viena, Europa Verlag, 1962-1970.

[16] Cf. asupra acestei chestiuni, lucrarea fundamentală a lui O. Bauer, *La question des nationalités et la social-démocratie*, apărută la Viena în 1907 şi reeditată în 1924. Această carte a trebuit să aştepte anul 1988 pentru a face obiectul unei publicaţii în limba franceză la Editura EDI / Arcantère / Guérin Littérature. Cf. şi G. Haupt, M. Lowy, C. Weill, *Les marxistes et la question nationale*, Paris, Maspéro, 1974, precum şi C. Weill, *L'internationale et l'autre. Les relations inter-ethniques dans la IIe Internationale*, Paris, Arcantère, 1987.

[17] Pentru toate aceste ţări, cf. studiile consacrate partidelor socialiste europene, in *Histoire générale du socialisme*, *op. cit.*

[18] Cf. Recenta lucrare a lui M. Carrez, *L'historiographie ouvrière en Finlande*, „Le Mouvement social", nr. 133, octombrie-decembrie 1985, pp. 81-92.

[19] Despre acest aspect particular al mişcării muncitoreşti belgiene, cf. M. Vermote, *Santé. 75 ans d'Union nationale des mutualités socialistes, 1918-1988*, Gand, Arhivele şi Muzeul Mişcării Socialiste Muncitoreşti (AMSAB), 1988, 116 p. Bogat ilustrat, acest studiu retrasează de fapt istoria Societăţilor belgiene de ajutor reciproc, începînd cu 1789. Mai general, în legătură cu istoria socialismului belgian, se pot consulta: R. Abs, *Histoire du Parti socialiste belge de 1885 à 1978*, Bruxelles, Fondation L. de Brouckère, 1979, 192 p. precum şi M. Liebman, *Les socialistes belges, 1885-1914. La révolte et l'organisation*, Bruxelles, Vie ouvrière, 1979, 300 p.

[20] F. Bédarida: „Le mouvement ouvrier britannique. Esquisse historique" in *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international. La Grande-Bretagne*, coord. de J. Maitron, alcătuit de J. Bellamy, D. Martin, J. Saville, Paris, Ed. Ouvrières, 1979. Această prezentare este urmată de o cronologie şi de o bibliografie, ambele foarte detaliate, pp. 57-83.

[21] Nu există o bibliografie franceză generală a lucrărilor realizate în Franţa despre istoria mişcării muncitoreşti franceze. În afara unor lucrări cu caracter general – putem cita aici în special

G. Lefranc, *Le mouvement socialiste sous la IIIe République*, Paris, Payot, 1963, precum şi M. Rebérioux, *Le socialisme français de 1871 à 1914*, in *Histoire générale du socialisme, op. cit*, pp. 133-236 – se va consulta şi revista „Le Mouvement social", „Bulletin de la société d'études jauréssiennes", „Mille neuf cent", „Revue d'histoire moderne et contemporaine, „Annales", „Revue historique", „Cahiers de l'Institut de recherches marxistes", „Revue de l'OURS", „Cahiers Léon Blum", „Bulletin du centre de recherche d'histoire des mouvements sociaux et du syndicalisme" etc. Această enumerare nu se vrea a fi exhaustivă. Încă de la începutul apariţiei sale, în 1982, revista „Communisme" publică în mod regulat „Éléments bibliographiques" – cărţi şi articole – despre studiile care se referă la ansamblul istoriei multiplelor compozante ale mişcării muncitoreşti franceze. Se va consulta şi lucrarea mai veche a lui Léon A. Dale: A Bibliography of French Labor (cu o prefaţă de G. Lefranc), New York, A.M. Kelley, 1969, 318 p.

[22] Pentru o mai bună informare în legătură cu militanţii mişcării muncitoreşti franceze de la Revoluţia franceză la 1940, se va consulta *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français* care, în curs de apariţie şi aflat sub îndrumarea lui J. Maitron încă din 1964, va prezenta, odată ce va fi terminat, în cele patru serii cronologice ale sale (I: *1789-1864*; II: *1864-1871*; III: *1871-1914*; IV: *1914-1939*) biografia a mai mult de 120.000 de militanţi care au avut o responsabilitate în rîndul mişcării muncitoreşti.

[23] C. Willard, *Le mouvement socialiste en France. 1893-1905. Les Guesdistes*, Paris, Ed. Sociales, 1965. După C. Willard, în 1900, numărul guesdiştilor din Franţa ar fi fost mai mic de 20.000 de militanţi.

[24] J. Howorth, *Edouard Vaillant. La création de l'unité socialiste en France*, prefaţă de M. Rebérioux, Paris, EDI / Syros, 1982.

[25] În afara biografiei redactate de M. Rebérioux in *Dictionnaire biographique..., op. cit.*, tome 13, pp. 92-105, cf. recenta carte a

lui M. Gallo, *Le Grand Jaurès*, Paris, Laffont, 1984, 636 p. Numeroasele studii despre Jaurès sînt semnalate in „Bulletin de la Société d'études jauréssiennes" care apare regulat, din 1960, fiind un important punct de referință. Cf. *Jaurès et la classe ouvrière* (Actes d'un colloque tenu en novembre 1976), Paris, Ed. Ouvrières, 1981. Această lucrare se încheie cu o bibliografie a documentelor franceze şi internaţionale care privesc această chestiune, pp. 229-237.

[26] Exceptînd mai vechiul studiu al lui A. Leonetti, *Mouvements ouvriers et socialistes. Chronologie et bibliographie. L'Italie des origines á 1922*, Paris, Ed. Ouvrières, 1952, 258 p., se va putea utiliza şi *Bibliografia del socialismo e del movimento operaio italiano*, Roma, Torino, Ed. ESSMOI, 1965, 3 volume apărute între 1956-1968. Această lucrare cuprinde perioada 1815-1952. Se va putea consulta, de asemenea, şi un anumit număr de reviste specializate, cele mai bogate în materie de istorie a mişcării muncitoreşti fiind poate „Rivista storica di socialismo" (1956-1968, 32 de numere) şi „Movimento operaio e socialista" care apare încă trimestrial, din 1955. Această ultimă revistă este consacrată şi studiului mişcării muncitoreşti internaţionale. Cf. *Bibliografia della stampa periodica e socialista italiana (1860-1926)* a cura di F. Della Peruta, Milano, Feltrinelli, 1956.

[27] Cf. *Mouvements ouvriers espagnoles et questions nationales, 1868-1936*, coord. de A. Elorza, M. Ralle, C. Serrano, nr. special din „Mouvement social", nr. 128, iulie-septembrie 1984. Ne vom raporta în special la lucrarea lui J. L. Guerena, apărută în acelaşi număr, *La recherche en histoire ouvrière en Espagne. Approche bibliographique*, pp. 113-125.

[28] Pentru toate aceste ţări, cf. studiile consacrate partidelor socialiste europene in *Histoire générale du socialisme*, tome 2, *1875-1918*, *op. cit.*, Cf. şi studiul mai vechi al lui E. Zaleski, *Mouvements ouvriers et socialistes. Chronologie et bibliographie. La Russie*, 2 volume. Tome 1: *1725-1907*. Tome 2: *1908-1917*, Paris, Ed. Ouvrières, 1956-1957. Cf. şi punerea la punct a bibliografiei făcute de G. Migliardi, *Il Partito operaio social*

democratico russo I: 1883-1904, Instituto G. Feltrinelli, Annali 1961, Milano 1962, precum şi colecţia din Franţa, *Cahiers du monde russe et soviétique.*

[29] *La Deuxième Internationale et l'Orient*, coord. de G. Haupt şi M. Rebérioux, Paris, Ed. Cujas, 1967, 494 p. Cf. şi cele două volume despre Japonia (1978) şi unul despre China (1985) apărute in *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international.*

[30] L. Van Rossum, *The Second International and social democratic activity among the agrarian population (1889-1914). An exploration.* Amsterdam, International Institut of Social History.

[31] Cf. şi M. Rebérioux, *Les socialistes français et le petit commerce*, „Le Mouvement social" nr. 114, ianuarie-martie 1981, pp. 57-70, precum şi E. Simmer, *La politique de la social-démocratie allemande vis-à-vis de l'artisanat à la fin du XIXe siècle*, acelaşi număr, pp. 105-124.

[32] Urmăm aici periodizarea propusă de J. Droz în introducerea sa la *Histoire générale du socialisme*, *op. cit.*, pp. 10-12.

[33] E. Bernstein, *Les Présupposés du socialisme*, prima ediţie în 1899. Publicată la Ed. Stock în 1900, sub titlul *Socialisme théorique et social-démocratie pratique*, reeditată la Seuil (Paris), în 1974.

[34] R. Luxemburg, *Réforme ou révolution*? in *Oeuvres*, Tome I, Paris, Maspéro, 1969, pp. 16-90. K. Kautsky, *Le marxisme et son critique Bernstein*, Berlin, 1899 et Paris, Stock, 1900.

[35] H. Hatzfeld, *Du paupérisme à la Sécurité sociale*, 1850-1940, Paris, A. Colin, 1971, reeditată la Presses Universitaires de Nancy, în 1989.

[36] Încă de la începutul anilor '80, studiile soreliene cunosc în Franţa ca şi în străinătate un important ecou. Vom urmări această mişcare in *Cahiers Georges Sorel* publicate anual din 1983, care s-au transformat din 1989 în „Mille neuf cent", „Revue d'histoire intellectuelle" – ceea ce nu înseamnă un abandon al cercetărilor asupra operei lui Sorel, ci o lărgire a

centrelor de interes ale revistei. O bibliografie a studiilor recent apărute în legătură cu G. Sorel figurează în fiecare număr.

[37] Cf. lucrările lui Z. Sternhell şi în special *Ni droite ni gauche. L'idéologie fasciste en France*, ediţie nouă revăzută şi adăugită, Bruxelles, Ed. Complexe, 1987 (prima ediţie la ed. Seuil, 1983), 472 p. precum şi Z. Sternhell, M. Sznajder, M. Asheri, *Naissance de l'idéologie fasciste*, Paris, Fayard, 1989, 424 p. Despre dezbaterile care au fost stîrnite de aceste studii, exceptînd articolul lui S. Bernstein, citat nota 41, p. 327, cf. cartea lui P. Milza, *Fascismes français, passé et présent*, Paris, Frammarion, 1987, 464 p.

[38] La fel ca şi Parisul, Viena reprezintă una din capitalele intelectuale europene unde s-a dezvoltat această mişcare aşa cum o arată C. Schorske in *Vienne fin de siècle*, Paris, Seuil, 1983, 380 p.

[39] Cf. numărul special din „Mouvement social" despre *Le socialisme et la question coloniale avant 1914*, nr. 45, octombrie-decembrie 1963.

[40] M. Rebérioux, G. Haupt, „L'attitude de Internationale" (în legătură cu chestiunea colonială), in *Le socialisme et la question coloniale avant 1914*, p. 7.

[41] M. Rebérioux, G. Haupt, *op. cit.*, p. 8.

[42] G. Haupt, *Le Congrès manqué. L'Internationale à la veille de la Première Guerre Mondiale*, Paris, Maspéro, 1965, ediţie revăzută şi adăugită, dar lipsită de documente: *Socialism and great War*, Oxford, UP, 1972.

Ruptura provocată de Primul Război mondial (1914-1923)

[1] J. Damianova, *La Fédération contre l'alliance militaire: les socialistes balkaniques et les guerres balkaniques*, 1912-1913, „Le Mouvement social", nr. special *La Désunion des prolétaires*, *op. cit.*, pp. 69-85.

[2] G. Haupt, *op. cit.*

[3] M. Rebérioux, „Le socialisme et la Première Guerre Mondiale", in *op. cit.*, pp. 585-641. Cf. şi *La Désunion des prolétaires, op. cit.* în special, R. Gallisot, R. Paris, C. Weill, *L'Internationale et la guerre: le partage d'août 1914*, pp. 3-10 precum şi R. Gallissot, *La patrie des prolétaires*, pp. 11-24.

[4] C. Gras, *Alfred Rosmer (1877-1964) et le mouvement révolutionnaire international*, Paris, Maspéro, 1971. Alfred Rosmer este autorul unei lucrări fundamentale despre această perioadă: *Le Mouvement ouvrier pendant la guerre*. Tome 1: *De l'Union sacrée a Zimmerwald*, Paris, Librairie du Travail, 1936, 588 p., Tome 2: *De Zimmerwald à la Révolution russe*, Paris / La Haye, Mouton, 1959, 246 p.

[5] Cf. de exemplu cele două broşuri ale lui E. Vandervelde, *Ministre d'Etat du Royaume de Belgique: La Guerre* şi *Le Devoir*, aceasta din urmă fiind prefaţată de M. Cachin. Ambele sînt publicate în 1916 de către Comitetul de Propagandă Socială pentru Apărarea Naţională şi vîndute la Librăria „L'Humanité".

[6] N. Racine - Furlaud, „L'amitié de Romain Rolland et de Marcel Martinet", in *Le pacifisme dans les lettres françaises de la Belle Epoque aux années 30*. Colocviu. Texte şi iconografie prezentate de J. Sabiani, Orléans, Centre Charles Péguy, 1985. 112 p.

[7] V.I. Lenin, *Le Krach (ou la „faillite") de la IIe Internationale*, Paris, Moscou, Ed. Sociales/Ed. du Progrès, 1971, 120 p.

[8] Aceasta a fost studiată în Germania de D. Groh, *Intégration négative et attentisme révolutionnaire*, „Le Mouvement social", nr. 95, aprilie-iunie 1976, pp. 71-116.

[9] A. Panaccione, „La mue de l'internationalisme avant et pendant la Première Guerre Mondiale" in *op. cit.*, pp. 105-106. Cf. şi G. Haupt, „Groupes dirigeants internationaux du mouvement ouvrier", in *Métlanges d'histoire sociale offers à Jean Maitron*, Paris, Ed. Ouvrières, 1976, pp. 127-144.

[10] G. Haupt, *Guerre ou Révolution? L'Internationale et l'Union Sacrée en août 1914*, „Les Temps modernes", nr. 281, 1969, p. 839.

[11] J. Horne, *Le Comité d'action CGT-PS et l'origine du réformisme syndical du temps de guerre* (1914-1916), „Le Mouvement social", nr. 122, ianuarie-martie 1983, pp. 33-60. Asupra problemelor mai generale ridicate de mobilizarea industrială din timpul Primului Război mondial, cf. anumite studii publicate in *1914-1918. L'autre front*, coord. de P. Fridenson, „Cahiers du Mouvement social", nr. 2, 1977, 238 p., Ed. Ouvrières. Totuşi, nu trebuie uitat faptul că mai există încă un sindicalism opus războiului. Cf. de exemplu, J. Bond-Howard, *Le syndicalisme minoritaire dans les usines d'armement de Bourges de 1914 à 1918*, „Le Mouvement social", nr. 148, iulie-septembrie 1989, pp. 33-62. Cf. şi scrisoarea de demitere a Comitetului Confederal al CGT, aparţinînd lui Pierre Monatte (sfîrşitul lui 1914), in P. Monatte, *La lutte syndicale*, prezentare de C. Chambelland, Paris, Maspéro, 1976, 319 p. (Biblioteca Socialistă).

[12] Agnes Blansdorf, Die Zweite Internationale und der Krieg. Die Diskussion über die internationale Zusammenarbeit der sozialistichen Parteien, 1914-1917, Stuttgart, Klett-Cotta, 1979, 402 p.

[13] Studiile privitoare la Mussolini sînt foarte numeroase. Despre acest episod precis, cf. G. Bozzetti, *Mussolini direttore dell'Avanti*, Milano, Feltrinelli, 1979, 260 p. precum şi R. De Felice, *Mussolini, il rivoluzionario*, 1883-1920, Torino, Einaudi, 1965, 774 p.

[14] Le „Protocole de la conférence italo-suisse de Logano" a fost publicat de A. Romano, in „Rivista storica del socialismo", ianuarie-aprilie 1963.

[15] Documentele privitoare la cele două conferinţe, precum şi la altele au fost publicate semi-clandestin de Comitetul pentru reluarea relaţiilor internaţionale (CRRI). Cf. *Conférence socialiste internationale de Zimmerwald (Suisse)*, 5-8 septembre 1915,

Paris, Imprimerie de la Fédération des métaux, 32 p. precum şi *Seconde conférence socialiste internationale de Zimmerwald, tenue à Kienthal (Suisse)...*, 1916, 64 p.

[16] Cf. comunicarea lui R. Gallisot, „La contradiction du nationalisme et du socialisme: les leçons de la conférence manquée de Stockholm", a XXIII-a Conferinţă de la Linz, septembrie 1987.

[17] P. Broué, *Révolution en Allemagne, 1917-1923*, Paris, Ed. de Minuit, 1971, 992 p.

[18] F. Kreissler, *De la révolution à l'annexion. L'Autriche de 1918 à 1938*, Paris, PUF, 1971, 460 p.

[19] Cf. *Les révolutions de la Conférence internationale ouvrière et socialiste de Berne, 3-10 février 1919*. Paris, Imp. Nouvelle, 1919, 12 p. precum şi P. Renaudel, *L'Internationale à Berne. Faits et documents*, Paris, Grasset, 1919, 156 p.

[20] J. De Kay, *L'esprit de l'Internationale à Berne. Résumé des discours et textes des résolutions*, Lucerna, autorul, 1919, 104 p.

[21] *Compte rendu du Congrès de l'Internationale ouvrière et socialiste*, Genève, 31 juillet-6 août 1920, Bruxelles, Imp. Lucifer, 1921.

[22] *Le premier congrès de l'Internationale communiste, 2-6 mars 1919*, texte prezentate de P. Broué, Paris, EDI, 1974. *Du premier au deuxième congrès de l'Internationale communiste, mars 1919-juillet 1920*, texte publicate sub îndrumarea lui P. Broué, Paris, EDI, 1979, 510 p.

[23] P. Van Der Esch, *La Deuxième Internationale, 1889-1923*, Paris, Marcel Rivière, 1957, 186 p.

[24] A. Donneur, *Histoire de l'Union des partis socialistes pour l'action internationale (1920-1923)*, Geneva, Institut universitaire des hautes études internationales, 1967, 436 p.

[25] Se pare că prima persoană care a utilizat acest supranume a fost comunistul Karl Radek. Încă din 1921, el atacă UPSAI in *Theorie und Praxis der 21 / 2 Internationale*, Viena, Arbeiterbuchhandlung, 1921.

[26] *Le Congrès de Tours*, ediţie critică realizată de J. Charles, J. Girault, J.L. Robert, D. Tartakowsky, C. Willard, Paris, Ed. Sociales, 1980, 920 p. Despre mişcarea muncitorească franceză din timpul războiului şi moştenirea comunismului în Franţa, cf. teza lui A. Kriegel, *Aux origines du communisme français, 1914-1920*, foarte bogată în ceea ce priveşte problemele cu care s-a confruntat mişcarea socialistă franceză şi internaţională în timpul acestei perioade.

[27] *Conférence des trois Internationales tenue à Berlin les 2,4 et 5 avril 1922. Compte rendu sténographique*, Bruxelles, Ed. du Comité des neuf, 1922.

[28] *Protokoll des Internationalen Sozialistichen Arbeiterkongresses in Hambourg, 21 bis 25 mai 1923...*, Berlin, 1923, 111 p.

[29] Cf. nota 8, p. 316. După G. Lefranc, *op. cit.*, p. 25, FSI s-ar fi folosit de „toată autoritatea pentru a determina pe socialiştii împărţiţi în partizanii fostei Internaţionale şi partizanii unei noi Internaţionale să reconstituie o internaţională nouă care, după Congresul de la Hamburg, se va numi ISM". Cf. şi memoriile lui W. Schevenels care a fost pentru mult timp secretarul FSI: *Quarante-cinq années. Fédération syndicale internationale, 1901-1945*. Institut E. Vandervelde, 1964, 232 p. Pînă în 1921, FSI a avut mai mult de 20 milioane de aderenţi, apoi între 1924-1932, această cifră se va stabili la circa 13 milioane. Datorită înfrîngerii sindicalismului în Germania, începînd din 1933, FSI scade la 8 milioane.

Un colos cu picioare de lut (1923-1940)

[1] Se pare că această mişcare a început cu mult înainte, susţine K. Kautsky care constată încă din 1909: „Social-democraţia austriacă a depăşit-o pe cea germană care a pierdut conducerea Internaţionalei" şi care adaugă: „Bineînţeles, îmi este indiferent care naţiune ne conduce, numai să progresăm, dar nu îmi este indiferent faptul că o naţiune pierde conducerea pentru că a

retrogradat". Scrisoare adresată lui V. Adler, 26 septembrie 1909, citată in G. Haupt, *op. cit.*, p. 137.

[2] Cf. studiile regrupate in *Le socialisme européen de 1918 à 1945. Histoire générale du socialisme*, coord. de J. Droz, Tome 3, *1918-1945*, Paris, PUF, 1977, pp. 119-522.

[3] Cf. E. Collotti, „Appunti su Friedrich Adler segretario della Internazionale operaria e socialista", in *L'Internazionale operaia e socialista tra le due guerre* a cura di E. Colloti, Milano, Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, 1985, 1240 p. Acest volum care regrupează 36 de studii organizate în trei teme (1. Aspecte ale istoriei ISM şi a partidelor afiliate. 2. Dezbateri generale şi experienţe particulare. 3. Dezbateri teoretico-culturale) este un instrument de lucru indispensabil în abordarea istoriei ISM. Observăm publicarea sa recentă: istoria ISM nu a reţinut atenţia cercetătorilor decît de puţin timp, iar astăzi mai există încă multe zone de umbră. Asupra acestei perioade, cf. şi A. Bergounioux, „L'Internationale ouvrière socialiste entre les deux guerres", in *L'Internationale socialiste*, publicată sub coord. lui H. Portelli, Paris, Ed. Ouvrières, 1983. (Exceptînd această dată, lucrarea este consacrată perioadei de după cel de-al Doilea Război mondial.) Cf. şi A. Sturmthal, *The tragedy of European Labor, 1918-1939*, New York, Praeger, 1943, precum şi J. Braunthal, *op. cit.*, tome 2, 1914-1943. În sfîrşit, ne vom raporta la studiul lui M. Van Der Linden, „Internationalism in the Labour movement, 1830-1940. Fragments of a bibliography", publicat in *Internationalism in the Labour movement, 1830-1940*, ed. de F. Van Holthoon şi M. Van Der Linden, Leiden, Brill, 1988, pp. 624-654. Lista preşedinţilor şi secretarilor ISM figurează in J. Braunthal, *op. cit.*, p. 560.

[4] Protocolurile celor trei congrese au fost publicate.

[5] *IIIe Congrès de l'IOS (Bruxelles, 1928). 1-2: Aperçus politiques. Questions d'organisation. IVe Congrès de l'IOS (Vienne, 1931).*

[6] *IIe Congrès de l'IOS. Marseille, 22-27 août 1925. Compte rendu du Congrès*, Bruxelles, Lucifer, 1925, 414 p.

[7] Cf. *IIe, IIIe, IVe Congrès de l'IOS*, *op. cit.*

[8] După cifrele care figurează în Anuarele Internaţionalei Comuniste.

[9] M. Dreyfus, *PCF. Crises et dissidences de 1920 à nos jours.* (Referirea la alte partide din Komintern apare şi în această lucrare), Bruxelles, Ed. Complexe, 1990, 286 p.

[10] Despre acest episod, cf. documentele Ligii împotriva imperialismului şi opresiunii coloniale, prezentate de M. Dreyfus in „Communisme", nr. 2, 1982, pp. 49-72.

[11] F. Adler, „Le problème organisateur de l'unité prolétarienne". Raportul Secretariatului ISM prezentat în şedinţa Executivului ISM la 11 aprilie 1926, „Informations internationales" (buletin publicat de ISM), 1926. *Come le Internazionali ufficiali sabotono l'unita*, „Avanti", bolletino del Partito socialista italiano (maximalist şi aderent la Biroul de la Paris), ediţia a XXXII-a, 25 martie 1928.

[12] *IVe Congrès de l'IOS. Vienne 1931. Rapports et compte rendu. Aperçus politiques*, publicat de Secretariatul ISM, Zürich, 1931.

[13] Putem găsi cîteva precizări în legătură cu atitudinea SFIO faţă de Asigurările Sociale (instalate în 1930 după lungi discuţii) in D. Simon, *Les Assurances sociales et les mutualistes*, „Revue d'histoire moderne et contemporaine", tome XXXIV, octombrie-decembrie 1987, pp. 587-615.

[14] *IIe Congrès de l'IOS. Marseille, 22-27 août 1925... op. cit.*

[15] *Status de l'Internationale ouvrière socialiste, 1923.* Ele au fost revizuite la Congresul al II-lea şi al III-lea.

[16] F. Adler, „La SDN et l'IOS", *Informations internationales*, 1926. Cf. şi K.G. Robbins, „Labour Foreign policy and International socialism: MacDonald and the League of Nations", in *op. cit.*, pp. 105-133.

[17] Cf. articolul lui F. Naphatali, in „Le Peuple", organ al POB, 7 august 1928.

[18] „Le prolétariat et le désarmement: les discours de Vandervelde et Jouhaux au nom de l'IOS et de la FSI à la Conférence du

désarmement, (6 février 1932)", „La Vie socialiste" nr. 272, 13 februarie 1932.

[19] Tradus de A. Bracke-Desrousseaux şi publicat la Librăria Populară (ediţiile SFIO) în 1931, 46 p.

[20] *IIIe Congrès de l'IOS. Rapports et comptes rendus. Le problème colonial. Matériaux présentés au IIIe Congres de l'IOS à Bruxelles, août 1928*, 184 p.

[21] *IIIe Congrès de l'IOS... Le problème colonial... op. cit.*

[22] Chiar şi înainte: represiunea feroce împotriva mişcării muncitoreşti finlandeze a început încă de la sfîrşitul anului 1917.

[23] Cf. dosarul întocmit de A. Marchand, care figurează în arhivele lui Gabrielle Duchenc, activa secretară a secţiunii franceze a Ligii Internaţionale a Femeilor pentru Pace şi Libertate (LIFPL), depuse la Biblioteca de documentare internaţională contemporană (BDIC), situată în campusul universitar din Nanterre.

[24] Aceasta publică un supliment la buletinul ISM, „Informations internationales. Communications sur la situation des prisonniers politiques", care îşi face apariţia începînd din februarie 1928.

[25] M. Hayek, „Il fascismo nell'analisi dell'Internazionale operaia e socialista", in *op. cit.*, pp. 388-430.

[26] Astfel se exprimă Vandervelde in „Le Peuple", la 5 august 1928.

[27] *IVe Congrès de l'IOS, Vienne, 1931... op. cit.*

[28] D. Tartakowsky, „La SFIO et le fascisme dans les années Trente", in *op. cit.*, pp. 725-746.

[29] Aceasta este analiza rezultată după încheierea Conferinţei de la Paris a ISM din august 1933 şi enunţată in „Le Populaire", 26 august 1933. Despre această conferinţă, cf. pp. 123-126.

[30] *IVe Congrès de l'IOS, Vienne, 1931... op. cit.*

[31] M. Dreyfus, *Bureau de Paris et Bureau de Londres: le socialisme de gauche en Europe entre les deux guerres*, „Le Mouvement social", nr. 112, iulie-septembrie 1980, pp. 25-55.

[32] Acest apel a apărut în „Informations internationales" nr. 8, februarie 1933.

[33] *Protokoll die Internationale Konferenz der S.A.I.*, Maison de la Mutualité, 21-25 aout 1933.

[34] B. Tobia, „Pietro Nenni e la politica dell'Internazionale operaia e socialista", in *op. cit.*, pp. 135-176.

[35] M. Mancini, „L'IOS e la questione del fronte unico negli anni Trenta" in *op. cit.*, pp. 177-198.

[36] M. Dreyfus, *op. cit.*

[37] Acesta a fost mai întîi publicat la Iena sub titlul – mai evocator – de *Zur Psychologie des Sozialismus* care a apărut în anul următor la Bruxelles, la Editura L'Eglantine sub titlul *Au delà du marxisme*, reeditare, Paris, Seuil, 1975. Despre revizionismul lui De Man, cf. lucrările lui Z. Sternhell, precum şi bibliografia în legătură cu acest subiect pe care o prezintă în capitolul „L'idéologie fasciste en Europe", in *op. cit.*. Cf. şi J. Gotovitch, „Du collectivisme au Plan du Travail", in *1885-1985. Du Parti ouvrier belge au Parti Socialiste. Mélanges publiés à l'occasion du centenaire du POB*, publicată de Institutul Emile Vandervelde, Bruxelles, Ed. Labor, 1985, pp. 123-143.

[38] E. Vandervelde, *Le marxisme a-t-il fait faillite?*, Bruxelles, 1928.

[39] După Z. Sternhell, in *op. cit.*, Mussolini salută cu căldură lucrarea *Au delà du marxisme*, subliniind cît de mult „a distrus această carte ceea ce a mai rămas ştiinţific din marxism". Răspunsul lui De Man nu este nici el mai puţin interesant. El spune: „Vă rog să fiţi convins că nimic nu mă împiedică să urmăresc zi de zi – atît cît se poate prin intermediul lecturii – cu o foame ardentă de informaţie obiectivă, opera doctrinală şi politică a cărui artizan sînteţi. Tocmai pentru că aparţin, ca şi dumneavoastră, „generaţiei frontului" şi pentru că sînt, de asemenea, influenţat de ideile lui G. Sorel, îmi deschid inima la orice manifestare de forţă creatoare, deoarece nu îmi este frică să dau dreptate anumitor aspecte organizatorice ale operei fasciste

al cărui curs îl urmăresc cu un pasionat interes". Scrisoarea lui Mussolini este datată 21 iulie 1930, iar răspunsul lui De Man, 23 august 1930. Această corespondență a fost publicată in „Ecrits de Paris" nr. 184, iulie-august 1960, pp. 79-81.

[40] H. de Man, *L'Idée socialiste*, Paris, Grasset, 1935. Această lucrare apăruse în Germania (la Hamburg) încă din ianuarie 1933, sub titlul *Wende des Sozialismus*.

[41] S. Berstein, *La France des année 30 allergique au fascisme. A propos d'un livre de Z. Sternhell*, in „XXe siècle" nr. 2, aprilie 1984, p. 85. În acest articol, S. Berstein respinge determinismul lui Z. Sternhell pentru care Manifestul din iunie 1940, redactat de către de Man, salutînd noua Ordine, nazistă, se situează de partea gîndirii sale încă din 1933.

[42] Despre M. Déat, cf. biografia şi bibliografia care îi aparţin, redactate de A. Bergounioux in *op. cit.*, tome 24, pp. 134-140. Cf. şi Z. Sternhell, *op. cit.*

[43] M. Déat, *Perspectives socialistes*, Paris, Valois, 1930. Librăria Valois a fost într-o anumită măsură expresia acestei crize a socialismului, deoarece ea a publicat autori care au urmat drumuri foarte diferite şi chiar opuse: P. Mendès France, Georges Boris, conducătorul Ligii poloneze, Victor Alter, Silvio Trentin, Carlo Rosselli - care a fost asasinat împreună cu fratele său Nello, de către „Cagulă", în 1937 –, Pietro Nenni, Paul Louis se alătură lui Marcel Déat, Hubert Lagardelle, Jean Luchaire. Cf. P. Oliveira, La Librairie Valois, 1928-1932, Memoriu prezentat de IEP la Paris sub îndrumarea lui M. Winock, Paris, 1988, 152 p.

[44] M. Déat, *Mémoires politiques*. Tome 1: *Le massacre des possibles*. Tome 2: *Le combat pour l'impossible*, introd. de L. Theis, Paris, Denoël, 1989, 990 p.

[45] M. Déat, A. Marquet, B. Montagnon, *Néo-socialisme? Ordre, autorité, nation*, prefaţă şi comentariu de M. Bonnafous, Paris, Grasset, 1933, 144 p. Despre neo-socialism şi avatarurile sale in Gironde, Cf. M. Berges, P. Brana, J. Cavignac, Y. Cuq,

J. Dusseau, „Les néos-socialistes girondins, Cahiers de l'Institut aquitain d'études sociales", nr. 7, 1988, 320 p.

[46] *Le Plan du Travail*, Bruxelles, Lucifer, 1933.

[47] J.-L. Robert, „Une idée qui vient de loin. Les nationalisations dans l'histoire du mouvement ouvrier français, 1895-1939", in *Les nationalisations de la Libération. De l'utopie au compromis*, coord. de C. Andrieu, L. Le Van, A. Prost, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1987, 392 p.

[48] Cf. în ceea ce priveşte biografiile şi bibliografiile lor in *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*, op.cit.

[49] Cf. M. Mancini, „L'IOS e la questione del fronte unico...", in *op. cit.*

[50] M. Dreyfus, „L'Internationale ouvrière socialiste, le Bureau de Loudres et la guerre d'Espagne" in *Internationalism in the Labour moevement, 1830-1940*, ed. by F. van Holthoon and M. Van Der Linden, Leiden, Briel, 1988, pp. 355-368.

[51] „Le Populaire", 29-30 iulie 1936.

[52] „Le Populaire", 31 august 1936.

[53] În legătură cu aspectul internaţional al Proceselor de la Moscova, cf. nr. special din „Cahiers Léon Trotsky, Les Procès de Moscou dans le monde", coord. de P. Broué nr. 3, iulie-septembrie 1979, 246 p.

[54] F. Adler, *Le Procès de Moscou: un procès en sorcellerie*, Paris, Ed. Nouveau Prométhée, 1936, 48 p. În această broşură, F. Adler arată în ce fel acuzaţiile au venit din toate părţile şi cum acuzaţii nu au putut să se apere, protestînd împotriva tentaţiei guvernului sovietic de a-l priva pe Troţki de dreptul său de azil în Norvegia. Aceeaşi chestiune este pur şi simplu trecută sub tăcere în timpul celui de-al 34-lea Congres Naţional al SFIO, ţinut între 10-13 iulie 1937, la Marsilia.

[55] M. Dreyfus, *op. cit.*

[56] *Vers le socialisme mondial. La révolution espagnole contre la guerre, le fascisme et l'impérialisme. Compte rendu du Congrès socialiste-révolutionnaire de Bruxelles (31 octobre-2 novembre 1936) édité par le POUM pour le Bureau International d'Unité Socialiste révolutionaire*, 1937, 32 p.

[57] *Vers le socialisme mondial...*, *op. cit.*

[58] Cf. *Les Procès de Moscou dans le monde...*, *op. cit.*

[59] Cf., de exemplu, cartea lui M. Bilis, *Socialistes et pacifistes ou l'impossible dilemme des socialistes français, 1933-1939*, Paris, Syros, 1977..

[60] M. Mancini, „L'IOS dalla guerra di Spagnia al patto tedesco-sovietico", in *op. cit.*, pp. 199-224.

[61] Scrisoarea lui F. Adler către F. Brockway (din ILP-ul britanic), 14 noiembrie 1927, publicată in „Avanti", 25 martie 1928.

[62] M. Dreyfus, *op. cit.*

[63] Aceste documente au fost publicate de H. Steiner: *L'Internationale ouvrière socialiste à la veille de la Seconde Guerre mondiale, juillet-aout 1939*, „Le Mouvement social" nr. 58, ianuarie-martie 1967, pp. 97-104.

[64] Ibid.

Reconstrucţia Internaţionalei (1840-1951)

[1] Lucrările referitoare la această perioadă din istoria socialismului european sînt încă rare. Totuşi, dispunem de curînd de teza furnizată de G. Devin, *L'Internationale socialiste (1945-1976). Politique et éthique du socialisme international* (Université Paris X Nanterre, 1988, 1164 p.) care depăşeşte cadrul geografic al studiului nostru, precum şi de culegerea de studii publicată sub coord. lui H. Portelli, in *L'Internationale socialiste, op. cit.* Găsim elemente în capitolul consacrat „socialismului democratic", scris de J. Droz in *Histoire générale du socialisme, tome 4. De 1945 à nos jours*, Paris, PUF, 1978, 708 p. precum şi

în t. 3 din *History of the International, (1943-1968)* de J. Braunthal, *op. cit.* Găsim pentru prima dată elemente în legătură cu dimensiunea internaţională a sindicalismului, distinctă de istoria socialismului, dar legată totuşi de aceasta din urmă in *Syndicalisme. Dimensions internationales*, coord. de G. Devin. La Garenne – Colombes, Ed. Européennes Erasme, 1990, 420 p.

[2] În afara faptului că istoria acestei perioade rămîne încă greu de scris datorită, evident, caracterului său foarte particular şi al distrugerilor de documente şi de arhive care au avut loc, aceasta nu este încă studiată cu toată atenţia pe care ar fi meritat-o. În plus, ea este tributară istoriografiei şi variaţiilor sale. Avînd în vedere bulversările pe care le cunosc actualmente Europa de Est şi Uniunea Sovietică, este foarte posibil ca noi studii metodologice privind istoria celui de-al Doilea Război mondial şi apoi instaurarea regimurilor socialiste în Europa Orientală, să fie puse curînd în aplicare.

[3] Cf. Claude Levy, „Le socialisme dans l'Europe de Hitler à l'époque de la Seconde Guerre mondiale", in *Histoire générale du socialisme*, coord. de J. Droz, tome 3, *De 1918 a 1945*, pp. 465-522.

[4] Cf. Marc Sadoun, *Les socialistes sous l'Occupation. Résistance et collaboration*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1982, 324 p. precum şi biografiile majorităţii acestor militanţi in *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français...*, *op. cit.* passim.

[5] Exceptînd G. Devin, *op. cit.*, cf. R. Steininger, „L'Internationale socialiste et le SPD après la Seconde Guerre mondiale", in *L'Internationale socialiste*, *op. cit.*, pp. 65-88. Cf. şi A. Glees, *Exile politics during the Second World War. The German social-democrats in Britain*, Oxford, UP, 1982. Cf. F. Foret, *La reconstruction du SPD après la Seconde Guerre mondiale*, „Le Mouvement social", nr. 95, aprilie-iunie 1976, pp. 117-145.

[6] G. Devin, *op. cit.*

[7] L. Levy, „La Conférence internationale de Clayton-on Sea", „Revue socialiste", nr. 2, iunie 1946.

[8] J. M. Winter, *Le mouvement travailliste en Grande-Bretagne et les problèmes de la santé publique (1900-1948)*, in „Mouvement ouvrier et santé. Une comparaison internationale". Vol. I şi II. „Prévenir", semestrele 1 şi 2 1989, nr. 18-19. Cu excepţia acestui articol, lucrările publicate în această culegere privind problema sănătăţii în Germania, Austro-Ungaria, Belgia, Franţa şi Marea Britanie sînt, în esenţă, consacrate perioadei anterioare Primului Război mondial.

[9] În afară de G. Devin, *op. cit.*, cf. şi articolul său „La renaissance de l'Internationale socialiste 1945-1951" in *L'Internationale socialiste*, coord. de H. Portelli, *op. cit.*

[10] A. Fontaine, *Histoire de la Guerre froide.* Tome1: *De la Révolution d'Octobre à la guerre de Corée*, Paris, Fayard.

[11] Stenograma Conferinţei de la Zürich, 6-9 iunie 1947, Institutul Internaţional de Istorie Socială din Amsterdam, citat in G. Devin, *op. cit.*, p. 35.

[12] L. Marcou, *Le Kominform. Le communisme de guerre froide*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1977, 344 p.

[13] F. Fejtö, Histoire des démocraties populaires, Paris, Seuil, 1952.

[14] G. Devin, *op. cit.*

[15] Rezoluţia „La paix mondiale et la reconstruction économique", votată în timpul Conferinţei Internaţionalei Socialiste de la Anvers. Arhivele Internaţionalei Socialiste, Institutul Internaţional de Istorie Socială din Amsterdam.

[16] „Le Populaire", 15 martie 1948.

[17] G. Devin, *op. cit.*

[18] „Un socialisme aux couleurs de l'Angleterre: le Parti travailliste et l'Internationale Socialiste depuis 1945", in *L'Internationale socialiste*, coord. de H. Portelli, *op. cit.*, pp. 57-66.

[19] Labour Party: *Cards on the Table*, Londres, Labour Party, 1947.

[20] *Cards on the Table*, *op. cit.*

[21] D. Healey, „The International socialist Conference, 1946-1950", *International Affairs*, iulie 1950, pp. 363-375.

[22] Intervenţiile lui L. Blum în Congresul Laburiştilor de la Bornemouth, „Le Populaire", 14 iunie 1947 şi ale lui L. de Brouckère în Congresul SFIO de la Montrouge „Le Populaire", 2 aprilie 1946.

[23] *Aims and tasks of democratic socialism.* Textul Cartei de la Frankfurt este publicat in J. Braunthal, *History of the International*, vol. 3. *1943-1968*, *op. cit.*, pp. 531-537.

[24] Cf. pp. 111-115.

[25] Exceptînd G. Devin, *op. cit.*, cf. şi J. Braunthal, *op. cit.*, în special pp. 182-212.

[26] Despre cronologia construcţiei europene, cf. F. Visine, *Trente ans d'Europe, 1945-1975*, Paris, Ed. Techniques et économiques, 1975, 150 p.

[27] Cf. R. Steininger, *op. cit.*

[28] G. Devin, *op. cit.*

Traversarea deşertului (1951-1972)

[1] B. Gibaud, *De La Mutualité à la Sécurité sociale. Conflits et convergences*, Paris, Ed. Ouvrières, 1986, 246 p.

[2] Cf. in G. Devin, *op. cit.*, subsecţiunile consacrate „Conferinţei socialiste asiatice" (CSA) precum şi relaţiilor dintre Internaţională şi CSA, pp. 121-161.

[3] Cf. p. 97.

[4] G. Devin, *op. cit.*, p. 56.

[5] J. Braunthal, *op. cit.*, p. 197.

[6] Cf. p. 97.

[7] Cf. p. 98.

[8] J. Braunthal, History of the International, vol. 3, *op. cit.*, p. 197.

[9] P. Buffolot, „Le Parti Socialiste SFIO et l'Internationale Socialiste, 1944-1969", in *L'Internationale socialiste*, *op. cit.*, pp. 89-100.

[10] Cf. biografia sa scrisă de F. Lafon, in *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*, *op. cit.*, tome 36, pp. 452-462.

[11] R. Steininger, *op. cit.*

[12] G. Devin, *op. cit.*

[13] F. Visine, *op. cit.*

[14] Exceptîndu-l pe F. Lafon, *op. cit.*, precum şi P. Buffotot, *op. cit.*, cf. despre opera lui Guy Mollet, cartea realizată plecînd de la un colocviu, *Guy Mollet: un camarade en République*, Presses Universitaires de Lille, 1987. La 30 de ani victoria Frontului Republican, autorii săi încearcă să facă un bilanţ al acţiunii secretarului SFIO, fără a ascunde dificultatea şi complexitatea unei asemenea întreprinderi. Cf. tot în această carte, G. Devin, „Guy Mollet et l'Internationale Socialiste", pp. 143-167.

[15] Consiliul general al Internaţionalei Socialiste, 30 octombrie – 1 noiembrie 1956, in *Rapports du 49e Congrès national de la SFIO*, p. 46.

[16] Discursul lui Guy Mollet, in *51e Congrès National de la SFIO*, p. 30.

[17] G. Devin, *op. cit.*, îndeosebi secţiunea consacrată „Internaţionalei şi unităţii europene", pp. 913-952.

[18] Cf. în special pp. 140-164.

[19] Cf. în legătură cu această chestiune G. Devin, *op. cit.*, îndeosebi paginile dedicate Internaţionalei faţă în faţă cu comunismul sovietic, pp. 163-176, precum şi J. Braunthal, *op. cit.*, capitolul 4, „The moral crisis of communism", pp. 375-475, passim.

[20] *Le Rapport Khrouchtchev et son histoire.* Text prezentat şi adnotat de B. Lazitch, Paris, Seuil, 1976, 192 p. Cf. şi *La sinistra e il '56 in Italia e Francia* a cura di B. Groppo, G. Ricamboni, Padova, Liviana, 1987, 428 p. Cf. îndeosebi în această lucrare,

A. Bergounioux, „La SFIO e la destalinizzazione"; R. De Mucci, „Il nuovo corso del PSI: prima e dopo il 1956"; D. Ardia „La politica internazionale del PSI negli anni cinquanta".

[21] „Socialisme et communisme", Declaraţia Biroului Internaţionalei Socialiste, Londra, 7 aprilie 1956.

[22] Rezoluţia asupra Ungariei şi a persecuţiilor politice adoptată de către Congresul al V-lea al Internaţionalei Socialiste, Viena, 2-6 iulie 1957.

[23] Despre acest episod, cf. G. Devin, *op. cit.*, pp. 176-192.

[24] Aşa s-a întîmplat cu menşevicii, cu socialiştii italieni, polonezi, portughezi, cu cei din Ţările Baltice, apoi începînd din 1933, şi cu socialiştii germani, austrieci şi greci.

[25] L. Thanassecos, *Chronologie des relations internationales, 1914-1971*, Paris / La Haye, Mouton, 1972, 690 p.

[26] Documentul Conferinţei COMISCO, Londra, iulie 1949.

[27] G. Devin, *op. cit.*, în special pp. 555-632 consacrate studiului unei „structuri de concertare".

[28] Cf. pp. 89-164.

[29] Cf. pp. 183-210.

[30] Precizări furnizate de D. Hanley in *op. cit.*, p. 66.

[31] G. Devin, *op. cit.*

[32] Citat in J. Droz, *op. cit.*, p. 318.

[33] Cf. F. Visine, *op. cit.*

[34] Declaraţia Biroului Internaţionalei Socialiste, 24-25 ianuarie 1963.

[35] P. Buffotot, *op. cit.*

[36] Cf. *Mai '68. Les mouvements étudiants en France et dans le monde*, coord. de G. Dreyfus-Armand şi L. Gervereau, Paris, Bibliotèque de documentation internationale contemporaine, 1988, 304 p.

Reînnoirea socialismului european

[1] Cu excepţia lui G. Devin, *op. cit.*, îndeosebi paginile dedicate Congresului de la Geneva (pp. 510-540), cf. R. Seidelmann, *Le nouveau de l'Internationale socialiste, 1972-1981*; H. Portelli, *Le Parti socialiste et l'Internationale socialiste, 1971-1981*; J. C. Romer, *L'Internationale socialiste. Perceptions sovietiques*; H. Portelli, *De Madrid à Albufera*. Aceste patru studii figurează in *L'Internationale socialiste*, coord. de H. Portelli, *op. cit.*, pp. 101-171. Cf. şi W. Brandt, B. Kreisky, O. Palme, *La social-démocratie et l'avenir*, Paris, Gallimard, 1976, 254 p. Cf. şi dintr-o perspectivă de extremă stîngă, *Profils de la social-démocratie européenne*, lucrare colectivă cu o introducere de J. Ross, Paris, PEC, Collection „La Brèche", 1982, 432 p.

[2] G. Devin, *op. cit.*, p. 979.

[3] Tema acestui congres este formulată astfel: „Către justiţia socială în Europa".

[4] La sfîrşitul anului 1956.

[5] Reflecţiile asupra eurocomunismului au fost numeroase în a doua jumătate a anilor '70. Putem cita, printre alţii, pe S. Carrillo, *„Eurocommunisme" et Etat. Essai politique*, Paris, Flammarion, 1976, 256 p., F. Claudin, *L'Eurocommunisme*, Paris, Maspéro, 1977, 160 p., F. Fonvicille-Alquier, *L'Eurocommunisme*, Paris, Fayard, 1977, 290 p. L. Marcou, *L'Internationale après Staline*, Paris, Grasset, 1979, 316 p. Această enumerare nu se vrea a fi exhaustivă.

[6] Cf. în legătură cu acest subiect nr. 11-12 al revistei „Communisme, Le communisme en Europe Occidentale. Déclin on mutation?" (trimestrele 3-4, 1986), precum şi *Chroniques électorales du communisme* apărute în nr. 20-21 şi 22-23 ale aceleeaşi reviste (1988-1989 şi 1990) care trag concluzii referitoare la situaţia majorităţii partidelor comuniste europene. După „Le Monde" din 12 mai 1990, comenzile de exemplare din „L'Humanité" în U.R.S.S. ar fi scăzut de la 9450 la 4734 unităţi.

La fel s-a întîmplat şi cu cotidianul Partidului Comunist Britanic, „The Morning Star" ale cărui comenzi s-au redus de la 1200 la 600 de exemplare.

[7] Căderea „regimului coloneilor" în Grecia datează din 1974, iar în 1981, PASOK, după ce a cîştigat alegerile legislative, ajunge la putere. În Portugalia, „Revoluţia garoafelor" datează, de asemenea, din 1974; un an mai tîrziu, consolidarea Partidului Comunist devine o realitate. În sfîrşit, va trebui să aşteptăm anul 1982 pentru a vedea în Spania venirea la putere a socialiştilor, ca urmare a alegerilor legislative, dar tranziţia spre democraţie începuse încă din 1975, imediat după moartea lui Franco.

[8] Cf. R. Seidelmann, *op. cit.*

[9] Cf. anexa nr. 1, pp. 173-174 in *L'Internationale socialiste*, coord. de H. Portelli, *op. cit.*

[10] Cf. pp. 51-52.

[11] Cf. pp. 111-115.

[12] J. Levesque în colaborare cu L. Duhamel, *L'URSS et sa politique internationale de Lénine à Gorbatchev*, Paris, A. Colin, 1987.

[13] Cifre furnizate de J.P. Dumont, *L'impact de la crise économique sur les systémes de protection sociale*, Paris, Economica, 1986, 240 p.

[14] A. Bergounioux, B. Manin, *Le régime social-démocrate*, Paris, PUF, 1989, 189 p.

[15] G. Mink, *La force ou la raison. Histoire sociale et politique de la Pologne*, 1980-1989, La Découverte, 1989.

[16] După „Le Monde" din 7 iunie 1990, („Şomajul în Polonia", ianuarie 1990), se înregistrau în Polonia 6000 de şomeri şi 400.000 oferte de locuri de muncă. „La începutul lunii iunie, pot fi număraţi 450.000 de şomeri, adică o progresie de 50.000 de persoane în 15 zile pentru 30.000 de oferte de lucru şi toţi indicatorii lasă să se întrevadă o creştere apropiată". Tot după acelaşi ziar, („Şomajul se îndreaptă către Est", 11 mai 1990): „În

RDG se înregistrau, la sfîrşitul lui aprilie, aproape 65.000 de şomeri. Departe însă de realităţile occidentale (RFG numără 1,9 milioane de persoane care nu au un loc de muncă), această cifră face totuşi să apară o creştere de 70% într-o lună, avînd în vedere cifrele publicate la 9 mai de către Ministerul Muncii... În aceeaşi zi, agenţia de presă PAP a afirmat că şomajul în Polonia s-ar putea tripla pînă la sfîrşitul anului, pentru a atinge cifra fatidică de un milion, cu respectiv 317.000 locuri de muncă, la jumătatea lui aprilie... În Ungaria, unde numărul şomerilor era evaluat în aceste ultime luni la 20.000, autorităţile se aşteaptă la 200.000 în anii care vor veni. Nici Uniunea Sovietică nu face excepţie". În februarie 1991, şomajul ar fi atins în Polonia 1.264.000 de persoane („Libération", 11 martie 1991).

[17] În iunie 1990, o singură organizaţie se reclamă în mod deschis a fi comunistă, Partidul Comunist din Cehoslovacia. În toate celelalte ex-democraţiile populare, partidele comuniste s-au transformat: Partidul Socialismului Democratic (RFG); Frontul Salvării Naţionale (România); Partidul Socialist Bulgar; Partidul Socialist Ungar... etc. Reducerea influenţei acestor organizaţii nu înseamnă însă şi dispariţia lor: în Ungaria, Cehoslovacia şi RDG, ele au adunat la alegerile între 12 şi 16% din voturi. În România şi într-o mai mică măsură în Bulgaria, ele au obţinut majoritatea absolută la alegerile din mai şi iunie. Aceste indicii, care nu vizează decît o reprezentare a situaţiei la un moment dat sînt, bineînţeles, susceptibili de a evolua. Ei arată că, dacă sistemele anterioare lui 1989 şi-au trăit existenţa, aceste schimbări nu semnifică dispariţia comunismului ca forţă politică. Este şi mai greu de dat un prognostic pentru Uniunea Sovietică, avînd în vedere evoluţia pe care aceasta continuă să o aibă în prezent.

[18] Cf. „Où va l'Est?" Colocviu european, „Liberation", 24-25 februarie 1990, în special prima masă rotundă: „Une culture politique a-t-elle survécu à l'Est" şi a doua: „Après le socialisme autoritaire, quelles transitions démocratiques?

[19] S. July, in „Libération".

CRONOLOGIE

1889: Congresul (2) de fondare al Internaționalei a II-a de la Paris

1889: Expoziţia universală de la Paris. Centenarul Revoluţiei Franceze

1896: Al IV-lea Congres al Internaţionalei de la Londra. Evicţiunea definitivă a anarhiştilor

1898-1899: Începuturile crizei revizioniste în rîndurile socialismului german, francez şi rus

1900: Al V-lea Congres de la Paris. Crearea Biroului Socialist Internaţional (BSI). Începutul structurării Internaţionale

1900: Expoziţia universală de la Paris

1904: Al VI-lea Congres de la Amsterdam. Condamnarea - formală? -- a revizionismului lui Bernstein şi a ministerialismului lui Millerand

1907: Al VII-lea Congres (Stuttgart). Discutarea problemelor coloniale. Crearea unei organizaţii de femei şi tineret

1910: Al VIII-lea Congres de la Copenhaga: cum se poate lupta împotriva războiului?

1912: Conferinţa de la Basel

1912: Începuturile Războaielor Balcanice, „prologul" Primului Război mondial

August 1914: Congresul „eşuat" de la Viena

August 1914: Începutul Primului Război mondial

Septembrie 1915: Conferinţa de la Zimmerwald a opozanţilor războiului

Aprilie 1916: Conferinţa de la Kienthal a opozanţilor războiului.

1917: Conferinţa eşuată de la Stockholm, a socialiştilor majoritari

Februarie 1917: Începutul Revoluţiei ruse

Octombrie-noiembrie 1918: Căderea Imperiilor Centrale. Sfîrşitul Primului Război mondial

Februarie 1919: Conferinţa de la Berna. Tentativa de reconstituire a unităţii Internaţionalei a II-a

Martie 1919: Fondarea formală, la Moscova, a Internaţionalei a III-a

Iulie-august 1920: Congresul de la Geneva al Internaţionalei a II-a

Iulie-august 1920: Al doilea Congres al Internaţionalei a III-a. Definirea celor 21 condiţii „de admitere”

5-7 decembrie 1920: Conferinţa de la Berna a partidelor socialiste centriste

22-27 februarie 1921: Conferinţa de la Viena a fondării Uniunii Partidelor Socialiste pentru Acţiune Internaţională (UPSAI)

Aprilie 1922: Conferinţa de la Berlin a celor trei Internaţionale

Februarie 1923: Ocuparea de către armatele franceze şi britanice a zonei Ruhr

Mai 1923: Constituirea la Hamburg a Internaţionalei Socialiste a Muncii (ISM) prin fuziunea Internaţionalei a II-a şi UPSAI

August 1925: Al II-lea Congres al ISM de la Marsilia

Octombrie 1925: Pactul de la Locarno

1926: Publicarea de către H. de Man a lucrării *Au delà du marxisme*. Începuturile celei de-a doua crize revizioniste

August 1928: Al III-lea Congres al ISM de la Bruxelles. Dezbateri referitoare la chestiunea colonială

Octombrie 1929: Începutul crizei economice mondiale

August 1930: Începutul progresiei naziste

August 1931: Al IV-lea Congres al ISM de la Viena. Dezbateri referitoare la natura fascismului

Ianuarie 1933: Venirea lui Hitler la putere

August 1933: Conferința de la Paris a ISM: cum se poate lupta împotriva fascismului?

Februarie 1934: Zilele de la Viena. Distrugerea proletariatului austriac. Începutul dinamicii unitare în Franța

Octombrie 1934: Întrevederea Adler/Vandervelde – Calchin/Thorez

Noiembrie 1934: Reuniunea Executivului ISM la Paris. Respingerea definitivă a oricărei forme de unitate de acțiune cu comuniștii

Septembrie 1935: Constituirea Biroului de la Londra, locul de regrupare a socialismului european de stînga

Septembrie 1935: Începutul războiului din Etiopia

28 iulie 1936: Executivul ISM se pronunţă pentru neintervenţia în Spania

1936: Constituirea Frontului Popular în Franţa şi Spania. Procesul de la Moscova (începînd din 16 iulie). Războiul din Spania (începînd din 27 iulie)

Septembrie 1938: „Pactul de la Oslo", dintre partidele socialiste din Europa de Nord care-şi proclamă neutralitatea în perspectiva unui apropiat război

Septembrie 1938: Acordurile de la München

Septembrie 1939: Începutul celui de-al Doilea Război mondial

3 aprilie 1940: Ultima întîlnire a Biroului ISM la Bruxelles

10 mai 1940: Începutul operaţiunilor militare în Europa de Vest

3-5 martie 1945: Conferinţa de la Londra la care participă un anumit număr de partide socialiste europene, cu excepţia germanilor şi a austriecilor

8 mai 1945: Sfîrşitul celui de-al Doilea Război mondial în Europa

Începutul lui 1947: Apariţia Războiului Rece

Noiembrie 1947: Conferinţa de la Anvers a Partidelor Socialiste.
Crearea COMISCO.
Readmiterea SPD în Comunitatea Socialistă Internaţională

	Februarie 1948: Lovitura de la Praga. Divizarea definitivă a lumii în două blocuri
	Ianuarie 1949: Crearea Consiliului Europei
30 iunie-3 iulie 1951: Constituirea la Frankfurt a Internaţionalei Socialiste	**Aprilie 1951:** Constituirea CECA
Februarie 1954: Prima Conferinţă a Partidelor Socialiste Europene de la Bruxelles	**August 1954:** Respingerea CED
Martie 1956: Consiliul Executiv al Internaţionalei Socialiste de la Zürich: aceasta refuză „cooperarea ideologică" cu comunismul, dar adoptă o poziţie mai suplă faţă de cooperarea diplomatică	**1956:** Raportul Hruşciov. Insurecţii în Polonia şi Ungaria. Expediţia Suezului Dizolvarea Kominformului
1957: Phillips înlocuit de Andersen	**Martie 1957:** Tratatul de la Roma
	1959: Congresul SPD de la Bad-Godesberg
	Ianuarie 1960: Crearea AELS

1963: Andersen înlocuit de Ollenhauer la conducerea IS. Ca urmare a decesului său, trei luni mai tîrziu, acesta este înlocuit de Pittermann. Începutul atenuării divizărilor dintre socialişti în legătură cu chestiunile europene

1965: Criza Pieţei Comune

1967: Kreisky îi succede lui Pittermann

1968:... în Europa şi în lume

Decembrie 1969: Relansarea Europei, la summit-ul de la Haga, după plecarea generalului de Gaulle

1972: Primele tentative de reînnoire a IS întreprinse de Brandt, Kreisky şi Palme

1973-1974: Începutul crizei economice mondiale

Aprilie 1974: Crearea Uniunii Partidelor Socialiste a Comunităţii Europene (UPSCE)

Noiembrie 1976: Al XIII-lea Congres al IS („reînnoite") de la Geneva

1978: Congresul de la Vancouver, primul Congres al IS în afara Europei şi pe pămînt american

Iunie 1979: Primele alegeri în Parlamentul European

Decembrie 1981: Stare de asediu în Polonia

1985: Venirea la putere a lui Gorbaciov în Uniunea Sovietică

1989: Implozia sistemelor comuniste în Europa de Est

BIBLIOGRAFIE

Orice bibliografie referitoare la mişcarea sau, mai degrabă, la mişcările socialiste europene, precum şi diversele lor compozante naţionale ar constitui o sumă gigantică a cărei recenzie ar depăşi cu mult cadrul acestei lucrări! Numeroase bibliografii referitoare la istoria mişcării muncitoreşti din diverse ţări europene au fost deja întocmite şi am făcut deja referinţe la un anumit număr dintre ele în notele la care îl trimitem pe cititor. Se întîmplă să nu existe nici o bibliografie franceză care să rezume de o manieră generală studiile legate de mişcarea muncitorească franceză.

Lucrurile stau altfel în ceea ce priveşte istoria Internaţionalei: dacă Internaţionala a II-a a generat un număr mare de publicaţii, în ciuda cercetărilor recente, Internaţionala Socialistă a Muncii este mult mai puţin cunoscută. Studiile sînt şi mai limitate încă atunci cînd este vorba despre Internaţionala Socialistă de după cel de-al Doilea Război mondial.

Am ales în mod deliberat, aici ca şi în note, să semnalăm pe cît posibil lucrările apărute în limba franceză, ceea ce nu înseamnă însă că ne-am limitat numai la acestea din urmă. Plecînd de la bibliografiile existente în aceste studii, precum şi de la referinţele prezente în note, se poate „merge mai departe". În sfîrşit, am semnalat şi un anumit număr de reviste franceze specializate în istorie socială (cap. I), fără a avea însă vreo pretenţie de epuizare a acestei chestiuni.

Lucrări cuprinzînd un secol de socialism european

Histoire générale du socialisme en Europe, coord. de J. Droz, Paris, PUF, 1974-1978
Tome 1: *Des origines à 1875*
Tome 2: *De 1875 à 1918*
Tome 3: *De 1918 à 1945*
Tome 4: *De 1945 à nos jours* (aproximativ 1977)
J. Droz, *Le socialisme démocratique*, 1864-1960, Paris, A. Colin, 1966
J. Braunthal, *History of the International*, Boulder, Westview Press, 1971
Tome 1: *1864-1914*
Tome 2: *1914-1943*
Tome 3: *1943-1968*
A. Kriegel, *Les Internationales ouvrières*, Paris, PUF, „Que sais-je?", nr. 1129
A. Donneur, *L'Internationale socialiste*, Paris, PUF, „Que sais-je?", nr. 2101

Despre Internaţionala a II-a

P. Van Der Esch, *La Deuxième Internationale*, 1889-1923, Paris, M. Rivière, 1957 (lucrare învechită şi mai puţin exactă)
G. Haupt, *La IIe Internationale, 1889-1914. Etude critique des sources. Essai bibliographique.* Paris / La Haye, Mouton, 1964, 394 p. Mai general, ne putem raporta la ansamblul operei lui G. Haupt, recenzată in *Georges Haupt parmi nous*, nr. special din „Mouvement social", nr. 111, aprilie-iunie 1980
A. Kriegel, „La IIe Internationale, 1889-1914", precum şi M. Rebérioux, „Le socialisme et la Première Guerre Mondiale", in *Histoire générale du socialisme*, *op. cit.*, tome 2, pp. 555-641

Despre Internaţionala „a II-a şi jumătate" şi despre socialismul de stînga, diferit de ISM, pînă în 1940

A Donneur, *Histoire de l'Union des partis socialistes pour l'action internationale, 1920-1923*, Geneva, Institut Universitaire de hautes études internationales, 1967, 436 p.

M. Dreyfus, *Bureau de Paris et Bureau de Londres: le socialisme de gauche en Europe entre les deux guerres*, „Le Mouvement social", nr. 112, iulie-septembrie 1980, pp. 25-55

Despre Internaţionala Socialistă a Muncii (1923-1940)

M. Sokolova, *Les Congrès de l'Internationale socialiste entre les deux guerres mondiales*, Paris, 1953 (lucrare învechită)

A. Sturmthal, *The tragedy of European Labour*, 1918-1939, New York, Praeger, 1943

L'Internazionale operaia e socialista tra le due guerre, a cura di E. Collotti, Annali della Fondazione, G. Feltrinelli, Milano, Feltrinelli, 1985, 1240, Cf. prezentarea pe care o facem în nota 3, p. 317

Despre Internaţionala Socialistă (1951-1989)

L'Internationale socialiste, de A. Bergounioux, P. Buffotot, G. Devin *et al.*, coord. de H. Portelli, Paris, Ed. Ouvrières, 1983, 190 p.

G. Devin, *L'Internationale socialiste, 1945-1976. Politique et éthique du socialisme international*. Teză pentru doctoratul în ştiinţe politice, coord. de H. Portelli, Université Paris X Nanterre, 1988, 1164 p.

Cf. şi A. Bergounioux, B. Manin, *La social-démocratie ou le compromis*, Paris, PUF, 1979; de aceiaşi autori, *Le régime social-démocrate*, Paris, PUF, 1989

INDICE

A

Abramovici, Rafael numit şi P. Rein 102, 120
Adler, Fritz 77, 86, 95, 97, 98, 116, 117, 120, 126, 141, 157, 159, 163, 166, 174, 175, 176, 179, 194, 342, 343, 347, 348
Adler, Victor 41, 74, 86, 342
Albarda, J. W. 113, 160, 174
Allemane, Jean 49
Alter, Victor 139, 192, 346
Andersen, Alsing 269, 270, 271
Andler, Charles 71
Andropov, Iuri 305
Anseele, Edouard 46
Asquith, Herbert 76
Auriol, Vincent 191, 199

B

Bakunin, Mihail 33
Balabanova, Angelica 84, 117
Bauer, Otto 106, 111, 120, 132, 134, 141, 157, 333
Bebel, August 69
Berneri, Camillo 171
Bernstein, Eduard 59, 60, 61, 63, 64, 66, 68, 87, 91, 112, 144, 146, 147, 271, 336
Bethlen, Conte 134
Bevan, Aneurin 251
Beveridge (Plan) 203, 227, 324
Bevin, Ernest 200
Bismarck, Otto von 39, 323
Blagoev, Dimiter 56
Blum, Léon 134, 141, 150, 151, 157, 159, 162, 163, 165, 169, 185, 189, 221, 240, 334, 351
Bourderon, Albert 84
Bracke, Alexandre numit şi Desrousseaux 68, 77, 163, 344
Brailsford, Henry Noël 120
Brandt, Willy 234, 277, 291, 296, 297, 354
Branting, Hjalmar 87, 94, 95, 108
Braunthal, Julius 196, 212, 225, 264, 330, 342, 349, 351, 352, 366

Briand, Aristide 124
Brockway, Archibald Fenner 77, 115, 169, 170, 348
Brouckère, Louis de 68, 113, 162, 163, 174, 185, 195, 210, 221, 333, 351
Brousse, Paul 49
Brown 278
Brüning, Heinrich 135

C

Caballero, Largo 163
Cachin, Marcel 77, 88, 159, 338
Carlsson, Berndt 297
Ceauşescu, Nicolae 308
Cernenko, Constantin 305
Chambelland, Maurice 76
Churchill, Winston 162
Citrine, Walter 163
Clemenceau, Georges 64, 89, 93
Cole, Georges Douglas 120
Compère-Morel, Constant Adolphe Adéodat numit şi Compère 58, 88, 188
Cramp, Tom 113

D

Dan, Fedor numit şi Gurvici 120
David, Eduard 68
Dawes (Plan) 125
Déat, Marcel 144, 145, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 178, 187, 188, 189, 346
Deixonne, Maurice 155
De Kadt, Jacques 136
Delaisi, Fancis 187
Delattre, A. 185
Delvigne, J. 163
Dollfuss, Engelbert 140
Doriot, Jacques 167
Dragovic, Radovan 56
Dreyfus (Afacerea) 50, 61, 62, 343, 344, 345, 347, 348, 353, 367
Dubcek, Alexandr 308, 309

E

Eden, Anthony 162
Ehrlich, Henryk 192
Eisner, Kurt 91
Engels, Friedrich 33, 36, 39, 59, 270, 330
Erler, Fritz 244

F

Faure, Paul 83, 185, 188
Ferdinand Iosif (Franz-Ferdinand) 74
Franco Bahamonde, Francisco 164, 281, 294, 355
Frank, L. 38
Freud, Sigmund 65

G

Gaitskell, Hugg 273
Gaulle, Charles de 242, 243, 244, 273, 274, 275, 278, 282, 286
Gillies, William 163, 195, 196

Giral, José 163
Gorbaciov, Mihail 259, 305, 307
Görter, Herman 45
Grimm, Robert 83, 139
Grumbach, Salomon 164
Guesde, Jules 33, 49, 50, 51, 61, 76, 82

H

Haase, Hugo 83, 87
Hardie, J. Keir 70
Haupt, Georges 67, 79, 331, 332, 333, 336, 337, 338, 339, 342, 366
Havel, Vaclav 309
Healey, D. 216, 217, 218, 219, 351
Henderson, Arthur 76, 89, 92, 93, 113, 121, 126
Herr, Lucien 49, 51
Hervé, Gustave 70
Hitler, Adolf 105, 126, 131, 135, 137, 138, 142, 150, 156, 164, 174, 186, 243, 317, 320, 349
Hohenzollern 71
Honecker, Erich 307, 308
Hovelacque, Abel 61
Hruşciov, Nikita 250, 253, 262, 275
Huysmans, Camille 38, 46, 81, 87, 93, 113, 174, 194, 195, 196, 331, 332
Hyndman, Henry-Mayers 33, 68

I

Iglesias, Pablo 33, 53
Itard, Jean 155

J

Jacquemotte, Joseph 47
Jaruzelski, Ladislav 301, 306
Jaurès, Jean 50, 60, 67, 68, 69, 70, 75, 83, 151, 335
Jikov, Teodor 308
Jouhaux, Léon 75, 163, 343

K

Kautsky, Karl 33, 39, 60, 64, 67, 68, 69, 75, 81, 87, 91, 94, 120, 271, 336, 341
Kellog, Franck Billings 125
Kemal, Mustafa 134
Kerenski, Alexandre Fedorovici 89
Klement, Rudolf 171
Kol, Henri Hubert van 68
Kreisky, Bruno 279, 296, 354
Krenz, Egon 307, 309
Kropotkin, Piotr Alexeievici 33
Kun, Bela 92

L

Labriola, Antonio 33, 53
Labriola, Arturo 71
Lacoste, Robert 154, 190, 241
Lafargue, Paul 33, 330
La Malfa, Ugo 191
Landau, Kurt 171
Langumier, Adrien 155

Lansbury, Georges 93
Laski, Harold196
Laval, Pierre 170
Lebas, Jean 190
Ledebour, Georg 87
Lefranc, Georges 155, 156, 331, 334, 341
Lejeunc, Max 241
Lenin, Vladimir Ilici 54, 63, 69, 77, 81, 84, 85, 89, 306, 338
Lévi-Strauss, Claude 155
Levy, Louis 196, 349, 350
Liebknecht, Karl 38, 76, 77, 86, 110
Llopis, Rodolfo 204, 214
Lloyd, Georges 89
Longuet, Jean 37, 83, 95, 97, 120, 132
Lussu, Emilio 191
Luxemburg, Rosa 45, 60, 77, 110, 209, 316, 336

M

MacDonald, James Ramsay 92, 343
Mac Millan, Harold 273
Malatesta, Enrico 33
Man, Henri de 38, 47, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 173, 178, 185, 187, 188, 202, 320, 345, 346
Marchand, Adrienne 132, 344
Marjolin, Robert 155
Marquet, Adrien 151, 154, 187, 188, 346
Marshall (Plan) 209, 212, 215, 217
Marteaux, Albert 139
Martinet, Marcel 76, 338
Martinov, A. S. 63
Martov, Iuli Ossipovici numit şi Cederbaum 83
Marx, Karl 33, 39, 49, 60, 62. 270
Matteotti, Giacomo 131
Mayer, Daniel 190, 191, 240
Mazowiecki, Tadeucz 307
Mazzini, Giuseppe 52
Mehring, Franz 77, 332
Mendès France, Pierre 346
Merrheim, Alphonse 84
Mertens 163
Millerand, Alexandre 50, 51, 61, 62, 63, 64, 144
Mitterrand, François 282
Mladenov, Petar 308
Moch, Jules 240
Modigliani, Giuseppe Emanuele 132
Mollet, Guy 222, 232, 238, 240, 241, 242, 243, 352
Molotov, Viaceslav Mihailovici 200
Monatte, Pierre 76, 339
Monnet, Jean 220
Montagnon, Barthélémy 151, 346
Morizet, André 188
Moutet, Marius 88
Münzenberg, Willy 115, 116

Mussolini, Benito 82, 90, 110, 132, 134, 148, 161, 164, 339, 345, 346

N

Nasser, Gamal Abdel 242, 243
Negrin Lopez, Juan 204, 214
Nenni, Pietro 120, 139, 140, 185, 191, 345, 346
Nieuwenhuis, Domela 33, 44
Nin, Andrès 169, 171
Nivelle, Robert 87

O

Ollenhauer, Erich 270, 276, 277

P

Palme, Olof 296, 354
Pankhurst, Sylvia 132
Pannekoek, Anton 45
Petkov 210
Phillips, Morgan 208, 209, 258, 268, 269, 270
Pilsudski, Joseph 134
Pineau, Christian 190
Pittermann 277
Pivert, Marcel 169
Plehanov, Gheorghi 33, 54, 77, 88
Pleven, René 239
Pollak, Oskar 196
Pompidou, Georges 286
Primo de Rivera, Miguel 110
Prokopovic, S. N. 63

R

Rakovski, Cristian 56, 83
Ramadier, Paul 232
Rebérioux, Madeleine 67, 334, 336, 337, 338, 366
Relecom, Xavier 139
Renner, Karl 77
Reuter, Ernst 234
Rives, Paul 188
Roland-Holst, Henriette 45, 84
Rolland, Romain 77, 338
Rollin, H. 185
Rosmer, Alfred 76, 338

S

Saharov, Andrei 305
Saragat, Giuseppe 185, 214
Sarraut, Albert 155
Scheidemann, Philipp 91
Schevenels, Walter 163, 341
Schumacher, Kurt 209, 225, 234, 235, 273, 321
Schuman, Robert 218, 221, 234, 235, 237, 239
Sellier, Henri 188
Sembat, Marcel 76
Serwy, Victor 46
Severac, Jean-Baptiste
Silone, Ignazio 186, 214
Snowden, Philip 77, 93
Sorel, Georges 62, 64, 66, 67, 71, 336, 337, 345
Spaak, Paul-Henri 136, 139, 153, 238
Spinasse, Charles 188

Stalin, Iosef 170, 174, 200, 243, 250, 253, 354
Stauning, Thorwald 108
Stresemann, Gustave 111, 124
Strouvé, Piotr 54, 62
Sturgkh, Karl 86

T

Tasca, Angelo 185, 189
Texcier, Jean 190
Thomas, Albert 76, 93, 94, 150
Thorez, Maurice 159
Tito, Josip Broz 250
Tugan-Baranovski, M. I. 54, 61
Tranmael, Martin 44, 108
Troelstra, Peter Jeller 45, 87
Troţki, Leon 84, 306, 316, 347
Truman, Harry 213
Turati, Filippo 53, 90

V

Vaillant, Edouard 50, 51, 69, 334
Valois, Georges 150, 346
Vandervelde, Emile 46, 68, 76, 77, 93, 100, 101, 109, 113, 116, 132, 133, 134, 139, 147, 148, 151, 153, 154, 157, 159, 173, 181, 338, 341, 343, 344, 345
Van Zeeland, Paul 153
Viviani, René 49, 61, 75, 76

W

Waldeck-Rousseau, René 62
Walesa, Lech 307
Webb, Sidney 107
Wells, Otto 179
Wilhelm al II-lea 91
Wilson, Harold 277, 278, 287

Y

Young (Plan) 126

Z

Zahl, Theodore 43
Zetkin, Clara 38
Zola, Émile 61
Zoretti, Ludovic 188
Zyromski, Je]an 139, 163, 167, 185

TABLA DE MATERII

Prefaţă 5

Introducere 25
Către un progres nedefinit al fiinţei umane (1889-1914) 31
Constituirea Internaţionalei 33
Geografia socialismului în Europa 38
Marile probleme: revizionismul, colonialismul, lupta pentru pace 59

Ruptura provocată de Primul Război mondial (1914-1923) 73
Uniune sacră sau pacifism? 73
1917-1918: marea cotitură 86
Divizarea şi reunificarea mişcării socialiste (1919-1923) 92

Un colos cu picioare de lut (1923-1940) 105
Frumoşii ani ai unităţii regăsite 105
Neînţelegerea fascismului, a doua criză revizionistă şi socialismul de stînga 131

Împotriva fascismului şi războiului: unitate de acţiune sau nu cu comuniştii (1933-1940) 156

Reconstrucţia Internaţionalei (1940-1951) 181
Anii grei ai războiului 183
De la sfîrşitul celui de-al Doilea Război mondial la Războiul Rece 200

Traversarea deşertului (1951-1972) 227
Divergenţele de fond asupra Europei, înainte şi după eşecul CED (1951-1964) 231
Internaţionala socialistă şi problema comunistă 247
Conducerea şi funcţionarea Internaţionalei 261
Slăbiciunile socialismului european în anii '60 272

Reînnoirea socialismului european 285
Un context internaţional în plină mutaţie 285
Schimbări în cadrul Internaţionalei 296
Implozia sistemelor comuniste (1989) 305

Concluzie 313

Note 329

Cronologie 357

Bibliografie 365

Indice 368

Un bun cunoscător al mişcării muncitoreşti, cu numeroase articole şi lucrări în domeniu, Michel Dreyfus trasează istoria socialismului european - o forţă care a contribuit la modelarea imaginii majorităţii ţărilor europene - din perspectiva relaţiei cu celelalte curente politice: liberalismul, creştin-democraţia, comunismul şi extrema dreaptă. Volumul clarifică totodată anumite aspecte şi evenimente, adresîndu-se deopotrivă specialiştilor, cît şi pasionaţilor de istorie.

Din cuprins:

- Către un progres nedefinit al fiinţei umane. 1889-1914
- Ruptura provocată de Primul Război Mondial. 1914-1923
- Un colos cu picioare de lut. 1923-1940
- Reconstrucţia Internaţionalei. 1940-1951
- Traversarea deşertului. 1951-1972
- Reînnoirea socialismului european

INSTITUTUL EUROPEAN

ISBN 973-611-126-1

Pe copertă: Gino Severini, *Tren care traversează un sat* (detaliu), 1915

PREŢ: 114706 lei
2294 lei T.L.
117000 lei TOTAL